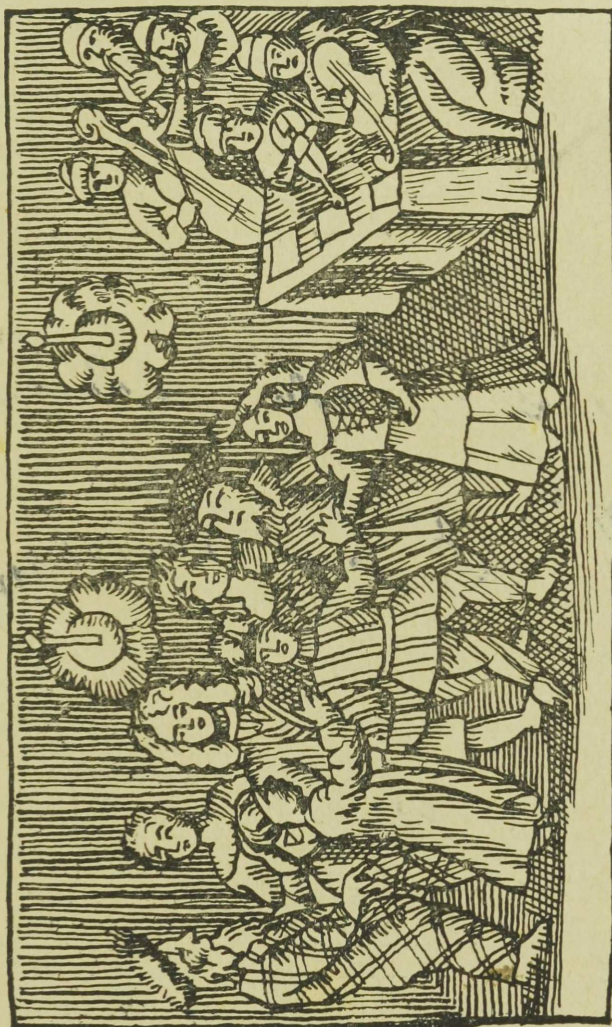

R. 42 - uas. aduenero
of Th. D. Jan. Knapman
1/xi 25

א סצענע פון אושרוויטשער קויט אן אייפירינג אין 17 יאר
 היגערט (רעפארמירט דורכן קינסטער מ. אפענצ'יט, פֿון א
 מיניאטור אין בערסאנס מוזיי אין ווארשע).

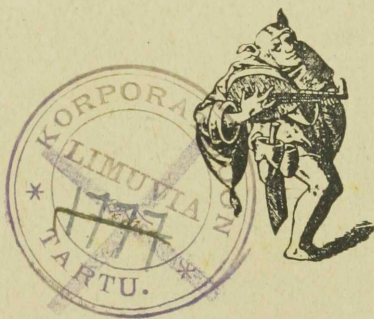
ד"ר יצחק שיפער

געשיכטע פון יידישער טעאטער=קונסט אויז דראמע

פון די עלטסטע צייטן ביז 1750

מ'ט 22 בילדער

צווייטער באנד

פארלאג „קולטור = ליגע“, ווארשע

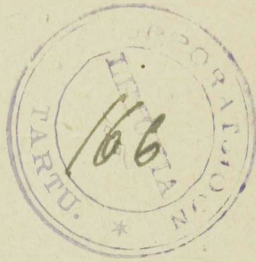
TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU

יארשע 1925, געדרוקט אין 1.000 עקזע פלארן
דריק, „די העלט“ הארשע, נאחאפלינע 7

Dr. J. Sziper — Geschichte fun
idiszer teater-kunst un drame

Wyd. „KULTUR-LIGA“ Warszawa 1925

DR K. „DI WELT“, NOWOLIPIE 7

דאָס ערשטע קאָפיטל

קוועלן און מעטאָד

טראַדיציאָנעלער מאַטעריאַל. — אַרשימא פון די באַנוצטע „שפּילן“ און
זייערע וואַריאַנטן. — אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פונם מאַטעריאַל. — דריי
תּקופות. — דער מעטאָד און די איינטיילונג. —

דער צווייטער באַנד פון אונזער יידישער טעאַטער-געשיכטע איז
אַ דערגאַנצונג פונם ערשטן באַנד. אַ דערגאַנצונג און נישט ק״י
המשך.

אינם ערשטן באַנד האָבן מיר אַרומגענומען די צייט ביזן יאָר 1750
און געשטיצט זיך דערביי אויף כּראַנאַלאָגיש-באַשטימטע קוועלן:
היסטאָרישע באַריכטן, דאָקומענטן, ליטעראַרישע שאַפונגען וכדומה. דער
אינהאַלט פון צווייטן באַנד איז מער פאַגרענעצט: ער נאָמט אַרום דעם
פּעריאָד פון אָנהויב 16-טן יאָר ביז 1750 און די באַטראַכטונגען זענען נוגע
די דראַמאַטישע און טעאַטראַלע שאַפונגען פּאָליזאירט דער יידישער
שפּראַך. דער צווייטער באַנד האָט אָבער נאָך אַ צווייטע באַשרענקונג:
ער באַהאַנדלט אַ מאַטעריאַל, וואָס איז פאַרהיט געוואָרן ס׳רוב אַ דאנק
דער מינדלעכער טראַדיציע, און אויפן סמך פון ברייטע
ליטעראַטור- און טעאַטער-געשיכטלעכע אַנאַליזן מוז ערשט באַשטימט ווערן
זיין אויפקום-צייט און כאַראַקטער.

מיר האָבן בפּיון אויסגעמיטן דעמאָזיקן, טראַדיציאָנעלן מאַטעריאַל
אינם ערשטן באַנד פון אונזער ווערק, כדי נישט צו כאַטאָנירן די ארכי-
טעקטאניק פונם בוך. אונז האָט אויסגעוויזן, אַז דער טראַדיציאָנעלער
מאָטעריאַל וועט בעסער אויסנעמען, ווען מיר וועלן אים באַארבעטן אין אַ
באַזונדערן באַנד. הגם אין תּוך איז עס אַ דערגאַנצונג פונם ערשטן באַנד,
קאָן עס פונדעסטוועגן אויך האָבן אַ באַדייטונג פאַר זיך.

מיטן באגריף „טראדיציאנעלער מאטעריאל“ האָבן מיר אין זינען צוויי מינים קוועלן: (א) דראַמאַטישע שאַפונגען אין דער יידישער שפראַך, וואָס זענען באַקאַנט פון כתב-ידן און אַלטע דרוקן פון סוף 17-טן און אָנהויב 18-טן י"ה, (ב) דראַמאַטישע שאַפונגען אויף יידיש, וואָס לעבן נאָך ער-היום אינם פאָלקס-זכרון. אַ היפשע צאָל אַזעלכע „שפילן“ זענען אין משך פון 19-טן י"ה פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער פאָרם פון בייליקע, פאָלקס-ביכלעך און זענען געווען זייער פאַרשפרייט צווישן המון.

ביידע מינים „שפילן“ זענען ע ל ט ע ר פאַר דער צייט פון זייער ערשיינען, אָדער שטעלן מיט זיך פאַר וואַריאַנטן (באַארבעטונגען) פון פיעסעס, וועמענס וואָרצלען ציען זיך אין זייער אַ סך פאלן נאָך פונם 16-טן י"ה.

איידער מיר גיבן אַ גענויערע כאַראַקטעריסטיק פונם דאָזיקן מאַטעריאל, איז כדאי צונויפצושטעלן אַ רשימה פון די פיעסן און וואַריאַנטן, וואָס האָבן געדינט אַלס באַזע פאַר אונזערע אויספאַרשונגען אינם דאָזיקן צווייטן באַנד.

פונם ערשטן מין מאַטעריאל זענען אונז באַקאַנט:

1. „איינשיין גיט פאָר אַ פיל“ (אַחשורש-שפיל) — לייפציגער כתב-יד פון 1697 י.

2. „אַחשורש-פיל“ — פראַנקפורטער אויסגאַבע פון יאָר 1709 (איבערגעדרוקט אין שודטס: יידישע מערקווירדיקייטן).

3. „אַקטא אסטער מיט אַחשורש“ — פראַגער דרוק 1720.

4. „מכירת יוסף“ — פראַנקפורטער דרוק פון י. 1712 (איבערגעדרוקט אין שודטס: ייד. מערקווירדיקייטן).

פונם צווייטן מין קוועלן האָבן מיר באַנוצט פאַר אונזערע אויספאַרשונגען פאָלגנדיקע וואַריאַנטן:

1. „אַחשורש-פיל“:

(א) וואַריאַנטן, אַרויסגעגעבן פון נ. פריילאָזקי: יידישע פאָלקס-לידער 1-טער באַנד (וואַרשע 1914) נר. 75, 76, 77.

(ב) מאַהילעווער וואַריאַנט, אַרויסגעג. פון מ. ס. מאַרק אין פערעזשיטאיע (פּעטערסבורג 1910), 2-טער באַנד ז. 226 און ווייטערע.

(ג) ווילנער וואַריאַנט, אַרויסגעג. אין זשורנאַל „לעבען און וויסענשאַפט“, ווילנע 1912, העפט 5—6.

(ד) וואַריאַנט, אַרויסגעגעבן פון ד"ר ווייסענבערג אין Mitteilun- gen der Gesellschaft für jüd. Volkskunde י. 1904, העפט 13.

(ה) וואַריאַנט, אַרויסגעגעבן איז טשערנאָוויץ 1863 („פאָלקס-ביכל“).

- ו) וואריאנט, ארויסגעגעבן אין לעמבערג 1876 („פאלקס-ביכל“).
- ז) וואריאנט, ארויסגעגעבן אין לעמבערג 1895 („פאלקס-ביכל“).
2. מכירת יוסף:
- א) וואריאנט, ארויסגעגעבן פון ד״ר ווייסענבערג אין Mitteilun-
gen der Gesell. für jüd. Volkskunde 1905. העפט 14.
- ב) לעמבערגער דרוק (פאלקס-ביכל) פון י. 1856.
- ג) וואריאנט פון לאדזשער פאָוואַט (פאָרגלייך: צולאָג).
3. יונה-שפיל, פראגמענט (פאָרגל. נ. פרילוצקי: ייד.
פאלקס-לידער I, נר. 66 ז. 97).
4. עקדת-יחזקאל-שפיל, 4 וואריאנטן (פאָרגל. פרילוצקי:
זאמליכער פאר יידישן פאלקלאָר, פילאָלאָגיע און קולטורגעשיכטע,
ווארשע 1917, באַנד II ז. 57 — 83).
5. גליית-הפלשתים-שפיל, 3 וואריאנטן (פרילוצקי:
זאמליכער פאר יידישן פאלקלאָר א. א. וו. I-טער באַנד, ווארשע
1912 ז. 88—125).
6. יציאת-מצרים-שפיל, וואריאנט (פרילוצקי:
זאמליכער II ז. 84—96).
7. אגג-שפיל, וואריאנט (פרילוצקי: זאמליכער II
ז. 97—103).
8. חכמת-שלמה אָדער שלמה המלך'ס משפט, 3
וואריאנטן (פרילוצקי: זאמליכער II ז. 104—126).
9. חנה-פנינה-שפיל, פראגמענט (פרילוצקי:
זאמליכער II ז. 123—125).
10. שלמה-אשמדא-שפיל, וואריאנט (פרילוצקי:
זאמליכער II ז. 127—143).
11. סדום-ועמורה-שפיל, וואריאנט (פרילוצקי:
זאמליכער II ז. 57—63).
- ס״ה זענען אונז באַקאנט געווען ביים שרייבן דעם דאָזיקן באַנד 30
שפילן און אַ חוץ דעם אַריי „אינפראַמעסאַס“ און „אינטערלודיעס“, ווי
פאַרשיידענע „פורים-קידושן“, „שושנת-יעקבס“, „וודיס“ וכדומה.
- דער כאַראַקטער פון די דאָזיקע שפילן ווערט קלאָר, ווען מיר באַטראַכטן
דיי אויף אַ ברייטער ליטעראַטור-און טעאַטער-געשיכטלעכער באַזע אין צו-
זאַמענהאַנג מיטן אייראָפּעישן רעפּערטואַר זינטן אָנהויב 16-טן י״ה.
- ס׳ווייזט זיך אַרויס, אַז די שפילן זענען געווען שטאַרק באַפּרוכפּערט
דורך דער ליטעראַטור און טעאַטער-קולטור ביי די דייטשן און סלאָוון. עס
לאָזט זיך כמעט פאַר יעדן פון די באַקאַנטע שפילן פּעסעטשטעלן דער פרעמ-

דער מוסטער, לויט וו. לכן דאָס שטיק איז געשאפן געוואָרן. מיט דער הילף פונם פאָרגלייכונדן מעטאָד, קאָן מען ווייטער פעכטשטעלן, אַז אויסער אומבאַ- דיטנדע שטעלן, וואָס זענען אין די שפּילן אַריינגעשטעלט סוף 18-טן און אין 19-טן י"ה—זענען אַלע אונזערע וואַריאַנטן אויפגעקומען שפּעטסטנס אין דער ערשטער העלפט פון 18-טן י"ה און אַז לויט דער פאָרם זייערער שפּיגלען זיי אָפּ אן אַנטוויקלונגס-פּראָצעס, וואָס נעמט אַרום קנאַע 2 אין אַ האַלב יאָרהונדערטער פונם 16-טן י"ה אָן.

נאָר זייער זעלטן איז אויפגעהיט געוואָרן אַ וואַריאַנט, וואָס זאָל מיט זיך פארשטעלן אַזוי צו זאָגן די ערשטע אָדער לבל הפחות די צווייטע רע- דאַקציע. אַלס אַזעלכע זעלטענע וואַריאַנטן קאָנען פאַררעכנט ווערן אַ טייל פראַגמענטן פונם אחשוורש-שפּיל, וואָס זענען פאַרעפנטלעכט אין נ. פּרילוצקיס: „ידישע פּאָלקסלידער“ I (נר. 175, נר. 176 און 2, נר. 177 ביז 4 און 6 ביז 7), און דאָס מכירת-יוסף-שפּיל, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין שודס „ידישע מערקווירדיקייטן“.

אַלע איבעריקע וואַריאַנטן זענען מער אָדער ווייניקער דערווייטערט פונם אורטעקסט זייערן און זענען אַ רעוולטאַט פון פסדריקע איבעראַרבע- טונגען, וואָס זענען פאַרגעקומען אין פאַרשיידענע צייטן און אונטער דער ווירקונג פון פאַרשיידענע השפּעות.

די באַאָרבעטונגען זענען געוויינלעך פאַרגעקומען אין דער פּאָליגנדיקער ריכטונג:

דער אורטעקסט, וואָס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט למשל אַ „שול- דראַמע“ און איז אויפגעקומען בעת דעם מייסטערזינגער-טעאַטער, איז אין דער צייט, ווען ס'האָט געווירקט דער וואַנדער-טעאַטער כּוון די איטאַ- ליענישע און ענגלישע קאָמעדיאַנטן, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מין „הויף- און שטאַטס-אַקציאָן“ (היסטאָרישע דראַמע) אָדער אין אַ זינגשפּיל. מיט אַ צייט שפּעטער איז געקומען נאָך אַ ווייטערע באַאָרבעטונג: אונטער דער השפּעה פון דער איטאַליענישער אפּער אָדער פון די יעזוויטישע „פאַמפּ-שפּילן“ איז פון דער „אַקציאָן“ געוואָרן אַ שטיק „אָף איינע נייען אופן גלייך איינער אפּער א“.

מען קאָן אויף אַזאָ אופן אונטערשיידן דריי הויפט-תּקופות, וואָס שפּיגלען זיך אָפּ אין אונזערע וואַריאַנטן.

1. די עלטסטע תקופה נעמט אַרום די צייט פונם מייסטער- זינגער-טעאַטער און דערגרייכט מער-ווייניקער ביזן סוף 16-טן י"ה, אַ צייט, אין וועלכער ס'וועקן זיין אויף השפּעות פונם פּאָלקסטימלעכוּ מיס- טעריע-טעאַטער. אין דער דאָזיקער עפאָכע בלייבט די ידישע

פֿיבלישע דראַמע" (שול-דראַמע) און ס באווייזן זיך אויך סימנים פון
אַיידישער פּאָליקס-קאָמעדיע.

2. די צווייטע תקופה נעמט אַרום די צייט, אין וועלכער ס'ווינקן
אין די דייטשע און סלאַווישע גע.יטן די איטאַליענישע און
ענגלישע קאָמעדיאַנטן - ווי אויך דעם שפעטערן פּעריאָד, ווען אונטער
דער השפּעה פונם איטאַליענישן און ענגלישן וואַנדער-טעאַטער באַהייזן זיך
די ערשטע דייטשע וואַנדער-קאָמפּאניעס.

דידאָזיקע תקופה הויבט זיך אָן אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור-
און טעאַטער-געשיכטע נאָך אין דער צווייטער העלפט XVI-טן י"ה. נעמענ-
דיק אָבער אין אַכט, אַז די ענגלישע קאָמעדיאַנטן האָבן אָנגעהויבן שפּילן
אויף די דייטשע ערשט אַרום דאָס יאָר 1605¹) און אַז זייער השפּעה
אויפן יידישן רעפּערטואַר האָט זיך געקאָנט אַנטפלעקן ערשט פונם דאָזיקן
מאָמענט אָן, קאָנען מיר אָנהויבן די באַהאַנדלטע תקופה מיט די ערשטע
יאָרן פונם 17-טן י"ה.

די תקופה דערגרייכט ביזן סוף 17-טן י"ה און איז כאַראַקטעריסטיש
דערמיט, וואָס אין איר פליען די אַזוי גערופענע „אַקציאָנען“ (Chronical
histories, זינגשפּילן (Singelspiele) און קאָמישע צווישן-שפּילן אָדער
אינטערמעדיעס).

נאָך בעתן 17-טן י"ה באַגעגענען זיך מיט די השפּעות פון דעם
ענגלישן קאָמעדיאַנטן-טעאַטער און פון דער איטאַליענישער „אימפּראַוויזיר-
טער קאָמעדיע“ (commedia dell'arte) - די השפּעות פון דער איטאַלי-
ענישער אָפּערע און דערהויפּט פון דער יעזוויטישער מוזיק-דראַמע
(dramma per musicam), וואָס פילן אויס

3. די דריטע תקופה. דידאָזיקע תקופה הויבט זיך אָן אין
מערב-אייראָפּעישן טעאַטער נאָך אין דער ערשטער העלפט פון 17-טן י"ה.
פאַר אונזערע צוועקן קומט זי אָבער אין באַטראַכט ערשט מיטן מאָמענט,
ווען דער אָפּערן-גייסט איז געוואָרן דער הערשנדער פון דער עפּאָכע און
איז אַ זיגרייכער אַריינגעדروנגען אויך אין יידישן טעאַטער. געשען איז
דאָס ערשט סוף 17-טן יאָרהונדערט. בערך אין דערזעלבער
צייט איז אויך באַנומען געוואָרן די יידישע דראַמאַטישע ליטעראַטור מיטן
ראַציאָנאַליסטישן גייסט, וואָס האָט זיך אַנטקעגנגעשטעלט
דער קאָמעדיאַנטן-קונסט און וואָס אין דייטשלאַנד האָט ער שוין געווינקט
מיט אַ האַלב יאָרהונדערט פריער (מארטין אָפּיץ, גריפּיוס, לאָהענשטיין,
ווייזע).

1) כאַרגלייך: Schauspiele der englischen Komödianten: (1
(Berlin-Stuttgart) p. 26

לויט דער פאָרם, אין וועלכער די דערמאָנטע יידישע וואַריאַנטן זענען פאַרהיט געוואָרן, שטאַמען זיי דער הויפט פון דער צווייטער תקופה. ס'רוב זענען זיי באַארבעטונגען אין דער פאָרם פון „זינגשפילן“. אין אַריינער אָפערע-פאָרם איז פאַרהיט געוואָרן נאָר דאָס אַחשרש-שפיל (פראָגער דרוק פון יאָר 1720 און ווי ס'ווייזט אויס אויך דער אַמסטערדאַמער דרוק פון יאָר 1718).

„ריינע“ אַקציאָנען לויטן שטייגער פון די ענגלישע chronical histories אָדער פון די דייטשע „האַף-אונד שטאַאטס-אַקציאָנען“ זענען פאַרהיט געוואָרן אויף יידיש קוים דריי: א) אַ פראַגענטאַרישע „אַקציאָן“ פון אַחשרש און אסתר (נ. פּרילוצקי: יידישע פאָלקסלידער I), ב) „אַקציאָהן פון קיניג דוד און גלית“ (אַלטער דרוק פון האַנוי 19—1711) און ג) דער מכירת-יוסף-וואַריאַנט, וואָס איז געדרוקט אין פראַנקפורט אַם מיין אין י. 1712 און איז איבערגעדרוקט אין שודטס: „יידישע מערקווירדיקייטן“. אַלע איבעריקע שפילן, וועלכע מיר האָבן אויסגערעכנט אין דער רשימה פון די קוועלן, זענען זינגשפילן, נאָר פונדעסטוועגן לאָזן זיך אין זיי זייער לייכט דערקענען אַ סך „שיכטן“, וואָס געהערן לויט זייער כאַראַקטער און שפראַך צו דער ערשטער תקופה אין שטעלן מיט זיך פאָר אַ בולטן באַווייז, אַז די זינגשפילן זענען באַארבעטונגען פון ערטערע טעקסטן, וואָס שטאַמען נאָך פונם 16-טן י"ה, אַ יוצא מן הכּלל איז בלויז דאָס אַחשרש-זינגשפיל, וועלכעס איז — ווי מיר וועלן דאָס שפעטער דערווייזן — איבערגעאַרבעט פון אַן „אַקציאָן“, וואָס איז אויפגעקומען נישט פריער, ווי אין דער ערשטער העלפט 17-טן י"ה.

נאָך דידאַזיקע אָלגעמיינע באַמערקונגען וועגן כאַראַקטער און ערטער פון אונזערע קוועלן, האָלטן מיר נאָך פאַר נויטיק צו באַגרינדן דעם אופן, אויף וועלכן מיר וועלן אין די ווייטערדיקע קאפיטלעך באַנוצן דעמדאָזיקן מאַטעריאַל.

דאָס איינפאַכסטע וואָלט געווען, ווען מיר שטעלן זיך אָפּ ביי יעדן וואַריאַנט באַזונדער, אַנאָליזירן זיינע אייגנטימלעכקייטן, פאַרשן אויס זיין מוסטער, די צייט און דאָס אָרט, ווען און וואו דער וואַריאַנט איז אויפגעקומען און דעסגלייכן. דאָן וואָלט נאָך געווען פּדאי צו מאַכן אַן אויספיר פון די רעזולטאַטן, צו וועלכע ס'האָבן אונז דערפירט די אויספירלעכע אַנאָליזן. נאָר נישט שטענדיק איז דער איינפאַכסטער מעטאָד — דער בעסטער און פאַסיקסטער.

גייענדיק לויטן אָנגעוויזענעם וועג, וואָלטן מיר דעמדאָזיקן באַנד פון אונזער ווערק געמוזט פאַרוואַנדלען אין אַ ריין-פילאָלאָגישער אַרבעט. מיר ווילן אָבער געבן נישט בלויז פילאָלאָגיע, פילאָלאָגיע איז פאַר אונז

נאָר אַ מיטל צום צוועק. אונזער צוועק איז: ליטעראַטור-געשיכטע, צונויפגע-
וועבט אייניגעם מיט טעאַטער-געשיכטע. און אויך נישט טרוקענע, סכעמאַ-
טישע ליטעראַטור - און טעאַטער-געשיכטע - נאָר די געשיכטע פון
לעבעדיקע ווירקונגען און קעגנווירקונגען.

אונזער ציל איז נישט צו געבן בלויז אַ כראָניק פון ליטעראַרישע
אַדער טעאַטער-געשיכטלעכע פאַקטן און צו באַלויכטן די פסיכאָלאָגיע פון
מחברים, באַארבעטער און שפּילער.

דערדאָזיקער פאַקטן-מאַטעריאַל איז זיכער וויכטיק, דערהויפּט אויף אַ
געביט, וואָס איז כמעט אינגאַנצן נישט אויסגעפאָרשט. נאָר פונדעסטוועגן
האַלטן מיר פאַר וויכטיקער, אַז אין פאָדערגרונט זאָל זיך געפינען די לע-
בעדיקע באַוועגונג. פאַקטן זענען נישט מערער, ווי דאָס וואַסער
פון אַ שטראָם! באַטראַכטנדיק דעם שטראָם, אינטערעסירט אונז דערהויפּט די
ריכטונג, פון וואָנען ער קומט און וואוהין ער טראָגט זיך, און די
כוחות, וואָס טרייבן איב און ענדערן זיין פארנעם.

וויבנדיק גלייכצייטיק אי מיטטיילן פאַקטן, אי געבן אַ סינטעטיש בילד,
שטעלן מיר צונויף דעם צווייטן באַנד אויף אַזאַ אופן, אַז דער פאַקטישער
מאַטעריאַל זאָל אין די איינצלנע קאפיטלעך זיין בלויז, ווי אַן אילוסטראַציע
פאַר די יסודות-געדאַנקען - צי סינטעזן.

דער אויסגאַנגס-פונקט פאַר דער איינטיילונג פונם דאָזיקן צווייטן באַנד
איז אונזער הנחה, אַז אינם פאַקטן-מאַטעריאַל שפיגלען זיך אָפּ די שוין-
אַנגעוויזענע דריי אַנטוויקלונגס-תּקופות.

מיר וועלן דעריבער פרווון אַריינדרינגען גענוי אין דעם גייסט פון
יעדער תקופה און צו ווייזן, ווי שטאַרק ס'האַט זיך ביים פלאַקער-פייער פון
דער אַדער יענער תקופה אָנגעצונדן דער יידישער שפּיל-גייסט און שאַפונגס-
דראַנג.

אין דער תקופה

פון מיסטעריעס=און מייסטערזינגער=טעאטער

(XVI טער זידערהונדערט)

דאס צווייטע קאפיטל

די דראמאטישע ליטעראטור אויף יידיש בעתן 16-טן יארהונדערט

1

ביבלישע קאמעדיעס אויף טעמעס פון ספר שמואל

אַלגעמיינע באַמערקונגען. — 4 מינים פיעסעס. — די פאבולע פון די ביבלישע קאמעדיעס אויף יידיש. — די קאמעדיע פון דוד און גלית: רעקאנסטרוקציע פון דער סצעמע, דער שפראכלעכער מאַמענט, ליטעראַטור-גע-שיכטלעכע באַציונגען, די קרובהשאַפט מיט וואָלפגאַנג שמעלצלס „דוד אין גלית“ שפיל, צוויי קאָנצעפציעס — צוויי וועלט-אנשויונגען. — די קאמעדיע פון שמואל און שאול: דער טיטל, די סצעמע פון דער דראַמע, סימנים פון 16-טן י"ה, די קרובהשאַפט מיט ח. שמעלצלס ביבלישער דראַמע „סאמועל אונד סאול“ (1551). — די דראַמע פון חנה און פנינה: סצעמע, אן אַלט פאָלקסליד אויף דערזעלבער טעמע, דער ליטעראַטור-געשיכט-לעכער מאַמענט.

אין ערשטן באַנד פונם דאָזיקן ווערק האָבן מיר אַרומגערעדט די עלטסטע דראַמאטישע שאַפונגען אויף יידיש, געשטימט זיך אויסשליסלעך אויף „שפילן“, וואָס געפינען זיך אין יידישע זאַמלונגען פון 16-טן יאָרהונדערט (די זאַמלונגען פון מנחם פון אַלדענדאָרף און אייזיק וואָליך). מיט האָבן אָנגעמערקט, אַז אַ חוץ דעם דאָזיקן לויט דער צייט באַשטימטן מאַטעריאַל, איז נאָך פאַראַן אַ מאַטעריאַל, וואָס געהערט, פונקט ווי דער ערשטער מין, צום 16-טן י"ה, וואָס איז אָבער פאַרדעקט מיט שפּעטער אָנגעשאַטענע שיכטן און מוז פריער ווערן אויסגעשיידט און באַפרייט, אום צו קאָנען דינען אַלס אילוסטראַציע פאַר דער דראַמאטישער ליטעראַטור אויף יידיש בעת דעם 16-טן י"ה. איבערלאָזנדיק די דאָזיקע צרבעט פאַר דעם דאָזיקן באַנד, האָבן מיר אין ערשטן באַנד אויסגעמיטן צו געבן אַ צוזאַמענפאַסערדיקע כאַראַקטעריסטיק

פון דער דאָזיגער ליטעראַטור אויף יידיש בעתן 16-טן י"ה, וואָס די
מיט איר, ביז דער לעצער וועט זיך באַקענען מיטן רעשט מאַטעריאַל, מיט
די אַזוי גערופענע „טראַדיציאָנעלע“ קוועלן.

מיר גייען איצט אַריבער צו דער דאָזיקער דערגאַנצונג-אַרבעט:
די האַנטשריפטלעכע „שפּילן“ פון 16-טן יאָרהונדערט געהערן צו 4
מינים פּיעסעס:

1. מאָראַליטעטן אָדער אַלעגאָרישע דיאַלאָגן (די
„סיכאַמאַכיע“ פון מנחם פון אַלדענדאָרף און דער „ויכוח צווישן חנוכה און
אנדערע ימים טובים“ פון זלמן ווינקעל).

2. ביבלישע קאָמעדיעס (די „יונה-דראַמע“ לויטן מוסטער
פון דער דייטשער „יונה-דראַמע“ פון באַלאַזאָו קליין און סימאָן ראָטער).
3. פאַרסן („דער פּאָרס-פאַרס פון שבורע בחורים“, דאָס שפּיל פון
טויב יעקליין). „דער פאַרס פונם פויער און שטאַט-מענטש“.

4. אינפראַמעסומס (דאָס פּאָרס-ליד פון יוסף זון בנימין).
דער „טראַדיציאָנעלער“ מאַטעריאַל דערלויבט אונז צו דערגאַנצן די
זינים 2, 3 און 4.

אינם דאָזיקן און אין די ווייטערדיקע צוויי קאָפיטלעך וועלן מיר זיך אָפּ-
שטעלן בלויז ביי דעם מין 2.

אויפן סמך פון די „טראַדיציאָנעלע“ קוועלן לאָזט זיך פּעסשטעלן, אַז
בעתן 16-טן י"ה זענען אין די דייטשע און סלאַווישע געטאָס פאַרשפּרייט
געווען אַ חוץ דער „יונה-דראַמע“ — נאָך אַ ריי ביבלישע קאָמעדיעס, וואָס
האַבן באַהאַנדלט ביבלישע עפּיזאָדן פון חומש, שמואל און מלכים.
ווי ס'ווייזט אויס, זענען געווען אממערסטן באַליבט די קאָמעדיעס
מיט דער פאבלע פון ספר שמואל.

אין די „טראַדיציאָנעלע“ קוועלן זענען פאַראַן שפורן פון 3 ביבלי-
שע קאָמעדיעס, וואָס האָבן באַהאַנדלט עפּיזאָדן פון ספר שמואל.
(1) אַ קאָמעדיע פון דוד און גלית („גלית-הפלשתי-שפּיל“),
(2) אַ קאָמעדיע פון שמואל און שאול („מלך-שאול-שפּיל“ אָדער
„אגג-שפּיל“), (3) אַ קאָמעדיע פון חנה און פנינה („חנה-
פנינה-שפּיל“).

1. קאָמעדיע פון דוד און גלית.
אין נ. פּרילוצקיס: זאַמליכער פאַר ייר. פּאָלקלאָר | זענען איבער-
געדרוקט 3 וואַריאַנטן פון א „גלית-שפּיל“ (אין וואַריאַנט איז איבערגענומען
פון אַ פּאָלקס-אויסגאַבע פון 1904 (G 1), דער צווייטער איז דערהאַלטן געוואָרן
פון סאַכאָטשעווער פורים שפּילער (G 2), דער דריטער שטאַמט פון לאָמושער
ראַיויאַז (G 3), וועלכע שטעלן מיט זיך פאַר אַ מעלאָדראַמאַטישע באַאַרבעטונג

און קאמפילאציע פון צוויי אלטע ביבלישע דראמעס: איינע, פון דוד און גלית" און די צווייטע, פון שמואל און שאול המלך".

אונז אינטערעסירן דאָ יענע שטעלן אין די דריי וואַריאַנטן, וועלכע שטאַמען לויט זייער עלטער פון 16-טן י"ה און זענען אַריבערגענומען אין איבערגעארבעט פון אַ ביבלישער קאָמעדיע פון דוד און גלית. דיראַזיקע שטעלן קאָן מען דערקענען און אויסשיידן מיט דער הילף פון שפראַך, סטיל, ליטעראַטורגעשיכטלעכע אָנאַלאָגיעס, בינע-טעכנישע מאָמענטן און דעסגלייכן. אויפן דאָזיקן וועג לאָזט זיך צונויפֿשטעלן מער ווייניקער אַזאַ סכעמע פון עלטסטן טעקסט פון „גלית-שפיל“:

ר א ג: דער אַרגומענטאַטאָר אָדער לויפער באַגריסט דאָס פּובליקום, אָנאַנסירט דאָס שטיק און זאָגט אָן דאָס דערשיינען פונם קעניג שאול (G_1 שורות 7—18). ער שטעט סצענע: דער לויפער גיט-איבער שאול'ן א בריח פון די פלסחים און זאָגט אָן גלית'ס דערשיינען (G_1 33—43, G_2 12—20, G_3 81—86). צווייטע סצענע: גלית שטעלט זיך פאַר (! G 44—56, G_2 30—43, G_3 91—99). דריטע סצענע: שאול שטעלט אַ פרייז פאַרן העלד, וואָס וועט קעמפן מיט גלית (G_1 57—59).

פערטע סצענע: דער לויפער זאָגט-אָן דודס דערשיינען (G_1 59—62). פינפטע סצענע: דיאָלאָג צווישן דוד און שאול (G_1 63—84, G_3 145—175). זעקסטע סצענע: דער צווייטער צווישן דוד און גלית (G_1 85—121, G_2 41—124, G_3 210—288).

ע פ י א ג: די שפילער שטעלן זיך אויס אין איין רי, זינגען אַ כאַר-ליד (שונות יעקב וכדומה), געזעגענען זיך מיטן עולם און נעמען אַן אָפּפאַל פאַרן שפילן. (G_2 170—186).

דעם קולמינאַציע-פונקט פון דער קאָמעדיע האָט געבילדעט די קאָמפּ-סצענע צווישן דוד און גלית, די סצענע קאָן גרייטען אָנגערונן ווערן אַלס סצענע מיט די „5 סענאַלען“ (זיגלען); דוד באַרימט זיך מיט זיי, בעת גלית „טוט זיי שענדען“.

ביי דער רעקאָנסטרוקציע פון דער סכעמע האָבן מיר גענומען אין אַכט אָט וועלכע מאָמענטן:

(א) דער שפראַכלעכער מאָמענט: אין די וואַריאַנטן (רער-הויפט אין וואַריאַנט G_1 אין וואַריאַנט G_3) געפינען מיר אַ ריי ווערטער און פראָזן, וואָס זענען איבערגענומען פון אַ דייטשן מוסטער און טראָגן אויף זיך סיגנים פון 16-טן י"ה. אַזוי באַגעגענען מיר אין G_1 אַזעלכע פראָזן, ווי: קליין דוד, פאָטער איזאָק, פאָטער אַבראָם, פאָטער יאָקוב, בראַווער מאָן, יעציןט (יאצט), ווילדע טירע (אָנשטאָט דער יונגערער פראָזע: ווילדע חיות אין G_3 132) און דעסגלייכן. אינטערעסאַנט איז די באַגריסונגס-פאַרמולע אין G_3 41: „פריטן צו

א י י ך , הערען און פירשטן. די ווערטער „פריטץ צו אייך“ זענען פארדארבן פון „פריד צו אייך!“, ווי ס'זיטעט אַ באַגריסונגס-פאַרמולע אין אַ יידישער איבערזעצונג פון „גלית אסתר“, וואָס איז דערשינען אין קראָקע אין יאָר 1590⁽¹⁾.

(ב) לײַטער אַטור-און טעאָטער-געשיכטלעכע מאַ-
מענטן: די פיגור פֿונם לױפער אַנטשפּרעכט דעם „העראַלד“ Ernholz
אין די מיטלאַטערלעכע מיסטעריעס אין פּאסטנאַכט-פארסן. אויף דעם
זעלביקן צוזאַמענהאַנג ווייזט אויך אַן די טיפישע פאַרמולע, מיט וועלכער
דער לױפער רופט אַרויס די פּערזאָנאַזשן:

אַריין, אַריין, אַריין

(קעניג שאָל...) דו מיינ!

דער פּראָלאָג אין די וואַריאַנטן g 1 7—18 און g 3 22—27 איז
נאָכגעמאַכט פֿורשטענדיק נאָכן מוסטער פֿון די פּראָלאָגן אין די מיסטעריעס,
פּאסטנאַכט-שפּילן אָדער אין די ביבלישע קאָמעדיעס פֿון די מייסטערזינגער.
דאָס זעלבע קאָן אויך געזאָגט ווערן וועגן דעם עפּילאָג אין g 2 170—186.
דער צוגויפּשטעל פֿון דער קעניגלעכער סוויטע פֿון אייניקע גענעראַלן,
ווי מיר זעען דאָס אין די דריי וואַריאַנטן, איז אַ שאַפּלאָן, וואָס איז געווען
שטאַרק אָנגענומען אינם האַנס-זאַקס-טעאָטער.

(ג) קרוב השאפט מיט אַ דייטשן, שפּיל פֿון דוד
און גלית¹⁶ טן י"ה.

דער דאָזיקער מאָמענט פֿאַרדינט, מען זאָל אים גענויער באַטראַכטן,
קענענדיק דעם מוסטער איז מעגלעך צו באַשטימען דעם וועג און אָפּוועג
פֿונם יידישן באַאַרבעטער און צו דערגיין, צי ער האָט געשאפֿן שקלאַפּיש,
אָפּהענגיק פֿון מוסטער אָדער פֿריי און זעלבשטענדיק, נעמענדיק פֿונם
מוסטער נישט מערער, ווי ריין טעכנישע דעטאַלן.

ווען מיר באַטראַכטן די דייטשע און סלאַווישע דראַמאַטיקער פֿון
16-טן י"ה, וואָס האָבן פּראָבירט זייער פּעדער אויפֿן געביט פֿון ביבלישע
קאָמעדיעס, זעען מיר, אַז דער עפּיאָד פֿון דוד און גלית איז פֿאַר זיי
געווען איינע פֿון די באַליבסטע טעמעס.

די עלטסטע ידיעה וועגן אַ „דוד-און גלית-שפּיל“ שטאַמט פֿון דער צייט
אַרום 1500. פֿון אַרכיוו-נאָטיצן איז באַוואוסט, אַז בערך אינם דאָזיקן יאָר
האָט מען אויפֿגעפירט אין דעווענטער (נידערלאַנד) אַ דוד-
מיסטעריע. פֿון י. 1525 איז באַקאַנט אַ נידערלאַנדישע פּיעסע (אָו
גערופֿענע verlooning) אויך דערזעלבער טעמע.⁽²⁾

(1) פֿאַרגלײַך: M. Grunbaum: Jüdisch-deutsche Chrestomatie p. 213, fird. „zu dir und zu deine herren“.

(2) פֿאַרגלײַך: W. Crai z o a c h: Geschichte des neueren Dramas I (2 Ausg.), פֿאַרגלײַך 144.

אין יאָר 1550 האָט אַ דייטשער וויסנשאַפֿטלער Schoeper אָנגעשריבן אַ לאטיינישע שול-קאָמעדיע אונטערן טיטל: *Monomachia Davidis et Goliae* (דער קאָמף צווישן דוד און גליאָ). פאַראַן פון 16-טן יאָה נאָך אַ צווייטע לאטיינישע שול-קאָמעדיע מיט דערזעלבער פאבולע. זי איז אָנגעשריבן פון Gabriel Jansen און האָט דעם טיטל: *Monomachia Davidis cum Goliath* (אַרום 1600).

אויף דייטש איז פאַראַן פון דער זעלבער צייט אַ גלייכ-קאָמעדיע (*Goliath*) פונם שווייצאַרישן דראַמען-שרייבער האַנס פאָן ריטע⁽¹⁾. דער קאָמף צווישן דוד און גלייכ פאַרנעמט אַ באַדייטנדיקן אָרט אין אַ ביבלישער דראַמע פונם באַרימטן נירנבערגער מייסטערזינגער האַנס זאַקס, וואָס טראַגט רעם טיטל: „קאָמעדיע פאָן קעניג סאַול (שאול)“ און איז אָנגעשריבן אין יאָר 1557⁽²⁾.

דאָס בעסטע דייטשע „דוד-און-גלייכ-שפּיל“ פון 16-טן יאָה איז די ביבלישע קאָמעדיע פונם ווינער דראַמען-שרייבער וואָלפּאָנג שמעלצל, וואָס איז אַרויס אין יאָר 1542 אונטערן לאַנגן טיטל: *Die schön tröstliche Historia vom Jüngling David und dem muthwilligen Goliath*⁽³⁾.

אויף פויליש איז באַוואוסט פון דער צווייטער העלפט 16-טן יאָה אַ דיאַלאָג צווישן דוד און גלייכ, וועלכן מען פלעגט אויפ-פירן אין די שולן פון רייזשע. אינעם דאָזיקן דיאַלאָג ווערט דער קאָמף צווישן דוד און גלייכ סימבאָליזירט אַלס קאָמף פון קריסטוסן מיט דער זינדל. פון די געבראַכטע „דוד-און-גלייכ-שפּילן“ האַלטן מיר דאָס שטיק פון שמעלצל פאַרן וואַרשיינלעכן מוסטער פון אונזער ביבלישער קאָמעדיע אויף יידיש.

וואָלפּאָנג שמעלצל (1500 — 1560) איז געווען אַ מוזיק-לערער אין ווין און האָט זינגען יאָר 1540 יעדעס יאָר געשטעלט ביבלישע קאָמעדיעס אויף דייטש פאַר אַ ברייטן עולם. די פאַרשטעלונגען האָט ער אַראָנזשירט מיט דער הילף פון זיינע שילער. ער ווערט באַטראַכט אַלס עסטרייכישער האַנס זאַקס, ווייל זיינע פיעסעס זענען געשריבן לויטן שטייגער פונם באַ-רימטן נירנבערגער מייסטערזינגער.

(1) W. Creizenach loc. cit.

(2) Hans Sachs, Werke, herausgeg. von A. v. Keller u. E. Goetze, Band 15.

(3) Franz Spengler: Wolfgang Schmeltzl, eine literar-historische Untersuchung, Wien 1882.

(4) פאָרגלייך: און Ks. Załęski: Jeznicy w Polsce (Lwów 1931) II p. 617 ff. W. Hahn: Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku (Lwów 1936) p. 99.

דערהויפט צייכנט ער זיך אויס דערמיט, וואָס ער האָט געפרוווט צו פאַרבינדן די שול-קאָמעדיע מיט דער פאסטנאכט-שפיל-טעכניק. דאָס האָט זיך אים אויך אין אַ געוויסער מאָס איינגעגעבן. אַ דאָנק דעם זענען זיינע ביבלישע קאָמעדיעס נישט אַזוי שטייף און טרוקן, ווי די „געלערנטע“ שול-דראַמעס, וואָס האָבן אין יענער צייט געבליט אינטער דער השפעה פון הומאַניזם. די פאסטנאכט-שפיל-טעכניק, מיט וועלכער ער באַנוצט זיך אין זיינע פיעסעס, ברענגט אַריין אין זיינע „געלערנטע טעמעס“ אַ לעבעדיקן טעמפּ און אַ פאָלקסטימלעכן חן.

דיוועלבע מעלות געפינען מיר אויך אין אונזער יידישער „דוד-און-גלית“-קאָמעדיע: אַ „געלערנטע טעמע“, באַאַרבעט לויטן שטייגער פון פאסטנאכט-שפילן. פאָלקסטימלעך-פרימיטיוו, מיט אַ לעבעדיקן טעמפּ און פאָרט מאַריאַנעטנאַרטיק

די טעכניק און אייניקע שאַפֿלאָנהאַפּטע פיגורן („ער לויפער“ און די „נענעראָלן“ פון שאולס סוויטע)--דאָס איז אָבער אויך אַלץ. וואָס דער יידישער באַאַרבעטער האָט אויסגעבאַרגט ביי זיין מוסטער.

אין דער דורכפירונג פון דער קאָנצעפציע איז ער דורכויס זעלב-שטענדיק און יידיש.

אין שמעלצ'ס שטיק ווערט דער קאמף צווישן דוד און גלית פאַרגע-שטעלט, ווי אַן אַלעגאָריע: דוד איז דער רעפרעזענטאַנט פון קריסטנטום און גלית שטעלט פאַר דעם היידנישן עלעמענט. דאָס שטיק האָט שמעלצ' אָנגעשריבן אין אַ צייט, ווען די קריסטלעכע וועלט איז געווען באַדראָט דורך די טערקן. האָט ער טאַקע פאַרוועבט אין זיין קאָמעדיע דעם געדאַנק וועגן אַ קרייצצוג קעגן די „היידן“.

פאַרשטייט זיך, אַז דער יידישער באַאַרבעטער האָט נישט געקאָנט געבן אַזאַ מין קאָנצעפציע, וואָס איז געווען באַשטימט צום לויב פון קריסטנטום. האָט ער זי פאַרביטן מיט זיין אייגענער.

זיין קאָנצעפציע איז-ווי ס'ווייזט דאָס בולט די קאמף-סצענע צווישן דוד און גלית פולשטענדיק אין הסכם מיט דער יידישער פאָלקס-אויפפאַסונג. אין דער יידישער קאָמעדיע איז דוד גובר דעם ריז מיטן כח פון זכור-תאָבות. די פינף שטיינדלעך („זיגלען“, „סעגאַלען“) וואָס זענען דודס פלי-זיין אין קאמף מיט גלית, זענען געפענטשט, אַ יעדעס פון אַן אַנדערן גדול בישראל, ס'שטייט אים ביי דער זכות פון אברהם, יצחק, יעקב, אהרן און משה. גלית, טוט דעם זכות-אָבות שענדען און פאָלט אלס קרבן פון זיין פאַרבלענדונג. די קאמף-סצענע צווישן דוד און גלית קומט אַרויס אין יידישן טעקסט, ווי אַ רעליגיעזער דיסטאנס: דוד באַשרייבט יעדן „זיגל“ זיינעם. דעם „זיגל“ פון זיין רעליגיע און גלית ענטפערט יעדעסמאָל מיט אַ שפּאַ-

טישן קעגנארגומענט, אז דוד האָט זיך נישט מיט וואָס צו באַרימען, וואָריס
 „אברהם האָט גיטאָן זיין ישמעאל האָבן“
 „יצחק האָט גיטאָן אַזון עשיו האָבן“
 „יעקב האָט גיטאָן צוויי שוועסטערס פאַר ווייבער האָבן“
 „אברהם האָט גיטאָן דעם עגל מאַכין“
 „משה האָט גיטאָן אַמדינות פאַר אַ ווייב האָבן“.
 דער אָטעם פון דער צייט. אַן עכאַ פון דער צייט פון רעפּאַראַציע,
 ווען ס'האָט סיי אין דער קריסטלעכער וועלט, סיי אין די געטאָס געבושע-
 וועט דער קאָמפּ פאַר און קעגן דעם אַלטן טעסטאַמענט.
 (2) קאָמעדיע פון שמואל און שאול:
 שפורן פון אונז קאָמעדיע געפינען זיך אין די שוין דערמאָנטע דריי
 וואַריאַנטן פונם „גלית-שפיל“ און אינם אַזוי גערופענעם „אג-שפיל“, וואָס
 איז איבערגעדרוקט אין נ. פרידלוצקי:ס: זאַמלביכער פאַר ייד. פאָלק-
 פאָר II ז. 97—103 (מיר וועלן עס באַצייכענען מיט O).
 די קאָמעדיע האָט געהאַט—ווי ס'ווייזט-אויס—דעם טיטל: „די גע-
 שיכטע פון שאול-המלך“ אָדער „מלך-שאול-שפיל“. דאָס
 דרינגט אַרויס פון פראָלאָג, וואָס איז דערהאַלטן געוואָרן אין אַ פאַרהעלטניס-
 מעסיק ווייניק-וואָס פאַרדאַרבענער פאַרם אין דעם אונז שוין באַקאַנטן
 וואַריאַנט פון „גלית-שפיל“ G₃ שורות: 5—8, 17—27. דער „ארגומענטאַטאָר“
 אָדער „לויפער“ אַנאַנסירט דאָרט דאָס שטיק מיט אַזעלכע ווערטער:
 „...הערן קאָואַלירן, טוט איין ביסעלע שטיין (שטייל זיין)
 „וועט איר דאָ באַלד אויסהערן (דאָס) מלך-שאול-שפיל?
 „די גישיכטע פון שאול-המלך איז דאָך זער שיין
 אויסצוהערן!
 „נאָר אַן געלאָרעם און אַן געשריי! אין נישט צו פאַרשטערן!“
 די סכעמע פון דער קאָמעדיע לאָזט זיך רעקאָנסטרוירן אויפן פאָל-
 גענדן אופן:
 פראָלאָג: דער לויפער עפנט דאָס שפיל, אַנאַנסירט דאָס שטיק און זאָגט אַן דאָס דער-
 שינען פונם „פאָטער קיניג שאול“ (G₃ 5—8 אָדער 17—27, O 1—22).
 ערשטע סצענע: שאול באַראַט זיך מיט די געזעראָלן מכת דער מלחמה מיט
 עמלק (O 23—28).
 צווייטע סצענע: דער לויפער זאָגט אַן שמואל-הנביאס דערשינען (O 29—36).
 דריטע סצענע: שמואל פאַרקלינדקט שאול'ן גאָט באַפעל, אויסצוראָטן די עמלקים
 מחמת זייערע גרויסע זינד. שאול הייסט רופן זיין אַרמיי (O 37—60).
 פערטע סצענע: דער לויפער גיט איבער אַ באַריכט וועגן דער גרויס פון דער
 אַרמיי (O 61—66).

פ י נ פ ט ט ס צ ע נ צ : ס'דערשיינט שאולס זיגרייכע ארמיי (אין O 71—83 איז די דאזיקע
סצענע מיט א כ א ר ג ע ז א נ ג).

ז ע ק ס ט ט ס צ ע נ צ : שמואל גיט איבער שאילן גאטס שטראף, הייל ער האט „נישט געטין
חי גאט האט גיבאטן און שונא עמלק האט ער נישט געטין אויס-
ראטן" (O 84—109).

ז י ב ע ט ט ס צ ע נ צ : שמואל הרגעט אגג, דעם קעניג פון עמלקים (O 110—129).
א כ ט ט ס צ ע נ צ : שאול האלט א „ראדע" מיט די גענעראלן (G 1 162 — 169,

G 2 126—134 אין א פארדארבענער, מעלאדראמאטישער פארם).
נ י ו ט ט ס צ ע נ צ : שול בי דער מכ-פה, שמואלס גייסט זאגט-אן שאולן א גיכן טויט
(G 1 170—201 אין G 2 135—169).

צ ע ו ט ט ס צ ע נ צ : יוהנתן באקלאגט שאולס טיט (G 1 221—236).
ע פ י ל א ג : דוד הערט אויסגערופן פאר א מלך (G 1 237—245).

אין די אָנגעמערקטע שטעלן פון „טראַדיציאָנעלן" מאטעריאַל, פון
וועלכע מיר האָבן רעקאָנסטרוירט די סכעמע פונם „שאל-המלך-שפיל", איז
פאַראַן אַ מעלאַדראַמאָטישע אויבערשיכט, וואָס שטאַמט פון 17-טן אָדער
18-טן י"ה, — נאָר פונדעסטוועגן האָט די שפּעטערע רעדאַקציע איבערגע-
לאָזן אַ סך שטריכן, וואָס גיבן אַרויס דעם אורשפּרינגלעכן „קאָמעדיע"-
טעקסט פון 16-טן י"ה.

אַזוי, למשל, ליגט אויף אַ סך פּראָזן פון וואַריאַנט O, דער סטעמפל
פון דער דייטשער פּאָלקס-שפּראַך בעתן 16-טן י"ה און באַזיט פון דער שפּראַך
פון די דעמאָליטיקע דייטשע פּאָלקס-שפּילן.

דער לויפער (ער איז אין די וואַריאַנטן אָפט פאַרביטן דורך דער
פיגור פון „פּאַיאָץ", וואָס איז-ווי מיר וועלן דאָס דערווייזן—א סך יונגער
פאַר אים) באַגריסט אין וואַריאַנט O דאָס פּובליקום מיט די ווערטער
„פאַרוף צו זיין, דיזע הערן גימיינ", וואָס איז פאַרדאָרבן פון „פּריד
(פּריטץ" לויט מאַנכע קאָרופּטן) צו א ייך, דיזע הערן גימיינ"—אַ פאַרמולדע,
וואָס לאָזט זיך נאָכווייזן אין אַלטע יידישע איבערזעצונגען פון 16-טן
י"ה (פאַרגל. אויבן). די פּראָזן פון O, ווי „פּאַטער קיניג" „אַלע
דינער-קאָמירוטן" (קאָמעראַדן), געהאָרזאָם צו זיין (O 19—20),
די פסורדיקע פאַרבינדונגען מיטן הייליגן-וואָרט „טון" (טון מאַכן, טון
קלערן, טון טייטן און דעסגל. O 125—129) באַווייזן די שפּראַכאייגנ-
טימלעכקייטן פון די עלטסטע יידישע ספרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן
בעתן 16-טן י"ה און פּערט פון די עלטסטע תנ"ך-איבערזעצונגען.

זייער כאַראַקטעריסטיש (און כמעט אַנטשיידנדיק פאַר דער צייט-באַ-
שטימונג) זענען די פאַרמולעס, מיט וועלכע דער לויפער רופט-אַרויס אין
די וואַריאַנטן O (שורות 20—23, 35—36) און G 1 (184—187) די פיגורן,

וואָס דאַרפן אַרויסטרעטן. זיי קלינגען לויטן באַוואוסטן נוסח אין די דייטשע פאָסטנאַכט-שפילן פון סוף 15-טן און פון 16-טן י"ה:

פאָטער-קיניג שאול קומט דו אַריין!

אַריין, אַריין, אַריין

פאָטער-קיניג שאול, דו מיין!

פאַרשטייט זיך, אַז די דאָזיקע ווערטער און פראָזן האָבן געקאָנט אַריינדרענגען אין די יידישע טעקסטן נאָר אין אַ צייט, ווען זיי זענען נאָך געווען פריש און לעבעדיק, בקצור: אין דער צייט פונם צאָפלידיקן דייטשן פאָסטנאַכט-שפיל!

די דאָזיקע השערה ווערט געשטאַרקט דורך אַ גאָר ענגע קרובה שאַפט פון אונזער יידישער שאול-קאָמעדיע מיט אַ דייטשן „שמואל-און-שאול-שפיל“, וואָס איז אויפגעבויט לויט דער פאָסטנאַכט-שפיל-טעכניק און וואָס שטאַמט פון יאָר 1551.

דאָס שטיק איז אָנגעשריבן פון דעם אונז שוין באַוואוסטן מחבר פונם דייטשן „דוד-און-גלית-שפיל“, פונם ווינער לערער וואָלפגאַנג שמעלצער און איז אין יאָר 1883 ביי אַרויסגעגעבן געוואָרן אלס 5-טער באַנד פון א. וויערס „ווינער ניידריקע“⁽¹⁾.

א חוץ שמעלצער „שמואל-און-שאול“-דראַמע איז נאָך באַקאנט פון 16-טן י"ה אַ דייטש שטיק פונם שווייצאַרישן שרייבער Mathias Holzwarth אונטערן טיטל: „Saul, ein schön neu Spiel von König Saul, und dem Hirten David“, וואָס איז אויפגעפירט מיט אַ גרויסער פאָמפּ אין באַזעל דאָס יאָר 1571⁽²⁾; דאָס שטיק איז אַ שווייטשטיק, געבויט לויט דער מיסטעריע-טעכניק און האָט נישט קיין שום שייכות מיט אונזער יידישער „מלך-שאול-דראַמע“.

פאַרגלייכנדיק די יידישע טעקסטן (לויט דער אָנגעגעבענער סכעמע) מיט שמעלצער „שמואל און שאול“-דראַמע, געפינען מיר אַ חוץ בינע-סעכנישע ענלעכקייטן (ווי: די פאַרמולעס ביים אַרויסרופן די שפילער, דאָס פאַרשטעלן זיך פון די שפילער פאַרן פובליקום, דער לויפער אלס „איינ-שרייער“ – רעזשיסאָר און דעסגל.), אַ ריי ענלעכע פרטים אין דער אַרכי-טעקטאַניק פונם שטיק, אין דער דיאַלאָג-פירונג, סטיל און דעסגל. נאָכמער: מיר געפינען סיי דאָ, סיי דאָרט די זעלבע „דיכטערישע פרייהייט“ אין באַ-האַנדלען דעם ביבלישן שטאָף. ס'איז גענוג אָנצווייזן אויפן כאַראַקטערי-סטישן אַנאַכראָניזם אין עפילאָג, וואו יהונתן באַקלאָגט דעם טויט פון שאול

Schmeltzl, Wlfg.; Samuel und Saul 1551 (A. Sauer's; Wiener Neudrucke, Bd. 5, (1) Wien 1883).

E. Devrient: Gesch. der deutschen Schauspielkunst lc. I p. 72-73, (2)

ר' י' ה' ער (יהונתן) איז לויט דער ביבלישער דערציילונג (שמואל א' ל"א, ד' ה) דערהרגעט געוואָרן נאָך פאַר שאולס זעלבסטמאָרד. (3) „חנה-פנינה“ קאָמעדיע.

אייניקע שפורן פון אזא קאָמעדיע זענען פאַרהיט געוואָרן אין אַ וואַריאַנט פונם „חכמת-שלמה“ זינגשפיל, וואו ס'האָט זיי אַריינגעפלאָכטן אַן זומגעלומפערטער קאָמפילאָטאָר (פאַרגלייך: נ. פּרילוצקיס: זאַמליכער פאַר ייד. פאָלקלאָר II ז. 123—124).

פונם דאָזיקן וואַריאַנט לאָזן זיך אויסשיילן פאָלגנדע פראַגמענטאַרישע סצענעס, וואָס געהערן צו „חנה-פנינה“ דראַמע:

אַ סצענע צווישן אַלקנה און חנה: אַלקנה טרייטט חנה, וואָס איז באַטרייבט, מחמת זי האָט נישט קיין קינדער (פראַגמענט, פאַרגל. 13—21).

אַ סצענע צווישן חנה און פנינה: פנינה באַריימט זיך, אַז אַלקנה האָט זי ליבער פאַר חנה (22—31).

אַ מאָנאָלאָג פון חנה. איר תפילה צוגאָט, ער זאָל איר „באַשרן אַ קינד“ (32—39). אַ סצענע צווישן דעם כהן גדול, אַלקנה און חנה: דער כהן גדול זאָגט אָן די בשורה-טובה, אַז חנה וועט האָבן אַ זון, וואָס וועט הייסן שמואל. חנהס פריידיקער אויסגעשריי (40—53).

דער פראַגמענט שטיצט זיך כמעט וואָרט ביי וואָרט אויף שמואל א.א'. בלויז אין חנהס מאָנאָלאָג איז אַריינגעפלאָכטן אַ זאץ פון בראשית, ל' א' (רחלס ווערטער: הבה לי בנים).

צווישן די ביבלישע דראַמעס אויף פרעמדע שפראַכן, בפרט אויף דייטש, האָט זיך אונז נישט איינגעגעבן צו געפינען אַן אַנאָלאָגישע פיעסע, אויף דער באַליבטקייט פונם „חנה-פנינה“ מאַטיוו ביי די יידישע פאָלקסמאַסן ווייזט אָן אַ פאָפולער פאָלקסליד וועגען חנה און פנינה, וואָס איז דערהאַלטן אין צוויי שפראַכן: אויף יידיש און אויף פויליש-און וואָס ווערט נאָך עד היום געזונגען אין פאַרוואָרפענע ווינקלעך פון מזרח-גאַליציע (דאָס ליד איז איבערגעדרוקט אין נ. פּרילוצקיס יידישע פאָלקסלידער I 65).

אייניקע שטעלן פונם דערמאָנטן פאָלקסליד זענען לויט זייער פאָרם ענדלעך צו די דייטשע קינדערלידער פון 16-טן י"ה (למשל די סטראָפּע II). אין אַלגעמינעם איז די ביבלישע טעמע אינם דאָזיקן פאָלקסליד אַ סך פרייער באהאַנדלט, ווי אין דער קאָמעדיע אַזוי אַז ס'איז שווער אָנצונעמען וועלכע ס'איז שייכות צווישן דעם פאָלקסליד און דער „חנה-פנינה“ דראַמע.

באַהאַנדלענדיק אונזער פראַגמענט אין צוזאַמענהאַנג מיט די ביבלישע קאָמעדיעס אויף יידיש, וואָס שטאַמען פון 16-טן י"ה, שטיצן מיר זיך בלויז אויפן ליטעראַטורגעשיכטלעכן מאַמענט, אַז און 16-טן י"ה איז געווען דער בלי-פּעריאָד פון דער ביבלישער דראַמע אויף יידיש. דערויף בויען מיר

אונזער השערה, אז אויך די חנה-פנינה-קאמעדיע איז פארוואַרצלט אין
יענער תקופה.

אן אנדער סמך, ווי שפראך, בינע-טעכניק און דעסגלייכן איז ליידער
נישט פאראן. מחמת די דראַמע איז דערהאַלטן געוואָרן אין אַ פאַרקריפֿל-
טער פאָרם און ס'מערקט זיך, אז די צייט איז מיט איר פאַרגעגאַנגען, ווי
אַ שטיפּמאַמע.

דאָס דריטע קאפיטל

די דראמאטישע ליטעראטור אויף יידיש אין 16-טן י"ה

(המשך)

II

ביבלישע דראמעס

עקדת-יצחק. 4 וואריאנטן, ווארשיינלעכע סכעמע פון דער קאמעדיע, דער שפראכלעכער מאמענט, השפעות פון דער מיסטעריע-און פאסטנאכט-שפיל. טעכניק, דראמאטישע באארבעטונגען פון דער עקדת יצחק-טעמע אין דער איראפעישער ליטעראטור פון 16-טן י"ה, די יידישע קאמעדיע עקדת-יצחק און די פוילישע מיסטעריע פון 16-טן י"ה „Sacrificium Abrahæ". סדום = וועמורה: סכעמע, אויפקום-צייט, קיין שייכות מיט דער קאמעדיע פון האנס סאקס אויף דער טעמע: „אברהם, לזט און עקדת יצחק". מכירת-יוסף: צוויי מינים וואריאנטן, די ווארשיינלעכע סכעמע פון דער דראמע, כאראקטעריסטיק פון די וואריאנטן, דאס זינגשפיל אין דער דראמע, סימנים פון 16-טן יאָר-הונדערט. דער שפראכלעכער מאמענט, פאסטנאכט-שפיל-טעכניק, דאס אינפראמעסום אינם וואריאנט w, די קרובהשאפט מיט די יוסף-שפילן פון די דייטשע מייסטערזינגער. די געשיכטע פון יציאת מצרים: טיטל, סכעמע, דער רוקן-צוויי פון דער דראמע, צוויי שיכטן, דער צוזאמנהאנג מיט א ביבלישע קאמעדיע פון 16-טן י"ה, שפראכלעכע ארכאיזמען, פאסטנאכט-שפיל-טעכניק.

אין די „טראדיציאנעלע" קוועלן זענען דערהאלטן שפורן פון 4 ביבלישע דראמעס, וואס זענען געשטיצט געווען אויף די דערציילונגען אין חומש: 1 עקדת יצחק, 2 סרום-ועמורה, 3 מכירת-יוסף און 4 יציאת-מצרים. מיר וועלן זיך אפשטעלן אויף יעדער דראמע באזונדער.

(1) עקדת-יצחק.

א באגריף וועגן דער דאזיקער דראמע קאן מען האָבן אויפן סמך פון א מעלאָדראמאטישער באארבעטונג, פון וועלכער ס'זענען דורך נ. פרילוצקי

(זאמליכער פאר ייד. פאלקלאך II ז. 64—83) פארענטלעכט געווארן 4 וואריאנטן. צוליב א בעסערער אריענטאציע באצייכענען מיר די דאזיקע וואריאנטן מיט: a_1 (פרילוצקי II ז. 64—69) a_2 (פרילוצקי II ז. 70—75) — a_3 (פרילוצקי II ז. 76—79) a_4 (פרילוצקי II ז. 80—83).

פון די וואריאנטן איז סיי לויט דער שפראך, סיי לויט דעם כאראקטער סעראמטאריקסטן נאנט צום אורטעקסט דער וואריאנט a_1 . מערער דערווייטערט איז דאגעגן דער וואריאנט a_2 , אין וועלכן ס'זענען אנגעווארפן שיכסן ס'רוב פון 17—18 טן יארהונדערט. די וואריאנטן a_3 און a_4 זענען קירצונגען פון די וואריאנטן a_1 און a_2 און שטעלן מיט זיך פאר די יוגסטע באארבעטונגען. אלס באזע פאר אונזער באטראכטונג נעמען מיר דעם וואריאנט a_1 ; דערביי באנוצן מיר זיך אויך מיטן וואריאנט a_2 אבער נאר אויף אזויפיל, אויף וויפל ס'לאזן זיך פון אים אויסטיילן די שיכטן פון 16 טן י"ה.

איבערלאזנדיק די באגרינדונג אויף שפעטער, רעקאנסטרוירן מיר די ווארשיינלעכע סכעמע פונם אורטעקסט אויפן פאלגענדן אופן:

פ א ל א ג: דער לויפער (דער ערשטער פון די אקטיארן, ווי ער רופט זיך אין a_1 שורה 4) באגריסט דאס פובליקום, אנאנסירט דאס שטיק, בארויקט דעם עולם און רופט אריין די שפילער פון דער נאנטסטער סצענע (a_1 21—1, a_2 5—1).

ע ר ש ט ע ר א ק ט:

ע ר ש ט ע ר א ק ט: זי האט פארגעשטעלט א דיאלאג צווישן אברהמען און יצחקן, אברהם לערנט מיט יצחק תורה.

(פון דער דאזיקער סצענע איז געבליבן א שפיר אין a_1 22—25,

וואו אברהם גיט איבער גלייך אין די ערשטע ווערטער פון זיין מאנאלאג:

„פ א ל מ י י ז א ק ק א מ ע א י כ צ ו ג י י,

ווי ליב איזט ער מיר און זיין טאטע ווי שיין!

צ ו י י ט ע ס צ ע נ ע: ס'דערשיינט דער מלאך מיכאל (לויט a_2 6—9) אדער גאט (לויט a_1 26) און רופט אברהמען, אים אויסצופרווין.

ד ר י ט ע ס צ ע נ ע: דער מלאך (a_2) אדער גאט (a_1) באפעלט אברהמען, צו ברענגען יצחקן פאר א קרבן (a_1 26—35, a_2 26—41).

צ ו י י ט ע ר א ק ט:

ע ר ש ט ע ס צ ע נ ע: „דער ערשטער פון די אקטיארן“ בארויקט דעם עולם און רופט אריין יצחקן (a_1 36—40).

צ ו י י ט ע ס צ ע נ ע: אברהם גיט איבער יצחקן גאטס באפעל. יצחק באשליסט צו פאלגן, און טרייטט זיך, אז „דער ליבער הער גאט“ וועט פון דער מוטער

שרה „אפוואשן אירע הייסע טרערן“. (a_1 41—80, שטארק פארדארבן

און פארוואנדלט אין א מאנאלאג פון יצחקן אין a_2 42—51).

ד ר י ט ע ס צ ע נ ע: „דער ערשטער פון די אקטיארן“ בארויקט דעם עולם און רופט אריין די „מוטער סארא“ (a_1 81—84).

ע ר ש ט ע ס צ ע נ ע: „א יינער“ גיט איבער שרה די בשורה, אז אברהם און יצחק „האבן גיטאן קיין מוריה ריזען“, כדי יצחקן „אויף דער עקדה צי קוילין“. שרה

פאָלט טויט a1 85—96, די דריטע און פערטע סצענע פעלן אין די איבעריקע וואריאַנטן).

ד ר י ט ע ר א ק ט :

ע ר ש ט ע ס צ ע נ ע : אברהם און יצחק געזעגענען זיך און אברהם, „גייט יצחקן שעכטן“ (a 1 97-98; מעלאָדראַמאַטיש פאַרדרייט און פאַרזאָגלט אין יצחקס אַ מאָנאָלאָג אן a 2 74—84).

צ ו י ט ע ס צ ע נ ע : דער מלאך האַלט אַפּ אברהםס האַנט און זאָגט אַרויס דעם מיסר-השכל פון דער פיעסע (a 1 99—106, a 2 85—88).

דער שטעמפל פון 16-טן י"ה לאָזט זיך דערקענען אין די שטעלן פון די וואַריאַנטען a₁ און a₂, וועלכע מיר האָבן אַריינגענומען אין אונזער סכעמע, לויט פאָלגנדע סימנים :

(א) אַ זייער כאַראַקטעריסטישע דערשיינונג איז אין וואַריאַנט a₁ די שטאַרק דייטשע שפּראַך. דערביי געפינען מיר אַ רייע שפּראַכלעכע אַרכאַיזמען, וואָס דערמאָנען די שפּראַך פון די דייטשע פאַסטנאַכט-שפּילן אָדער די שפּראַך פון די יידישע פאָלקספּיכלעך פון 16-טן י"ה. אַט איז אַ ביטל כאַראַקטעריסטישע אַרכאַיזמען : „פאַר אַ קרבן בין איך אָנגעברייט“ (=צוגעגרייט), „דיזער ווייזע גרויס“ אָנשטאַט „אַט דער גרויסער חכם“, „דיזער זשאַק (=פונם פוילישן : Žak -שילער-בחור), „שטראַק“ (פונם דייטשן „straks“), „יעצינדעט“ אָדער „יעצינד“ (=איצט) א. ד. גל.

ווי אין אלטע דייטשע פאָלקסלידער אָדער אין פאַסטנאַכט-שפּילן קלינגען די דימינוטיוון : „פאַטער דו מיינ!“ „יזאַק, קינד דו מיינ!“, „מוטער סאַראַ, דו מיינ!“ אָדער „לייב יצחקל“, „יצחקלעבן“ א. ד. גל. כאַראַקטעריסטיש זענען אויך די פאַרבינדונגען מיטן הילפסוואָרט „טון“ : „אין גאַטעס טאָרע (תורה) טו איך... קליגען (לערנען), קלוג ווערן“ „צו די עקדה טו איך גיין“, „האַבען געטון... דייזען“ א. ד. גל.

(ב) די השפעה פון דער מיסטעריע-און פאַסטנאַכט-שפּיל-טעכניק : זי אַנטפלעקט זיך אינם פראָלאָג, אין דער פיגור פונם „ערשטן פון די אַקטיאָרן“, וואָס איז אידענטיש מיטן העראָלד אָדער „איינשרייער“ פון די פאַסטנאַכט-שפּילן און מיסטעריעס, — דערהויפּט אָבער אין די טיפישע פאַרמו-לעס ביים אַרויסרופן די שפּילער :

„ביטע, מיינע הערן, שטילער צו זיין

דיזער איזאַק קאָמט היר אַריין !

ביטע אַריין, אַריין, אַריין

יזאַק דו מיינ !

פאראן נאך אנדערע אָפּקלאַנגען פון דער פאסטנאכט-שפּיל-סעכניק,
נאָר אויספירלעכער וועלן מיר וועגן זיי רעדן אין איינעם פון די ווייטער-
דיקע קאפיטלען.

זילבערנער סעלער פון אן אומבאקאנטן יידישן קינסטלער פון 17-טן י"ה
(שטעלט-פאָר אַ סצענע פון עקדת-יצחק)

ג) די קרובה שאפט מיט אן „עקדת-יצחק“-מיי-
סטעריע פון 16-טן י"ה.

דערדאָזיקער מאַמענט פאָדערט אַ גענויע באַטראַכטונג:
אָרומגענדיק זיך אינעם אייראָפּעישן שפּיל-רעפּערטואַר פון 16-טן י"ה,
באַגעגענען מיר זייער אַ סך דראַמאטישע באַאַרבעטונגען פון דער „עקדת-
יצחק“-טעמע, סיי אין דער פאָרם פון מיסטעריעס, סיי אין דער פאָרם פון
שול-דראַמעס אָדער ביבלישע קאָמעדיעס.

אמפּריסטן האָט מען באַאַרבעט די טעמע אין איטאַליע: פאָראַן ידיעות,
אַז מען פלעגט דאָ נאָך אין 15-טן י"ה אויפפירן אן „עקדת-יצחק“-

מיסטעריע, ס'ווערט אויך איבערגעגעבן, אז דידאָזיקע מיסטעריע איז געווען שטארק פאַרשפּרייט און זייער פּאָפּולער. וועגן אַן ענלעכער מיטלאַטערלעכער מיסטעריע זענען דערהאַלטן געוואָרן ידיעות פון ענגלאַנד.

אין פראַנקרייך פלעגט מען אין דער צייט פון 1505 ביז 1557 שטעלן אַ מיסטעריע „פון אברהם און יצחק“.

דערהויפּט איז די טעמע באַארבעט געוואָרן אין דייטשלאַנד. פון 16-טן י"ה זענען אונז באַוואוסט אַ ריי שול-דראַמעס און ביבלישע קאָמעדיעס פון באַדייטנדיקע דייטשע הומאניסטן און מייסטערזינגער, וואָס האָבן באַ-האַנדלט דידאָזיקע ביבלישע פאבולע. אזוי, למשל, אַן „עקדת-יצחק“-דראַמע פון היערלאַנדישעם ציגלער (דערשינען 1513 אין אויגסבורג), בעראַ (1550), האַנס אַקס „Opferung Isaak“ (געשריבן 1553) א.א.וו. ס'איז אויך געווען אַ דייטשע מיסטעריע „עקדת-יצחק“, וועלכע מען פלעגט שטעלן נאָך בעת דער צווייטער העלפט פון 16-טן י"ה, הגם די מיסטעריע-פאַרשטעלונגען האָבן אין יענער צייט אויפגעהערט צו זיין פאָ-פּולער.

אזוי ווערט אונז איבערגעגעבן, אז אין 1585 האָט אַ געוויסער קריס-טאָף האַרטוויק געבעטן דעם מאַגיסטראַט אין ליינעבורג, מען זאָל אים דערלויבן צו שטעלן אַ מיסטעריע, וואָס „הויבט זיך אָן מיט עקדת-יצחק און ענדיקט זיך מיט חורבן ירושלים“. אין זיין בקשה באַמערקט ער וועגן זיך, אז ער שטאַמט פון פירמוי אין מייסן און אז ער איז „אין גייסטלעכער דייטשער קאָמעדיען-אַגירער“ ד.ה. אַ פראַפעסיאָנעלער שפּילער, וואָס שטעלט רעליגיעזע „גייסטלעכע“ שטיק. ער באַמערקט אויך, אז די מיס-טעריע, וואָס ער וויל שטעלן, האָט ער שוין אַמאָל אויפגעפירט „פאַר פירשטן, גראַפן אונד הערן“.

די „עקדת-יצחק“-טעמע באַווייזט זיך אויך אין דער פּוילישער דראַמאַטישער ליטעראַטור פונם 16-טן י"ה.

פאַראַן פון דערדאָזיקער צייט אַ ווייניק באַקאנטע פּוילישע שול-דראַמע אין 5 אַקטן אונטערן טיטל „Abraham i Sara“, און אַ מיסטעריע אין 3 אַקטן, וואָס איז אָנגעשריבן אויף פּויליש, הגם עס ווערט אָנגערופן מיט אַ לאַטיינישן טיטל: „Sacrificium Abrahæ“¹.

(1) פאַרגלייך: D'Ancona: Rappresentazioni sacre I p. 41-59,

A. Weilen: Der Ägyptische Joseph im Drama des XVI Jahrhunderts, Wien 1887, passim.

R. Proelhs: Geschichte der deutschen Schauspielkunst I: p. 15.

Hans Sachs: Werke (editio A. v. Keller u. E. Goetze) Bd. 10

Stanisław Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce (Kraków 1902) p. 119 ff.

W. Haas: Literatura dramatyczna w Polsce XVI w. I: p. 49

פון די דערמאנטע „עקדת-יצחק“-דראמעס און מיסטעריעס האָבן זיך
 בלייבן געצויגן אַ סך השפעות אויפן יידישן באַארבעטער פון 16-טן י"ה.
 אממערסטן באַרירונגס-פונקטן האָט די יידישע „עקדת-יצחק-דראמע
 (לויט דער סכעמע, וועלכע מיר האָבן אויסגעשיילט פון די וואַריאַנטן a_1 און a_2)
 מיט דער פוילישער מיסטעריע „Sacrificium Abrahæ“, וואָס
 האָט וואַרשיינלעך געדינט דעם יידישן באַארבעטער אַלס אַ מוסטער.
 די ענלעכקייטן באַוויוון זיך אין דער אַרכיטעקטאָניק פון די שטיק
 און אינם אופן, ווי די ביבלישע טעמע ווערט דיאַלאָגזירט.
 די סכעמע פון דער דערמאנטער פוילישער מיסטעריע איז (לויט
 י. קראַשעווסקיס און ווינדאָקיעוויטשעס באַשרייבונג) אַט וועלכע:
 פראָל אַג: די צוהערער ווערן געבעטן, אויסצוהערן דאָס שטיק מיט אַ פרום געפיל
 און זיך רויק פאַרהאַלטן צעט דער פאַרשטעלונג.

ערשטער אַקט:

ערשטע סצענע: אברהם לערנט מיט יצחק, ווי צו פירן זיך אינם לעבן, פרי נישט
 אַראָפּ פון וועג פון אמת און מצות.

צווייטע סצענע: אַ דיאַלאָג צווישן גאָט און אברהם. גאָט באַפעלט אברהם, ברענגען
 יצחק פאַר אַ קרבן.

צווייטער אַקט:

ערשטע סצענע: דיאַלאָג צווישן אברהם און יצחק. זיי באַשליסן צו טאָן לויט גאָט
 באַפעל.

צווייטע סצענע: געזעגנונגס-סצענע צווישן יצחק און שרה.

דריטער אַקט:

ערשטע סצענע: די צוגרייטונג צו דער עקדה.

צווייטע סצענע: דאָס באַוויוון זיך פון מלאך.

ס'איז גענוג צו פאַרגלייכן דידיאָזיקע סכעמע מיט דער סכעמע, וואָס
 לאָזט זיך צונויפשטעלן פון די וואַריאַנטן a_1 און a_2 , אום צו זען, אַז
 די באַארבעטונג פון דער ביבלישער טעמע איז סיי דאָ, סיי דאָרט לויטן
 זעלבן שאַפלאַן. מיטן אויסנאָם פון דער געזעגנונגס-
 סצענע צווישן יצחק און שרה, וועלכע דער יידישער
 באַארבעטער האָט פאַרביטן מיט אַ דיאַלאָג צווישן שרה און „איינעם“ –
 געפינען מיר אין דעם וואַריאַנט a_1 אַלע איבע-
 ריקע סצענעס פון דער פוילישער מיסטעריע און
 אפילו לויטן זעלבן סדר.

ניי זענען אין וואַריאַנט a_1 אַ חוץ דער דערמאנטער סצענע צווישן
 שרה און „איינעם“ נישט מערער, ווי די צוויי סצענעס (1-טע און 3-טע
 סצענע פון 2-טן אַקט), אין וועלכע דער „ערשטער פון די אַקטיאָרן“ רופט
 אַרויס „יזאקן“ און „די מוטער סאַראַ“.

האָבן אָבער דיראָזיקע צוויי סצענעס בלויז אַ שפּיל-טעכנישע
באַדייטונג און באַווייזן, אַז דער יידישער באַארבעטער האָט קאָמבי-
נירט די מיסטעריע-טעכניק פונם פוילישן מוסטער מיט דער פאַסטנאַכט-
שפּיל-טעכניק, וואָס איז געווען אָנגענומען כמעט איז אַלע ביבלישע קאָמעדיעס
אויף יידיש.

(2) „סדום-ועמורה“ - דראַמע:

שפורן פון דערדאָזיקער דראַמע זענען דערהאַלטן אין אַ מעלאָדרא-
מאַטישן וואַריאַנט, וואָס איז געווען פאַרשפרייט אין די פוילישע שטעטלעך
נאָך בערך 19-טן י"ה (דאָס שפּיל איז איבערגעדרוקט לויט דער מינדלעכער
טראַדיציע אין נח פּרילוצקיס זאַמלביכער II ז. 57-63).

דאָס ליברעטאָ פאַשטייט פון פאַלגנדיקע סצענעס:

פּראָלאָג: „דער ערשטער פון די אַקטיאָרן“ (ער איז אינם מעלאָדראַמאַטישן טעקסט
פאַרביטן מיטן פאַיאָן) אָנאַנסירט דאָס שטיק און רוכט-אַרין אברהמען
(1-12)

ערשטער אַקט:

ערשטע סצענע: אברהם באַמערקט זיין „ארחים“ און חייסט שרען צוגרייטן אַ סעודה פאַר
זיי (13-22).

צווייטע סצענע: אברהם באַגרייט די שלוחים. דער „ערשטער מלאך“ גיט איבער די בשורה,
אַז שרע וועט האָבן אַ זון. שרע לאַכט און באַקומט אַ מוסר פונם מלאך און
פון אברהמען (23-44).

דריטע סצענע: דער „צווייטער מלאך“ דערציילט אברהמען פון גאָטס באַפעל, צו „פאַלענדען“
(פאַרניכטן) סדום ועמורה. אברהם באַקומט פונם מלאך אַ צוואַנג, אַז די
שטאָט וועט געשוינט ווערן, אויב ס'וועלן זיך און איר געפינען 10 צדיקים
(45-114).

צווייטער אַקט:

ערשטע סצענע: לוט נעמט-אויף ביי זיך די מלאכים (115-124).

צווייטע סצענע: אַנשי-סדום באַפאַלן לוטס הויז און ווערן בלינד געמאַכט דורך די מלאכים
(125-136).

עפּילאָג: די מלאכים באַפעלן לוט, צו פאַרלאָזן מיטן הויגעווינט די זינדיקע שטאָט
(137-140).

לויטן בוי און סטיל איז דער טעקסט פון דער פיעסע זייער ענלעך
צום וואַריאַנט a 1 פונם „עקדת-יצחק“-שפּיל, וואָס איז שוין אונז באַקאַנט און
דאָס באַווייזט עס געהערט צו דער זעלבער צייט. פונם דייטשן שפּיל-
רעפערטואַר פון 16-טן י"ה איז אונז באַוואוסט נאָר איין איינציקע ביבלישע
קאָמעדיע, וואָס האָט באַהאַנדלט דיזעלע פאַבולע. עס איז די קאָמעדיע
פון האַנט סאַקס: „Abraham, Lott sampl der Opfferung Isaac“,
וועלכע דער נירנבערגער מייסטערזינגער האָט אָנגעשריבן אין 1558¹. די

קאמעדיע נידט צונויף „סדום ועמורה“ מיטן „עקדת-יצחק, זי האָט אָבער
נישט קיין שום שייכות מיט דעם יידישן טעקסט.

(3) „מכירת-יוסף“ = דראַמאַ:

ווי מיר האָבן שוין צוגעמערקט אינגערשטן קאָפּיטל, זענען אונז
באוואוסט 4 וואַריאַנטן כּונם „מכירת-יוסף-שפּיל“:

(א) דאָס מכירת-יוסף-שפּיל, אַרויסגעגעבן אין פראַנקפורט אין 1712
(מיר באַצייכענען אים מיט F).

(ב) א וואַריאַנט, פאַרעפנטלעכט לויט דער מינדלעכער טראַדיציע פון
ד״ר ס. וויינבערג (W).

(ג) א וואַריאַנט, פאַרעפנטלעכט אין א ביכל אין לעמבערג 1856 (L).
(ד) א וואַריאַנט לויט דער טראַדיציע אין לאַדזשער קרייז, וועלכן מיר
ברענגען צום סוף פונם דאָזיקן באַנד אַלט צולאָג (M).

די וואַריאַנטן M - L - W בילדן איין גרופע, וואָס שטיצט זיך אויפן
זעלביקן אורטעקסט, פון דערדאָזיקער גרופע אונטערשיידט זיך דער וואַ-
ריאַנט F: ער נעמט זיך פון אַן אנדערער תקופה, פון אַן אנדערן גייסט און
פון אַן אנדערן מוסטער.

פאַר אונזער צוועק קומען אין באַטראַכט די וואַריאַנטן M - L - W,
וואָרים נאָר אין זיי געפינען זיך שפורן פון אַ יידישער יוסף-דראַמע פון
16טן יאָרה.

מיט דער וואַריאַנט F, וואָס שטאַמט, - ווי מיר וועלן דאָס שפעטער
דערווייזן - פון סוף 17טן יאָרה, וועלן מיר זיך פאַרנעמען אין אַן אנדער
צוזאַמענהאַנג אין די ווייטערדיקע קאָפּיטלעך.

פאַרגרייכנדיק די וואַריאַנטן M - L - W, קאָן מען רעקאָנסטרוירן
פאַרגנדיקע סכעמע פונם אורטעקסט:

פֿר אַ ל אָ ג: „דער ערשטער פון די אַקטיאָרן“ באַגרייכט דעם עולם, אַנאַנסירט „די געשיכטע
פון יוסף“ און עפנט דאָס שפּיל (פאַראַן אין אַ פאַרדאָרבענער פאָרם אין די
וואַריאַנטן M - W, פעלט אין L).

ע ר ש ט ע ר א ק ט:

1 ס צ ע נ ע: יעב הייט זיין דינער אַריינרופן יוספן (w; פעלט אין L און M).
2 ס צ ע נ ע: יוסף דערציילט יעקבן זיינע חלומות (L), יעקב שיקט אים צו די ברידער
(M - L - W).

3 ס צ ע נ ע: יוספס דיאָלאָג מיטן מלאך (M - L - W).

4 ס צ ע נ ע: יוסף ביי די ברידער (M - L - W).

5 ס צ ע נ ע: יוספס תפילה אין גרוב (M; פעלט אין W - L).

6 ס צ ע נ ע: די ברידער פאַרקויפן יוספן צו די מדינים-טערקן (w - L; פעלט אין M).

7 ס צ ע נ ע: יוסף אויף דער מוטער רחלס קבר (M - L - W).

8 ס צ ע נ ע: די „טערקן“ מיינען, אַז יוסף איז אַראָפּ פון זינען (w - L; פעלט אין M).

9 ס צ ע נ ע: די ברידער ביי יעקבן אין דערהיים. די סצנע מיטן „העמדל“ (M - w; פעלט אין L).

10 ס צ ע נ ע : יעקבס משפט איבערן וואָלף (די סצענע געפינט זיך בלויז אין L, זי פעלס אין M, דאָגעגן אין W איז פֿון איר געבליבן אַ שפור אין יעקבס הערטער : „קנידער, אויב איך וועל נעמען צו מ ש פ ט נ אַ ל ע ח י ר ת ד ע ו ת ח ע ל ן ז י מ י ר א ו י ך ע ד ו ת ז אָ ג ע ן .“)

צ ח י ט ע ר אַ ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : פּוטיפר ברענגט יספן צו זליכהן (בלויז אין M, פעלט אין W — L).
- 2 ס צ ע נ ע : זליכה וויל פֿאַרפירן יוספן (בלויז אין M).
- 3 ס צ ע נ ע : יוסף אין תפיסה (בלויז אין M).
- 4 ס צ ע נ ע : פרעה דערציילט זיין חלום (W — L, פעלט אין M).
- 5 ס צ ע נ ע : די „סוויטע“ (W און L-פּוטיפר) מאַכט אויפּמערקזאַם רעם קעניג אויף יוספן (W — L, פעלט אין M).
- 6 ס צ ע נ ע : „יוסף ביי פרעה אין שטוב“. ער טייטשט אויס דעם חלום אין הערט שני-למלך (W — L, פעלט אין M).
- 7 ס צ ע נ ע : יוסף פֿאַרט אינם „קעניגלעכן וואָגן“ איבער דער שטאָט. דער מאַרשאַל פֿון הויף רופט אויס וועגן זיין ווערדע (בלויז אין L).

ד ר י ט ע ר אַ ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : יעקב שיקט די ברידער קיין מצרים קויפֿן תבואה (L—W).
- 2 ס צ ע נ ע : „די ברידער זענען אין מצר ס“. יוסף הייסט זיי אַריינפירן אין פֿאַלאַץ (בלויז אין W).
- 3 ס צ ע נ ע : אין פֿאַלאַץ. בעכער-סצענע. (L—W, פעלט אין M).
- 4 ס צ ע נ ע : שמעון און לוי אין תפיסה (M—W, פעלט אין L; אין M הערט בלויז שמעון צוגענומען אין תפיסה).
- 5 ס צ ע נ ע : „די ברידער ביים פֿאַטער אין דערהיים“ (L—W, פעלט אין M).

פ ע ר ט ע ר אַ ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : יוסף באַפרייט שמעון און לוי (L—W).
 - 2 ס צ ע נ ע : יוסף און בנימין (L W).
 - 3 ס צ ע נ ע : יוסף הייסט געבן די ברידער תבואה (W).
 - 4 ס צ ע נ ע : די דינער באַשולדיקן די ברידער, אַז זיי האָבן צוגעגנבעט דעם בעכער (W).
 - 5 ס צ ע נ ע : יוספס דינער געפינט אין אַ זעקל תבואה פֿון די ברידער דעם בעכער (אזוי אין W; אין L געפינט ישכר אין זיין זעקל „נשטאָט דעם בעכער — געלט, אין M פעלט די גאַנצע סצענע).
 - 6 ס צ ע נ ע : די ברידער טרעטן אַרויס קעגן יוספן און פֿאַרלאַנגען, ער זאָל אַרויסגעבן בנימינען (W).
 - 7 ס צ ע נ ע : יוסף לאָזט זיך דערקענען (L—W).
 - 8 ס צ ע נ ע : שרעה בת אושר דערציילט יעקבן, אַז יוסף לעבט. די ברידער באַשטעטיקן די בשורה (M—W, פעלט אין L).
- ע פ י ל אָ ג : „אַלע אין מצרים“ (אין W און L, פעלט אין M).

פֿון די באַמערקונגען, וועלכע מיר האָבן געגעבן צו יעדער סצענע אין דער סכעמע, איז צו זען, אַז דער וואַריאַנט W איז דער אויספירלעכע-כטער און אַז דער וואַריאַנט M איז צומערסטן פֿאַרדאָרפֿן. אַלס באַזע פֿאַר דער סכעמע האָבן מיר דעריבער גענומען דעם וואַריאַנט W און מיר האָבן

אין דערגאנצט מיט אייניקע סצענעס, וואָס געפינען זיך אויסשליסלעך אין וואַריאַנט M אָדער אין וואַריאַנט L. אַזעלכע כאַראַקטעריסטישע סצענעס, וואָס פעלן אין W, זענען די סצענע מיטן וואָלף (1-טער אַקט, 10-טע סצענע), וואָס געפינט זיך בלויז אין L, און די סצענעס, וואָס באַהאַנדלען דעם עפּיזאָד צווישן יוספּן און זליכא און וואָס קומען פאַר בלויז אין וואַריאַנט M. אין אַלגעמיין לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז אַלע דריי וואַריאַנטן נעמען זיך פונם זעלבן מוסטער. דערהויפּט ווערט דאָס קלאָר, ווען מיר באַטראַכטן דעם אופן, ווי ס'ווערט אין זיי באַהאַנדלט די ביבלישע טעמע: די יוסף-דערציילונג ווערט אין אַלע דריי וואַריאַנטן מיטן זעלבן עפּיזאָד אָנגעהויבן (יעקב שיקט יוספּן צו די ברידער) און מיטן זעלבן עפּיזאָד געענדיקט (דאָס געפינען דעם „פאַרלירענעם זון“). כאַראַקטעריסטיש איז ווייטער דער זעל-בער סדר פון די סצענעס אין די 3 וואַריאַנטן, דער זעלבער פאַלקסטימלע-כער טאָן און מיט קליינע אויסנאָמען אויך די זעלבע ריטמיק פונם פערן. דאָס פעלן פון מאַכע סצענעס אין דעם אָדער יענעם וואַריאַנט ווערט קלאָר, ווען מען נעמט אין אַכט, אַז אַלע דריי וואַריאַנטן זענען דערהאלטן געוואָרן אַ דאָנק דער מינדלעכער טראַדיציע פון די שפּילער, וואָס פלעגן ווי אַמאָל אויפפירן די פּרשטענדיקע פיעסע אָדער שטעלן דאָס שטיק אין אַ געקירצטער פאָרם. געוויינלעך פלעגט מען אַרויסוואַרפן סצענעס צוליב טעכנישע טעמים, ווי למשל דאָס פעלן פון דער נויטיקער צאָל אַקטיאָרן (פּערט פאַר די פרויען-ראָלן) אָדער דאָס פעלן פון די נויטיקע רעקוויזיטן און קאָסטימען (למשל: דער קאָסטיום פאַרן „וואָלף“).

מיט דער פעסטשטעלונג, אַז אַלע דריי וואַריאַנטן שטיצן זיך אויפן זעלבן מוסטער, דאָס הייסט: אַז זיי זענען אין פולן זין פון וואָרט וואַריאַנטן פון איינער און דער זעלבער פיעסע, איז אָבער אונזער ציל נאָכנישט דערגרייכט. מיר מוזן זיך נאָך אָפּשטעלן ביי דער פראַגע, צי די פיעסע, פון וועלכער ס'נעמען זיך אונזערע וואַריאַנטן, שטעלט מיט זיך פאַר דעם עלטסטן טעקסט, אָדער זי איז נאָר אַ באַאָר-בעטונג פונם אורטעקסט?

לויט אַלע אויסערלעכע און אינערלעכע סימנים ווייזט אויס, אַז די פיעסע, אויף וועלכער ס'שטיצן זיך אוממיטל באַר אונזערע וואַריאַנטן, איז געווען אַ מעלאָדראַמאַטישע באַאָרבעטונג פון אַן עלטערן טעקסט, וואָס האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ ביבלישע דראַמע.

די ריטמיק פון די פערזן, וואָס איז צוגעפאַסט צו אַ ספּעציעלן גע-זאַנג-סטיל („רעציטאַטיוו“), אַריי דיאָלאָגן, וואָס נעמען אויס, ווי דויעט אין אַ מעלאָדראַמע, אייניקע כאַראַפּונקטן, וואָס געפינען זיך אין די וואַ-ריאַנטן W און M און וואָס זענען אַריינגעשטעלט צווישן די אַקטן אַלס

„אינטערלודיעס“, אָדער אַלס „פּראָלודיום“ פאַרן ערשטן אַקט (W) – די דאָזיקע כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון די וואַריאַנטן באַווויזן, אז זייער דירעקטער מקור איז געווען א „מכירת-יוסף“ זינגשפיל לויטן שטייגער פון די ענגליש-דייטשע „Singettspiele“, וואָס האָבן געפֿילט אויפן דייטשן און סלאַווישן באָדן בעתן 17-טן י״ה.

אויב מיר שטעלן זיך איצט אָפּ ביי דעמדאָזיקן „מכירת-יוסף“ זינג-שפיל, איז דאָס נאָר צוליב דעם, וואָס אין אים שפּילט זיך אָפּ אַ ריי מאַמענטן, וועלכע פירן אונז צום אורטעקסט.

ווי מיר האָבן דאָס שוין דערמאָנט, דאָרף דאָס זינגשפיל באַטראַכט ווערן אַלס אַ מעלאָדראַמאַטישע באַאַרבעטונג פון א מכירת-יוסף-דראַמע, וואָס איז געווען פאַרשפּרייט אין די דייטשע און סלאַווישע געטאָס נאָך בעתן 16-טן י״ה.

און אַט זענען די מאָטיוון, וועלכע באַגרינדן דעמדאָזיקן אויספיר: א) אין אונזערע וואַריאַנטן געפינען זיך אַ ריי שפּראַכלעכע אַרכאַ-יזמען, וואָס טראָגן אויף זיך דעם שטעמפל פון 15-טן און 16-טן י״ה און לעבן אין די שפּעטערע צייטן נאָר ווי אַן עכאַ, וואָס איז צומאָל נישט פאַרשטענדלעך.

אַזוי געפינען מיר אין די וואַריאַנטן אַזעלכע ווערטער און וועג-דונגען, ווי:

„פּרייען – צירען – נייערט – געדאמעלט זיין – געדאמעלט זיין – מאַרקען – וואָס איז דער מער“ וכדו. דאָס וואָרט „פּרייען“ באַדייט „בעטן“, „מחילה בעטן“ און איז אַן אָפּפילד פונם פראַנצויזישן „prier“. לעבעדיק און דורכגענומען מיטן „גייסט פון צייט“ איז געווען דאָסדאָזיקע וואָרט בעתן 15-טן י״ה: מיר געפינען עס אין אַ קאָמענטאַר צו די נביאים, וואָס שטאַמט פון סוף מיטלאַטער און פאַרמאָגט אַ סך יידישע גלאָסן (וואָרט-דערקלערונגען אויף יידיש) ¹.

„צירען“ איז גענומען פון מיטלהויכדייטש און באַטייט: „לויפן“, אַ וואָרט, וואָס איז באַדעקט מיטן שימל פון זייער אַן אַלטער תקופה!

דאָס וואָרט „נייערט“ (נאָר) איז געווען זייער אָנגענומען אין דער יידישער ליטעראַטור פון 16-טן און 17-טן י״ה ¹.

(*) מיר האָבן די דאָזיקע „אינטערלודיעס“ נישט אַריינגענומען אין אונזער סכעמע, מחמת זי געהערן נישט צום אורטעקסט און זענען א „יונגערער שיכט“.

(1) פאַרגלייך: M. Grünbaum: Jüdisch-deutsche Chrestomathie (Leipzig 1882) p. 35.

(2) M. Grünbaum lc, p. 96.

„מ א ר ק ע ן“ (טויערן) שטאַמט פון אַלטהויכדייטש.
 „ג ע ד א מ ע ל ט ז י י ן“ - „ג ע ד א מ ע ל ט ק י י ט“ איז זייער א
 זעלטן וואָרט אין דער יידישער שפראך. עס איז גענומען פונם עסטרייכישן
 דיאַלעקט און באַצייט: „באַשרענקט, נאָריש, טפשות.“
 ס'איז נאָך כדאי אָנצוווייזן, אז אונזערע וואַריאַנטן באַנוצן זיך פסדר
 מיטן וואָרט „ט ו ן“ ווי מיט אַ הילפסוואָרט (טון דורכלויפן - טון שטימען -
 טון זיך באַמיען א. ד. גל.) און ערשיינונג, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַרן
 יידישן סאַל ביזן סוף 18-טן י"ה.

(ב) נאָך מערער, ווי דער שפראַכלעכער מאַמענט, ווייזן אָן אויף אַ
 דראַמאַטישן אורטעקסט פון 16-טן י"ה פאַרשיידענע פינע-טעכנישע רעמיני-
 סצענציעס, וואָס שפיגלען זיך אָפּ אין די אַרומגענדעס וואַריאַנטן. גענויער
 וועלן מיר זיי באַהאַנדלען אין איינעם פון די ווייטערע קאַפיטלעך.¹
 דאָ ווילן מיר בלויז אין אַלגעמיין פעסטשטעלן, אז די וואַריאַנטן
 טראָגן אויף זיך דעם שטעמפל פון דער פאסטנאכט-שפיל-טעכניק
 מיטן „אינשרייער“, גערעדטע דעקאַראַציעס און דסגל. - אַ באַווייז, אז
 דער אורטעקסט, פון וועלכן ס'נעמען זיך אומדירעקט אונזערע וואַריאַנטן,
 איז אויפגעקומען אין אַ צייט, ווען ס'האַבן געפליט די פאַלקסטימלעכע
 ויי-שע שפילן, ד. ה. אין דער תקופה פון די דייטשע מייסטערזינגער!

(ג) אין וואַריאַנט W איז באַלד נאָכן פראָלאָג אַריינגעפלאַכטן אַן
 אינפראַמעסום, וואָס נעמט-אויס סיי לויט דער פאַרם, סיי לויטן
 סטיל ווי אַ פענדאנט (זייטן-שטיק) „פורים-ליד“ פון יוסף בן בנימין, וואָס
 אין שוין אונז באַקאַנט (אייזיק וואַליכס זאַמלונג פון לידער און פיעסן פונם
 16-טן און אָנהויב 17-טן י"ה; פאַרגלייך: ערשער באַנד, קאַפיטל IX)².

(ד) דער וויכטיקסטער אַרגומענט, צוליב וועלכן מיר דאַרפן זוכן דעם
 אורטעקסט פון דער מכירת-יוסף-דראַמע אין דער תקופה פון די ביפלישע
 קאָמעדיעס ד. ה. אין 16-טן י"ה, איז די קרובה שאַפט פון
 אונזער סכעמע מיט דייטשע מוסטערן פון דער
 דאָזיקער עפאָכע.

דער יוסף-עפיואָד איז בכלל געווען איינע פון די באַליבטסטע טעמעס
 ביי די דראַמאַטיקער פונם 16-טן י"ה.

אין איטאַליען באַווייזט זיך אָנהויב 16-טן י"ה אַ „רעליגיעזע קאָמעדיע“

1) פאַרגלייך די תהלים-איבערזעצונג, וואָס איז דערשינען אין קראַקע אין 1586:
 „נ י ע ר ט אויף רעכט דער תורה גיבט ער זיין זין“...

2) דאָס אינפראַמעסום האָבן מיר נישט אַריינגעשטעלט אין אונזער סכעמע, מחמת מען
 האָט עס געקאָנט צונויפקליטען נישט בלויז מיט דער מכירת-יוסף-דראַמע, נאָר בכלל מיט יעדער
 פיעסע. גענויער וועגן דעם אינפראַמעסום זע ווייטער, קאַפיטל V.

פונם פערארישן הויפזיכטער פאנדאָלף קאַלעניטשיץ אונטערן טיטל:
Commedia de Jacob et de Joseph (1504).

אין 1536 שרייבט דער באַרימטער נידערלענדישער הומאַניסט קאַר-
נעליוס קראָקוס אַ מיסטעריע: Comoedia sacra, cui titulus Joseph.

פון דער צייט פון 1534 ביז 1544 זענען באַקאנט נישט ווייניקער ווי 7
יוסף-דראַמעס, וואָס זענען אנטשטאַנען אין דייטשלאַנד: אַ יוסף-קאָמעדיע
אונטערן טיטל: „Ein lieblich und nuetzbarlich Spil von dem Patriarchen Jakob u. seinen 12 Söhnen“
יאַאַכים קרעף און ג. מאַיאַר (1539): „Di Hystoria des gotsföchtigen jünglings Joseph“
פאַן ריטע (1538); די דראַמע אונטערן טיטל: „Joseph, ein sundere lustige Comedy“
יאַקאָב רוף (1540); אַ דראַמע אונטערן טיטל: „Comedia Josephs“
פון יאַרדאָן (1540); אַ יוסף-דראַמע פון טיבאלד גאַרט (1540);
אַ לאַטיינישע שול-דראַמע פון אַנדרע שווס די עטהער „Historia sacra Joseph“
(1544).

מען דאַרף נאָך דערמאָנען די דראַמע פון האַנס סאַקס:
„Die Josephisch historien“ (1579) און דאָס יוסף-שפּיל פון זיין
תלמיד, אַדאַם פישמאַן פון ברעסלאָו, וואָס איז דערשינען אונטערן
טיטל: „Comödia von dem frommen Altvater und Patriarchen Joseph zusamt seinen Brüdern, die ganze vollkom-
mene Historia kurz begriffen etc“ (אָנגעשריבן אין 1580, געדרוקט
אין 1592).

אויך אין דער פוילישער ליטעראַטור פון 16-טן י"ה געפינט זיך אַ
יוסף-דראַמע: די שול-דראַמע „Żywot Josepha“ (1545) פונם באַרימטן
מייקאַלאַי רעי'.

די אויסגערעכנטע יוסף-דראַמעס לאָזן זיך איינטיילן אין צוויי מינים.
ס'רוב זענען זיי לאַנגע און לאַנגווייליקע שול-קאָמעדיעס, אָן אַ דראַמאַ-
טישער קאָנצענטראַציע, אין דאָלאַג-פאָרם געבראַכטע באַארבעטונגען פון אַן
עפישן שטאַף, שטייפּע און פעדאנטישע. פון דידאַזיקע „געלערנטע דראַמעס“
אונטערשיידן זיך די יוסף-שפּילן נון די מייסטערזינגער: האַנס סאַקס
און אַדאַם פישמאַן: זיי זענען ג פויט לויט דער פאַסטנאַכט.

(1) פאַרגלייך: A. Weilen: Der ägyptische Joseph im Drama des XVI Jahr-
hunderts. Ein Beitrag zur vergleichenden Litteraturgeschichte (Wien 1887) passim; W. Crei-
zenach: Geschichte des neuern Dramas II u. III passim; W. Hahn: Literatura dra-
matyczna w Polsce 16 wieku lc. 49 ff.

שפיל-טעכניק און האָבן מער באַוועגלעכקייט און קאָנצענטראַציע;
דערהויפּט אָבער צייכענען זיי זיך אויס מיט זייער פּאַקסטִימלעכע
טאָן, וואָס גיט זיי אַ באַזונדערן חן.

די דאָזיקע יוסף-שפּילן פון די מיסטערזינגער
בילדן טאַקע דעם השפּעה-קרייז אין וועלכן ס'איז
אויפגעקומען דער טעקסט פון דער יידישער יוסף-
דראַמע. די קרובהשאַפט צווישן דער יידישער יוסף-דראַמע אין די
אויסגערעכנטע מייסטערוינגער-שפּילן איז אָנגעצייכנט דורך די צוויי
עיקרדיקע שטריכן, וואָס זענען פאַר זיי כאַראַקטעריסטיש: דורך דער פאַסט-
נאכט-שפּיל-באַוועגלעכקייט און דורך דער פאַלקסטימלעכער איינפאַכקייט.

ס'זענען אָבער אויך פאַראַן אַ רייע אַנדערע, ווייניק-וויכטיקערע
באַריינגס-פונקטן, ווי ענלעכקייטן פון די דיאַלאָגן און אַפילו פון פערזן.

(4) „די געשיכטע פון יציאת-מצרים“:

חייביידיאָבעריקע שטיק זענען אויך נאָך דער „יציאת-מצרים“.
דראַמע געפליבן נישט מערער, ווי שפּורן, דערהאַלטן געוואָרן איז בלויז
אַ יונגערע מעלאָדראַמאַטישע באַארבעטונג פון דער ביבלישער קאָמדיע.
אַ חוץ דעם איז נאָך פאַרצן אַן אַלטער דיאַלאָג: „שיר על יציאת-מצרים“⁽¹⁾,
וואָס שטייט — ווי ס'ווייזט אויס — אין אַ געוויסן צוזאַמענהאַנג מיט דער
דראַמע.

אונזער אויספיר שטיצט זיך אויסשליסלעך אויפן מעלאָדראַמאַטישן
וואַריאַנט, וואָס איז פאַרעפנטלעכט אין נח פרידלוצקיס: זאַמליכער פאַר
יידישן פּאָלקלאָר II ז. 84—96.

אינם פּראָלאָג פון דער מעלאָדראַמע, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַן
אומגעלומפערטע קאָמפּילאַציע פון אייניקע טעקסטן, איז דערהאַלטן דער
טיטל פון דער דראַמע, ווי אויך דער טיטל פון דער שפּעטערער מעלאָדראַ-
מאַטישער באַארבעטונג. ס'ווערט דאָ נעמלעך אָנגערופן איין מאָל „די
שפּיל... יציאת-מצרים“ (4—5, 8), דאָס צווייטע מאָל ווידער „די גע-
שיכטע פאַן יציאת-מצרים“ (9, 19). די ערשטע באַצייכענונג איז נוגע דאָס
יונגערע זינג-שפּיל, די צווייטע איז אַריבערגענומען פונם עלטערן
טעקסט, וואָס איז געווען אַ ביבלישע „קאָמעדיע“ אָדער „געשיכטע“ (היסטאָ-
ריאַ „היסטאָריען“, ווי עס זענען די טיטלען פון אַ סך ביבלישע דראַמעס
פון 16-טן י"ה; פאַרגלייך למשל די רשימה פון די יוסף-דראַמעס, וועלכע
פיר האָבן צונויפגעשטעלט אינם דאָזיקן קאַפיטל).

(1) פאַרגלייך: Monatsschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judentums Jhrg. 1903 p. 89.

אויפן סמך פון אונזער וואריאנט לאזט זיך רעקאנסטרואירן אַט וועלכע, ווארשיינלעכע כמעט פון דער דראכטיזירטער, געשיכטע":
 נ.ר.א. לאג: דער ערשטער פון די אקטארן (ער ווערט דא אָנגערופן מיטן יונגערן נאמען, דער ערשטער פאזאן) אָנאַסירט דאָס שטיק, דערציילט קורץ דעם אינדאָלט און רופט אַרײַן פרעה.

ערשטער אַקט:

1 סצענע: פרעה שטעלט זיך פאַר פאַרן פּובליקום.
 2 סצענע: משה גיט איבער פרעהן גאָטס באַפעל, אַז ער זאָל באַפֿרײַען די יידן. פרעה ענטפערט מיט שפּאַט.

3 סצענע: פרעהס דינער טרייבן די יידן צו שווערע אַרבעטן.

4 סצענע: די יידן קלאָגן זיך פאַר נרעהן.

צווייטער אַקט:

1 סצענע: דיאָלאָג צווישן משה און פרעהן. משה שטראָפט אים מיט די צען מכות.

2 סצענע: די מצרים בעטן פרעהן, ער זאָל די יידן אַרויסלייזן פון לאַנד. פרעה גיט נאָך.

3 סצענע: משה פירט אַרויס די יידן פון גלות מצרים.

דעם רוקן-ביינ פון דעם שטיק בילדעט דער דיאָלאָג צווישן משה און פרעהן אינם 2-טן אַקט (1-טע סצענע); ער נעמט אַרום איבער 2/3 פון דער גאַנצער דראַמע און ציילט 180 שורות, בעת דער וואַריאַנט האַלט אין גאַנצן 265 שורות.

אינם וואַריאַנט לאָזן זיך פעסטשטעלן צוויי השפעה-קרייזן:

(א) די השפעה פון ביבלישע קאָמעדיעס און פאַסטנאַכט-שפילן (16-טן י"ה) צונויפגעפאָרט מיט (ב) דער השפעה פון דער „אימפּראָוויזירטער קאָמעדיע" און פון זי "זינגעט-שפילן" (17-טן י"ה).

צוויי שיכטן פון צוויי תקופות.

אונז אינטערעסירט דאָ דער עלטערער שיכט, וואָס שטאַמט פון 16-טן י"ה, כּהמת אויף אים שטיצט זיך אונזער השערה וועגן דער יציאת-מצרים-דראַמע.

דערדאָזיקער שיכט לאָזט זיך לייכט אויסשיילן, בעת מען באַטראַכט די שפראַך און דעם בוי פון אונזער וואַריאַנט.

ווי ס'ווייזט אויס, האָט דער מעלאָדראַמאַטישער באַאַרבעטער געהאַט פאַר זיך אַ טעקסט, וואָס איז געווען שקלאַפיש נאָכגעמאַכט נאָך אַ דייטשער שול-דראַמע. דער מחבר פונם דאָזיקן יידישן אורטעקסט האָט אָפילו נישט געפרוּווט צו באַריידישן די שפראַך פונם מוסטער און האָט איבערגעלאָזן אין טעקסט אַזעלכע דייטשע ווערטער און נעמען, וועלכע מען פלעגט שוין אין די עלטסטע יידישע דאָקומענטן פאַרבייטן מיט העברעישע. אַט איז אַ בינטל אַזעלכע דייטשמערישע בלימלעך: מאָזעס (משה), יוראַל (ישראל), טירע (חיות), אָפּער געבן (פּרענגען אַ קרבן), וויסטע (מדבר), ערשט געבאַרענער - עלטס-געבאַרענער אַן דאָגל.

זאָן אין דעמזעלבן צוזאַמע האָב אויך דערמאָנט ווערן אַזעלכע שפראַך-
לעכע אַרבעטען, ווי דער אימפּערעקט: „ער ווינט שטע“ (45), דאָס
באַנוצן זיך מיטן הילפּסוואָרט „טון“ („טון שטערען“, „געטאן זאָגען“, „טון
שלאָגען“) אין די בילדונג פונם קאָניונקטיוו מיט דער הילף פונם וואָרט
„לאַסען“ (אַזן) אָנשטאָט „זאָלן“ (פאַרגל. 45: „דאָס וי ירן אים . .
לאַסען דינען“).

ס'איז איבעריק צו אונטערשטרייכן, אַז דיראַזיקע שפראַכלעכע אייגנ-
שאַפֿטן פונם וואַריאַנט זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער „יונה“
דראַמע, וואָס געפינט זיך אין דער באַוואַסטער זאַמלונג פון אייזיק וואַליך.
דער יידישער באַאַרבעטער פון דער „יונה“ דראַמע, האָט פונקט אַזוי שקלאַ-
פיש איבערגענומען פון זיין מוסטער (די „יאַנאַס-דראַמע“ פון באַלטאָזאר
קליין און סימאָן ראָטער פון י. 1582) די דייטשע פראָזעאַקאַגיע און נאָמענ-
קלאַטור.

דער העלד פון דער דראַמע הייסט, ווי אינעם דייטשן אָריגינאַל „יאַ-
נאַס“, דאָס שיף „טוט שטאַן“ (שטיין), דער בייזער יונג „טוט שרייען“ -
ענטפערט דערויף זיין חבר „איי, לאָז זאָל“ (ער שרייען!) דער לעבנדיג וויל
זיך „דעמיטיגען“ אָנשטאָט „תשובה טאָן“ און דסגל. (פאַרגלייך דעם טעקסט
אינעם ערשטן באַנד, קאָפיטל IX).

נאָך מערער אָבער, ווי דער שפראַכלעכער מאָמענט, פאַרמאָגט די
בינע-טעכנישע אייגנשאַפֿטן פון אונזער וואַריאַנט זיין צו-
זאַמענהאַנג מיט אַ ביבלישער דראַמע פון 16-טן י"ה.

אין פלוג וואָרפט זיך אין די אויגן זיין פאַסטנאַכט-שפיל.
טעכניק, וואָס דערמאָנט דעם אופן, אויף וועלכן די דייטשע מייסטער-
זינגער פלעגן בויען וויערע „קורצע אונד ניכט מינדער נוצע (נוצלעכע)“
ביבלישע „שפילן“. אַ וויכטיקע ראָל שפילט דאָ דער „איינשרייער“, וואָס
אַנאַנסירט דאָס שטיק און רופט אַרויס די שפילער מיט דער טיפישער
פארמולקע: „ביטע אַריין, אַריין, אַריין. . . דו מיין“; די אַקטיאָרן שטעלן
זיך פאַר פאַרן עולם, איידער זיי הויבן אָן צו זאָגן זייער ראָלע; די
„מאַסע“ ווערט פאַרגעשטעלט פון. . . גאַנצע 4 שפילער און דסגל.

בקצור: ס'ווערט קלאָר, אַז די יידישע „געשיכטע פון יציאת-מצרים“
מוז האָבן אַ פאַרבילד אין אַ דראַמאַטיזירטער „היטאָריע“ פון אַ דייטשן
מייסטערזינגער. דעם מוסטער האָט זיך אונז נישט איינגעגעבן צו געפינען.

דאס פערטע קאפיטל

די דראמאטישע ליטעראטור אויף יידיש בעתן 16-טן י"ה

(ה מ ש ד)

3

דערציילונגען און לעגענדעס וועגן שלמה המלך
ווי א שטאף פאר יידישע דראמעס

שלמה המלך ס מ ש פ ט : 3 וואריאנטן — די ווארשיינלעכע סכעמע פונם אורטעקסט. — צוויי טעקסטן אדער אין אורטעקסט? — דער שפראכלעכער מאמענט. — פאסטנאכט-שפיל-עכניק. — ליטעראטורגעשיכטלעכע אנאלאגיעס. דאס שפיל פון שלמה המלך און א ש מ ד א י : צוויי שיכטן, די כעמע. — אשמדאיס אלף-בית. — grande diablerie — דאס אשמדאי-שפיל און די „אנטי-קריסטוס-שפילן“. — די „פריגעל-סצענע“. — בארירונגס-פונקטן מיט מיסטעריעס און פאסטנאכט-שפילן. — דער העראלד-„איינשרייער“. — אנדערע בינע-טעכנישע אנאלאגיעס. — פארמולעס און פראזן. —

א חוץ די שוין ארומגערעדטע שטאף-קוואלן איז געווען נאך א דרי-טער שטאף-מקור, פון וועלכן די יידישע דראמאטישע ליטעראטור פלעגט שעפן בעתן 16-טן י"ה: די דערציילונגען און לעגענדעס וועגן שלמה המלך.

אין די „טראדיציאנעלע“ קוועלן זענען פאראן זינשפילן, אין וועלכע ס'געפינען זיך שפורן פון א ביבלישער דראמע, וואס האט באהאנדלט שלמה המלךס בארימטן משפט, און פון א מין יידישן פאסטנאכט-שפיל, וואס איז געווען געשטיצט אויף דער באוואוסטער לעגענדע וועגן שלמה המלך און אשמדאי.

אזוי ווי די שפורן פירן אין 16-טן י"ה, וועלן מיר זיך דאָ גענויער ביי ווי אָפּשטעלן.

1. "שלמה המלכס משפט":

א באַגריף וועגן דעם אורטעקסט פון "שלמה המלכס משפט" אָדער "חכמת שלמה", וואָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט א ביבלישע דראַמע, לויטן שטייגער פון די מייסטערזינגער-דראַמעס, קאָן מען האָבן אויפן סמך פון 3 מעלאָדראַמאַטישע וואַריאַנטן, וואָס זענען אָפּגעדרוקט אין נח פילאָזאָפּס זאַמליכער פאַר יידישן פאָלקלאָר II ז. 104—125.

מיר בצייכענען די וואַריאַנטן מיט די אותיות: S_1 (פּרילאָזיק II ז. 104—108) — S_2 (פּרילאָזיק II ז. 109—118) — S_3 (פּרילאָזיק II ז. 122—125). דער וואַריאַנט S_3 איז דערהאַלטן געוואָרן אלס פראַגמענט און איז צונויפֿ-קאַמפּינירט מיט אייניקע סצענעס פונם "חנה-פנינה-שפיל". פון "חכמת שלמה" איז אין אים פאַרבליבן בלויז די סצענע פון משפט; זי אַנטשפּרעכט לויט איר בוי און סטיל — דער געריכטס-סצענע אינם וואַריאַנט S_1 . פאַר אונזער צוועק קומען דעריבער אין באַטראַכט בלויז די וואַריאַנטן S_1 און S_2 . מיט זייער הילף לאָזט זיך צונויפשטעלן פאָלגנדיקע וואַרשיינלעכע סכעמע פון דער ביבלישער דראַמע (אורטעקסט):

פּראָלאָג: דער "אָרגומענטאַטאָר" שטעלט זיך פאַר פאַרן עולם, אַנאַנסירט דאָס שטיק און פירט אַרײַן דעם קיניג שלמה מיט זיין סוויטע (151—10, 17—21, 31s2—38).
1 סצענע: שלמה זעצט זיך אויפן "קיניגלעכן שטיל" און דערציילט אייניקע חכמות, וואָס כאַראַקטעריזירן זיין "גראַסן פאַרשטאַנד" (S_1 22—36, S_2 44—45).
2 סצענע: דער "לויפער" (פּאַיאָן) זאָגט אָן דאָס דערשיינען פון די צוויי מוטערס. שלמה הייסט זיי אַריינפירן (S_1 37—47, "פעלט אין S_2).
3 סצענע: שלמהס משפט (S_1 48—112, S_2 46—102).

אין וואַריאַנט S_1 איז נאָך אַריינגעפלאַכטן נאָכן פראָלאָג א געזאַנג-נומער, וואָס ווערט אויסגעפירט דורכן, צווייטן "פּאַיאָן" און וואָס שטאַמט, — ווי מיר וועלן דאָס שפּעטער דערווייזן — פון 17-טן י"ה. אינטערעסאַנטער זענען די צולאָג-נומערן אינם וואַריאַנט S_2 . מיר האָבן זיי גאַנצע פֿינף:

(א) נאָכן פראָלאָג ווערט אַריינגעפלאַכטן א קאָמיש אינטערמע-דיום מיט אַ פּאָר פֿינף (10—14).

(ב) נאָכן אינטערמ.דיום קומט אַן אינפראָמעסום: אַ כאַרגע-זאַנג פון שלמהס סוויטע (15—30).

(ג) אַ מוזיק-נומער ביים דערשיינען פונם קיניג מיט זיין סוויטע. אָנגעמערקט איז זי מיט די ווערטער פונם "פּאַיאָן":

פון טראַמייטן. פֿיזשאַלן

דעם קיניג שלמה אָפּציעפילן! (39—40).

ד) צום סוף פון דער פיעסע איז אריינגעפֿאַכטן אַ קאַמיש אינעם
טערמעדיום מיטן דאָקטאָר-שאַראַטאַן און מיטן רבין
(ז. 114—115)

ה) נאָכן דאָזיקן אינטערמעדיום ווערט נאָך צוגעגעבן אַ קאַמישער
עפילאָג, אין וועלכן דער רבי זאָגט דעם פורים-קידוש (ז. 117—118).
פון די צולאָגן אין S₂ טראָגן דעם שטעמפל פון 16=טן י"ה דאָס
אינפראַמעסום (ב) און ביי דעם אינטערמעדיעס (א, ד) און
מיר וועלן זיך מיט זיי נאָך באַשעפטיקן אין אַן אנדער צוזאַמענהאַנג (זע
דעם נאָנטסטן קאָפיטל).

אומקערנדיק זיך צו דער וואַרשיינלעכער סכעמע פונם אורט-קסט,
מוזן מיר קודם-פֿל מאַכן אייניקע באַמערקונגען וועגן דער שייכות צווישן
דעם אורטעקסט און די וואַריאַנטן S₁ און S₂. די „גרויסע סצענע“
(grande scene) איז אין ביידע וואַריאַנטן די סצענע, וואָס שטעלט פֿאַר
דאָס געריכט און שלמה'ס משפט. זי נעמט אַרום אין S₁ מער ווי אַ העלפט
פון דער פיעסע (64 שורות פון 112, וועלכע ס'ציילט דאָס גאַנצע שטיק).
אין S₂ איז דאָס פֿאַרהעלטעניש דאָס גלייך, פֿערט, ווען מען רעכנט אַראָפּ
די קאָמישע צולאָגן. פֿאַרגלייכנדיק ביידע געריכט-סצענעס, זעען מיר וויכ-
טיקע אונטערשיידן סיי אינעם אויפבויע, סיי אין דער דורכפירונג.

אין S₁ איז די סצענע פון משפט נישט מער, ווי אַ דראַמאַטישע באַ-
אַרבעטונג פון דער ביפֿלישער דערציילונג: ס'ווערן נישט אַריינגעפירט קיין
שום נייע מאַטיוון, דער עפיוואָר ווערט פונקט אזוי פֿאַ-געשטעלט, ווי אין
מלכים.

אנדערש אין S₂! דאָ האָט דער יידישער באַאַרבעטער צי מחבר אַ
סך פרייער באַהאַנדלט די ביפֿלישע טעמע:

די אמתע מוטע: דערשיינט פֿאַרן קעניג. דערלאָנגט אים אַ געבעט-
בריוו (א ביטע), געשריבן פון „מיין אייגענער האַנט“ און דערציילט אים די
גאַנצע מעשה מיטן נוסח פון תחינות (46—63). אינטערעסאַנט
איז ווייטער דער מאָנאָלאָג פון דער פֿאַלשער מוטער, ווען זי „טוט זינגען“
צו גאָט, ער זאָל נישט אויסגעבן איר פֿאַלשקייט. איר „געוויין“ איז אויך
לויטן נוסח פון תחינות (64—75). דעם גרעסטן קוריאָז פֿילדעט אָבער
דער משפט גופא: שלמה המלך באַשטראָפֿט די פֿאַלשע מוטער מיט טויט-
שטראָף און הייסט זי דערשיסן (!):

דערום וואָס די ווייסט גאָטס פֿלוט פֿאַרגיסן

קומט דין דאָ גלייך צי שיסן! (101—102)

און זי ווערט טאָקע גלייך דערשאָסן... לעבט אָבער דער דאָקטאָר-שאַראַטאַן

(וואָס דערשיינט באַלד דערויף אין דער אינטערמדיע) ברענגט ער זיינע
 באַנקעס, שטעלט זיי דער דערשטענער און זי ווערט ווידער געזונט.
 דידאָויקע וויכטיקע שינוים צווישן S_1 און S_2 קענען וועקן דעם
 געדאַנק, אַז די דערמאָנטע צוויי וואַריאַנטן שטיצן זיך אויף צוויי באַזונדערע
 טעקסטן און אַז ס'קאָן אייגנטלעך נישט זיין קיין רייד פון איין אורטעקסט.
 ס'קאָן אָבער אויך געמאָלט זיין, אַז S_1 איז אַן עלטערע באַארבעטונג
 פונם אורטעקסט, בעת S_2 שטעלט מיט זיך פאַר אַ יונגערע באַארבעטונג,
 אין וועלכער דער אורטעקסט איז מערער, פאַרדאָרפן געוואָרן, מחמת דער
 באַארבעטער האָט אים צונויפקאָמפּנירט מיט קאָמישע אינטערמדיעס.
 אַזוי, למשל, ווערט ביי אַ גענויער באַטראַכטונג פון S_2 קלאָר, אַז
 דער גראַטעסקער איינפאַל, צו לאָזן דערשיסן די פאַלשע מוטער - איז
 נישט מערער, ווי אַ פּוּעל-יוצא פון דער אינטערמדיע, וואָס ווערט אַריינגע-
 פּלאַכטן אין טעקסט באַלד נאָך דער, געריכטס-סצענע. דער באַארבעטער
 האָט געזוכט אַ פאַרבינדונג צווישן דעם ערנסטן און קאָמישן טייל, וועלכן
 ער האָט געוואָלט דוקא אַריינשטעלן אין דער פּיעסע און ער האָט דאָס דער-
 גרייכט אויף אַן אמת-פאַלקסטומלעכן אופן: ער לאָזט די פאַלשע מוטער
 „דערשיסן“, פּדי צו קאָנען דאָן באַווייזן דעם קאָמישן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן,
 וואָס שטעלט דער דערשטענער באַנקעס און מאַכט זי צוריק לעבעדיק...
 אַזוי צי אַזוי, יעדנפאַלס איז זיכער, אַז סיי אין S_1 , סיי אין S_2
 זענען דאָ שטריכן, וואָס זענען באַהויכט מיטן אָטעם פון 16-טן י"ה. די
 שטריכן לאָזן זיך אויסשיידן, ווען מיר באַטראַכטן די שפּראַך און די טעכניק
 פון S_1 און S_2 .
 אינם שפּראַכלעכן השפּעה-קרייז פון 16-טן י"ה זענען אויפגעשפּראַצט
 אַזעלכע פּראָזן פון S_1 , ווי למשל: „אין פּריד צו אייך“ (פאַרגלייך אויבן
 ז. 22) - גרויס-קיניג שלמה - „הויכע ראדן“ (באַראַטער, דייטש:
 Räte) - „אין אַ טיפן שלאָף פאַציקט“ און דסגל.
 די פּראָזאָלאָגיע אין די רייד און אין די תּפּילות פון די ווייבער אין
 דער, געריכטס-סצענע איז אין וואַריאַנט S_2 כּמעט ווערטלעך דיזעלבע,
 וואָס אין די תּחינות פון 16-טן י"ה.
 בולט ווייזט עס פּאָלגנדיקער פאַרגלייך:
 אין S_2 זאָגט די אמתע מוטער צום קעניג:
 „גינעדיקער קיניג, פאַנעם שוין מיין גיוויין
 מיט מיין צעבראָכן האַרץ טו אין פאַר דיר שטיין.
 - - - מיט מיין צעבראָכן האַרץ,
 און מיט מיין פּיל נויט און מיט פּיל שמאַרץ (54-57).
 מיט ענלעכע ווערטער ווענדט זיך צו שלמה די פאַלשע מוטער:

„גינעדיקס קיניג, פארנעם שוין מיין גיוויין
מיט מיין צעבראכן הארץ טו איך פאר אייך דאָ שטיין
בעטען פעט איך דיר מיט מיין צעבראכן הארץ:
שיק שוין רחמנות אויף מיין שמארץ!“ (72—75).
און אַטאָסטראָפּע פון אַ תחינה, וואָס שטאַמט פון 16-טן י״ה:
„צו דיר איך בוק און שפּרייט מיין טענער
הויר (הער-אויס) נון מיין גיבעט
צו דיר איך וויין מיט צובראָכען הערצען!
מיט פיל מיין קלאָג אונ' טרויערקייט!“⁽¹⁾.
„מיט פיל מיין קלאָג“ (דאָס הייסט: „פיל מיט מיט מיין קלאָג“) —
אַזוי לייענען מיר אין דער תחינה פון 16-טן י״ה און ערשט מיט
דער הילף פון דערדאָזיקער פראָזע קאָנען מיר ריכטיק פארשטיין די ווער-
טער פון דער אמתער מוטער:
„און מיט מיין פיל נויט און מיט פיל שמארץ.“
וואו די פאָקס-עטימאָלאָגיע האָט דעם אָפּטאַטיוו „מיט-פיל“ (זאָלט
מיט-פיל!) אויסגעטייטשט, ווי „מיט-פיל“ — „מיט א סך...“ (*).
וואָס שייך דעם בינע-טעכנישן מאָמענט, לעבט. סיי אין S_1 , סיי אין
 S_2 דער גייסט פון די פאָסטנאַכט-שפילן פון די דייטשע
מייסטרעזינגער.
מיר באַגעגענען דאָ דעם „אין-און אויס-שרייער“, דעם „הערצלד“,
וועלכן די מייסטרעזינגער האָבן איבערגענומען פון די מיטלאַטערלעכע
מיסטעריעס: ער אָנאַנסירט די פיעסע, שטעלט פאר די שפילער, זאָגט אָן
זייער דערשיינען מיט אַ סטערעאָטיפישער פאַרמולע און דסגל
אין S_1 זענען פאראן שפורן, אז נישט גענוג, וואָס דער „איינשריי-
ער“ שטעלט-פאר די שפילער, פלעגן זיי זיך נאָך אליין פאַרשטעלן פארן
עולם (פאָרגל. S_1 42—44).
ס דאַרף אויך דערמאָנט ווערן, אז די טעכניק איז צוגעפאַסט צו פאַר-
שטעלונגען אָן דעקאָראַציעס. אַזויפיל פון שפראַכלעכן און טעאַטער-געשיכט-
לעכן שטאַנדפונקט.
מיר קאָנען אָבער פאַר דער צייט-באַשטימונג געפינען אויך אַ ליטע-
ראַטור-געשיכטלעכן אָנלען!

(1) M. Grünbaum: Jüdisch-deutsche Chrestomatie 1c, p. 334—5
די תחינה געפינט זיך אין אַ כתב-יד פון 16-טן י״ה אין דער מינכענער ביבליאָטעק.
(*) דער ריכטיקער זין איז דערהאַלטן אין די ווערטער פון דער פאַלשער מוטער „שיק
שוין רחמנות אויף מיין „שמארץ“ — וואָס זענען אַ שפראַכלעך יונגערע באַאַרבעטונג פון דער
אַלטער פראָזע אין דער תפילה פון דער אמתער מוטער: „אין מיט מיין פיל נויט און מיטפיל
שמארץ.“ „און מיטפיל מיין נויט, מיט-פיל מיין שמארץ!“

פון דער אלגעמיינער ליטעראטור-געשיכטע איז באוואוסט, אז אין 16-טן י"ה זענען געווען זייער באליבט פיעסעס מיט „געריכטס-סצענעס“, אלס קלאסישער ביישפיל קאן דינען די „געלערנטע דראמע“ (*comedia erudita*) סונם דייטשן הומאניסט יאקאב לאַכער : *Judicium Paridis* (1502), וואו ס'ווערט געהאנדלט דער באוואוסטער משפט פונם טראַיאנישן „דאָן זשוואַן“ פאַריס. דידאָזיקע דראַמע איז באַלד נאָך איר דערשיינען איבערגעזעצט עוואָרן אין פאַרשיידענע שפראַכן און האָט אומע-וים שטאַרק אויסגענומען. אויף פויליש זענען פון איר דערשינען אין דער צייט פון 1522—1542 נישט צייניקער, ווי פיר אויסגאַבן : אַ באַווייז, ווי שטאַרק ס'האָט געצויגן די טעמע.⁽¹⁾

פאַרשטייט זיך, אז די דראַמאַטיקער פון יענער צייט האָבן זיך אויך אָפגעשטעלט ביים פאַרימטן כּשפּט פון שלמה-המלך.

אלס ביישפיל קאן דינען די ביבלישע דראַמע פון האַנס סאַקס אונטערן טיטל : *Judicium Salomonis*, וואָס האָט אַ סך ענלעכקייטן צו אונזערע וואַריאַנטן.⁽²⁾ די דראַמע פלעגט מען אָפט אויפפירן און ס'איז אויך באַוואוסט, אז בעת די פאַרשטעלונגען פון דעם שטיק אינם גירנבערג-גער מייסטערזינגער-טעאַטער האָט באַזונדערס אויסגענומען דער מייסטער-זינגער שמיידל ין, וועלכער פלעגט שפילן די ראָלע פון שלמה-המלךס דינער. האַנס סאַקס האָט אים אָפגעזעצט דערפאַר אין אַ באַזונדערן מייסטערגעזאַנג (פון י. 1551), וואו שמידטליין באַרימט זיך, אז

„Nach dem wart ich Marcolfus pey Kúng Salomon,
Die weiber ich paid auf den Kúning hezet on
Erzelt ir dúcgen in manigen dingen“⁽³⁾

אין שפּעטערע צייטן (נאָכן 30-יאַריקן קריג) איז די זעלבע פאפולע באַארבעט געוואָרן אין דער פאַרם פון אַ לאַנגער און געשמאַקלאָזער „הויפט-אונד שטאַטס-אַקצאַן“, וועלכע די דייטשע וואַנדערטרופעס פלעגן אויפפירן אונטערן טיטל : *Die grosse Weisheit des Königs Salomonis*.⁽⁴⁾

(2) דאָס שפיל פון שלמה-המלך און אַשמדאיס : ס'איז אונז באַקאַנט פונם איינציקן וואַריאַנט, וואָס איז פאַרעפנטלעכט אין נח פרידלעךס : זאַמלביכער פאַר יידישן פאָלקלאָר II ז. 127—143.

(1) פאַרגלייך : Hehle : Der schwäbische Humanist Jakob Socher (Ehingen 1873—5) W. Hahn : Literatura dramatyczna w Polsce 16 wieku lc, p. 33, 37 ff.

(2) Hans Sachs: Werke (editio A. v. Keller u. E. Goetze) Bd. 15

(3) פאַרגלייך : Max Herrmann : Forschungen zur deutschen Theater-geschichte des Mittelalters u. der Renaissance, Berlin 1914 p. 144.

E. Devrient : Gesch. der deutsch. Schauspielkunst I : 6416.

(4)

אינם וואריאנט שפילן זיך צו זייער בולט די תקופה פון מיטטערייכעס און פאסטנאכט-שפילן, וואס האט זיך געענדיקט אין מערב-איראקע — ווי באוואוסט — אין דער צווייטער העלפט 16-טן י"ה.

פארצן אָבער אין אים אויך א צווייטער, יונגערער שיכט, וואָט שטאַמט פון 17-טן י"ה און איז אָנגעוואָרפן א דאָנק דער השפעה פון דער „אימ-פראוויזירטער קאָמעדיע“ און די „זינגעט-שפילן“ פון יענער צייט. האָבנדיק דאָס אַלץ אין זינען, רעקאָנסטרוירן מיר די וואַרשיינלעכע סכעמע פונם אורטעקסט אויפן פאָלגנדן אופן:

פ ר אָ ל אָ ג : דער „איינשרייער“ באַגרייט דאָס פובליקום, אנאָנסירט די פּיעסע און פירט אַריין שלמה המלכס סוויטע (די יועצים-„יאצים“).

אינפראמעסום: די סוויטע זינגט אין אַ כאָר-ליד שלמהס חכמה.

ע ר ש ט ע ר א ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : דער איינשרייער רופט אַריין שלמהן.
- 2 ס צ ע נ ע : די סוויטע באַגרייט דעם קעניג, העלפער שטעלט זיך פאַר פאַרן פובליקום.
- 3 ס צ ע נ ע : דער איינשרייער (באדינטער) זאָגט אָן דאָס דערשיינען פון אַשמדאי און פירט אים אַריין.
- 4 ס צ ע נ ע : אַשמדאי פאַר שלמה-המלך. אַשמדאי נאָרמ-אויס ביים קעניג, דאָס פינגערל און כאַפט אים אויף דער קייט. שלמה וועט „יעצינד מוזן גיין בעטלען אין די הייזער“.

צ ו י י ט ע ר א ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : אַשמדאי פילט זיך, ווי אַ קעניג, אין לאָזט זיך אָפגעבן כבוד פון זיינע יועצים.
- 2 ס צ ע נ ע : דער באדינטער זאָגט אָן דאָס דערשיינען פון אַ בעטלער.
- 3 ס צ ע נ ע : די סוויטע טרייבט קאָטאָיעס מיטן בעטלער.
- 4 ס צ ע נ ע : שמה — דער בעטלער באַקלאָגט זיך אויף זיין גורל. אַשמדאי שפּאַט פון אים אָפ.

אינפראמעסום: די יועצים וואָפן ארויס שלמהן (כאָר-געזאנג).

ד ר י ט ע ר א ק ט :

- 1 ס צ ע נ ע : שלמה פאַרלאָנגט פון אַשמדאין צוריק דאָס פינגערל אין דערציילט דער סוויטע אַ אַשמדאי איז נישט קיין קעניג, נאָר אַ שד.
- 2 ס צ ע נ ע : די יועצים דערקענען דעם שד „ביי זיינע היינשע פיס“ און גיבן אים צוריק אויף די קייט.
- 3 ס צ ע נ ע : אַשמדאי קלאָגט זיך, וואָס מען האָט אים דערקענט.
- 4 ס צ ע נ ע : אַשמדאי הערט געשמייסן.

(די סצענע איז אָנגעמערקט מיט אַשמדאס ווערטער:

איך וועל דאָך יעצינד קריגן

אין. . . אַריין גיקלאָפּט ! (246—247).

ע פ י אָ ג : די שפילער געזעגענען זיך מיטן פובליקום און נעמען זייער שחר.

אינם וואריאנט איז נאָך פאַראַן א צולאָג: אַ דיאַלאָג צווישן דעם פא-יאץ און אַשמדאין (אַשמדאס אַלף-בית). דער צולאָג איז אַריינגעשטעלט פאַן עפילאָג. מיר האָבן אים אָבער נישט אַריינגענומען אין אונזער סכעמע, מחמת ער שטאַמט פון 19-טן י"ה און איז אַ מאָדערניזירטע באַאַרבעטונג פון ענלעכע פאַראַדיעס, וואָס זענען געווען שטאַרק פאַרשפרייט אין דער אַזוי

גערופענער, גראַביאַנישער צייט בעת און נאָכן 30-יאָריקן קריג.

ווי ט'דרינגט אַרויס פונם קורצן אינהאַלט, וועלכן מיר האָבן איבערגע-
געבן אין דער סכעמע, איז אונזער שפּיל געווען די *grande diablerie*,
דאָס ריכטיקע „טייפּעלס-שטיק“ אינם רעפערטואַר פונם אַלטן יידישן פאָלקס-
טעאַטער.

דעם איינפאַל האָט דער מחבר געשעפט פון דער באַקאַנטער לעגענדע
אין תלמוד וועגן שלמה-המלך און אַשמדאי.

דער אופן אָבער, ווי דער מהפּך האָט דראַמאַטיזירט די לעגענדע, באַווייזט
אַ שטאַרקע השפּעה פון פרעמדע מוטערן, און דאָס גיט אונז אויך אַ מעג-
לעכקייט צו באַשטימען מער ווייניקער די אויפקום-צייט פון אונזער אַשמדאי-
שפּיל.

וואָס שייך דעם שטאָף, איז אונזער יידישע „טייפּעלס-פיעסע“
ערלעך צו די מיטל-אַלטערלעכע דייטשע „אַנטיקריסטוס-שפּילן“, ווי דאָס אַזוי
גערופענע „טעגערנזעער אַנטיקריסט-שפּיל“, אָדער ווי „דאָס אַלטע גראָס
שפּיל פאָם אויף-און אונטערגאַנג דעם אַנטיקריסט“, וועגן וועלכן ס'איז באַ-
וואוסט, אַז מען האָט עס אויפגעפירט אין 1469 אין פראַנקפורט אַם מיין און
אין די יאָרן 1473 און 1481 אין קסאַנטען.⁽¹⁾

בכלל איז דער טייפּל געווען אַ זייער באַליבטע פיגור אין די מיט-
טעריעס, דערהויפּט אָבער אין די קאָמישע צווישנשפּילן, וועלכע מען פלעגט
אַריינפלעכטן אינם ערנסטן טייל פון דער פאָרשטעלונג, כדי צו וויילן דעם
עולם, דעם קולמינאַציע-פונקט און דעם הויפט-עפעקט פלעגט אין אַזעלכע
אינטערמעדיעס בילדן די אַזוי גערופענע „פריגעלס-סצענע“
(*Prügelszene*), אין וועלכער דער שר פלעגט באַקומען הילכיקע קלעפּ
אַלס אַפּצאָל פאַר זיינע מעשים...

לויטן מוסטער פון די צווישנשפּילן אין די מיסטעריעס האָבן די
„פריגעלס-סצענעס“ געשפּילט שפּעטער אַ וויכטיקע ראָל אין די קאַרנאוואַל-
פאַרטן אָדער פאַסטנאַכט-שפּילן.

ווי ס'ווייזט אונזער סכעמע, האָט אויך דאָס אַשמדאי-שפּיל געהאַט די
דאָזיקע סענסאַציע: די האַנדלונג ווערט אין אונזער שטיק אַזוי געפירט, אַז
דער עולם זאָל מיט וואָס מערער שפּאַנונג אַפּוואַרטן דעם מאַמענט, ווען
אַשמדאי וועט זיך געפינען אין דער טראַגיקאַמישער סיטואַציע, וואו מען
טוט אים אויס די קעניגלעכע קליידער און מען קלאַפט אים אַריין אין
הינטערלייב...

(1) פאַרגלייך: E. Fuchs: Die Juden in der Karikatur (1921) p. 173

ס'איז זיך לייכט פאַרצושטעלן דעם ברייטן געלעכטער פון די פרימי-
 טיווע צוהערער, בעת אַשמאַצי האָט זיך צוגעגרייט צו די קלעפּ:
 ווי קאָן איך גיין,
 ווי קאָן איך שטיין,
 אז איך בין גיפאלן
 אין זייערע הענט אַריין,
 ס'וועט דאָך יעצונד זיין
 א בראַך צו מיינע יאָר! (249 — 254).

און דאָן די סענסאַציע גופא!
 ס'איז קלאָר, אז זי האָט געקאָנט אַריינדרינגען אין אונזער שפּיל נאָר
 אין אַ צייט, ווען די „פריגעל-סצענעס“ זענען געווען זייער אָנגענומען אין
 די פאָלקס-שפּילן.

נעמענדיק אין אַכט די מוסטערן (מיסטעריעס און פאָסטנאַכט-שפּילן),
 פון וועלכע דער יידישער מחבר האָט געשעפט די בינע-טעכניק און די
 פאָרם פון דיאַלאָג, האָט דאָס נישט געקאָנט זיין שפּעטער,
 ווי אין דער צווייטער העלפט פון 16-טן י"ה, ווען
 די תקופה פון מיסטעריעס און פאָסטנאַכט-שפּילן שיקט אַרויס אירע לעצטע
 שטראָלן.

די „פריגעל-סצענע“ איז אָבער לגמרי נישט דער איינציקער באַרירונגס-
 פונקט, וועלכן מען קאָן פעסטשטעלן צווישן דעם אַשמאַצי-שפּיל און דער
 מיסטעריע-און פאָסטנאַכט-שפּיל-ליטעראַטור.

די השפּעה פון דערדאָזיקער ליטעראַטור אַנטפלעקט זיך נאָך אין אַ
 ריי אַנדערע איינצלהייטן. אזוי באַגעגנען מיר אין אונזער שפּיל די קלאַסישע
 פיגור פון מיסטעריעס און קאַרנאוואַל-פארסן: דעם הער אַלד-איינ-
 שרייער! ער אָנאַנסירט דאָס שטיק, פירט אַריין די שפּילער, שטעלט זיי
 פאַר, שפּילט די ראָל פון אַ דינער און טומלט בכלל זייער פיל בעת דער
 פאַרשטעלונג (פארגלייך דעם פראָלאָג, די 1-טע און 3-טע סצענע פונם 1-טן
 אַקט און די 2-טע סצענע פון 2-טן אַקט).

דער שטעמפל פון דער מיסטעריע-און פאָסטנאַכט-שפּיל-טעכניק געפינט
 זיך ווייטער אויפן עפּילאָג, וואו די שפּילער שטעלן זיך אויס אין איין ריי,
 געזעגענען זיך מיטן פובליקום און בעטן זייער באַצאלטס.

כאַראַקטעריסטיש זענען אויך ביידע אינפראַמעסומס (נאָכן פראָלאָג און
 נאָכן 2-טן אַקט); זייער כטיל און זייער באַשטימונג אין דער פיעסע באַ-
 וויזן די השפּעה פון מאַכע דייטשע פאָלקס-שטיק פון 16-טן י"ה. נאָר
 וועגן דעם וועלן מיר אויספירלעכער רעדן אין אַן אַנדער צוזאַמענהאַנג אין
 נאָסטון קאָפּיטל.

מ'דארף אויך דערמאָנען אַזעלכע דעטאַלן, ווי דאָס פאַרשטעלן זיך
פון די שפּילער צייין (פאַרגל. 61—68), דאָס וואָרטן פון דעם שפּילער
הינטער דער טיר, ביז עס וועט קומען אויף אים די ריי (78, 69) און דסגל.
אַלץ אָפּקלאַנגען פון דער מיסטעריע-און פאַסטנאַכט-שפּיל-טעכניק!
זום סוף נאָך אייניקע אינטערעסאַנטע פראָזן און פאַרמולעס אינם
אַשמדאי-שפּיל, וואָס טראָגן אויף זיך דעם שימל פון 16-טן י"ה.
דער „איינשרייער“ באַגריסט דעם קעניג מיט דער פאַלקסטימלעכער
ערונגס-פאַרמול: „פאַטער = קעניג“ (74), וואָס איז זייער אָנ-
גענומען אין די דייטשע פאַסטנאַכט-שפּילן. די שפּילער רופט ער אַריין מיט
דער פאַרמול, וואָס איז שוין אונז באַוואוסט און וואָס שטאַמט פון די
דייטשע פאַלקסשטיק פון סוף מיטלאַלטער און פונם 16-טן י"ה:
שנעלער צריין, צריין, אַריין
— — — — — דו מיינ!

דערוועלבער צייט געהערן אויך אָן אַזעלכע פראָזן, ווי: „אונז פרידן
צים קיניג“ (131), „מאַכן טרעטן“ (76), „טון פרעגן“ (87), „טון
לאַכן“ (164), „קיניג שלמה'ס גיזעלן“ (סוויטע; 33), „יעצינר“
(115) א. ד. גל.

דאס פינפטע קאפיטל

די דראמאטישע ליטעראטור אויף יידיש בעתן 16=טן י"ה

(ס ו ה)

4

אינפראמעסן, אינטערמעדיעס און פארסן

אינפראמעסן און אינטערמעדיעס אין מערב-אייראפעישן טעאטער. — דאָס אינפרא-מעסום אינם מכירת-יוסף-שפיל. — דאָס אינפראמעסום אין „חכמת-שלמה“. — די אינפראמעסן אין אשמודאי-שפיל. — די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאר-שארלאַ טאָן און דער יחוס-בריוו פון דער קאָמישער פיגור. — די אינטערמעדיע מיטן פורים-רב: דער רבי אויפן קאָזשעל, זיין פורים-קידוש און זיינע דרשות, די צייט און די גיסטיקע אַטמאספער, אין וועלכער די אינטערמעדיע איז אויפגעקומען. — די „בעטלער-קאָמעדיע“: פראגמענטן, די „אינסריגע“, דער קולטור-היסטאָרישער מאַמענט, די באַרירונגס-פונקטן מיט אַ שוילישער „בעטלער-פיעסע“ און מיט דער „קאָמעדיע פון ליידענע“ פון 16-טן י"ה. —

די ביבלישע קאָמעדיעס, וועלכע מיר האָבן אַרומגערעדט אין די פאַ-ריקע דריי קאָפיטלעך און צו וועלכע ס'געהערט אויך די „יונה“—דראַמע פון אייזיק וואַליכס זאַמלונג, האָבן פאַרגעשטעלט דעם ערנסטן טייל אינם רעפערטואַר פונם אַלטן יידישן פאָלקסטעאטער.

דער רעפערטואַר האָט אָבער אויך פאַרמאָגט פיעסעס פון לייכטן זשאַנר, און אַ חוץ דעם אויך געזאַנג-נומערן, מיט וועלכע מען פלעגט דורכ-פלעכטן דעם ערנסטן רעפערטואַר, ער זאָל בעסער אויסנעמען ביים עולם. די דאָזיקע „לייכטע“ שטיק זענען געווען אָדער זעלבשטענדיקע פארסן, אָדער קאָמישע אינטערמעדיעס, דאָס הייסט „צווישנשפילן“, וואָס האָבן גע-דינט אַלס קאָמישער צולאָג צו ערנסטע דראַמעס און וואָס פלעגן זיין מיט די דראַמעס-געוויינטלעך זייער לויז צוגעפגעבונדן.

אן ענלעכע באשטימונג, ווי די אינטערמעדיעס האָבן געהאַט די איינפֿאַרמערענען. דאָס זענען געווען כאַראַקטעריסטישע זאַגן, וועלכע מען פלעגט אַריינשטעלן צווישן די אַקטן, כדי צו פאַרפֿולן מיט זיי דעם אנטראַקט, זיי פלעגן אויך דינען אַלס עפֿילאָגן, מיט וועלכע די פאַרשטעלונגען פלעגן זיך ענדיקן. אינם מערב-אייראָפּעישן טעאַטער באַווייזן זיך אינפראַמעסן און אינטערמעדיעס נאָך בעתן מיטלאַטער. זיי זענען אויך פאַרבליבן בעתן 16-טן י"ה און פלעגן דערפֿילן דעמועלען צוועק, וואָס פריער.

אַזוי, למשל, באַגעגענען מיר אינפראַמעסן, אין די איטאַליענישע קאָמעדיעס אין דער ערשטער העלפט פון 16-טן י"ה, ווי, למשל, אין דער באַ-וואוסטער קאָמעדיע פון סאַכיאַוועלי: "Madragoli", אָדער אין דער קאָמעדיע פון דזשיאָוואַני מאַריאַ טשעכי: "Il Servigale", אין דייטשלאַנד האָט זיך זייער אָפט באַנוצט מיט אינפראַמעסן דער אויגסבורגער דראַמאַטיקער סיקסט בירק, וואָס פלעגט אַריינשטעלן אין די פיעסעס כאַרגע-זאָגען און אַזוי אַרום איינטיילן די שטיק אין אַקטן (אין זיין דראַמע: Susanna פון י. 1532).

אין שפּעטערע צייטן זענען די אינפראַמעסן פאַרשוואַנדן פונם דראַמע-טעאַטער און זענען פאַרבליבן בלויז אינם אַפּערע-טעאַטער. אין דראַמע-טעאַטער האָבן זיך דאָגעגן זייער לאַנג נאָך דערהאַלטן די אינטערמעדיעס, וואָס האָבן אין אַ גרויסער מאָס צוגעאיילט דעם פראָצעס פון פאַרוועלטלעכן די פינע-קונסט. זיי האָבן געהאַט אַ שטאַרקע קעגנערשאַפט מצד דער קירכע און די געלערנטע הומאניסטן, דערפאַר זענען זיי אָבער געווען שטאַרק באַליבט ביים פשוטן עולם, וואָס פלעגט זיך קוויקן מיט די הומאַרפֿולע סצענקעס און מיט די קאָטאָועסן, וועלכע די שפּילער פלעגן דאָרט טרייבן.

פון די אינטערמעדיעס זענען נאָך בעתן 15-טן י"ה אויסגעוואַקסן זעלבשטענדיקע פארסן, צוערשט אין איטאַליע און שפּעטער אין דייטשלאַנד, וואו ס'האָבן באַזונדערס אויסגענומען די קאַרנאוואַל-פארסן אָדער פאַסט-נאַכט-שפּילן.⁽¹⁾

ווי עס באַווייזן די פאַר-דראַמאַטישע שאַפונגען, וואָס געפינען זיך אין אייזיק וואַליכס באַוואוסטער זאַמלונג, איז די יידישע דראַמאַטישע ליטעראַטור בעתן 16-טן י"ה נישט געבליבן הינטערשטעליק נאָך דער אַלגע-מיינער אַנטוויקלונג.

די זאַמלונג גיט אונז די מעגלעכקייט צו באַקענען זיך מיט אַ יידישן אַנפראַמעסן (דאָס פורים-ליד פון יוסף בן בנימין) און מיט דריי זעלב-

(1) פאַרגלייך: Klein: Geschichte des italienischen Dramas I 439, 682—4, W. Creizenach: Gesch. des neueren Dramas II passim.

שטענדיקע-פארסן (דאָס שפּיל פון די יוסטיקע בחורים), דאָס שפּיל פון טויב יעקליין און דער פארס „פון פויער און שטאַט-מענטש“).
אין דער זאַמלונג פֿעלט בלויז אַ ביישפּיל פאַר יידישע אינטערמעדיעס פון יענער צייט.

מיר דערגאַנצן אויפן סמך פון „טראַדיציאָנעלן“ מאַטעריאַל די ידיעות, וועלכע מיר פאַרדאַנקען דער ווערטפולער זאַגלונג נאָם וואַרמסער „נאַר“.
מיר זעלן צוערשט באַטראַכטן די אינפראַמעסן און דאָן די אינטערמעדיעס און פארסן, וואָס זענען כּיי פּוילישענדיק, כּיי פראַמענטאַריש פאַרהיט גע-
וואָרן פון 16-טן ייִה.

1 אינפראַמעסן:

(א) אַן אינטערעסאַנטער פראַגמענט פון אַן אינפראַמעסום געפינט זיך אינס וואַריאַנט פון „מכירת-יוסף-שפּיל“, וועלכן מיר האָבן באַצייכנט מיט דעם אות W. ער איז דאָרט אַריינגעפלאַכטן באַלד נאָכן פראַלאַג און ווערט געזונגען – ווי ס'ווייזט אויס – פון די 12 ברידער.
אָט דיראַזיקע איינציקע סטראָפּע איז דערהאַלטן געוואָרן פונם אינ-
פראַמעסום:

„אברהם איז געווען איין אלטער מאַן

האָט ער גאָטס דינסט פלייסיג געטאָן

האָט ער גאָטס דינסט פלייסיג געטאָן צו צירן

מיט דעם גאַנצען האַרצען האָט ער געטאָן פירן“.

פון שפראַכלעכן שטאַנדפונקט איז דאָ אינטערעסאַנט דאָס וואָרט „צירן“, וואָס אַנטשפּרעכט דעם מיטלהויכדייטשן וואָרט zieren - „רימען“, „לויבן“ און איז אין דער יידישער שפראַך אַן אַרכאַיזם פון גאָר אַלטע צייטן.
ווי ס'ווייזט-אויס פון דעם פראַגמענט, איז דאָס אינפראַמעסום געווען אַ מיין „גענעאַלאָגיש“ ליד און האָט געדינט אַלס אַריינפיר צום יוסף-עפיואַר.

לויטן סטיל איז די סטראָפּע זייער ענלעך צום אינפראַמעסום פון יוסף בן בנימין („פורים-ליד“) און עס שטאַמט זייער וואַרשיינלעך פון דערזעלבער צייט.

פדי פולטער צו מאַכן די סטיל-ענלעכקייט, ברענגען מיר אונטן די צווייטע סטראָפּע פון יוספס „פורים-ליד“:

„יעקב, דער וואר דער פאטער אונזער

גאָט וואַר אַליין ביי אים באַזונדער

וואָל אין דענעלביגען צייטן.

עס גישאָן אים פיל דער צייכן-וואונדער

דען ענגעל טעט ער איבערשטרייטן.

(ב) א צווייטעס אינפראמעסום געפינען מיר אין „שלמה-המלכס-משפט“ (s_2). עס איז אריינגעפלאַכטן אין דעם שטיק פארן ערשטן אַקט און שטעלט פֿאַר אַ כאַרגעזאָנג פון שלמהס סוויטע (זע נח פּרילוצקי: זאַמלביכער II ז. 110 ש. 15-28).

(ג) אינם „אַשמדאי-שפּיל“ באַגעגענען מיר צוויי אינפראמעסן, זיי זענען אריינגעפלאַכטן: דאָס ערשטע צווישן פּראָלאָג און ערשטן אַקט, דאָס צווייטע צווישן דעם 2-טן און 3-טן אַקט. דאָס ערשטע אינפראמעסום איז אַ כאַרגעזאָנג פון שלמה-המלכס סוויטע, וועלכע רימט דעם קעניגס חכמה:

דיזער קיניג שלמה איזט (!) איין גראָסער מאַן.

דיזער קיניג שלמה האָט עס אויפגיילערט,

אַזאַלעס אָף די וועלט איזט גאָר נישט ווערט,

אַלעס אָף די וועלט איז נאָריש בלויז

דיזע גאַנצע וועלט איז איין פעדערהויז.

דאָס וואָסער פליסט אין ים - דער ים ווערט נישט פיל

דער מענש - ער האָט פיל רייכקייט און מיינט, אַז ס'איז נישט פיל.

דער מענש - ער קלער זאָ פיל אין קען גאָר נישט פאַרשטיין

ביז ער טוט צו די ערד גלייך צ'ריק גיין.

דאָס צווייטע אינפראמעסום, מיט וועלכן ס'ענדיקט זיך דער צווייטער

אַקט, איז אַ כאַרגעזאָנג פון די יועצים, וואָס וואָרפן אַרויס שלמהן פון זיין

פּאַלאַץ.

(ד) אַלס טיפישעס אינפראמעסום קאָן באַטראַכט ווערן די פורים-

תפילה „שושנת-יעקב“, מיט וועלכער מען פלעגט געוויינלעך פאַרענ-

דיקן די נאָרשטעלונג.

די שפּילער פלעגן זיך צום סוף פון שפּיל אויסשטעלן אין איין ריי

און אַפּזינגען דאָס ליד אין כאַר.

אַלס ביישפּיל קאָן דינען דאָס „גלית-הפלשתי“=שפּיל (וואַריאַנט G_2),

וואָס ענדיקט זיך מיט אַט אַזאַ עפּילאָג:

אַלע (ר. ה. אַלע שפּילער) שטעלן זיך אויף און זינגען:

המן הרשע האָט זיך איינגערעדט

ער וועט פייניקן די יידעלאַך

נאָר דער אייבערשטער האָט אים צוגעשיקט

אַ גאַנץ גרויסע ברעך.

אין לעצט (-צום סוף) לויבט דעם פּורא

גאָר אין איין! (אַלע און יעדער באַזונדער)

טאַקי מיר - זינגען מיר:

שושנת יעקב — —

כדת מרדכי. — — (1)

אין דער „זינג-שפיל“ און „אפערע-תקופה“ (17—18 י"ה) איז דאס „שושנת-יעקב“ אינפראמעסום איבערגעארבעט געוואָרן אין אַ דועט צווישן דעם כאָרפירער (סאָליסט) און כאָר. גענויער וועגן דעם אין אַן אַנדער צו-זאמענהאַנג.

II אינטערמעדיעס:

אינם „טראַדיציאָנעלן“ מאַטעריאַל זענען פאַראַן שפורן פון צוויי אינטערמעדיעס, וועלכע מען פלעגט אַריינמלעכטן אין די שפילן. זיי שטעלן פאַר קאָמישע סצענקעס, אין וועלכע ס'טרעטן אַרויס אלס לוסטיק-מאָכערס דער דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן אָדער דער פּוֹרִים-רב.

א) די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן:

שפורן פון איר זענען דערהאַלטן געוואָרן אין „גלית-שפיל“ (וואַריאַנט G_1) און אין „חכמת-שלמה“-שפיל (וואַריאַנט S_2). אין „גלית-שפיל“ (G_2) איז די אינטערמעדיע איבערגעגעבן אין אַ פאַרם, וואָס איז גענטער צום אורטעקסט, ווי אין דעם „חכמת-שלמה“-שפיל (S_2).

דאָס באַווייזט די מאָנאָלאָג-פאַרם אין G_2 , בעת אין S_2 האָבן מיר שוין אַ דיאַלאָג מיט אַ שטיקל אינטריגע.

אויסערדעם איז אין S_2 די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן צונויפגעפאַרט מיט אַן אינטערמעדיע מיטן פּוֹרִים-רב און אין דיאַלאָג זענען אַריינגעפֿלעכטן וויצן, וואָרט-שפילן און קאלאָמבורן, וואָס זענען געבוירן גע-וואָרן — ווי מיר וועלן דאָס אויף אַן אַנדער אָרט דערווייזן — אונטער דער השפעה פון די ארלעקין-און קלאָון-שפילעך אינם איטאַליענישן און ענגלישן קאָמעדיאַנטן-טעאַטער און וואָס האָבן זיך געקאָנט פאַרשפרייטן אין די דייטשע און סלאַווישע געטאָס נישט פריער, ווי בעתן 17. טן י"ה. צוליב דינאָזיקע טעמים וועלן מיר זיך אינם איצטיקן צוזאמענהאַנג אָפּשטעלן בלויז ביי דער אינטערמעדיע אין G_2 .

דער דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן ווערט דאָ אַריינגערופן צו שאַלן, וואָס אין געפאַלן אין חֲשׁוֹת אונטערן איינדרוק פון שמואלס ווערטער וועגן דעם קע-ביגס גיכן טויט:

לויפער (באַיאָץ): אַריין, אַריין, אַריין

הערין דאָקטאָר דו מיין!

(1) פאַרגל. פּרילוצקי II ז. 109. מיר האָבן איבערגעגעבן אַן אויסגעבעסערטן טעקסט. ביי פּרילוצקי איז ער שטאַרק קאָרומפּירט. אזוי, למשל, ווערט ביי אים פאַרשריבן: „אין לעצט אַט דעם בורא...“; ס'איז אָבער גענוג צו פאַרגלייכן די שטעלע מיטן עפּילאָג אינם אַחשורש-שפיל (הילנער וואַריאַנט), אום צו זען, אז דער „אַט“ איז קאָרומפּירט כּוֹן „לָאַבט-לויבט. אין אַחשורש-שפיל ליינענען מיר: „מיר לויבן דעם בורא...“.

דאָקטאָר:

די הילע

צו די ברילע!

די פלאשע

צו די טאשע!

און ווי אהין

זאָל זיין די מעדצין?

אין ווער איז דאָס, וואָס איז שלאָף,

איך זאָל אים געבן קראַפט?

און ווער איז קראַנק?

געץ די באַנק,

וועל איך באַטראַכטן

אויב עס איז נישט פון נאָכטן,

אויב ער איז דערשראָקן פון קלערן,

וועל איך אים באַהערן

אויב ער איז נישט גיבראָכן

אויב גישטאַכן.

(ער באַטראַכט גוט שאול-המלך)

דער קעניג שאול איז ט טויט.

די פיגור פון דאָקטאָר-שאַרלאַטאן איז נישט קיין אַריגינעלע, זי איז אַריבערגענומען פונם מערב-אייראָפּעישן טעאַטער, אין וועלכן זי האָט אַ זייער אַלטע טראַדיציע.

כמעט אין אַלע מיטלאַטערלעכע מיסטעריעס באַגעגענען מיר אַ קאָמישן דאָקטאָר אָדער אַ סוחר, וואָס פאַרקויפט די דריי הייליקע מאַמעס פאַרשיידענע קרייטעכצער צו פאַלמעסן דעם קערפּער פון קריסטוס און טרייבט דערביי לעצנות מיט זיין דינער ראובן אָדער מיט זיין אייגן ווייב.

די פיגור פֿונם קאָמישן דאָקטאָר איז גענומען געוואָרן פונם דעמאָלטיקן פּאָלקסלעפּן: אַלס מוסטער האָבן געדינט יענע דאָקטוירים-שאַרלאַטאַנען, וואָס פלעגן זיך דעמאָלט אַרומשלעפּן צוזאַמען מיט די וואַנדער-שפּילער און קאַטאַוועס-טרייבער איבער שטעט און דערפער און אויסנאָרן געלטער ביי נאַיווע פּויערים און בעל-מלאכות פאַר „אַלץ היילענדיקע וואונדער-רעמאָדעס“.

פון די מיסטעריעס איז דער דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן שוין אין 15-טן יאָה אַריבערגעוואַנדערט אין די דייטשע פּאַסטנאַכט-שפּילן.

ער איז אויך געווען אַ זייער באַליבטע פיגור אין די פּאָלקסטימלעכע פאַרסן בעתן 16-טן יאָה.

מיר באַגעגענען אים זייער אָפּט אין די פארסן פון האַנס סאַקס און
אַנדערע מייסטערזינגער. ער באַווייזט זיך אויך אין אייניקע פּוילישע אינ-
טערמעדיעס און פארסן פון 16-טן י"ה. אין אַ פּוילישן פארס פון יענער צייט,
וואָס איז באַקאַנט אונטערן לאַטיינישן טיטל: „Apoticarius, Judacus, Rusticus“ (ד. ה. „דער אפטיקער, דער ייד און דער פויער“) טרעט אויף
אַזאַ מין דאָקטאָר-שאַראַטאַן און פאַרפירט אויף יידיש אַ געשפרעך מיט אַ
ייד, וואָס האַנדלט ביי אים איין „רפואות“. צום סוף שיט ער אַריין דעם
ייד אַ פראַשעק אין נאָז און דער ייד הערט נישט אויף צו ניסן. . . (1)
דאָס זענען די קוואַלן, פון וואָנען ס'האָט געשטאַמט דער דאָקטאָר-
שאַראַטאַן אין די יידישע פאָלקס-פיעסן פון 16-טן י"ה.
מיר דאַרפן דערביי נישט פאַרגעסן, אז דאָס 16-טע י"ה איז נישט
בלויז די צייט פון דאָקטאָר פּויליסט מיט זיין „פּוילטישן דראַנג“,
נאָר אויך די צייט פון מחנות קליינע „ערפינדער“, אַלעמיקער, אַרקאַניסטן,
גייסטער-באַשווערער און וואונדער-דאָקטוירים, וואָס קאָנען, לויט די ווער-
טער פון אַן אַלטן פאסנאַכט-שפּיל

— — — mit meisterlichen Sachen
Die Blinden reden machen“

(— — —) מיט קונציקע זאַכן

אַ בלינדן רעדעוודיק מאַכן).

(2) די צווייטע אינטערמעדיע מיטן פורים-רב
האָט קאָמישע פיגור באַגעגענען מיר אין אַ וואַריאַנט כּונם „חמת-שלמה“
שפּיל (G₂).

די אינטערמעדיע איז דאָ נאָר פראַגמענטאַריש דערהאַלטן און דערצו
איז זי צעטיילט אין צוויי טיילן:

דער ערשטער טייל, וואָס שטעלט פאַר, ווי דער פורים-רב רייט אַריין
אויפן „קאָזשעל“, איז אריינגעפלאַכטן פאַלר נאָכן פראַלאָג, בעת דער צוויי-
טער טייל, אין וועלכן דער פורים-רב פראָדוצירט זיך מיט זיין „פורים-קידוש“
איז צוגעלייגט צו דעם שטיק אלס עפילאָג.

ווי ס'ווייזט אויס, האָט די אינטערמעדיע אינם ארטעקסט געהאַט די
זעלבע פאָרם, ווי די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַראַטאַן: זי איז געווען
אַ מאַנאָלאָג מיט אַ קאָמישן אינהאַלט (דער פורים-קידוש!). דער

E. Devrient: Deutsche Schauspielkunst lc. I p. 18, 41, 43,

(1)

Keller: Fastnachtspiele Nr. 6, 48, 82, 98, 101 ff.

St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce lc. p. 150, 174.

M. Szykowski: Rozwój Komedji polskiej (1921) p. 7.

Theodor Hampe: Die fahrenden Leute in der deutschen Ver-
gangenheit (Leipzig 1902) p. 107 ff.

שמש, וואָס טרעט אַרויס אין G_2 געפן דעם פּוריס-רב און מאַכט פאַר אים אַ וואַרע, איז נישט מער, ווי אַ דעקאַראַטיווער פערסאָנאַזש, ווארים אַ האַנדלונג און אַ פּשיטא שוין אַן אינטריגע איז אין דער אינטער-מעדיע נישט פאַראַן געווען. די סענסאַציע פון דער אינטערמעדיע האָט גע-בילדעט דער קאָמישער פורים-קידוש - אַפּאַראַדע, וואָס פלעגט שטאַרק גע-פעלן דעם עולם, ווי ס'פּאַוויוז דאָס די היפּשע צאָל וואַריאַנטן פון כּורים-קידושן, וואָס זענען דערהאַלטן געוואָרן אַ דאנק דער פּאַלקס-טראַדיציע.⁽¹⁾

אַ חוץ די פורים-קידושן זענען נאָך געווען אַנדערע קאָמישע מאָנאָ-לאָגן, מיט וועלכע דער פורים-רב פלעגט ווילן דעם עולם. אַזוי, למשל, זענען אונז באַקאַנט אַ ריי אַזוי גערופענע „רבישע תורות“, וועלכע פלעגן אַריינגעשטעלט ווערן אין די שפּילן, דערהויפּט אין דעם „גלייט-שפּיל“. זיי שטעלן פאַר זייער גייסטרייכע פאַראַדיעס אויפן פּלפּול און געהערן צו די אינטערעסאַנטסטע יידישע פּאַלקס-שאַפונגען.⁽²⁾

אין די באַקאַנטע „פורים-קידושן“ און „רבישע-תורות“, וועלכע איין דור פלעגט איבערגעבן בירושה דעם צווייטן, זענען אָנגעקליבן געוואָרן א סך שיכטן, וואָס שטאַמען פון פאַרשיידענע צייטן און זיכער אויך פון נאַרשיי-דענע געגנטן. אַזוי איז שוין דער שעפּערישער פּאַלקס-גענויט: ער שלייפט און באַאַרבעט פסדר די איבערגענומענע גייסטיקע ירושה, ער פאַסט זי צו צו נייע צייטן און מענטשן, וואָס האָבן זיך מיט דער צייט געביטן, ער דערגאַנצט און באַהויכט מיט אַ נייעם אָטעם; ער שניידט אַרויס און וואַרפט אַוועק און צומאָל מאַכט ער אויך קאַליע.

ס'איז דעריבער זייער שווער און צומאָל אוממעגלעך זיך דורכצוגראַבן דורך די אָנגעוואַרפענע ליים-און קאַלעך-שיכטן ביז צו יענער גראַניטענער שיכט, וואו ס'געפינען זיך די ערשטע המצאות, די ערשטע גייסטיקע בליצן און די ערשטע פרווון, איינצוראַמען די איינפאַלן אין באַשטימטע פאַרמען. צוליב דעם מוזן מיר אין אַזעלכע פאַלן, וואו ס'איז נישט מעגלעך צו רעקאָנסטרױרן דעם אורטעקסט, זיך באַנוגענען מיט אַ סכעמע פונם אור-טעקסט אָדער - אויב דאָס איז אויך נישט מעגלעך - ווייניקסטנס פּריוון צו באַשטימען די צייט און די גייסטיקע אַטמאָספּער, אין וועלכער ס'איז געבוירן געוואָרן דער אורטעקסט.

אַט אין אַזאַ לאַגע געפינען מיר זיך, בעת מיר באַטראַכטן די קאָמישע מאָנאָלאָגן פונם פורים-רב און ווילן דערגיין זייער ערשטע קאַנצעפציע.

(1) 6 זייער אינטערעסאַנטע וואַריאַנטן זענען פאַרעפנטלעכט אין פּרילוצקיס: זאַמליכער פאַר ייד. פּאַלקלאָר II ז. 117 — 118 און 144 — 156.

(2) אין פּרילוצקיס: זאַמליכער פאַר פּאַלקלאָר II ז. 156 — 160 זענען אָפּגעדריקט 4 אַזעלכע העכט אינטערעסאַנטע „רבישע-תורות“, מיט וועלכע די פורים-שפּילער פלעגן זיך טראַדיציען נאָך מיט אַ פאַר צענדליק יאָר צוריק.

אויפן סמך פון די דערהאלטענע וואריאנטן קאנען מיר בלויז פעסט-
שטעלן, אז זיי זענען געווען פון אנהויב אן פארקאדעס אויפן קידוש און
אויפן פלפול.

ווי האט אבער אויסגעזען די ע ל ט ס ט ע קאנצעפציע פון דידאזיקע
פארקאדעס, ווי אלט איז דערדאזיקער מין שאפונג, ווען באווייזט ער זיך
דאס ערשטע מאל, זינט ווען אן גייט זיין אנטוויקלונגס-פראצעס ?
אויף די פראגן וועלן מיר נאך דארפן געבן אן ענטפער.

נישט קאנענדיק רעקאנסטרירן דעם אורטעקסט, מוזן מיר זיך אפזאגן
פון א תשובה אויף דער ערשטער פראגע וועגן דעם, ווי אזוי ס'האט אויס-
געזען די עלטסטע קאנצעפציע. דערפאר איז אונז אבער אין א געוויסער
מאס מעגלעך צו פארענטפערן אלע איבעריקע פראגן.

שוין אין 12-טן י"ה באווייזט זיך א העברעיש פאראדיע-ביכל לכבוד
פורים, "מערב-לפורים" פון מנחם בן אהרן. דאס ביכל נעמט ארום א רי-
קלענערע פארקאדעס אויף פארשיידענע תפילות, פיוטים, ברכות וכדומה.

אין 14-טן י"ה דערשיינט די פאראדיע, "מסכת-פורים" פון בארימטן
סאטמריקער קלוימוס בן קלוימוס, וואס איז אנגעשריבן אין פארם און
סטייל פון תלמוד.

פון דאן אן באווייזן זיך כסדר איינע נאך דער אנדערער גאנצע
מענגע פורים-פארקאדעס אין אלערליי פארמען און אלערליי געשטאלטן.¹⁾
וואס שייך אונזער פורים-קידוש און די פורים-דרשות, וואס האבן
אויסגעפילט די אינטערמעדיעס אין אייניקע שפילן, איז אנצונעמען, אז זיי
זענען אויפגעקומען נישט פריער, ווי אין 15-טן יארער אנהויב 16-טן י"ה.

אלס וויכטיקער אָנלען פאר דער צייט-באשטימנג קאן דינען דער
צוזאמענהאנג מיטן פורים-סדר, אין וועמענס מויל זיי ווערן אריינגעלייגט.
מיר האבן שוין געהאט די געלעגנהייט אנצווייזן, אז דאס יידישע לעבן האט
אין דער באהאנדלער עפאכע בדרך כלל געשטימט מיט דעם קריסטלעכן.
מיר האבן שוין אנגעוויזן, אז דער פורים-רב איז געווען א קאפיט פון
קריסטלעכע קארנאוואל-מנהגים, אין דער קריסטלעכער וועלט אנטשמרעכט
אים דער נאָרן-פּוֹיֶס, וועלכן מען פלעגט קלייבן אין מיטלאלטער
בעת דעם נאָרן-פעסט אין דער קארנאוואל-צייט.

מיר ווייסן אויך, אז די ערשטע זיכערע ידינה באווייזט זיך ערשט
בעת 15-טן י"ה, פון וועלכן ס'איז דערהאלטן געוואָרן א העברעיש ליד
לכבוד א פורים-נאָר, וואס ווערט דאָרט אנגערופן מיטן פולן טיטל: מלך
בִּימִי הַפּוֹרִים אֵלִיעֶזֶר (פארגלייך: באַנד I זייט 37).
אין דעם זעלבן צוזאמענהאנג דארף אויך דערמאָנט ווערן דער "פורים-
נאָר".

1) פארגלייך: M. Steinschneider: Purim und Parodie lc.

קיניג" מיט די שפורע ישיבה-בחורים, וועלכע טרעטן ארויס אינם יידישן פורים-פארס פון 16טן י"ה, וואָס געפינט זיך אין אייזיק וואַליכס לידער-זאַמלונג.

אונזער פורים-נאָר הייסט אין דידאַזיקע צוויי עלטסטע דאָקומענטן, וואָס בילדן זיין יחוס-בריוו, - "פורים-קעניג" אָדער "מלך-בימי-הפורים", ס'איז אָבער קלאָר, אַז ער איז אידענטיש מיט אונזער "פורים-רב" סיי לויט זיין כאַראַקטער, סיי לויט דער ראָלע, וועלכע ער שפילט בעתן יידישן קאַרנאַוואָל.

אַ צווייטן וויכטיקן אָנפֿען בילדן די "פורים-דרשות", אָדער ווי מען פלעגט זיי רופן, די "רבישע תורות".

לויט זייער אינהאַלט, שטעלן זיי פאַר אַן אָפּאָזיציע קעגן די פֿלפּול-לייט און זייערע "גענג", וועלכע די פאַראַדיעס דערפירן ביזן אַבסורד.

די עלטסטע שפורן פון אַן אַנטשלאָסענער און העפטיקער אָפּאָזיציע קעגן פֿלפּול-לאָזן זיך אַנטדעקן סוף 15טן און אין דער ערשטער העלפט 16טן י"ה.

דעם ערשטן שאַרפן אַרויסטריט קעגן די פֿלפּול-לייט געפינען מיר אינם "ארחות-צדיקים", וואָס איז אָנגעשריבן געוואָרן אין 15טן י"ה. דער מחבר פונם דאָזיקן זייער פּאָפּולערן ספר גיט אַנצוהערן פּאָליגנדיקע ווערטער וועגן די מפלפלים:

"זייט יידן זענען פאַרטריבן געוואָרן פון פראַנקרייך (דאָס יאָר 1395), איז דאָס לערנען שטאַרק קלענער געוואָרן, ווייל די לומדים מיינען נאָכצו-טאָן די אַלטע (ראשונים) און זיך האַלטן ביי פֿלפּול. זיי זענען אָבער גאָר נישט גלייך צו די חכמים פון פראַנקרייך... היינטיקע צייטן פאַרדרייט מען איינס דאָס אַנדערע, דער גרעסטער טייל טאָג גייט אַוועק אויף גאָרנישט... דאָס רוב תלמידים זענען אַליין מודה, אַז זיי לערנען נישט ווי ס'דאַרף צו זיין, און זיי ווייסן, אַז דער שניט פון דעם לערנען איז נישט ריכטיק, ווארים פון דעם ווי-פֿלפּול, וואָס זיי זענען אין דעם אַריינגעטאָן, שלאָגן זיי זיך גאָר אַרויס פון דעם לערנען און זיי באַווייזן נישט צו קע-נען נישט קיין תורה, נישט קיין נביאים וכתובים, נישט קיין אגדה און מדרש און נישט קיין שום חכמה".

אין דערזעלבער צייט האָבן זיך אויך געפינען אַנדערע גדולים, וואָס האָבן זיך געשטעלט קעגן דער פֿלפּול-שיטה. מהר"י קולון (סוף 15טן י"ה) האַלט, אַז אַכטע בקיאות און פֿלפּול זענען צוויי פאַרשיידענע זאַכן, וואָס איינס האָט נישט צו טאָן מיטן אַנדערן. מהר"י ווייל ווייזט אָן, אַז "פסקע-נען אַ דין אָדער מתיר מאַכן אַן איסור קאָן מען נאָר מיט קאָרע ראיות פון דעם פשט פון דער הלכה און נישט פון (פֿלפּוליסטישע) שפיזשטיק".

ס'דערפן אויך נישט פארגעסן ווערן די שארפע ווערטער, מיט וועלכע ס'טרעט ארויס קעגן די פלפול-לייט דער מחבר, אדער ריכטיקער געזאגט: דער באארבעטער פונם „ספר-מיוות“, (גערופן אויך „זיסנבוך“), וואס איז דערשינען אין איסני אין 1542. אינם דאזיקן בארימטן פאלקסבוך ווארפט פאר דער מחבר זיינע לאנדסלייט, אז זיי פארטומלען זיך מיט שווינדל-פלפול און פארנאכלאזיקן דאס תנ"ך-לערנען און יעדע וויסנשאפט בכלל: ... אבער דש לערנן דש מן איצונט טוט אין אונזרן דורות דש איז דעם זעלבן לערנן און גלייך (אונגלייך). דען מן וינט (געפינט) איצונד דיא דא לערנן בון פבוד וועגן אונ' אויף רום אונ' שרייאן אונ' ויין מפלפל אין דער שולן און מאכן דאשעלביג עיקר אוימרדר (אימערדאר, שטענדיק), דש איינר דען אנדרן מנצח קאן זיין...⁽¹⁾

גאר אין אזא גייסטיקער אטמאספער האבן געקאנט געבוירן די פארקאדיעס קעגן פלפול.

די פורים-דרשות זענען געווען איינער פון די אופנים, אויף וועלכע די פאלקספסיכע פלעגט זיך אפרעכענען מיט די איבערגעשפיצטע „חכמים“, מיט די פלפול-לייט, וואס דא לערנן בון (פון) פבוד וועגן און נישט לשם שמים.

דער פורים-רבי מיט זיין פלפול איז געווען א מין רבי-שארלאטאן, ענדלעך צו דעם דאקטאר-שארלאטאן...
(III) פורים - פארטן.

פון די „טראדיציאנעלע“ קוועלן לאזט זיך ארויסדרינגען, אז דער רעפערטואר פונם יידישן „פאלקס-טעאטער“ האט אין 16-טן י"ה פארמאגט א חוץ די פארסן, וואס זענען אונז באוואוסט פון אייזיק וואליכס „לידער-וצמלונג - נאך א פארס, וועלכן מען קאן באצייכענען אלס „בעטלער-פארס“, אדער אלס „בעטלער-קאמעדיע“.

פונם דאזיקן פארס זענען דערהאלטן געווארן בלויז דריי פראגמענטן און דערצו זענען די פראגמענטן שטארק פארדרייט און פארדארבן. מיר געפינען זיי אין אייניקע וואריאנטן פונם „אחשורש-שפיל“, וואו מען פלעגט זיי אריינשטעלן אלס אינטערמעדיעס. כדי צו שאפן א צוריק צווישן דער הויפט-אקציע און דער האנדלונג אין די אינטערמעדיעס, האט די פאלקס-פאנטאזיע פארבונדן איינינעם די ראָלעס פון אייניקע הויפט-פיגורן פונם אחשורש-שפיל מיט די ראָלעס פון די פארשויןען אין די אינטערמעדיעס.

געשען איז דאס נישט פריער, ווי סוף 17-טן י"ה. מיר וועלן זיך ביי

(1) פארגלייך: מ. גידעמאן: יידישע קולטורגעשיכטע אין מיטלעלער (יידיש פון נחמ שטיף) בערלין 1922, ז. 62-63, 146, 155-156.

דעמדאזיקן פרט לענגער אָפּשטעלן אין אַן אַנווער צוזאמענהאַנג, ווען עס וועט אונז אויסקומען צו אַנאַליזירן דאָס אַחשורש-שפּיל.

דאָ ווילן מיר בלויז פעסטשטעלן, אַז די אינטערמעדיעס און אַ פּשיטא שוין דער פאַרס האָבן אין זייער אורשפּרינגלעכער פאַרם נישט געהאַט קיין שום שייכות מיטן אַחשורש-שפּיל.

ווי ס'איז אַרויסצודרינגען כּונם צעדרייטן טעקסט, וועלכן מיר געפינען אין די וואַריאַנטן פון אַחשורש-שפּיל, האָט דער פאַרס אין זיין ערשטער אויפפאַסונג פאַרגעשטעלט ס צענעס פונם בעטלער-לעבן.

פון די דריי סצענעס, וואָס זענען פּראָגמענטאַריש דערהאַלטן געוואָרן אין די אַחשורש-שפּילן, שטנלט כּאָר די ערשטע אַ קאָמישן בעטלער-שדכן, וואָס איז צומאָל אַ קופּלער. די צווייטע איז אַ פאַראַדיע אויף תנאים, די דריטע שטעלט-פאַר אַ בעטלער-התונה און אַנטהאַלט אַ פאַראַדיע אויפן הרי אַת".

כדי צו געבן אַ באַגריף וועגן דעם פאַרס, ברענגען מיר אונטן די פּראָגמענטן, אונטערשטרייכנדיק נאָכאַמאָל, אַז די טעקסטן זענען באַאַרבעט-טונגען פון אַ שפּעטערער תקופה און אַז זיי שניגלען-אַפּ בלויז די הויפט-שטריכן פונם אורטעקסט.

(א) די סצענע פון שדכנען.

(ס'טרעטן אין איר אויף: דער שדכן, אַ מויד און אַ יינג).

דער שדכן (שטעלט-פאַר די מויד):

„אַ קורצע, אַ גראָבע, אַ גרינע, ווי אַ גראַז, (1)

(1) דעם פּראָגמענט נעמען מיר אַרויס פונם מאָהילעווער וואַריאַנט פון אַחשורש-שפּיל
П. С. Марек: Народный вариант одной драмы
„Пережитое“ 1910 г. 226 фф.

אינם ווילנער וואַריאַנט כּון אַחשורש-שפּיל (לעבן און וויסנשאַפט, 1912 נה. 5-6)

זערט די שטעלע איבערגעגעבן אין כּאָלגנדיקן נוסח:

(שדכן): איך וועל דיר געבן אַ מיידעלע אַ פּאַטרעט

אין ערטער גרין, אין ערטער געל

צו דערצו אַ פאַרטרעט,

כאָן מיט די פיס צעטרעט.

אַ קולאַק אַנטקעגן אַ קולאַק

אַ געשויר אייך ביידן אין באַק!

היינט האָט זי אילע בגדים של חור

זאָל אייך, מיינע קינדערלאַך, ביידען אַרויס די ווילן

היינט האָט זי אילע בגדים של יום-טוב

האָט זי יום-טובדיגע קליידער,

אילע בגדים,

קדחת מיט רויטע פּאָדים

שטרימענע הויזען מיט דראַט באַצויגען,

אַ פלאַץ אויפן וואַסער, אַן אָרט אויפן בית-חיים.

זאָל ביי אייך גישוואָלן ווערן ביי ביידן דער נאָז.

זי איז שיין, ווי אַ שיינער עפיל

נאָר אַ האַרעלע איז באַ איר אומריין די קעפיל.

זי איז אַנ' אמתע עקרת-הבית אין שטיב:

מיט דעם אַרבייל שומט זי אַראָפּ דעם טעפיל

און מיט דער פאַרטוך קעהרט זי די שטוב

און אַז זי דאַרף איינהייצן די אייווין און פאַבעטן די בעט

פאַרבעט זי די אייווין און הייצט איין די בעט.

דער טאַטע איז אַ גנב

און די מאַמע געפינט זיך אין דעם פיינעם אַרט איינינעם מיט איר

איז אייך גיפעלין

וועט מען אייך ביידן באַנקעס שטעלן

וואַרשיינלעך איז באַלד דערויף פארגעפירט געוואָרן אַ סצענע מיטן

דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן, וואָס האָט דעם פאַרל געשטעלט באַנקעס.

(ב) די תנאים-סצענע:

אַן אַלטער זיידע (ווענדט זיך צו דער מויד און צום יינג).

„אין אַ גוטער שעה!

די לעצטע 6 שורות געהערן — ווי ס'ווייזט-אויס פון אַנדערע וואַריאַנטן — צו דער

תנאים-סצענע.

ס'איז נאָך פדאי צו פאַרגלייכן מיט די געבראַכטע אויסצוגן די סצענע פון שדכנען לויטן

נוסח אין אַחשוּרש-שפיל פון יאָר 1697:

שדכן: איין מול (מויל) — איין וועלגער האָלץ

איין מיללה, ווי איין זיילע

איין געזיל, ווי איין טויט העזל.

איין שטערין, ווי איין ... פון איין בערין

איין אַנדרי מייד (מויד) האָט רוטי (רויטע) באַקן אונ' שוואַרצי אויגן

אונ' זיא האָט רוטי אויגן אונ' שוואַרצי באַקן,

וואָס איין אַנדרי האָט אונטען, האָט זיא אובן,

אונ' וואָס אן אַנדרי האָט אובן, האָט זיא אונטען.

— — — ווערשטו מיר שדכנות געבן,

וועל איך דיר איין דרשה שענקען.

איר ווער דיר שענקען

אַז די ווערסט יאָר צו יאָר קרענקען.

צו לון וואָלשטו מיך בעטן אויף דער מילע פאַר דער חתנות.

זענט איר ביידע דא,
זעצט זיך אנדער ביידע
איך בין אייך א'נ' אַלסער זיידע,
נו, ליינען די תנאים?
אלה התנאים,

איר זענט ביידע גרויסע גוים;
אלה הבגדים

קדחת מיט כשר'ה פאָדים;
נדן גיב איך ק'ן שאַק רוחות,
א דירה - אין הקדש,
מזונות - אין די הייזער,
א פלאץ - אויף דעם בית-החיים,
הכל שרור וקים,

הערט, קינדער, זאָגט מיר נאָך וואָרט ביי וואָרט,
וועט זיך אייך זעצן אַ מכה ווי אַ קוואָרט!⁽¹⁾

(ג) די חתונה = סצענע.

דער מאַרשאַל יק (באַזינגט די פּלה):

„פּלה לעבין! פּלה לעבין! איך בין דיר גיקומען זאָגן אַ תּוכחה
אַ געדיכטע

פון דיינע מעשים לעך און פון דיינע שלעכטע;
זאָלסט וויסען זיין, אַז צווישען טויענד ווייפער איז נישט אַינע
אַ רעכטע:

דאָס ווערט געשריבען אין דער גמרא מסכתא.⁽²⁾

די פאַראַדיע אויפן „הרי א'ת“.

דער „אַלמער זיידע“ (אַדער דער שדכן) פירט אַריין התן-פּלה. די
פּלה גייט אַריין אין צעריסענע שיק.⁽³⁾ דער „זיידע“ נעמט דאָס פאַרל ביי
די הענט און איז זיי מקדש:

„איך בין אייך מקדש

ביידע פלעקענען:

הרי -

דיר מיין קינד, א מכה

און דעם בורדיק - צוויי.

(1) כּונם פּאָלקסביכל: „אַ גאַנץ נייער אַחשוּרש-שפּיל“ (טשערנאָוויצער אויסגאַבע פון

יָאָר 1863).

(2) פון מאָהילעווער וואַריאַנט.

(3) פאַרגלייך דעם ווילנער וואַריאַנט.

נאך אמאל: הרי! —
 ברענען זאל דער בורדיוק, אזוי ווי א שטרוי! (1)
 את! —
 זאל אייך שטשיפען דער... קאט (2).
 (איינער פונם עולם):
 פאר וואס עפעס דער... (אדעסער) קאט?
 דער זידע:
 ווייל ער שטשיפעט („שמייסט“) בעסער.
 מקדשת —
 יאק סאָבאַקאָ ברעשעש
 די —
 דארפסט ליגען אין... אין הקדש-ליגה!
 בטבעת —
 ווערען זאלט איר געשוואָלען, ווי אַ פאָס
 כדעת משה וישראל —
 אַ כפרה זאלט איר ווערן פאַר מיר און פאַר כל־ישראל.
 (ד) אלס פראַגמענט פונם בעטלער-פאַרס דאַרף אויך אָנגעוויזן ווערן
 פאַלגנדע כאַראַקטעריסטיק פונם בעטלער-שדכן אָדער פונם „אלטן זיידן“,
 וואָס איז אַריינגעפלאַכטן געוואָרן אין ווילנער וואַריאַנט פונם אַחשורש-שפיל:
 „אַ שלעפער, אַ בעטלער, וואו אַ חתונה, וואו אַ ברית
 דאַרטען האָט ער גיט געפעלט
 און אַ טעלער געשטעלט
 אַ פאַטערט אויף צו קוקען
 אַ האַרב אויפן רוקען
 און אין דר'ערד טוט ער קוקן“.
 ווי ס'דרינגט אַרויס פון די געבראַכטע פראַגמענטן, איז געווען דאָס
 שטיק אַ מין זיטן-קאָמעדיע, וואָס האָט געווענדט איר שאַרף קעגן דער פלאַג
 פון בעטלער-כנפויות.
 „די אינטריגע“ איז אין דער פיעסע געווען — ווי ס'ווייזט אויס — אַט
 וועלכע: אַ מויד אין די יאָרן ווערט צערודערט פון ליבע-פענקשאַפט.

(1) פון ווילנער וואַריאַנט.

אינם „טשערנאָוויצער“ וואַריאַנט האָט די שטעלע אזא נוסח:

„הרי —

עס זאל אייך זיין ווינד און היי!“

(2) אינם אויסגעפֿינטלען אַרט האָבן די וואַריאַנטן לאָקאלע באַצייכנונגען, הי. אָדעסער

„קיעווער“ און דעסגל.

ס'ליידט דערונטער די באַלעבאַטישקייט פון אירע עלטערן אָדער
אַרבעטסגעבער:

„מיט דער פֿאַרטוך קערט זי די שמוץ
און אַז זי דאַרף איינהייצן די אייווין און פֿאַבעטן די בעט
פֿאַרבעט זי די אייווין און הייצט איין די בעט.“
מ'רופט דעריבער אַ שדכן. ער זוכט און געפינט אַ חתן. דער מחותן
און דער פֿלעס צד („דער עלטער זיידע“) גיט נדן „קין שאַק רוחות“
מען שרייבט תנאים און באַלד דערויף ווערט געשטעלט אַ חופּה.
די „אינטריגע“ איז וואַרשיינלעך געווען אַ נעבנזאַך. דער עיקר זענען
פעווען די פֿאַראַדעס אויף די חתונה-כּנהגים און דאָס אָפּשפּאַטן פון בעטלעריי.
אַריינרעכענענדיק דעם פֿאַרס אין רעפּערטואַר פון 16-טן י"ה, זענען מיר
מחויב אָנצוווייזן די סיבות, צוליב וועלכע מיר טוען דאָס:
אַ שטיצפונקט פֿאַר אינזער השערה בילרעט קורס פֿל דער פֿאַקט, וואָס
צוויי פֿראַגמענטן פונם פֿאַרס זענען אַריינגעפֿאַכטן אין אַ אַחשורש-שפּיל,
וועלכנס טעקסט איז לויט זיכערע ידיעות איבערגעשריבן אין יאָר 1697. ווי
מיר וועלן דאָס שפּעטער דערווייזן איז דערדאָזיקער טעקסט פון י. 1697 אַ
באַאַרבעטונג פון אַן עלטערן טעקסט, וואָס שטאַמט פון דער ערשטער העלפט
17-טן י"ה. פרעגט זיך נאָך, צי מ'קאָן דאָס זעלבע זאָגן אויך וועגן דעם
פֿאַרס, וואָס איז אַריינגעשטעלט געוואָרן אין דעם אַחשורש-שפּיל אלס אינ-
טערמעדיע, אָדער צי איז אפשר דער פֿאַרס נאָך עלטער פֿאַרן אַחשורש-שפּיל?
מיר נעמען אָן דאָס צווייטע, מחמת אין דעם פֿאַרס שפּילגלט זיך אָפּ
די גאָלדענע תקופּה פון דער בעטלעריי, דאָס הייסט: דאָס XV-טע, דערהויפּט
אַבער דאָס XVI-טע יאָר י"ה, וואָס איז באַקאַנט אין דער קולטור-געשיכטע
אַלס צייט, ווען די בעטלעריי, די יידישע, ווי קריסטלעכע, האָט דערגרייכט
דעם העכסטן שטאַפל פון אומפֿאַרשעמטקייט און פֿאַרווילדערונג. ⁽¹⁾ די ליטעראַ-
טור פון דערדאָזיקער צייט, סיי די דייטשע, סיי די סלאַווישע, איז זייער רייך
מיט פֿאַרשיידענע שריפטן און דיכטונגען, וואָס פֿאַרנעמען זיך מיטן בעטלער-לעבן.
ס'איז גענוג צו דעמאָנטירן, אַז פון יענער תקופּה (סוף 15-טן אָדער אָנהויב
16-טן י"ה) שטאַמט דאָס פֿאַרימטע בוך וועגן בעטלער: Liber vagatorum.
די פֿאַדייטנדסטע דייטשע שרייבער פון 16-טן י"ה, ווי סעבאַסטיאַן בראַנט,
גילער פֿאַן קייזערספּערג, לוטער, טאָמאַס מורנער, פאַמפּיליוס גענגענפּאַך
וכדומה, האָבן זיך זייער אויספירלעך אָפּגעשטעלט ביי דער דעמאָלט הער-
שנער בעטלעריי-עפידעמיע.

מ'דאַרף אויך אָנמערקן, אַז אין דער צייט, וועגן וועלכער מיר
רעדן דאָ, איז אויפגעקומען אַ באַזונדערע בעטלער-שפּראַך – דאָס „בעטלער-“

(1) פֿאַרגלייך: Th. Hampe: Fahrende Leute lc. p. 66 ff.

ראטוועלש". צום ערשטן מאל איז דידאָזיקע שפראך צונויפגעשטעלט געוואָרן אין Liber vagatorum און, ווי ס'האָט עוין באַמערקט לוטער אין דער פאַררעדע צו דעמאָניקן בוך, זענען אינם וואָרטשאַץ פון ראטוועלש געווען שוין דעמאָלט אַ סך הערעישע ווערטער. אַ באַווייז, אַז צווישן די יידישע בעטלער-חברות און די קריסטלעכע אָרעמע-לייט און „וואַגירער" איז דעמאָלט געווען אַ לעבעדיקער קאָנטאַקט. צו די בעטלער-חברות האָבן זיך צוגעשצאָרט פאַרשידענע אָנשיקענישן, אַזוי, אַז לטוף זענען בעטלער, רויבער, גנבים, אויסגעלאָסענע פרויען (באַרט די „גאסן-הורן") געשטאַנען אין איין צעטל. אין דערזעלבער רשימה האָבן זיך אויך געפינען די „פובליקענדע" (ד. ה. שעלמישע) סטודענטן, וואָס פלעגן אַרומוואַנדערן אין די שטעט און דערפער און טרייבן פאַרשיידענע שווינדלערישע שטיק.

דאָס געזאָגטע איז נוגע נישט בלויז די קריסטלעכע, נאָר אויך די יידישע בעטלער-פנופיות.⁽¹⁾

בקיצור: דער קולטור-היסטאָרישער מאָמענט באַגרינדעט אין אַ געניג-דיקער מאָס אונזער השערה, אַז די יידישע „בעטלער-קאָמעדיע" איז אויפ-געקומען אין 16-טן י"ה, וואָס איז געווען דער בלי-פעריאָד פון דער בעטל-לעריי בכלל און פון דער יידישער בעטלעריי בפרט.

פאַר אונזער השערה האָבן מיר אָבער אויך אַ ליטעראַטור-געשיכטלעכן אָנלען.

מיר געפינען אין אונזער יידישער „בעטלער-קאָמעדיע" אַ סך שטריכן, וועלכע באַווייזן, אַז דעם יידישן מחבר זענען געווען באַקאַנט צוויי פיעסעס, וואָס זענען געווען אין 16-טן י"ה זייער באַליבט אין פוילישן און טשעכישן פאָלקס-טעאַטער. איין פיעסע איז געווען פונקט, ווי אונזער שטיק, אַ בעטלער-פיעסע און איז דערשינען אין קראָקע אין 1552 אונטערן טיטל: Tragedya żebracza, nowo uczyniona. פון פויליש איז זי שפע-

(1) דער יידישער קולטור-היסטאָריקער מ. גידעמאן („יידישע קולטורגעשיכטע אין מיטעלאַטער" — בערלין 1922, שטיכס איבערזעצונג ז. 116—119) פרייט לויט זיין אפאָלאָגעיִשן שרייבער אַפצולייקענען דעם פאקט פון דער שטאַרק פאַרשפרייטער יידישער בעטל-לעריי בעת 15-טן און 16-טן י"ה. ער מיינט, אַז אויב סעבאַסטיאַן בראַנט האָט אין זיין ליד „סון בעטלער" גאָר פאַרשוויגן יידן, איז דאָס פאַר זיי די בעסטע אַטעסטאַציע. אמת, סעבאַסטיאַן בראַנט שוויגט העגן יידישע בעטלער אין זיין צייט, דערנאָך אָבער ווערן זיי דערמאָנט אין סעבאַסטיאַן בראַנט „וועלטבוך" (ז. 159) און אין העברעישע קוועלן, ווי שו"ת מהר"ם מינץ. די יידישע בעטלעריי איז אין יענער צייט געווען שטאַרק פאַרשפרייט איבער די אַלגעמיינע גירושים אויף יידן. דערהויבט האָבן דעמאָלט אַ סך געליטן פון די גירושים די יידן אין דייטש-לאַנד, טשעכיען און אונגאַרן. יידישע בעטלער-און גנבים-חברות האָבן זיך שוין אָנהויב 16-טן י"ה באַזיין אין פוילן און האָבן שטאַרק באַמרויקט די גרויפלייכע געגנטן (פאַרגלייך אונזער

בוך : Studja nad stosunkami gospod. Żydów w Polsce).

טער באאיינפלוסס געווארן אין טשעכיש און איז געדרוקט געווארן אין ליטא-
מישל דאס י. 1574.⁽¹⁾

וי פיעכע שטעלט פאר א בעטלער-חתונה און שילדערט אין א
סאטירישן טאן די מעלות און חסרונות פון בעטלעריי.

ס'איז זייער ווארשיינלעך, אז דער מחבר פון דער יידישער „בעטלער-
קאמעדיע“ האט נון דעם סלאווישן בעטלער-שטיק גענומען דעם איינפאל-
צן פארקלירן די חתונה-מנהגים ביי זיינע העלדן.

וואס שייך וואס שטיקל „אינטריגע“, וואס לאזט זיך אויסשליסן פון די
יידישע פראגמענטן, זעען מיר א געוויסן צוזאמענהאנג מיט דער קאמעדיע,
וואס איז דערשינען אין קראקע אין 1597 און וואס האט געטראגן דעם טיטל:
Komedia o Lizydzie w stan małżeński wstępujący (ד. ה.
„די קאמעדיע פון ליזידען, וואס קלייבט זיך צו ווערן א בלע“). „די קאמע-
דיע פון ליזידען“ איז באשריבעט פון אן אומבאקאנטן שטיק פונם מערב-
אייראפעישן רעפערטואר. איר אינטריגע איז געצויט אויפן מאטיוו, אז א
פרוי טויג נישט נאר דער באלעבאטישקייט אזוי לאנג, ווי איר „ווייבלעך
געשלעכט“ איז נישט באפרידיקט. אלס הויפטפיגורן טרעטן צוויי איר דער
קאמעדיע: ליזידע, אראזוס, דעמאצילוס און פילאן. ליזידע איז די וועלקע-
דע שיינקייט, וואס צוליב איר ליידט די באלעבאטישקייט, אראזוס איז איר
א באקאנטער, וואס באגרייפט דער ערשטער די סיבה פון איר צערווערטן
וועגן אן נעמט אויף זיך דאס שליחות פון א... שדכן, דעמאצילוס איז דער
אנטדעקטער חתן. פילאן איז זיין אלטער פאטער, וואס גיט אים עצות, ווי
זיך צו פירן אלס מאן.⁽²⁾

פארגלייבנדיק אונזערע יידישע פראגמענטן מיט דער קאמעדיע פון
ליזידען באקומט זיך דער איינדרוק, אז דער יידישער באשריבעטער האט
אינינעם מיטן „אינטריגע“-מאטיוו איבערגענומען אויך די הויפטפיגורן.
פון ליזידען איז געווארן די מויד, וואס טויג נישט אין דער ווירטשאפט,
פון אראזוס – דער שדכן, פון דעמאצילוס – דער חתן, פון פילאן – דער
אלטער זיידע.

דער אונטערשייד באקומט בלויז אין דער סביבה: דארט – פיינע
לייט אין גבירים, דא – דער צבאל פון דער געזעלשאפט.

(1) פארגלייך: W. Hahn; Literatura dramatyczna w Polsce XVI-go wieku lc, p. 77-79.

(2) W. Hahn lc, p. 82-91.

דאס זעקסטע קאפיטל

דער כאראקטער פון דער דראמאטישער ליטעראטור ביי יידי

בעתן 16-טן י"ה

אלגעמינע באמערקונגען. — דאס וויגעלע פון דער אייראפעישער דראמע. — דריי פאקטאָרן פונם דראמאטישן פאטאָס בעתן 16-טן י"ה: הומאניזם, רעפאר- מאציע און בירגערטום. — דער הומאניסטישער כאראקטער פון דער דראמאטי- שער שאפונג פון יהודה דע סאממא אין ראדריגא דע קאטא. — די „קלאסישע“ אסתר-דראמע פון די יידישע הויפדיכטער אין פערארא און די יידישע געזעל- שאפט. — דער געשמאק פון די יידישע מאסן אין איטאליע. — דער געשמאק פון די יידישע מאסן אין די דייטשע און סלאווישע געטאָס. — דער „מיטלאַטערלע- כער“ כאראקטער פון דער יידישער דראמאטישער ליטעראטור. — דער יידישער פאטאָס און זיין נאציאָנאַל-רעליגיעזער כאראקטער. — דער יידישער פאטאָס אין זיין קרומער שפּיגל. —

ביז איצט האָבן מיר געהאט צוויי ציילן: א) צו באַשטימען די גרויס פון מאַטעריאַל און ב) אויסצופאַרשן זיין אָרט „אין צייט און רוים“, ד. ה. פעסטצושטעלן זיין צוזאַמענהאַנג מיטן 16-טן י"ה און צו באַווייזן דעם באַדן, אויף וועלכן ער איז געוואָקסן.

דערפירט דעמאָזיקן אַנאַליטישן טייל פון אונזער פאַרשונג ביזן סוף, קאָנען מיר איצט צוטערעטן צו אַן אַלגעמינער כאראקטעריסטיק פונם מאַטעריאַל.

נישט געקוקט אויף דער יידישער אָפגעפאַזונדערטקייט, האָט דאָס יידישע קולטור-לעבן געשטימט בדרך כּלל מיט דעם קריסטלעכן. ס'וועט דעריבער פראי זיין צו מאַכן אַ פאַראַלעל צווישן דער אַנטוויקלונג פון דער אייראָפּעיִשער דראַמע בעתן 16-טן י"ה און דער אַנטוויקלונג פון דער דראַמאטישער ליטעראטור אין די געטאָס

ווי באוואוסט, איז דאָס וויגעלע פון דער „נייער דראַמע“ („ניי“ אין אונטערשייד צו דער „אַנטיקער“, „אַלטער“ דראַמע) געשטאַנען אין דער קירכע; די דראַמאַטישע שפּראַצונגען האָבן זיך אנטפלעקט, ווי פרטים פון רעליגיעזן צערעמאָניאַל, ווי פאַרמען פון קולט (מיסטעריעס). אין משך פון 12-טן י"ה באַווייזן זיך אין דער טעאַטער-קירכע די ערשטע קערנדלעך פון אַ וועלטלעכער דראַמאַטישער קונסט: דאָס זענען די אינטערמעדיעס מיטן קאַמישן אַפטייקער, אָדער סוחר, וואָס ווערן אַריינגעפלאַכטן אין די מיסטעריע-שפּילן. פון דידאַזיקע צווישנשפּילן אַנטוויקלט זיך בעת די לעצטע 2—3 יאָרהונדערטער פון מיטלאַלטער דאָס וועלטלעכע פאַקס-טעאַטער מיט זיינע פאַרסן (פאַכטנאַכט-שפּילן) און מאָראַליטעטן (אַלעגאָרישע דראַמעס). דעם אויפן-אַן פאַרנעמט אָבער אין משך פון גאַנצן מיטלאַלטער דאָס טעאַטער — די קירכע מיט די מיסטעריע-שפּילן. דאָס 16-טע י"ה פייערט ענדגילטיק דעם נצחון פון דער וועלטלעכער דראַמאַטישער קונסט איבער דער רעליגיעזער: נישט געקוקט אויף די באַמיונג צען פון דער קירכע, ווערן די מיסטעריע-שפּילן אַלץ מער פאַרלאָזט. אַרום דער העלפט 16-טן י"ה פאַרשווינדן זיי כמעט אינגאַנצן אין מערב-אייראָפּע און לעבן נאָך אַ געוויכע צייט אין די קאַטאָלישע מזרח-געגנטן, דערהויפּט צווישן די דאָרפסלייט.

אויפן אָרט פון טעאַטער — קירכע צעפאלט זיך אַלץ פאַרבליקער דאָס טעאַטער-דער פאַרווילונגס-ארט.

דער רעפערטואַר פון דידאַזיקע מינים וועלטלעך טעאַטער אַנטוויקלט זיך אונטער דער ווירקונג פון 3 פאַקטאָרן. דאָס זענען: דער הומאַניזם, די רעפּאָרמאַציע און דאָס בירגערטום, וואָס האָט זיך שוין געהאַט קאנסאָלידירט אַלס אַרגאַניזירטער געזעלשאַפטלעכער כוח.

ווי באַוואוסט, „אַנטדעקט“ דער הומאַניזם דאָס „קלאַסישע אַלטערטום“. ער טראָגט אַריין אַ נייע באַציונג צו דער פאַרגאַנגענהייט און צו דער אָפּגעשלאָסענער, פאַרם-פאַרענדיקטער, „קלאַסישער“ געשיכטע. זיין אמביציע, זיין גליק-געפיל אַנטפלעקט זיך אינם שטרעבן צו באַלעבן דעם אַלטן, „קלאַסישן“ אינהאַלט און די אַלטע פאַרמען.

דער קוואַל פון זיין באַגייסטערונג איז, די קלאַסישע טראַדיציע. אונטער דער ווירקונג פונעם הומאַניסטישן פאַטאָס באַווייזן זיך אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור בעתן 16-טן י"ה פאַלגנדיקע „אַלט-נייע“ מיני-שאַ-פונגען: די געלערנטע דראַמע (comedia erudita), אָדער „די קלאַסישע טראַגעדיע“, וואָס שטיצט זיך כיי לויט דער פאַרם, סיי לויטן אינהאַלט אויף גריכישע און רוימישע קלאַסיקער; די אַזוי גערופענע „נייע דראַמע“ (dramma nuovo), וואָס באַהאַנדלט מאַ-

דערנע טעמעס (ס'רוב פון דער נאוועליסטישער ליטעראטור) לויט קלאסישע פֿאָרם-דעגען; די „שעפער-דראָמאַ“ (pastorali), וואָס איז אַ ווייַטערע אַנטוויקלונג פון די קלאסישע שעפער-דיאַלאָגן (אידיליעס, עקלאָגן) און ענדלעך — די אָפּערע (dramma per musica), וואָס קומט-אויף אַלס נאָכמאָנאָג פונם פֿאָרמער-„קלאַסישן“ שפּיל-סטייַל (ריניטישנים אָפּערע „דאָנע“ 1594).

שטעלנדיק זיך אַלס אידעאַל די קלאַסישע נוסטערן, רייסט דורך דער הומאַניסטישער דראַמאַטיקער דעם פּאָדעם, וואָס ציט זיך אויפן דראַמאַטישן געפֿיט פונם מיטל-אַלטערלעכן טעאַטער, און דערלענגט צו די ווייטע שיכטן און פּאָלמען פון קלאַסישן אַלטערטום. ער שטעלט זיך איבער דער נאַטיר-לעכער אַנטוויקלונג, ער קוקט אַראָפּ אויף איר כּוון זיין קלאַסישן פּיע-דאסטאַל און וויל מיט איר נישט האָבן קיין שום שייכות.

אָנדערש איז די ראָלע כּוון דעם צווייטן פּאַקטאַר.

אויב מען קאָן כּאָראַקטעריזירן דעם הומאַניזם אַלס אַ נייע באַנעמונג פונם שיינקייט-אידעאַל, איז דער צווייטער פּאַקטאַר — די רעפּאַרמאַציע, — אַ נייע באַנעמונג פונם רעליגיעזן אידעאַל.

דאָס גליק-געפֿיל פון הומאַניזם אַנטפֿעקט זיך זיין דער נייער אריענ-טאַציע פֿלפֿי דער פּאַרגאַנגענהייט, דאָס גליק-געפֿיל פון דער רעפּאַרמאַציע געפֿינט אַן אויסדרוק אין דער נייער באַנעמונג פון דער צוקונפֿט.

דער הומאַניזם „אַנטרעקט“ די קלאַסישע שיינקייט, די רעפּאַרמאַציע רייניקט גאָטס וואָרט, וואָס איז פֿאַררירט געוואָרן דורך דער מיטל-אַלטערלעכער סכאַלאַסטיק און דורך די וועלטלעכע מאַכט-שטרעבונגען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער קירכע.

דאָס גערייניקטע וואָרט, די נייע באַצינג צו גאָט — קאָס לעבנס-געפֿיל פון די רעפּאַרמאַטאָרן טרייבט זיי צו דער ביבלי-דיכטונג און צו דעם נייעם טעסטאַמענט, לאָזט זיי פון דאָס ניי אַנטדעקן דעם זין און די הייליקייט פון דעם „בוך פון ביכער“.

מיטן דאָזיקן נייעם פּאַטאָס לאָזן זיי זיך אַראָפּ צו די מאַסן און פאַרקויפֿן „דאָס גערייניקטע וואָרט“ אין די פּאָליקס-שפּראַכן, כדי פֿאַר-שטענדלעך צו מאַכן עס פֿאַר דעם איינפאַכן פֿשר ודם.

אַ דאָנק דער פּאָליקס-שפּראַך ווערט דער געטלעכער אינהאַלט אין אַ געוויסן זין נאַציאָנאַליזירט; ער ווערט ערשט איצט צונויפגעבונדן מיט דער פּאָליקס פּסיכע, ווארים פריער, בעת גאָטס וואָרט האָט זיך געלאָזט הערן אין אַ קולטורעלער, טיטער שפּראַך — אויף לאַטייניש, איז דער צוזאַמענהאַנג געווען אַ לויזער, מער אַ מעכאַנישער, ווי אַן אָרגאַנישער.

די דראַמאַטישע קונסט איז פאר די רעפארמאטאָרן נישט מער, ווי א פלי-זין פון פראָפאגאנדירן דאָס געטלעכע וואָרט און דאָס טעאָטער האָט פאר זיי אַ באַרעכטיקונג בלויז אַלס טעאַטער-שול, וואו מען לערנט די געטלעכע תורה.

די דראַמע, וואָס שפינט זיך פון זייער גאָט-און וועלט-פאָנעמונג, איז די אַזוי גערופענע „פּיפּל-קאָמעדיע“: דער אינהאַלט איז גענומען פון דער ביבל אָדער פון עוואַנגעליע, די פאָרם שטיצט זיך אויף דער „געלערנטער דראַמע“ און איז מער אָדער ווייניקער דערנענטערט צו דער קלאַסישער דראַמע-פאָרם.

אַ דאָנק דער פאָלקס-שפּראַך, אין וועלכער ס'ווערן געשריבן די רע-פארמאטאָרישע „פּיפּל-קאָמעדיעס“ (אין אונטערשייד צו די „געלערנטע דראַ-מעס“, וואָס זענען ס'רוב אָנגעשריבן אויף לאַטייניש), עפנט זיך פאר דער „קלאַסישער פאָרם“ אַ וועג צום פאָלקס-טעאָטער.

די ביבלישע דראַמע האָט געעפנט דעם וועג, זי האָט באַזייטיקט די ערשטע גרויסע שטערונג: די „געלערנטע שפּראַך“ - זי איז אָבער נישט געווען בפיח צו טאָפן די בריק, וואָס וואָל פארבינדן די „קלאַסישע דראַמע“ מיט דער מיטאַלטערלעכער, דראַמאַטישער פאָלקס-קונסט.

די בריק שאַפט ערשט די אַזוי גערופענע „פירגערלעכע דראַמע“, מיט וועלכער עס טרעט צוריק דער דריטער שעפערישער פאָקטאָר: דאָס פירגערטום, דער אַרגאַניזירטער שטאַט-מענטש.

דער פירגער: דער סוחר, ווי דער בעל-מלאכה - זיי זענען נישט געווען שעפעריש אין דעם זין, ווי אַן ערפינדער, וואָס געפינט אויס נייע ווערטן און נייע באַרכען, זייער „שאַפונג“ איז געווען קאָמפּליאַציע און קאָמפּילאַציע.

דער פירגער האָט אַריינגעטראָגן אין 16-טן י"ה אַן אַנדער מין פאָקטאָס, ווי דער הומאַניסט אָדער דער רעפאָרמאַטאָר, זיין פאָטאָס האָט זיך געשפּיילט מיטן ערזישן, געגנוואָרטיקן זיין לעבנס-געפיל איז נישט געווען אַ נייע שיינקייטס-פאָנעמונג, ווי ביים הומאַניסט, און אויך נישט אַ נייע גאָטס-פאָנעמונג, ווי ביים רעפאָרמאַטאָר.

דער פירגער-גייסט האָט זיך אָנגעצונדן ביי דער ברייטקייט און רייכקייט פון לעבן, זיין באַגייסטערונג האָט זיך געשפינען פונם באַוואָסט-זיין, אַז אָט קאָן ער די רייכקייט און פאַרבייקייט פון דער געגנוואָרט אויס-ניצן פאר זיך: ער דאַרף בלויז אַריינלייגן זיין האַנט אין דעם רייכן אוצר פון פאָרמען און ווערטן, נעמען די אָדער יענע פאָרם, די אָדער יענע טע-מע, צונויפקייטלעך, קאָמפּניגן און מאַכן דערפון עפעס, וואָס קאָן אים

פירענגען נוצן אדער פארגעניגן, און טאקע אויך ביידע איינינעם: נוצן
און פארגעניגן. -

דורכגעדרונגען מיטן דאזיקן פאטאָס שאַפן די פירגערלעכע דראַמא-
טיקער אַ מענגע דראַמעס, מַזְרָאָלִיטעטן און פאַרסן, אין וועלכע ס'וועפן
זיך צונויף פלערליי פֿאַרמען און פלערליי טעמעס: די פֿאַרם פון דער
„קלאַסישער טראַגעדיע“ און „ביבלישער קאָמעדיע“ מיט דער פֿאַרם פון דער
מיטלאַלטערלעכער פֿאַלקס-דראַמע, טעמעס פון קלאַסישן גלעזערטום און פון
דער ביבלישער דיכטונג, מיטלאַלטערלעכע לעגענדעס און רעאליסטישער
שטאָף, גענומען פון פירגערלעכן לעבן און צומאָל אויך פון דער סביבה,
נאַרישע דאָרפסלייט און הפּערדיקע „וואַגאַנטן“ (סטודענטן, אַרעמעלייט און
ענלעכע „שאַראַטאַנען“).

אַזוי שטעלט זיך פֿאַר - פאַרשטייט זיך: אין אַגעמיינע שטריכן -
די אַנטוויקלונג פון דער אייראָפּעיִשער דראַמע ביזן סוף פון 16-טן י"ה,
אָדער בעסער געזאָגט: ביז דעם לעצטן יאָר-צענדליק פון 16-טן י"ה, ווען
ס'באַווייזן זיך אויפן דראַמאטישן האַרִיזאָנט די גלאַנצולע שטערן פון וו.
שעקספיר און לאַפּע דע וועגאַ, וואָס פאַרקירעווען די אַנטוויקלונג אויף נייע
וועגן.

אַריבערגייענדיק איצט צו דער יידישער דראַמאטישער שאַפונג אין
דערזעלבער צייט, מוזן מיר קודם-כֹּל אַפּגרענעצן די שאַפונגען פון יידישע
דראַמאטיקער, וואָס זענען באַשטימט געווען דערהויפּט פאַר אַ נישט-יידישער
סביבה, פון די שאַפונגען, וואָס זענען אויפגעקומען אין געטאָ און פאַרן געטאָ.
צו דעם ערשטן מין געהערן די שאַפונגען פונם מאַנטוואַנער דראַמאטי-
קער יהודה דע סאָממאָ לעאַנע און פונם שפּאַנישן אַנוסי ראָדריגאָ קאָטאָ -
דער צווייטער מין נעמט אַרום די „אַכט-“ דראַמע פון שלמה אושקי און
לאַזאַראָ גראַציאַנאָ, ווי אויך אלע דראַמאטישע שאַפונגען, וואָס זענען אין
דער באַהאַנדלעטער צייט אָנגעשריבן געוואָרן אויף יידיש.

די דראַמעס פון יהודה דע סאָממאָ לעאַנע האָבן דעם זעלבן כאַראַק-
טער, וואָס דער הוּמאַניסטישער רעפּערטואַר: ער שרייבט פֿאַרן
מאַנטוואַנער הויף, „ראַמאַנטישע דראַמעס“ אָדער „נייע דראַמעס“ (Gli onesti)
amori, La diletta, Il tamburo) און דעסגל. לויטן מוסטער פון
זשיראַלדי, „שעפּער-דראַמעס“ (Drusilla, I Doni) לויטן מוסטער פון
טאַסאָס און גואַריניס פאַקאָנטע „פאַסטאָראַלי“, „געלערנטע דראַמעס“, פֿול
מיט אַלעגאָרישע פיגורן, וואָס זענען גענומען פון דער גריכישער אָדער
רוימישער מיטאַלאָגיע (Gli Intermedi, di Psiche, Li nozze di Mercurio e Filologia).
(Mercurio e Filologia). און דעסגל. מיט איין וואָרט: „הויפּישע דיכ-“

טונג" מיט אַלע אירע מעלות און חסרונות, אַריסטאָקראַטיש, דיִדאַקטיש, גע-
טאַקט און טרוקן.

ענלעך איז די שאַפונג פון ראָדריגאָ דע קאָטאַ: אַ וועלטלעכע טעמע,
איינגעראמט אין אַ הומאַניסטישער, "קלאַסישער" פאָרם.

ביידע, - סיי יהודה לעָנע, סיי ראָדריגאָ דע קאָטאַ, האָבן צונויפ-
געבונדן זייער שאַפונג מיט אַ פרעמדער סביבה און האָבן אַפילו נישט גע-
פרווט איבערצופלאַנצן זייער שאַפונג אויפן יידישן באָדן.

דעמדאָזיקן פרוו מאַכן ערשט די הויף-דיכטער פון פעראַרא, שלמה
אושקי און לאַזאַר אַ גראַציאַנאָ, בעת־זווי שרייבן אויף שפּאַניש זייער "אסתר"-
דראַמע און גיסן אַריין אין אַ "קלאַסישער" פאָרם אַ טעמע, וואָס איז געווען
זייער נאָנט צום יידישן האַרץ און געמיט. זיי געפינען אויך אַן אָפּקלאַנג
אין די אינטעליגענטע קרייזן פון איטאַליענישן יידנטום; ווי אַ באַווייז קאָן
דינען די איטאַליענישע איבערזעצונג פון דער "אסתר"-דראַמע, וואָס שטאַמט
פונם באַרימטן ווענעציאַנער רב, יהודה אַריה די מודינאַ.

אין די יידישע מאַסן איז אָבער דער מין דראַמאַטישע שאַפונג נישט
אָריגינעלדרינגען. די ידיעות, וועלכע מיר האָבן פון דער באַהאַנדלטער עפאָ-
כע וועגן דער באַציונג פון די יידישע פאָלקס-מאַסן אין די איטאַליענישע
געטאָס צו טעאַטער-קונסט און דראַמע, זאָגן עדות, אַז די מאַסן האָבן זיך
אָנגעצונדן ביי דעם פריילעכן פלאַקער-פייער פון דעם פאָלקסטימלעכן רע-
פערטואַר, ביי די לייכטע פארסן, וואָס זענען געווען פאַרוואַרצלט אין די
מיטלאַלטערלעכע צווישנשפילן (אינטערמעיַעס). סוף 16-טן י"ה האָבן זיך
אַפילו באַוווּן באַזונדערע יידישע שפילער-חברות, וואָס האָבן קאָנקורירט מיט
די איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן און געוויילט דעם יידישן עולם מיט אימפּראָ-
וויזרטע קאָמעדיעס, לויטן שטייגער פון דער *Commedia dell'arte*.

אַן ענלעכער שטריך באַווויזט זיך אויך ביי די יידישע מאַסן אין די
דייטשע און סלאַווישע געטאָס. זייער געשמאַק איז געווען צונויפ-
געהעפט דערהויפּט מיטן נאָלקסטימלעכן טעאַטער, מיט דער מיטלאַלטערלע-
כער טראַדיציע. צו דעמדאָזיקן געשמאַק האָט זיך אויך אין אַ גרויסער מאָס
צוגעפאַסט די גאַנצע דראַמאַטישע ליטעראַטור, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט
בעת 16-טן י"ה אין דער יידישער פאָלקס-שפּראַך. ס'איז גענוג צו באַ-
טראַכטן די הויפט-מינים פון די יידישע דראַמאַטישע שאַפונגען אין יענער
צייט, - און די קרובהשאַפט מיטן פאָלקסטימלעכן רעפערטואַר אַנטפּלעקט
זיך גלייך פאַר אונזערע אויגן: מיר זעען, אַז אַ גרויסן אָרט פאַרנעמען צווישן
די יידישע דראַמאַטישע שאַפונגען אַזעלכע שוין בעתן מיטלאַלטער אויס-
קריסטאַליזירטע מינים, ווי קאַרנאַוואַל - פאַרסן, מאָרעליטעטן,
קאָמישע אינטערמעדיעס און אינפראַמעסן. אין

אנאליטישן טייל פון אונזער ארבעט האָבן מיר זיך זייער אָפּ אָפּגעשטעלט
 ביי די דאָזיקע צוזאָמנהאַנגען. דאָ ווילן מיר אונטערשטרייכן, אַז די דער-
 מאַנטע מינים זענען פּעטן 16-טן י"ה פאַרשוואַנדן פון מערב-איראָפּעישן
 דעפּערטואַר. דערהאַלטן האָבן זיי זיך אין יענער צייט פּלויז אין די קאָסטי-
 לישע מזרח-גאָביטן, ווי בייזערן, עסטרייך, טשעכיען, שלעזיען און פּוילן און
 אין אַט דענדאָויקן טעריטאָריאַלן שטח דאַרף אויך געוואָלט ווערן דער אָרט,
 וואו ס'איז געשטאַנען דאָס וויגעלע פון דער דראַמאַטישער ליטעראַטור אויף
 יידיש.

אַ מיטלאַלטערלעכן כאַראַקטער האָבן אין אַ גרויסער מאָס אויך די
 „ביבלישע דראַמעס“, וואָס פאַרנעמען דעם אויפ-אָן אין יידישן
 רעפּערטואַר פון 16-טן י"ה.

ביי אַ געוויסן אַנאָליז ווייזט זיך אַרויס, אַז די „ביבלישע קאָמעדיע“
 פון די רעפּערטואַרן האָט אויף זיי געהאַט אַ קאָפּע השפּעה. לויט דער
 פאַרם זענען זיי ס'רוב דערווייטערט פון „קלאַסישן“ מוסטער; פּדרך כלל
 שטיצן זיי זיך אויף די מייסטערזינגער-שפּילן און נאָען פון זיי איבער די
 פּאָלקסטימלעכע פּאָסטנאַכט שפּיל-טעכניק, וואָס איז פאַרוואַרצלט אין די
 מיטלאַלטערלעכע מיטטערע-אויפפירונגען.

באַצור: דער מיטלאַלטערלעכער שפּיל-רעפּערטואַר און די „פּירגער-
 לעכע דראַמע“ פון די מייסטערזינגער – דאָס זענען די צוויי הויפט-קוואַלן,
 פון וועלכע ס'שפּעט די דראַמאַטישע ליטעראַטור אין דער יידישער שפּראַך
 אירע פאַרמען און צומאָל אויך אירע טעמעס.

ס'וואָלט אָבער פּאָלטי געווען צו מיינען, אַז די יידישע דראַמאַטישע
 ליטעראַטור איז געווען אין יענער צייט נישט מער, ווי נאָכמאַכעריי, אָן
 שום שטרעבונג צו אַן אייגנאַרטיקער, אָריגינעלער באַנעמונג פון די
 מוסטערן.

אמת, וואָס שייך דער פאַרם האָבן די יידישע דראַמאַטיקער נישט
 אַרויסגעוויזן קיין ערפינדערישן גייסט; נייע פאַרמען האָבן זיי נישט גע-
 שאַפן, דערפאַר אָבער האָבן זיי אַרויסגעוויזן אַ ריכטיקן פּאָלקס-אינסטינקט
 ביים אויסקלייבן פרעמדע מוסטערן.

די אייגנאַרטיקייט פון די יידישע מחברים און באַארבעטער באַווייזט
 זיך דער עיקר ביי דער באַהאַנדלונג פון דער טעמע.

פּעט מיר האָבן אַנאָליזירט יעדעס שטיק פונם דעמאָליטיקן רעפּערטואַר
 באַזונדער, האָבן מיר אונטערגעשריבן די אונטערשיידן צווישן דער יידישער
 באַארבעמונג און דעם נישט-יידישן מוסטער פּונדע דער אויפפאַסונג פון
 דעמועלפן שטאַף. דאָ איז איבעריק איבערצוזוהן די פּרטים, וועלכע מיר
 האָבן דעמאָלט אַרויסגערוקט אין פּאָדערגרונט. גענוג צו דערמאָנען אייניקע

כארקטעריסטישע ביישפילן: די „פסיכאמאכיע“ פון מנחם אלדענדערף און די פסיכאמאכיע פון דעם הומאניסט בענעדיקט בעלידאניוס (דאָרט - אַבסטראַקטע אלעגאריעס, דאָ - פיגורן פון דער קלאַסישער מיטאָלאָגיע), דאָס „גלית-שפיל“ פון וואַלפּאָנג שמעלצל און דאָס יידישע גלית-שטיק (אין ערשטן שטיק איז דוד דער טרעגער פון דער קרייצצוג-אידעע קעגן די טערקן - אין יידישן שטיק איז ער דער פלייזין פון גוטס ווילן), דאָס „יונה-שפיל“ פון באַלטיאָנאָר קליין און סימאָן ראָטער און דאָס יידישע יונה-שטיק (דאָרט - פראַטעסטאַנטישע פראָפאגאַנדע, דאָ - די ליבשאַפט צו אַ ביבלישער פאַבולע), די פאַרצייטס אויף די „היליקע מאַמעס“ אין די מיס-טעריע-שפילן און די פאַרצייטס אויף יידישע כּוהנים און סאַלאַטעטישע לערן-מעטאָדן אין די פורים-פאַרסן, דער נאַרן-פויפסט און דער פורים-קעניג אָדער פורים-רבי וכדומה.

אריינדרענגענדיק טיפער אין די יידישע פאַרברעטונגען טון פרעמדע דראַמעס און אין די אַריגינעלע יידישע שטיק (אַשמאדי-שפיל, „חנה-פנינה“-שפיל, דאָס שפיל פון טויב יעקליין, דאָס שפיל פון לוס-יקע בחורים און נאָך אַ ריי פורים-פאַרסן). שטויסט מען זיך אָן אויף אַ באַזונדערן מין פאַטאָס. די גייסטיקע אַטמאָספער, כּון וועלכער ס'איז אַרגאַניש געוואקסן די דעמאָלטיקע יידישע דראַמאַטישע ליטעראַטור, האָט אין זיך עפּעס פונם רע-פאָרמאַטאָרישן און בירגערלעכן פאַטאָס און איז דערביי דורך און דורך יידיש.

דאָס איינגארטיקע פונם יידישן פאַטאָס אַנטפלעקט זיך גאָר בולט אין דער באַציונג צו דער ביבלישער פאַבולע.

דער בירגערלעכער דראַמאַטיקער קוקט אויפן ביבלישן שטאָף, ווי אויף אַן אוצר פון אינטערעסאַנטע און וואונדערלעכע „געשיכטן“, וועלכע ס'איז בראי איבערצוגיסן אין דראַמאַטישע פאַרמען, כדי דער צוהערער זאָל זיך אין טעאטער דערוויסן אַ סך נייעס און דער עיקר: ער זאָל קאָנען אַרויס-נעמען אַ מוסר-השכל פאַרן פראַקטישן לעבן.

דער בירגערלעכער דראַמאַטיקער (אַ שטייגער האָנס סאַקס, וואַלפּאָנג שמעלצל, אדאם פישמאַן וכדומה) ווירקט מיט דער הילף פונם ביבלישן שטאָף אויף די חושים, אויפן שכל און זכרון פון זיינע צושויער און צוהע-רער. די ביבלישע „געשיכטן“ זענען פאַר אים נישט מערער, ווי איילוסטראַ-ציעס פאַר זיין פראַקטיש-מאָראַלישער, וועלט-באַנעמונג, פאַר זיין בירגערלעכן מוסר-השכל.

אַ סך אינטימער און טיפער איז געווען די באַציונג פֿין דראַמאַטיקער-רעפאָרמאַטאָר: פון דער ביבלי האָט זיך אָנגעצונדן זיין קאָנצענטרירטע רעליגיעזע באַגייסטערונג, דאָ האָט ער געפונען דאָס „נייע וואָרט“ פון זיין צ.ט.

ביים יידישן דראמאטיקער אָדער דראמען-באַארבעטער געפינט מען נישט זעלטן דעם בירגערלעכן מוסר-השכל אָדער די רעליגיעזע באגייסטערונג פון די רעפארמאטאָרן, זיין פאטאָס שטראמט אָבער פון אַ גאַנץ אנדערן קוואַל.

דאָס וואָרט, דאָס בילד, די „געשיכטן“ פון דער ביפל זענען פאָרן בירגערלעכן דראמאטיקער צייטלעך באשרענקט: ער זעט אין זיי סימנים פון זיין אייגענער צייט און ניצט זיי אויס אלס פאסיקן אויסדרוק פון זיין אייגענער וועלט-אַנשויונג. ביים יידישן דראמאטיקער איז דאָס ביפלישע וואָרט צייטלאָז, ווי גאָט אליין, אייביק, ווי „גאָטס פאָלק“.

די באגייסטערונג פונם דראמאטיקער-רעפארמאטאָר איז אינדיווי-דועל-רעליגיעז: אין דער ביפל-דיכטונג געפינט ער דאָס געלייטערטע וואָרט צווישן מענטש און גאָט, גאָט און מענטש.

אנדערש איז ביים יידישן דראמאטיקער: זיין רעליגיעזע באגייסטע-רונג האָט שטענדיק אַ קאָלעקטיוון און נאַציאָנאַלן אונטער-סאָן: ער הערט אין דער ביפל דעם דיאלאָג צווישן גאָט און „גאָטס פאָלק“. צו וועלכער ביפלישער דערציילונג ער זאָל נישט צוטרעטן, וועט ער זי שטענדיק באַנעמען פון דער נאַציאָנאַל-רעליגיעזער זייט: וואָס זאָגט זי וועגן „גאָטס פאָלק“, וועגן זיינע ליידין, וועגן זיין בא-האַנדלונג מצד די אומות-העולם, וועגן זיין באַפרייונג, וועגן זיין צוקונפט? און ער געפינט שטענדיק איין און דעמועלעבן ענטפער: גאָט פאַרלאָזט נישט זיין פאָלק, ער וועט עס דערהייבן, ער וועט עס באַגליקן! ווי יצחק, בעת ער איז געלעגן אויף דער עקדה, ווי יוספן, ווען ער איז פאַרקויפט געוואָרן צו די מצרים, ווי אַמאָל דאָס גאַנצע פאָלק ישראל, בעת עס האָט געליטן אונטער פרעהן, ווי דודן, בעת גלית האָט אים „באַשפּיגן“, ווי חנהן, בעת זי האָט געליטן פון פּנינהס שפּאַט, ווי די אמתע מוטער, וואָס איז אין איר גויס געקומען צו שלמה המלכס משפט א. א. ו.

יעדער ביפלישער עפיוּד, וואָס דער יידישער דראמאטיקער וועבט אַריין אין זיין „ביפלישער דראמע“, ווערט באַהויכט פון דעם זעלבן אָטעם, פון דעם זעלבן נאַציאָנאַל-רעליגיעזן פאטאָס.

דערדאָזיקער פאטאָס וועבט זיך אויך אינם יידישן באַארבעטער פון דייטשע אָדער סלאַווישע ביפל-קאָמעדיעס און ביפלישע מיסטעריעס, בעת ער לאָזט דורך געוויסע סצענעס, ענדערט אייניקע דיאלאָגן פון די פיגורן, שניידט און דערגאַנצט, מיט איין וואָרט: בעת ער פאַר יידישט זיין מוסטער.

אייגנאַרטיק בלייבט דער יידישער דראמאטיקער אָדער באַארבעטער

אויך דאן, ייען ער לאזט זיך אראפ פון ערנסטן רעפערטואר צו דעם לייכטן,
אמת-פורימדיקן, צו די פארסן און די קאמישע צווישנשפילן.

זיין נאציאנאל-רעליגיעזער פאטאס אנטפלעקט זיך דעמאלט פון דער
פאקערטער זייט: בפיון ווערן ארויסגערוקט אין פאדערגרונט אינדיווידועלע
און צייטלעך-געבונדענע פאקטן און באגעגענישן.

דער קאלעקטיווער, נאציאנאל-רעליגיעזער באוואוסטזיין קוקט זיך איין
דעמאלט אין א קרומען שפיגל און לאכט אפ פון זיין קאריקאטור, וואס
אמאל זעט זי אויס, ווי „טויב יעקליין“, דאס צווייטע מאל, ווי „די לוסטיקע
ישיבה-בחורים“, און אן אנדער מאל, ווי דער „פורים-רבי“ מיט זיינע פלופ-
דרשות.

דאס איז דאס לאכן פון א שווער געפרוויט פאלק, וואס פארמאגט
א סך בטחון אין זיך און אין זיין גאט.

דאָס זיבעטע קאפיטל

די שפיל-טעכניק אין די דייטשע און סלאווישע געטאָס בעתן
16-טן י"ה

(דערגאנצונג)

גטאָרג עדליבאכס אילוסטראציע צו אַ פאסטנאכט-שפיל. — זי „צימער-טעכניק“. —
דער „לויפער“ שטעלט זיך פאַר און רופט אַריין די חברה שפילער. — די שפיל-
לער באַגריסן דאָס פובליקום. — דער לויפער אָנגאָסירט דאָס שטיק. — ער
אַרדנט איין דאָס שפיל-אַרט און באַרויקט דעם עולם. — ער רופט אַריין דעם
שפילער און שטעלט אים פאַר. — דער שפילער דערקלערט זיין ראָלע. — די
שפילער בעטן שוין און געזעגענען זיך מיטן פובליקום. — געזעגענונגס-פאַרמולעס
פון די שפילער נאָכן פאַרענדיקן די ראָלעס. — טעאַטער-געשיכטלעכע פאַראַלעלן. —
די עובדה פונם „הערקולד“ אין די מיסטעריעס, פארסן און דראַמעס פון סוף
מיטלאלטער און פון 16-טן י"ה. — מנהגים פון די שפילער אין פאָלקסטימלעכן
דייטשן און פוילישן טעאַטער. — ארויסרופונגס-פאַרמולעס. — עפילאָגן. — אלי-
געמיינע באַמערקונגען. —

בעת מיר האָבן אין די פאַריקע קאפיטלעך אַנאַליזירט די שפילן פון
יידישן רעפערטואַר און געפרווט אַרויסטיילן די שיכטן פון 16-טן י"ה,
איז געווען פאַר אונז אַ וויכטיקער קריטעריום ביי דערדאָזיקער אויספאַר-
שונג די טעכניק פון די שפילן. אויב מיר האָבן געקאָנט אַנטפלעקן אין אַ
שפיל — שפורן פון דעם פאסטנאכט-שפיל. אָדער מיסטעריע-טעכניק, איז דאָס
נעווען פאַר אונז אַ סימן, אַז דאָס שפילן שפילגלט אַפּ השפעות פון 16-טן י"ה,
ווען אין די קאטוילישע מורח-געגנטן פון אייראָפּע האָבן נאָך געפליט די
פאסטנאכט-שפיל-און מיסטעריע-פאַרמען, איבערגעטראָגן פון מיטלאלטער.
צוליב טעכנישע טעמים האָבן מיר זיך בעת די אַנאַליזן באַניגנט
בלויז מיט קורצע באַמערקונגען וועגן אַזעלכע שפורן אין איבערגעלעבט
דאָס צונויפשווערן און גענויע באַזאָנדלעך פון די דערהאַלטענע דעטאַלן פאַר
אַ באַזונדערן קאפיטל.

מיר האלטן נאך פאר נויטיק אָנצווייזן אויף אונזער אויספיר אין ערשטן באַנד, קאפיטל IX. מיר האָבן דאָרט באַהאַנדלט דיזעלבע פראַגן, נעמענדיק אַלס באַזע די היסטאָריש-באַשטימטע קוועלן, ווי די שפּילן און אינפראַמעסן אין מנחם אַלדערנאָרפּס און אייזיק וואַליכס „לידער-זאַמלונגען“. דאָס בילד, וועלכעס מיר האָבן אַרויסבאַקומען אויפן סמך פון די דאָזיקע קוועלן, וועט איצט באַרייכערט ווערן מיט אַ ריי פּרטים פונם „טראַדיציאָ-נעלן מאַטעריאַל“.

אין מאַקס הערמאַנס גלענצענדן בוך: „פאַרשונגען צור דייטשען טע-אַטערגעשיכטע“⁽¹⁾ געפינען מיר (אויף ז. 418) אַ רעפּראָדוקציע פון אַ פּע-דערייכנונג, וואָס שטעלט אונז פאַר אַ סצענע פון אַ פאַסטנאַכט-שפּיל פון סוף 15-טן אָדער אָנהויב 16-טן י"ה. די צייכנונג שטאַמט פון דעם ציריכער כראָניקער געראַלד עדליבאַך (1454 — 1530); און ווי אומבאַהאַלפן זי זאָל נישט זיין, גיט זי אונז פאַרט אַ העכסט-אינטערעסאַנט בילד פון דעם אופן, ווי מען פלעגט דעמאָלט שטעלן כאַסטנאַכט-שפּילן.

מיר זעען, ווי 8 שפּילער האָבן זיך אַנידערגעזעצט אויף צוויי בענק ביי אַ גרויסן טיש, צו 4 אויף יעדער באַנק, אַז זיצן זיי קעגנאייבער אין צוויי רייען און פירן מיטאַנאַנד אַ דיאַלאָג (די ווערטער פונם דיאַלאָג פלאַ-טערן אויף שטרייפן, וואָס זענען צוגעהעפּט צו יעדן שפּילער). אין הינטערגרונט זעען מיר אַן אויוון. ביי דער אויוון-וואַנט און נאָך ביי צוויי ווענט פון דער שטוב איז — ווי ס'ווייזט אויס — פאַרזאַמלט דאָס פּובליקום. אויפן בילד זעען מיר עס נישט, נאָר מיר מוזן עס צוטראַכטן. די פערטע וואַנט דאָרט, וואו ס'געפינט זיך די טיר פון צימער, געהערט צו די שפּילער. אַט באַווייזט זיך אין דער טיר דער ניינטער שפּילער. ער טראָגט אין דער האַנט אַ שפּין, זיין קאָסטיום איז פון אַ יעגער. איז עס דער „העראַלד“, אָדער סתם אַ פיגור פון שפּיל?

וואָס שייך די באַוועגונגען כּוון די שפּילער, פּאַלעט-אויף, אַז זיי רעדן מיטאַנאַנדער רויק-געלאַסן און באַוועגן דערביי פלוזי מיט איין האַנט, די באַוועגונג איז שאַפּלאַניש, נישט אינדיווידואַליזירט: די האַנט גייט כּסדר אַרויף און אַראָפּ.

פון אַ „פּלאַן“ איז אין דעם בילד נישט פאַראַן קיין שום שפור: דאָס שפּיל קומט פאַר אויף דערזעלבער פּלאַך, אויף וועלכער ס'געפינען זיך די צושויער.

מעקט מען אויס אין די שטרייפן, וואָס פלאַטערן איבער יעדן שפּיל-לער, די דייטשע ווערטער און שטעלט מען אַריין אויף זייער אָרט ווערטער פון איינעם פון אונזערע שפּילן, קאָן די צייכנונג גרייכעך דינען, ווי אַן אי-

Max Hermann: Forschungen zur deutschen Theatergeschichte—Berlin 1914 (1)

לוסטראציע פאר דער „צימער - טעכניק" פון די יידישע שפילער בעת
16-טן י"ה.

א ראיא זענען די פרטים וועגן דער שפיל-טעכניק, וואס לאזן זיך צו-
נויפשטעלן אויפן סמך פון אונזערע „טראדיציאנעלע" טעקסטן. מיר ברענגען.
זיי אונטן אין א כראָנאָלאָגישן סדר און שפינען דאָס בייד פונם מאַמענט-אָן.
ווען די שפילער באַוווּיזן זיך אין צימער - ביז זיי פאַרלאָזן עס, נאָכן פאַר-
ענדיקן די פאַרשטעלונג:

פורים-צייט. דער יידישער קאַרנאַוואָל. א „גרויסע פרייד" אין געטאָ
איבער די געסלעך גייען קליינע חברות-שפילער:

„היינט איזט פורים, א גרויסע פרייד
אין אלע לענדער, ביי די יידישע לייט.
אומעטום איזט אלץ בעצירט
אין יעדער שטיב ווערט א טיש געפירט.
פורים איזט א מנהג איבער די וועלט
אז אַרימ-לייטע גייען פאַרשטעלט".

(פונם פראָלאָג אין אַשמדאי-שפיל)

„אין יעדער שטיב ווערט א טיש געפירט". - אָט זיצט דער באַלע-
באָס מיט זיין הויזגעזינד ביי דער פורים-סעודה. דאָס קליינוואָרג איז אומ-
געדולדיק: באַלד דאַרפן אָנקומען די „פאַרשטעלטע" צו שטעלן א פורים-
שפיל.

ס'קלאפט עמיצער אָן. אין דער טיר באַוווּיזט זיך דער „ערשטער פון
די אַקטיאָרן" - דער לויפער:

„שניידער, לאָקיי, לויפער לאָזט זיך העריין
אלע הערן, אלע פירשטן, אלע גראַפן
זיי זאָלן זיין דערביי
הערט נאָר, הערט נאָר
די מער (=דערציילונג, נייעס)!"¹⁾

ער טרעט אַריין אין שטוב, ווינטשט א „גוטן-פורים" אָדער „א גוטן
אָוונט" און זאָגט אָן, אז פאַר דער טיר וואָרט אַ חברה שפילער:
„דיווע לייטע (ד. ה. די שפילער) וועלן אינען זער שיין געפאלן.
שנעלער, שנעלער, לאָזן זיי אין דרויסן נישט שטיין
אויף דיווע סטאַנציאָן (=שטוב) לאָזן זיי קומען צו גיין.

(1) ג. פרידלונד: זאמלביכער II ז. 70, וואו דער טעקסט ווערט איבערגעגעבן אין
אַס העלכער צעדרייטער פאָרט: „שנאדא, לאָקא, לאָפא, לאס צעך העריין - אלי העריין, אלי
פארשטין, אלי גראפין, - זיי זאָלן זאָן דעבא - אנטא, אנטא! דאָ מעיץ!"

פֿאַר דיזעַ לייט איז נישט שיין
זיי זאָלן אין דרויסן לענגער שטיין!⁽¹⁾
איירער דער עולם קוקט זיך אום, רופט ער אַריין די שפילער:
„שנעלער אַריין, אַריין, אַריין!“

און שטעלט זיי פֿאַר פֿאַר די צושייער:

„קאַמען דאָ אַריין
קאַמען היר צו גיין
דיזע פֿרינצן גאָר פיין.
דאָס איז פון היר
דיזע פֿאַרטי (חברה).“

די שפילער באַשטעטיקן.

„אונץ ווארן (שטאט: זענען) היר פֿאַרשטעלט

אונץ קומען פֿאַרדינען געלט!“⁽²⁾

ווי אַמאָ, טרעטן אַרויס די שפילער אויך מיט ספּעציעלע, באַגריי-

סונגס-פֿאַרמולקעס:

אַלע: „אַ שיינעם, גוטן-יום-טוב, מיינע ליבע לייטע!
גאָט זאָל אייך העלפען אין אַ קורצע צייטע!
מיט פיל שמחה, מיט פיל פֿרייד זענען מיר דאָ אַריינגע-
קומען

געבענטשט זאָלן זיין (די) הערן און דאַמען

אַלע באַנאַזאַמען (!)

יידן און קינדער

פון אַלע לענדער!“

(פון „גליט-שפיל“, ג. פ. I ז. 102)

אַדער: „אַ גוטן פורים אייך צו ווינטשן

זענען אינץ (=מיר) געקומען

אַ גוטן פורים, אַ גוטן נאָווינט

יעדערן באַזונדער!“

(פון „חכמת שלמה“, ג. פ. II ז. 104)

דעו רויפער-רעזשיסאָר אַנאַנסירט דאָן די פיעסע, וועל-
כע זיין „פֿאַרכי“ וועט אויפפירן, מאַכט אַרדנונג אין דער שטוב, כדי די
שפילער זאָלן האָבן אַן אָרט, וואו צו שפילן, באַרויקט דאָס „פּובליק“, נישט

(1) ג. פֿרילוצקי: זאַמליכער II ז. 128.

(2) ג. פֿרילוצקי: זאַמליכער II ז. 127.

געשפּאַרט דערביי קיין קאָמפּלימענטן - און גיט לסוף אַ צייכן, אז די פּאַרשטעלונג קאָן זיך שוין אָנהויבן.

אַט זענען אייניקע אויסזאָגן, וואָס אילוסטרירן דידאָזיקע צוגרייטונגען צו דער פּאַרשטעלונג:

אמאויספירלעכסטן זענען די אַנאָנסן דערהאַלטן געוואָרן אין אַשמדאיי. שפּיל, יציאת-מצרים-שפּיל און עקדת-יצחק-שפּיל. מיר ברענגען זיי ווייטער:

דער אַנאָנס פון עקדת-יצחק:

פּרומענטאַט אָר (לויפער): דיזע שפּיל פאָנגען מיר אָן:

פאטער אבראם קאמט היר אראן.

מיט דיזען פאטער אבראם פאנגט זיך דיזעס שפּיל אָן.

דיזער אבראם איזט איין פראָמער געוועזען

זי האָבען עס געוויס אין די טאָרע (תורה) געלעזען,

זאָ ווי גאָט האָט אים געטאָן באלערען,

זיין זאָן יזאָק צו די עקדה צו פירען —

גאָטעס זאָגע (באָפעל) האָט ער געטאָן,

אונד דאָס מעסער, צו זיין זאָן צו שאַכטען, פאָנגט ער אָן

זאָ האָט איין ענגעל ביים האַנט אים גענאָמען,

דיזער יוגע זאָל נישט אומקאָמען. ⁽¹⁾

דער אַנאָנס פון יציאת-מצרים:

פּרומענטאַט אָר (לויפער):

איך קאָמע אריין

צו געבען צו פערשטיין

דאָס פיר איין שפּילע עס ווערדעט הויטע זיין

דיזע געסטע די שפּיל צו גיפּעלן,

ווערדען וויר יציאת מצרים פאַרשטעלן

די געסטע האָבען דיזע גישיכטע געלעזען

אונד זינדען אויף דיזע שפּילע פאַר יארע געוועזען.

דאָס איז רי זעלבע גישיכטע פאָן יציאת מצרים.

דער קיניג פרעה האט די יידען אַנגיטאָן ביטערע נויט,

דערום האָט ער בעקומען מיט זיינע לויטע דעם טויט. ⁽²⁾

דער אַנאָנס פון אַשמדאיי-שפּיל:

פּרומענטאַט אָר (לויפער):

העלן אונד דאָ דיזע גישיכטע פאַרשטעלן

(איך שווערע, דאָס דיזע גישיכטע וועט אינען וואָל געפעלן)

ווי דער אַשמדי האט קיניג שלמה פאַשפּייגן.

קיניג שלמה וואָר אַ גראָסער וויזער (יחכם)

צום סוף איזט ער גינאָנגען אין די הייזער.

1) ג. פ. II ז. 64—65. 2) ג. פ. II ז. 84.

קיניג שלמה'ס חכמה הערס מאן הייט.

צום סוף האָט ער זיך געלאָזט כאפן פון אַשדודי אויף די קייט.
באָ זינע הינישע פיס האָט מען אים (-אשדודאי) דערקענט,
אַלע מענטשן, אַלע לייט. (1)

און אָט אייניקע ביישפילן, ווי דער לויפער-אַרגומענטאַטאָר אָרדנט-
איינ אין דער שטוב דעם שפיל-אַרט פאַר דער חברה-שפילער:
שטאם, ראם, צאם, שמייסן דעם טיש (דורכ'ן) פענסטער (אַר) ויס
די אַלע ביכער פון דיזע שענק
די אַלע טישן צו דיזע בענק.

(פון „עקדת-יצחק“) (2)

נאָך בולטער אַנטפלעקט זיך רידאָזיקע אַרבעט פונם רעזשיסער-איינ-
שרייער אין אַן אַהשורש-זינגשפיל, וואָס שטאַמט פון סוף 17-טן י"ה, וואָס
שפיגלט אָבער אַפּ שפיל-מנהגים פון אונזער תקופה:
„דרום אויך רוימט-אויף, רוימט-אויף!
און שמייסט די שטוב (?) צום פענסטער-אַרויף!
די טיש אויף דיא בענק
די ביכר אויף דיא שענק!“

(„אחשורש-שפיל“ 1697)

בעת דער „איינשרייער“ פאַרנעמט זיך מיט מאַכן „אַרדנונג“, רוקן
זיך אַרויס די שוין-פאַרגעשטעלטע שפילער פון דער שטוב און וואַרטן
הינטער דער טיר, ביז דער איינשרייער וועט אַריינרופן רידאָזיקע פון זיי.
אויף וועלכע עס קומט-אָן די ריי לויטן סצענאַריום פון שטיק.
דאָס פובליקום האָט פאַרנומען די ערטער און, ווי דער שטייגער,
טומלט עס, וואַרטנדיק מיט אומגעדולד, דאָס שפיל זאָל זיך עפענען. דער
טומל צווינגט דעם איינשרייער אַרויסצוטרעטן מיט אזעלכע „באַרויקונגס-
פאַרמולעס“:

„מיינע ליבע לייטע !

זיינ געדולד(יק), זיינ געדולד(יק) איינע קורצע צייטע.

יידן און קריסטן אין די זייטע,

די געשיכטע פון... אויסצוהערן !

קיין לאַרעם, קיין שטאַרעם, ביטע נישט צו שטערן.

די געשיכטע פון... פאַנגט זיך אָן !“ (3)

אַדער : „מיינע ליבע לייטע

שווייגט נאָך שטילער אַף אַ קורצע צייטע !

די געשיכטע פון... מוזט איר דאָ אויסהערן

(1) ג. פ. II ז. 128 (2) ג. פ. II ז. 70 (3) ג. פ. I ז. 88—89

נישט צו לערמענען, נישט צו שטערמענען, נישט צו פארשטערן
אלע מאנען און כרויען מוזן דאס צוהערן.

(פון א מכירת-יוסף-זינגשפיל⁽¹⁾)

די צוגרייטונגס-ארבעטן זענען פארענדיקט, די „געשיכטע“ הויבט
זיך אָן:

דער „איינשרייער“ רעזשיסער גיט אַ צייכן:

„איינס, צוויי, דריי!..“⁽²⁾

ער פאַטשט דערביי – ווי ס'ווייזט אויס – דריי מאָל מיט די הענט
נאָן, רופט אַריין די שפילער, וואָס דאַרפן אַרויסטרעטן אין דער ערשטער
עסצענע פון שטיק.

אַט אייניקע ביישפילן פון אַזעלכע „אַרויסרופונגס-פאַרמולעס“:

היר קאָמט אַריין פרעה גיפּיין (גאָר פיין)

ס אַר דיזע טירע (טיר) לאָז ער מער נישט שטיין

ביטע אַריין, אַריין, אַריין

קיניג פרעה, דו מיין!⁽³⁾

אַדער: צדיק רב אברהם טאָא (דאַרף) אין דרויסן נישט לענגער
שטיין,

אַריין, אַריין, אַריין.

צדיק, רב אברהם, דו מיין!⁽⁴⁾

אויב ס'דאַרפן זיך באַווייזן אויף איינמאָל אייניקע שפילער, רופט זיי

אַריין דער איינשרייער מיט אַט וועלכער פארמולע:

אַריין, אַריין, אַריין.

קעניג שאול מיט זיינע יעדנערעליין (גענעראַלן)

דו מיין!⁽⁵⁾

אַדער: דאָ וועלן אַריינקומען קרויזען צוויי

און דיזע צוויי וועלן מאַכן אַ ליאַרעם און איין געשריי.

ווער זענען זיי?

צדיק רב אברהם.

דאָ (ווע)ט אַריינקומען זיינע צען-צוועלף געבאַטענע

מענטשען

וועלן אָנהויבן צו זאָגען, צו זינגען און צו בענטשען⁽⁶⁾

אַפט קומט פאַר, אַז דער איינשרייער גיט ביים אַריינרופן דעם שפילער

אַ קורצע כאַראַקטעריסטיק פון זיין ראָל אַדער אַז ער באַשרייבט זיין קאַסטיום:

(1) XIV Mitteilungen der Ges. f. j. Volksk., 1910, I, 102.

(2) II, 85. (3) I, 71. (4) I, 89.

(5) II, 70–71.

דאָ קומט אַריין דער גלית, דער העלד,
 וואָס פאַר אים טיט ציטערן די גאַנצע וועלט.
 ווייכט איר, ווער ער איז, גלית הפלשתי?
 גלית איז זיין גאַמען!
 פאַן גאַס טוט ער קאַמען.
 די גאַנצע וועלט טוט ציטערן פאַר זיין
 שרייען און ברומען!⁽¹⁾
 אָדער: ביטע, מיינע הערן, שטילער צו זיין
 דיזער איזאק קאַמט היר אַריין
 ער איזט נאָך יונג אונד איזט נאָך קליין
 ביטע אַריין, אַריין, אַריין
 איזאק, דו מיינ!⁽²⁾

(פון „עקדת-יצחק“)⁽²⁾
 און אַט אַ ביישפיל פון אַ פאַרמולע, אין וועלכער ס'ווערט באַשריבן
 דער קאַסטיוס פונם שפילער:
 „שמואל הנביא קומט אַראָצוגיין
 אָף זיין קאַפּט ראָגט ער איינע גאַלדענע מיצע
 דיזע מיצע
 האָט פיר שפיצע
 אָף זיין ליב טראָגט ער אַ ווייסע העמדליין
 אַריין, אַריין, אַריין
 שמואל הנביא דו מיינ!“⁽³⁾

אין דער אַריינרופונגס-פאַרמולע געפינט זיך ווי אַמאָל אויך אַן אַנ-
 ווייזונג פאַרן שפילער, וואָס ער דאַרף טאָן אַזוי באַלד, ווי ער וועט „פאַן
 גאַס“ אַריינברעטן אין שטוב און אָנהויבן שפילן זיין ראָל:
 „דאָ וועט באַלד אַריינקומען שלמה המלך
 ער איז דאָך איין גראָסער מאַן.
 דאָ וועלן באַלד אַלע זעען זיינס שיינעם פּבּוד.
 ער וועט זיך זעצן אויף דעם קיניגליכען טראָן
 איינס און צוויי און דריי!“⁽⁴⁾

דער שפילער, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען הינטער דער טיר
 און געוואַרט, ביז דער איינשרייער וועט אים אַריינרופן, האָט דערהערט די
 פאַרמולען, וואָס זאָגט אָן זיין ריי. ער טרעט אַריין אין שטוב, פאַרנעמט
 דעם אָרט, וועלכן דער איינשרייער האָט אים אָנגעוויזן, און איידער ער
 הויבט אָן זיין אייגנטלעכע ראָל, שטעלט ער זיך פאַר פאַר דער „פּובליק“.

(1) ג. פ. I ז. 115-116. (2) ג. פ. II ז. 65-66. (3) ג. פ. II ז. 98.

(4) ג. פ. II ז. 105.

אַט זענען אייניקע אילוסטראציעס.

פרעה (אריינקומענדיק):

„איך וואר קיניג פרעה

קיניג פאן גאנצען לאנד!

אלע שטעדט אונד לענדער זינדען אין מיינע האנט,

אלעס פאן גאנצען לאנד איזט אונטער מיינע בעפעלן

ווער עס ווינשט וואס, מוז זיך פאך מיר שטעלן.“⁽¹⁾

אָדער:

צליח (קומט אריין): „איך בין גליח, דער גרויסער העלד,

פאך מיר ציטערט די גאנצע וועלט.

איך בין איינער

און ווייטער איז קיינער.“⁽²⁾

זייער כאראקטעריסטיש זענען פאָלגנדע צוויי ביישפילן פון „עקדת-

יצחק“:

אברהם: „אזוי ווי איך, צדיק אברהם בין אין דרויסן
געשטאנען

האָב איך געהערט אַ קול: „אברהם! אברהם!“

פאך איין געוויס, טוט דער מלאך מיכאל פון מיר פארלאנגען.“⁽³⁾

פאך אברהםס אריינקומען האָט אים דער איינשרייער אריינגע-

רופן מיט דעם אויסרוף: „אריין, אריין, אריין - צדיק, רב אברהם,

דו מיינ.“ באַווייזט זיך אברהם, שטעלט זיך פאך מיט די ווערטער: „איך

צדיק אברהם“ און דערקלערט, פארוואָס ער איז געקומען: „אזוי ווי איך...

בין אין דרויסן געשטאנען (ד. ה. היגטער דער טיר, ווארטנדיק אופן צייכן

פונם איינשרייער). האָב איך געהערט אַ קול: אברהם! אברהם!“ איז ער

אריינגעקומען. אין אמתן האָט ער געהערט דאָס קול פון איינשרייער, מוז

ער אָבער האָבן אַן איבערגאנג צו זיין אייגנלעכער ראָל און אזוי זאָגט

ער אַרויס אַן השערה: „פאך איין געוויס טוט דער מלאך מיכאל פון מיר

פארלאנגען“ ד. ה. אודאי האָט אים דער מלאך מיכאל גערופן.

אין אַן אַנדער וואַריאַנט פון „עקדת יצחק“ באַגרייט דער שפילער,

וואָס שפילט די ראָל פון „אברהם“ - דאָס פובליקום, און דערקלערט

זיין ראָל:

אברהם: „גוטן נאָווענט דעם בעל-בית און אלע

זיינע געסט!

זאָט'ן פריילעך און טרינקט'ן און עסט'ן!

איך בין דער אלטער זיידע אברהם.“⁽⁴⁾

(1) נ.פ. II ז. 85. (2) נ.פ. I ז. 90-91. (3) נ.פ. II ז. 71.

(4) נ.פ. II ז. 80-81.

באוויזן זיך אויף איין מאָל מערערע שפילער, דעמאָלט טרעט אַרויס
רער הויפט-שפילער, און שטעלט שפעטער פאַר די איבעריקע שפילער:

ש א ו ר (קומט אריין מיט די גענעראַלן):

„איך בין דער קיניג ש א ו ר
איך שיץ איבער דער וועלט.

ד אָס (דערביי ווייזט ער אויף די רעשט שפילער) זענען
מיינע יועצים,

וואָס זיי זענען פאַר מיר געשטעלט.

איר זענט מיינע יועצים, איר זענט פאַר מיר געשטעלט!

איך זען זיך אָף דער שטיל, קיניג איך איבער דער וועלט.¹

אין די אנטראקטן צווישן פּראָלאַג און ערשטן אַקט אָדער צווישן
אין אַקט און דעם צווייטן ווערן ווי אַמאָל געשטעלט אינטערעדיעס אָדער
נעזונגען אינפראמעסן.

אין די אינטערעדיעס שפילט דער „איינשרייער“ - לויפער דיזעלבע
ראָל, וואָס אין שטיק גופא: ער רופט אַריין די קאָמישע פיגור, שטעלט זי
פאַר פאַרן עולם אָדער ער איבערנעמט אַ קליינע הילפס-ראָל (ער שפילט,
למשל, אין דער אינטערעדיע מיטן פורים-רב, די קליינע ראָל פונם שמש).
אין די אינפראמעסן איז דער איינשרייער געוויינלעך דער כאַראַגאָס
ד. ה. דער דיריגענט פונם כאַר.

די אינפראמעסן זינגען אַלע שפילער פון דער חברה צוזאַמען; דערביי
שטעלן זיי זיך אויס אין איין ריי.²

ווערט אן אינפראמעסן געגעבן אַלס עפילאָג, מיט וועלכן ס'ענדיקט
זיך די פאַרשטעלונג, דעמאָלט פלעכטן אַריין די שפילער צום סוף פון כאַר-
נעזאָג אַ געזעגענונגס-פארמולע: זיי געזעגענען זיך מיט דעם פובליקום
און בעטן דערביי האָנאָראַר פאַר דער פאַרשטעלונג.

כ אָר: „יעצינד בעל הבית

גיט אונז אונזער שכר;

וועט אייך גאָט געבן

אַ גליקליך יאָר

און אַלדעס גוטס דערפאַר“.³

אָדער:

כ אָר: „מיר קענען די בעל-הבית'ע פון פאַריאָר:

זי האָט אונז גוט אויפגענומען.

מיר האָבען דערלעבט דאָס היינטיגע יאָר

(1) ג. פ. I ז. 114. (2) פאָרגלייך אויבן סאַפּטל V. (3) ג. פ. II ז. 143.

זענען מיר צו איר ווידער געקומען.
שענקט א נדבה, בית הלוה (1)
איינעם און דעם צווייטען.
מיר גייען ארום געלט פארדינען -
פסח אַנצוגרייטען".⁽¹⁾

אָדער :

„אונזערע ווערטער איז מן השמים,
איר'ס אונז געבן עטליכע גילדען מיט א שנאָפּס.
וועלן מיר מאַכן לחיים." ⁽²⁾

א חוץ דעם קאַלעקטיוון געזעגענען זיך צום סוף פון דער פאַרשטעלונג
פלעגט אויך פאַרקומען, אַז דער שפּילער האָט זיך באַזונדער געזעגנט מיטן
פּובליקום. ער פלעגט דאָס מאַכן גלייך נאָכן אָפּשפּילן זיין ראָל, נישט
קוקנדיק, וואָס די פאַרשטעלונג איז נאָננישט פאַרענדיקט.
שפורן פונם דאָזיקן מנהג, וואָס שטאַמט - ווי מיר וועלן דאָס שפּע-
טער דערווייזן - פון דער מיסטעריע- און פאַסטנאַכט-שפּיל-טעכניק, גע-
פינען מיר אין צוויי וואַריאַנטן פון אחשורש-שפּיל. אַזוי געזעגנט זיך המן,
אַכדעם ווי ער האָט אָפּגעשפּילט זיין ראָל און דאַרף געפירט ווערן צו דער
תּלּיה, מיט פאַלגנדע ווערטער :

„יעצט מוז איך ווערדן פון דער וועלט געבראַכט
דרום הערען און פירשטען : איין גוטע נאָכט!
(„אחשורש-שפּיל", טשערנאָוויץ 1863)

ענדעך ענדיקט איר ראָל וּשתי :

„אונד אַלע פירשטען אַ גוטע נאָכט !" ⁽³⁾

די שפּיל-טעכנישע פאַרמולעס און מנהגים, וועלכע מיר האָבן דאָ צו-
נויפגעשטעלט אופן סמך פון „טראַדיציאָנעלן" מאַטעריאַל, זענען נישט קיין
אַריגינעל-יידישע. מיר האָבן שוין ביי אַנדערע געלעגנהייטן באַמערקט, אַז
זיי זענען איבערגענומען פון דער מיסטעריע- און פאַסטנאַכט-שפּיל-טעכניק פון
מיטלאַלטער און פון 16-טן י"ה.

די באַווייזן האָבן מיר אָבער נישט געבראַכט, איבערלאָזנדיק דאָס
פאַרן דאָזיקן קאָפיטל.

מיר ברענגען ווייטער אַ ריי אַנאַלאָגישע פאַרמולעס כּון דייטשע און
פּוילישע מיסטעריע-שפּילן און פאַרסן כּון דער אָנגעמערקטער תקופה און
נוצן אויך אויס קריטישע אויספאַרשונגען פון דער באַהאַנדלטער שפּיל-

(1) ג. פ. 1. 109. (2) פון אחשורש-שפּיל (הילנער האַריאנט). (3) פאַרגלייך
דעם פראַגמענט פון אחשורש-שפּיל אין פּרילוצקיס : „יידישע פּאָלקס-לידער" (האַרשע 1914)
1. 133.

סעכניק. מיר שטעלן צונויף דעם דאָזיקן פרעמדן מאַטעריאַל לויטן זעלב
סדר, לויט וועלכן מיר האָבן ציטירט די יידישע קוועלן. דאָס בילד, וואָס
וועט זיך אויף אַזאָ אופן אַנטפלעקן, וועט פולט מאַכן דעם קוואַל, פון
וועלכן דאָס יידישע פאָלקסטימלעכע טעאַטער האָט געשעפט בעתן 16טן י"ה
זיינע שפּיל-טעכנישע איינאַרדנונגען און פאָרמולעס.

מיר שטעלן זיך קודם כל אָפּ ביים דעם מוסטער פונם רעזשיסער
און „איינשרייער“ אין די יידישע שפּילן, פונם „לויפער“.

אין ערשטן באַנד (קאַפיטל IX) האָבן מיר אָנגעוויזן, אַז ביים וויגעלע
פון אונזער „לויפער“ איז געשטאַנען די טיפישע פיגור פון די מיטלאַלטער-
לעכע מיסטעריעס, וואָס איז דאָן אַריבערגעאַנגען אין די פאַסטנאַכט-שפּילן
און בכלל אין די שטיק פון די מייסטערזינגער: דער *expositor ludi*
אָדער *praccuroor* ד. ה. „דער אויסטייטשער פון דער פאָרשטעלונג“ אָדער
„דער פאָרלויפער“.

אין די מיסטעריעס דערשיינט ער דאָס רוב אין דער געשטאַלט פון אַ
„הייליקן“, אין די מיטלאַלטערלעכער פארסן דאָגעגן-אין זיין עלטסטער גע-
שטאַלט „Ernholt“, ד. ה. אַלס „העראַלד“, וואָס פלעגט אַמאָל בעת די
ריטערלעכע טורנירן אָנרופן די קעמפער לויט זייער נאָמען, ווערדע און הערב.
ער עפנט די פאָרשטעלונג און טייטשט-אויס די וויכטיקסטע מאָמענטן
פון דער האַנדלונג. ביים דערשיינען דערקלערט ער גע-
וויינלעך זיין אייגענע מאַסקע און שטעלט פאָר די
שפּילער פאַרן פּובליקום. זיין עובדה איז אויך צו אַנאַנסירן
די „געשיכטע“, וועלכע מען וועט אויפפירן און צו באַרויַקן דעם
עולם.⁽¹⁾

אַט אַ ביישפּיל, גענומען פון אַ דייטשער מיסטעריע פון יאָר 1473:
(„Das Spil von der Besuchung des grabes und von der
Auferstehung Gotes, ווי דער „פארלויפער“ עפנט דאָס שפּיל:

Hüt' und tret' mir aus dem Wege

„Dass ich meine Sach vorlege;

Wer sein Sach nit vorlegen kann

Der nimmt oft schaden daran. -

Nun höret zu alle gleich

Beide, arm und reich,

Höret zu alle gemeine

Beide, grosse und kleine,

Ihr jungen und ihr alte

Hört zu a'so balde,

(1) פאָרגלייך: E. Devrient: Gesch. der deutsch. Schauspielkunst lc. I p. 24 ff.

Und ihr alten vlattertaschen
 Ihr könnt vil schwetzen und waschen
 Und wo man icht (-etwas) will beginnen
 Das wollt ihr euch auch zudringen,
 Wir wollen haben ein Osterspil
 Das ist fröhlich und kost'nit vil,
 Wie Gott ist auferstanden
 Von des todes Banden etc.¹⁾

מיר זענען, ווי ער מאַכט פלאַץ פאַר זיך און דערמיט אויך פאַר די
 שפּילער, וואָס דאַרפן אַרויסטרעטן בעת דער פאַרשטעלונג (שורה 1), מיר הערן
 אים דאָן, ווי ער דערקלערט זיין ראָל אַלס שפּיל-אויסטייטשער (ש. 2 — 4)
 און ווי ער פאָדערט-אויף „סיי אַרעם, סיי רייך — סיי גרויסע, סיי קליינע-סיי
 יונגע, סיי אַלטע“, זיי זאָלן זיך צוהערן צום שפּיל און נישט „שוועצן“
 (ד. ה. רעדן, ברומען) און טומלען (ש. 5 — 14).

לסוף גיט ער דעם אָנאַנס פון דעם שטיק און דערציילט בקצור
 דעם אינהאַלט פון דער האַנדלונג (פון ש. 15 אָן).

אָדער אַ ביישפּיל פון אַ פאַסטנאַכט-שפּיל פון סוף 15-ין י"ה, וואָס
 טראַגט דעם טיטל: „Von einem Bauern und dem Bock“:

דער העראָלד עפנט דאָס שפּיל מיט אַזעלכע ווערטער:
 „Nun schweigt ein weil und redt nicht vil
 Hie werdet Ir horen ein yassnacht Spil
 Von einem Bauern und einer frayen
 Die wollen sich hie lassen schaven“ etc.

עס פאָלגט ווייטער דער אינהאַלט פון דעם פאַרס.²⁾
 דאָס מייסטערזינגער-טעאָטער פון 16-טן י"ה באַזייטיקט געוויינלעך
 דעם „העראָלד“ פון די פאַרסן און גיט איבער זיין ראָל איינער פון די
 הויפטפיגורן, וואָס טרעטן אַרויס אין שטיק. ער ווערט דאָגעגן איבערגעלאָזן אין
 אַלע איבעריקע מינים פיעסעס, ווי טראַגעדיעס, ביבלישע-קאָמעדיעס און דעסגל.
 אַלס ביישפּיל ברענגען מיר ווייטער אַן אויסצוג פון אַ פאַסטנאַכט-
 שפּיל: Das Hofgesinde der Venus, וואָס איז די ערשטע דראַמאַ-
 טישע שאַפונג פון האַנס סאַקס (אַנגעשריבן אין 1517).

דער „העראָלד“ איז דאָ נאָך דערהאַלטן לויטן מיטלאַטערלעכן מוסטער.
 ער עפֿנט דאָס שפּיל מיט פאָלגנדע רייד:

דער העראָלד (ער טרייט אַריין, פאַרנייגט זיך פאַרן עולם און זאָגט):

(1) ציטירט לויט: E. Devrient lc, p. 43
 (2) ציטירט לויט: E. Devrient lc, I p. 50

Gott grüss' euch all', ihr Biederleut'
 Die ihr allhier versammelt seid !
 Her kommt mit mir ein kleines Herr
 Das will, euch allesamt zu Ehr'
 Ein Kurzes Fastnachtspiel hier machen

 So bitten wir euch all voran
 In Güte es zu nehmen an
 Und uns zum Besten auszulegen
 Nun will ich stellen euch entgegen
 Den vielgetreuen Eckelsart,
 Hier in dem langen grauen Bart" etc. (1)

די ציטירטע רייד מאַכן אונז פולט די סיטואציע, ווי דער „העראַלד“
 באַגרייט דעם עולם, ווי ער פירט אַריין זיין „Kleines Heer“, ד.ה. זיין
 חברה שפילער, ווי ער אָנאַנסירט דאָס שטיק און שטעלט צום סוף פאַר
 איינעם פון די שפילער, נישט פאַרגעסנדיק צו מאַכן זיין „לאַנגע, גרויע
 באַרד“...

און אַטאַ באַגרייסונגס-און באַרויקונגס-פאַרמולע, מיט
 וועלכער ס'באַנוצט זיך דער „העראַלד“ אין האַנס סאַקס קאָמעדיע „Die
 geduldige etc. Griselda“ (1546):

Viel Glück und Heil den ehrenfesten
 Und auserwählten edlen Gästen
 Die da versammelt sind zumal

 Schweigt nun 'ne Weil' und haltet Ruh'
 Und höret der Komödie zu
 Wie alles sich verlaufen thu'. (1)

ענדעכע מנהגים און פאַרמולעס געפינען מיר אויך אין די פיעסן,
 וואָס האָבן געבילדעט דעם רעפערטואַר פון דעם פאָלקס-טעאָטער אין די סלאַ-
 ווישע לענדער.

אַלס אילוסטראַציע זאָלן דינען פאָלגנדע ווערטער, וואָס ווערן אַרויס-

(1) ציטירט לויט קאַרל פאַניערס אויסגאַבע פון האַנס סאַקס געקליבענע דראַמאַטישע ווערק
 (Reclams Universal-Bibliothek Nr. 1381/2)

געזאגט דורכן „פראָלאָגוס“-העראַלד אין דער פוילישער פיעסע Joachim i Anna“ פון 16טן י"ה.

„Rzecz, krółą teraz na tym placu zaczęmy
Acz nie owszem niegodną osób waszych znamy
Prosim o trochę czasu, byście jej słuchali
A pilność, jeśli będzie, perzonom przyznali“

אין די ווייטערדיקע שורות ווערט אנאָנסירט דאָס שטיק און ס'ווערט
אויך איבערגעגעבן דער קורצער אינהאַלט פון דער האַנדלונג.⁽¹⁾
אין די פיר ציטירטע שורות זאָגט-אָן דער העראָלד דעם אָנהויב פון
שפּיל, ער מאַכט אַ קאָמפּלימענט די צושויער און בעט, מען זאָל אויסהערן
דאָס שטיק מיט געדולד און לויבן די שפּילער, אויב זיי וועלן באַווייזן, אַז
זיי האָבן פלייסיק אויסגעלערנט די ראָלעס.

מיר גייען אַריבער צו די מוסטערן פון אַנדערע מנהגים און פארמי-
לעס, וועלכע מיר האָבן באַגעגנט אין די שטיק פון יידישן רעפערטואַר.
דער מנהג, אַז דער שפּילער פלעגט ביים דערשיינען קודם פֿל דער-
קלערן זיין ראָל, — שטאַמט פון מיטלאַטערלעכן מיסטעריע-טעאַטער.
אַלס איילוסטראַציע זאָלן דינען פּאָלגנדע צוויי ציטאַטן פון אַ דייטשן
מיסטעריע-שפּיל („von Frehbichnam“) פון 14טן י"ה:

Adam dicit (אדם זאָגט)

Ich bins der Adam
der leider von vngehorsam
hat geladen (gelitten) grosse Not
da von daz ich brach gotes gebot etc.

אַדער

Iheremias propheta dicit:

Ich bnis Iheremias
der prophete und ihr sult wissen, daz
Ich wil euch kundigen Botschaft etc.

לויטן דאָזיקן נוסח שטעלן זיך פאַר אין דער דערמאָנטער מיסטעריע
איבער צוואַנציק שפּילער.⁽²⁾
און אָט זענען אייניקע ביישפּילן פון האַנס סאַקס דראַמאַטישע ווערק:

(1) פארגל. W. Hahn: Literatura dramatyczna w Polsce XVI w. lc. p. 55—56

(2) E. Devrient lc. 1 p. 25—27

„Der teufel mit dem alten Weibe“ : אינם פאסטנאכט-שפיר :
(1595) שטעלט זיך פאר דער טיפל מיט פאלגנדע ווערטער :

„Ich bin der Geist, der die Zwietracht
Zwischen frommen Eheleuten macht“ etc.

„Der Eulenspiegel mit dem : אין אן אנדער פאסטנאכט-שפיר :
(1553) Blinden“ זאגט דער הויפט-שפילער ביים דערשיינען :

„Der Eulenspiegel heisse ich
Im ganzen Deutschland kennt man mich ;
In Schalkbeit bin ich gar gewandt
Wohin ich komm' im ganzen Land“ etc.

: „Das Hofgesinde der Venus“ פאסטנאכט-שפיר ענדעך אין

T a n h ä u s e r : Herr Tanhäuser bin ich genannt
Mein Name ist gar weit bekannt
Aus Frankenland war ich geboren etc.

V e n u s : Venus, der Liebe Hort, ich bin
So manches Reich sank durch michhin etc.

R i t t e r : Ich bin ein Ritter wohlgeboren
Nach Remen, Stechen steht mein Sinn.

לויטן דאזיקן נוסח שטעלן זיך פאר אין דער פיעטע נאך 8 פיגורן.
אין מייסטערזינגער-טעאטער קומט אויך פאר, אז דער שפילער בא-
גריסט פריער דעם עולם און הויפט ערשט דאן אן, צו זאגן זיין ראָלע :
Eckehart (tritt ein und spricht):

„Gott grüss' euch alle insgemein !
Zu gutem Zweck komm ich herein !“

(פון H. Sachs: Das Hofgesinde der Venus)

Der Mann (tritt ein und spricht):
Gott gruss' euch all', ihr Biederleute !
Verarget mir's nicht, wenn ich heute
Zu euch herein Komm', darum ich bitt.
Es ist fürwahr ohn' Ursach nit etc.

(פון Hans Sachs : Der teufel mit dem Weibe).

Der Ehemann (verneigt sich und spricht):
Ihr erhbarn Herren, guten Tag !
Ich bitte, hört hier meine Klag etc.

(פון H. Sachs: Die böse Rauch)

Der Arzt (tritt ein und spricht):

Schön'n guten Abend, Biederleute!

Ich ward gerufen heute etc.

(Hans Sachs. Das Narrenschneiden).

נישט זעלטן באגעגנט מען אין מייסטערזינגער-טעאטער אויך דעם מנהג,
אז דער שפילער געזעגנט זיך מיטן פובליקום. נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגע-
שפילט זיין ראָל:

Eulenspiegel spricht:

Jetzt mach' ich aus dem Staube mich

— — — — —
Dass niemand meine Schalkheit spür

Empfehl' ich mich französisch schie:.

(H. Sachs: Der Eulenspiegel mit den Blinden).⁽¹⁾

און אַט אייניקע ביישפילן פון „אר יי נרו פונגס-פאָר מולדעס“:
אינם פאסטנאכט-שפיל: „Vom Bauern und seinem Bock“
(פון 15-טן י"ה) רופט אריין דער העראָלד די שפילער מיט דער קורצער פאָר-
מולדע:

„Wo bist du...? tritt herzu!“

אין האנס זאקס'ס שטיק זאגט-אָן געוויינלעך דער שפילער. וואָס גע-
פינט זיך אויף דער בינע, דאָס דערשיינען פון די נעכסטע פאַרשווינען, ווי
אַמאָל גיט ער אויך איבער דעם אינהאַלט פון דער טצענע, אין וועלכער זיי
וועלן אַרויסטרעטן:

Eulenspiegel:

„...Drei Blinde seh' ich kommen da

Denen will ich verheissen eben,

Zur Zehrung einen Thaler zu geben

So werden sie dann zu dem Ende

Aufhalten alle drei die Hände“ etc.

(H. Sachs: Der Eulenspiegel mit den Blinden).

Der Herold:

...Dort nahn die Brüder alle drei,

Nun höret, was ihr Rathschlag seit!

(H. Sachs: Von der Lisabetha, „Tragödie“ 15⁽⁶⁾).

(1) אַלע ציטאטן לויט ק. פאניערס אויסגאבע.

פאַרמולעס, וואָס אַנטשפּרעכט די טיפּישע אַריינרופונגס-ווערטער אין די יידישע שטיק: „אַריין! אַריין! אַריין! .. דו מיין!“ געפינען מיר ס'רוב אין די פאַסטנאַכט-שפילן פון 15-טן י"ה, ווי למשל אין די פאַסטנאַכט-שפילן פון האַנס ראָזענפילט, האַנס פאַלץ און פעטער פראָבסט. צום סוף נאָך אייניקע באַמערקונגען און אילוסטראַציעס, וואָס מאַכן בולט דעם צוזאַמענהאַנג צווישן די יידישע פילאָגן און זייערע דייטשע און פוילישע מוסטערן פון 15-טן און 16-טן י"ה: דאָס פאַסטנאַכט-שפיל „Vom Bauern u. dem Bock“, ענדיקט זיך מיט פאַלגנדע רייד פונם העראָלד:

„Herr der wirt, ir solt uns urlaub geben
Und furet die zeit ein rechtes leben
Ob wir es zu grob hetten gespunnen
Damit wir euer ungunst hetten gewonnen
So wolln wir lenger gen zu schul

So wollen wir wider zu euch kumen
Und wollen euch etwas neyes machen
Das Ir und alles ewer hawssgesinde must lachen“.⁽¹⁾

ווי ס'דרינגט אַרויס פונם אויסצוג, ענדיקט זיך דאָס שפיל אויף אַזאָ אופן: דער „העראָלד“ שטעלט זיך בראש פון די שפילער און געזעגנט זיך אין זייער נאָמען מיטן בעל-הבית און זיין הויגעזינד, פאַר וועלכע מען האָט געשטעלט דאָס שפיל; אין זיין געזעגענונגס-דרשה בעט דער העראָלד, מען זאָל נישט האָבן פאַריבאָל אויף די שפילער, אויב זיי האָבן געמאַכט וועלכע ס'איז פעלערן בעתן שפילן — און זאָגט גלייכצייטיק צו, צו קומען אָן אַנדער מאָל מיט אַ ניי שטיק, וואָס „איר און אייער הויגעזינד וועלן מוזן (דערפיי) לאַכן“...

אין האַנס זאַקס'ס שטיק טרעט אַרויס צום סוף פון דער פאַר-שטעלונג דער העראָלד אָדער איינער פון די הויפטראַליסטן און האָלט אַ דרשה, אין וועלכער ער דערקלערט דעם מוסר-השכל פון דער פיעסע. די דרשה ענדיקט זיך געוויינלעך מיט אַזעלכע געזעגענונגס-פאַרמולעס:

„Ade, Gott halt' euch all' in Hut
Dass daraus allen Gutes wachs'
Wünscht uns mit guter Nacht Hans Sachs
(„Das Hofgesinde der Venus“).

(1) ציטירט לויט E. Devrient lc, I p. 57

אָדער :

Dass uns nicht graues Haar draus wachst
Zur Fastnachtzeit, das wünscht Hans Sachs
(„Der todte Mann“, Fastnachtspiel 1553).

אין דער פוילישער קאָמעדיע: Komedja o Lizydzie, וואָס שטאַמט
פון 16-טן י"ה, שטעלן זיך צום סוף פון דער פאַרשטעלונג די שפילער אין
איין ריי און זאָגן דעם „עפילאָג“, וועלכער האָט אין זיך דעם מוסר השכל
פון שטיק און אַ ביקשה צום פובליקום וועגן שכל:

A my także prosimy społecznie
Ofiarując posługi swe wdzięcznie
Aby Wasze Moście naywięcej chcieli dać
Za tym wszyscy będziemy dziękować. ¹

אָן אנדערע פוילישע קאָמעדיע פון דער זעלבער צייט (Joachim i)
Anna) ענדיקט זיך ווידער דערמיט, וואָס די שפילער מאַכן צום סוף פון
דער פאַרשטעלונג אַ ראָד און זינגען אין כאָר אַ קאָנטיק צו ערן די „הייליגע
אָננאָ“:

Wszyscy dziś kołem wesoło śpiewajmy :

Dziś co łąki arabskie wonne zioła dają

Niech w święto Anny Ś. z rąk wszystkich pałają.

צו די געבראַכטע אויסצוגן איז איבעריק צו געבן לאַנגע פרושים.
פאַרגלייכן מיר זיי מיט די אַנטשפּרעכנדע פאַרמולעס און מנהגים, וועלכע
מיר האָבן אויפן סמך פון די יידישע שפילן צונויפנעשטעלט אין ערשטן
טייל פונם דאָזיקן קאָפיטל, איז לייכט פּעסעצושטעלן די השפעות, וואָס
האָבן זיך געצויגן פון דייטשן אין פוילישן פאָלקסטימלעכן טעאַטער צו די
יידישע מחברים און שפילער אין די דייטשע און פוילישע געטאָס.

גענוג צו זאָגן, אַז כמעט פאַר יעדן שפיל-טעכנישן דעטאַל, וואָס איז
כאראַקטעריסטיש פאַרן טעאַטער אין געטאָ, לאָזט זיך געפינען אַ מוסטער
סיי אין די מיסטעריעס, סיי אין די דראַמעס און פאַרסן, וואָס האָבן גע-
בילדעט דעם רעפערטואַר פון פאָלקסטימלעכן טעאַטער אין דייטשלאַנד און
פּוילן בעתן 13-טן און 16-טן י"ה.

דאס אכטע קאפיטל

די שפיל-טעכניק אין די דייטשע און סלאווישע געטאס

בעתן 16-טן י"ה

(ס ו פ)

צימער-טעכניק. — די וואנט מיט דער טיר אלס הינטערגרונט. — דער שפילער נאָכן פאַרענדיקן די ראָל. — געזאָגטע דעקאָראַציעס, ווי אין מיט-טערזינגער-טעאָטער. — דער אופן, אויף וועלכן מען פלעגט שאַפן די אי-לויזע פון דעקאָראַציעס. — קאָסטיומען און רעקוויזיטן. — די השפּעה פון מיט-טערזינגער-טעאָטער. — דער שפיל-אופן און זיין מוסטער. — מאַסן-טעכניק. — די גרויס פון די שפילער-חברות.

פּדי צו דערגאַנצן דאָס בילד, וואָס מיר האָבן פֿאַנאַנדערגעווי-קלט אין פֿאַריקן קאַפיטל און אין ניינטן קאַפיטל פונם ערשטן באַנד, וועלן מיר זיך נאָך אָפּשטעלן ביי אַרייַ עיקרדיקע פּראָגן פון דער שווישפיל-קונסט, ווי בינע, „דעקאָראַציעס“, זשעסטיק, קאָסטיומען, „מאַסן-טעכניק“ וכדומה.

פון „טראַדיציאָנעלן“ מאַטעריאַל לָאָזן זיך אין דער אָנגעצייכנטער ריכטונג אויסשייַלן גענוג פּרטים, פּדי פּעסטצושטעלן וואָס ער כאַראַק-טעריסטישע שטריכן.

מיר שטעלן זיך אָפּ קודם כל ביי דער „בינע“ אָדער בעסער געזאָגט ביים „שפיל-אַרט“:

בדרך כלל האָט מען די שפילן געשטעלט אין די שטובן פון די בעלי-בתי, נישט באַנוצט זיך מיט קיין „פּלאַן“ (פּאָדיום, דערהויבענער אָרט).

דעם הינטערגרונט בעת דער פארשטעלונג האָט געפילדעט די וואַנט, אין וועלכער ס'האָט זיך געפונען דער אַריינגאַנג - די טיר. די שפילער, וואָס זייער ריי איז נאָכנישט אָנגעקומען אַרויסצוטרעטן אין דעם שטיק, פלעגן וואַרטן הינטער דער טיר, אָדער ווי ס'זאָגט זיך אין די שפילן: „אין דרויסן“. דערהערט דעם אַריינרוף פונם „איינשרייער“, טרעטן זיי אַריין אין שטוב:

לויפער: ... גליט איז זיין נאָמען

פאָן גאָס טוט ער קאָמען!

(נ. פ. I ז. 116)

אברהם: אַזוי, ווי אַיך... פֿין אין דרויסן געשטאַנען
האַב איך געהערט אַקור: אברהם, אברהם!

(נ. פ. II ז. 71)

לויפער: באַדינטער: דרויסן שטייט אַמאָן, הויך ווי
אַריז

שלמה: מאַך אים טרעטן דאָ היר,

מאַך אים אויף די טיר!

(נ. פ. II ז. 130)

די טיר פאַרטרט אַזוי אַרום די היינטיקע בינע-קוליסן.

וואו קערט זיך דער שפילער, נאָכדעם ווי ער האָט פאַרענדיקט זיין ראָל? אין אינזערע טעקסן געפינען מיר נישט קיין קלאָרן ענטפער אויף דערדאָזיקער פראַגע באַנוצנדיק זיך מיט אַנאַלאָגיעס, קאָנען מיר אָנ-
נעמען, אַז דער שפילער פלעגט זיך אין אַזאַ פאַל שטעלן אין דער זייט צווישן פּובליקום, אָדער זיך פשוט אַנידערזעצן אויף איינער פון די בענק נעבן די צושויער. דערמיט פלעגט מען בעת די מיסזעריע-און עלטערע פאַסטנאַכט-שפיל-אויפפירונגען קלאָר מאַכן, אַז אַ ראָליסט נעמט נישט מער קיין אַנטייל אין דער האַנדלונג.¹⁾

נאָר אין זעלטענע פאַלן פאַרלאָזט דער שפילער די שטוב און וואַרט „אין דרויסן“, ביז מען וועט אים פון דאָס ניי אַריינרופן. אַזאַ פאַל קומט, למשל, פאָר אין אשמדאי-שפיל מיט „שלמה המלך“: דער קעניג ווערט אַרויסגעוואָרפן פון דער טיר דורך אשמדאי און דערשיינט אין נאָנטסטן אַקט כאַרשטעלט ווי אַ בעטלער. דאָ איז אָבער דאָס פאַרשוואונדן פונם שפיל-
לער הינטער דער טיר געווען באַרעכטיקט סיי דורך דער האַנדלונג, סיי דורך אַ טעכנישן מאָמענט (דאָס פאַרשטעלן זיך פאַר אַ בעטלער).

¹⁾ F. Devriet loc. I p. 29

אין אזא צושטאנד בלייבט דער שפילער אין שטוב די גאנצע צייט:
זינט ער איז אריינגערופן געוואָרן פונם לויפער ביז צום סוף פון דער
פאַרשטעלונג.

מיר גייען אַריבער צו דער פראַגע פון דעקאַראַציעס: פונקט
ווי אין מיסטעריע-טעאַטער און אין בירגערלעכן טעאַטער פון די מיסטער-
זינגער-שפילן אונזערע יידישע שפילער סתם אָן דעקאַראַציעס, זיי לייגן
אָפּער דערויף אַכט, אָז ביי די צושויער זאָל פאַשאַפן ווערן אַן אילוזיע פון
דעקאַראַציעס. ס'רוב ווערט אין די שפילן איינגעהאַלטן דער פרינציפ פון
„אינהייט פון אַרט“ און אזוי ווי די האַנדלונג שפילט זיך אָפּ די גאַנצע
צייט אויף איין און דעם זעלבן פּלאַץ, איז גענוג, ווען דער איינשרייער
דערקלערט ביים עפענען דאָס שפיל, אָז די אַקציע וועט זיך פאַנאָדערוויקלען
אין אזא און אזא אַרט. אויב די האַנדלונג קומט פאַר אין פאַרשידענע ער-
טער, (רמשל אין „מכירת יוסף“, „עקדת יצחק“ און אין „סדום-ועמורה-
שפיל“) פלעגט דאָן דער איינשרייער אַרויסטרעטן פאַר יעדער אַרט-ענדערונג
און „זאָגן די דעקאַראַציע“. ווי אַמאָל פלעגט אויך דער מחבר אַריינפּלעכטן
אין די דיאַלאָגן געהעריקע אילוזיעס צו דעם אַרט פון דער האַנדלונג, כדי
אזוי אַרום צו שפייזן די פאַנטאַזיע פון עולם און צו שאַפן אַ מין „פאַר-
שטעלונג“ פון דעקאַראַציע. אין אייניקע פּאַלן פלעגט מען די דעקאַראַציע
„מאַלן“ נישט בלויז מיט ווערטער, נאָר אויך מיט באַוועגונגען. אין אַ וואַריאַנט
פון „חכמת-שלמה“ האָבן מיר אַן אינטערעסאַנטן ביישפיל, ווי אַ געוויינלעך
בענקל ווערט פּערוואַנדלט אין די אויגן פון די צושויער אין אַ קעניגלעכן
טראָן און ווי ס'שפינט זיך דאָן דאָס בילד פון אַ קעניגלעכן פאַראַך. צוערשט
דערקלערט דער איינשרייער:

דאָ וועט באַלד אַריינקומען שלמה המלך

— — — — —
ער וועט זיך זעצן אָף די קיניגליכע טראָן.

דאָס געוויינלעכע בענקל, אויף וועלכן שלמה זעצט זיך אַנידער, ווי
נאָר ער איז אַריין אין שטוב, פאַרלירט אין דער פאַנטאַזיע פון צושויער
דעם פשוטן אויסזען, עס ווערט אַ שטול פון אַ מלך, בפרט, ווען עס לאָזן
זיך דערהערן אזעלכע ווערטער פונם „קיניג“ אַליין:

„אזוי ווי איך גיי

אזוי ווי איך שטיי

טו איך מיך אויף די קיניגליכע שטול

אַנידערזעצן.“

דאָס איז אָבער נישט אַלץ. גלייכצייטיק שזעלט זיך אויס אַרום דעם
בענקל דעם קעניגס סוויטע: פון ביידע זייטן „יעדנעראַלן“ און הינטער זיי

צוויי רייען סאלדאטן מיט שווערדן אין די הענט. איצט קאָן שוין נישט זיין קיין כפּק: דאָס בענקל איז אַ שטול, אַ קעניגלעכער טראָן און דער אָרט, וואו ס'שטייט דער „טראָן“ איז געוויס אַ זאָל פון קעניגלעכן פאלאַץ, אַ טראָן-זאָל...⁽¹⁾

אַן אנדער ביישפּיל פון ווערטער און באַוועגונגען, וואָס שאַפן די איי-לויזע פון אַ דעקאָראַציע, געפינען מיר אין „גלית-שפּיל“, די אַקציע קומט דאָ פאַר נעבן די טריומף-טויערן, וועלכע מהאַט אויפגעשטעלט לכבוד שאול-המלך. עס הערט דעמאָנסטריט אויף אַזאָ אופן: ס'דערשיינט די סוויטע פון קעניג שאול – די „יעדנעראָלן“, זיי שטעלן זיך אויס קעגנאבער אין צוויי רייען און קרייצן די שווערדן, זאָגנדיק דערביי פאַלגנדע ווערטער:

שפּאַנען מיר, שפּאַנען מיר טירען, טוירען, טירען
ברענגען מיר, ברענגען מיר דעם קיניג שאול אַריינצופירען.⁽²⁾
אין אַנעוויסן זיין האָבן אויך מיטגעהאַפּן שאַפן די איילויזע פון רעקאָראַציעס – די קאָסטיומען און די רעקוויזיטן פון די שפּילער, אין אַלגעמיין זענען די קאָסטיומען געווען זייער פרימיטיוו און, ווי ס'ווייזט אויס, זענען זיי געווען געמאַכט לויטן שאַפּלאָן, וואָס האָט גע-הערשט אין מיסטערזונגער-טעאַטער און בכלל אינם פאַלקסטימלעכן דייטשן און סלאַווישן טעאַטער.

מיר ברענגען ווייטער אייניקע ידיעות וועגן קאָסטיומען, וואָס לאָזן זיך אַרויסשיילן פון די „טראַדיציאָנעלע“ טעקסטן:
דער „קיניג“ טראָגט אַ קרוין פון פאַפּיר. שלמה המלך האָט אַ רינג אויפן פינגער:

שלמה: אַ פּינגער יל טראָג איך אויף מיין האַנט
מיט דיין פינגער יל טו איך הערשן איבער דעם גאַנצן לאַנד.
(ג. פ. II ז. 131)

שאול באַווייזט זיין „מאַיעסטעט“ דערמיט, וואָס ער טראָגט אַ „גאַל-דענעם בראַנסלעט אויף דער האַנט און אַ קעניגלעכע קייט“ אויף דער ברוסט. די דאָזיקע קעניגלעכע קייט ווערט דעמאָנסטריט דורך אַ גאַלדן זייגערל און קייטל, וועלכעס דער „קיניג“ הענגט זיך אָן אַרום דעם האַלז:
יעדנערעלין:

ברענגען מיר דעם קיניג שאול אַריינצופירן פון אַזוי ווייטעם לאַנד.
אויף זיינער האַנט –
אַ גאַלדענע באַנד.
אויף זיינעם האַרצן –
אַ גאַלדענע אור (=זייגער)

(ג. פ. I ז. 89)

(1) פאַרגלייך ג. פ. II ז. 105, 111. (2) ג. פ. I ז. 89.

קאסטיום פין א בריוו-טרעגער (א בילד פון א דייטשן כתב-יד
פון 16-טן י. ה.)

קאסטיומען פון די מדינים—„טערקן“ (א בילד פון א וויטשן כתב יד
פון 16טן י. ה.)

דוד דערשיינט, אָנגעזאָן ווי אַ פאַסטוך: ער טראָגט אין דער האַנט
אַ פייפערל און אַ טאַרבע מיט שטיינדלעך.

(פּרגל. נ. פ. I ז. 107-104)

גלייט באַווייזט זיך אין דער אויסקליידונג פון אַ ריטער: אויף דער
ברוס - אַ קופערנער און אייזערנער פאַנצער, אין דער האַנט - אַ שווערד:
גלייט: ... הייטע, הייטיגעס טאָגעס האַבע איך אָנגיטאָן.
איינפאַנציר פאַן קיפער און פאַן אייזען.
(נ. פ. I ז. 116)

... אַז די ווירסט מיר נאָך איינמאָל פון אברהם'ן זאָגען
וועל איך דיר מיט די שווערד דיין קאַפּ אויף צוויי
שפאַטן.

(נ. פ. I ז. 105)

שמואל הנביא טראָגט אַ „וויסעס העמדלייך“ (ווייזט אויס
אַ קיטל) און אַ „גאָלדענע מיצע“ אויפן קאַפּ:

(איינשריער): שמואל הנביא קומט אַריינצוגיין

אויף זיין קאַפּ טראָגט ער איין
גאָלדענע מיצע

דיזע מיצע האָט פיר שפיצען)

אויף זיין לאַב טראָגט ער אַוויי-
סעס העמדלייך

אַריין, אַריין, אַריין

שמואל הנביא, דו מיינ

(נ. פ. II ז. 98)

יצחק טראָגט אין דער עקדה-סצענע אַ מעסער אין האַנט און האַלץ
אויף די פלייצעס:

יצחק: ... דאָס האַלץ טוט אויף מיינע פלייצעס
הענגען.

(נ. פ. II ז. 83)

אברהם: יצחקניו! יצחקניו, מיינ געליבטעס קינד!

נעם דאָס האַלץ מיטן מעסער אין דייןע האַנט.

(נ. פ. II ז. 82)

דער מלאך באַווייזט זיך אין דער עקדה-סצענע מיט אַ שווערד אין
האַנט:

מלאך: „אברהם! אברהם! כאַפּ אָן די שאַרף פון די שווערד!“

(נ. פ. II ז. 75)

מ א ז ע ס (משה) האלט אין האנט א שטעקן און דעמאָנסטרירט מיט
אים די מכות :

זאָ ווי איך ווערדע מיט מיין שטעקן אויף די וואַסערן
נייגען

זאָ ווערדען די דאָבעס דאָס גאַנצע לאַנד פאַרלייגען.

(ג. פ. II ז. 87)

די מדינים, וואָס קויפן אָפּ יוספן ביי די ברירער, גייען אָנגעטאָן, ווי
„ס ע ר ק ן“ (פאַרגל. יוסף-שפּיל, וואַריאַנט W). ס'איז פראַי ביי דער גע-
לעגנהייט צו באַמערקן, אַז פונקט אזוי האָט אויך אויסגעזען דער קאָסטיום
פון די מדינים אין די דייטשע יוסף-דראַמעס פון 16-טן י"ה, אין אַ סצע-
נישער אָנווייזונג, וואָס געפינט זיך אין איינער פון אַזעלכע דראַמעס לייענען
Sond bekleidt sin jn langen Kleidern : סוחרים :
mitt Krummen Seblen auch hohen Hütten mitt Fädern,
(¹) „alls heidnische oder türkische Konfflüt“ דער צוואַ-
מענהאַנג איז זיכער נישט קיין צופעליקער.

די קאָסטיומען פון די פאַריאַרכן, וואָס טרעטן אַרויס אזוי אָפט אין
אונזערע שפּילן, ווערן ליידער נישט באַשריבן.

אין דייטשן פאָלקסטימלעכן טעאַטער פון 15-טן און 16-טן י"ה
פלעגן זיי זיך באַווייזן אין אַ ספּעציעלן קאָסטיום, וועלכן מען האָט אָנ-
גערופֿן Habitus, patriarchalis (אין אונטערשייד צום Habitus
prophetalis וואָס איז באַשטימט געווען פאַר נביאים). „ער גייט אָנ-
געטון ווי אַ פאַטריאַרץ“ — Geklaidd wie ein Patriarch) איז געווען
אַ פעסטער באַגריף אין די קאָסטיומען-ביכער פון 16-טן י"ה.⁽²⁾

ביי די מדינים פלעגן בכלל אַלע געבן-פיגורן טראָגן די געזינדלעכע
טראַכט פון 16-טן י"ה. אזוי, למשל, געפינען מיר אין אַ וואַריאַנט פון
„מלך-שאל-שפּיל“ אַזאַ באַשרייבונג פונם „באַדינערס“ רעקוויזיט:

איך בין דער באַדינער פאַן דעם הויז פאַן מיינעם הער.

פאַן פאַסטט בין איך גישיקט גיוואָרן, צו פאַרנעמען
מיין געווער!

(ג. פ. I ז. 112)

די ווערטער, צו פאַרנעמען מיין געווער! זענען-אויס אין
פלוג, ווי אַן אומפאַרשטענדלעכער קאַרופֿט (צעדרייטע ווערטער). קוקן
מיר זיך אָבער אָן אַ בילד פון אַ קאָסטיומען-בוך פון 16-טן י"ה

(1) פאַרגלייך : Max Herrman: Forschungen zur deutsch. Theatergesch., I, c, p. 118-119.

פאַרגלייך אויך דאָס בילד פון די סוחרים, וואָס ווערט דאָרט געבראַכט אויף ז. 111.

M. Hermann I, c. p. 117 (2)

פון „א. בריפ-באָטע“ (בריווטרעגער-באָדינער) אין אַ קאָסטיומען-בוך פון 16-טן י״ה, דאָן ווערט דער זין פונם „געווער“ גלייך קלאָר. מיר זענען נעמלעך אויפן בילד, אַז דער „בריפ-באָטע“ פלעגט אין יענע צייטן טראָגן אין דער רעכטער האַנט אַ שפּיז, אום צו זיין געשיצט פאַר גולנים¹) אונזער „געווער“ איז זיכער אויך נישט עפעס אַנדערש, ווי אַ „שפּיז“. פון דעם „שפּיז“ איז געוואָרן אַ „געווער“ בלויז צוליב דעם גראַם מיט „הער“.

געוויינלעכע קליידער און רעקוויזיטן, וואָס זענען צוגעפאַסט צום כאַראַקטער און באַרוף פון דעם פאַרגעשטעלטן פערסאָנאַזש, טראָגן אויך די קאָמפּלישע פיגורן פון די אינטערמעדיעס: אַזוי, למשל, באַווייזט זיך דער דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן מיט שפּאַקולן אויף דער נאָז, אין דער האַנט האַלט ער אַ קעסטעלע מיט באַנקעס און פון זיין קעשענע שטעקט אַרויס דער האַלז פון אַ רעצעפטן-פלאַש:

דאָקטאָר: ... די אילדע (הילדע)

צו די ברילע!

די פלאַשע

צו די טאַשע!

(נ. פ. I ז. 97)

אינם פורים-פאַרס מיטן פורים-רב באַווייזט זיך דער רבי אויף אַ באַק, און זיין שמש איז לויט אַ סצענישער אַנווייזונג אַ ייד מיט „אַ לאַנגער באַרד, אין הויך סאַמעטן היטל (יידן-הוט?), אַ קאָפּאַטע מיט אַ גאַרטל, אַ רויטע פאַטשיילע הינטן“. (פאַרגל. נ. פ. II ז. 110)

אינם „בעטלער-פאַרס“ טרעט אַרויס די כלה אין

„שטרויענע הויזען

מיט דראַט באַצויגן“

דער שרכן אָדער „אַלטער זיידע“ פונם בעטלער-פאַרפאַלק איז

„אַ שלעפּער, אַ בעטלער — — — — —

אַ פאַטרעט אויף צו קוקען

און אין דר' ערד טוט ער קוקען.²)

צום סוף נאָך אַ פאַר ווערטער וועגן דעם קאָסטיום פונם לויפער-

איינשרייער. אין אַ וואַריאַנט פון „חכמת שלמה“ לייענען מיר וועגן זיין באַקליידונג אָט וואָס:

„באַטראַכט נאָר מיר מיינע מיצע

(1) פאַרגלייך דאָס בילד אין קאָדעקס העלדט פון 16-טן י״ה, וואָס איז רעפראדו-

צירט ביי: M. Herrman; Forschungen I. c. p. 123

(2) פאַרגלייך אויבן, פינפטער קאַפיטל.

פון הינטן ברייט אונד אויפן שפיצע

פון הינטן ברייט אונד אויפן א שפיצע

באטראכט נאך מיר נאך איין מאָל:

פון הינטן ברייט אונד אויפן שמאָל.

(ג. פ. II ז. 109)

פונם פורים-פארס מיט די לוסטיקע בחורים, וואָס געפינט זיך אין אייזיק וואַליכס זאַמלונג, ווייסן מיר אויך, אז דער לויפער פלעגט אויך טראָגן אויף זיין קאָסטיום גלעקלעך:

„איך קום הער יין מיט מיינע שעלען!“

ווי ס'ווייזט אויס, איז דער קאָסטיום געווען צונויפקאָמפנירט פון צוויי מינים טראַכטן: פון דעם העראָלד-קאָסטיום און פון דעם נאָרן-טראַכט. לויט די קאָסטיום-פילדער, וואָס זענען דערהאַלטן געוואָרן פון 16-טן י"ה, פלעגט דער העראָלד-איינשריייער פון דייטשן פאָלקסטימלעכען טעאָטער טראָגן אַ הוט, וואָס איז געווען אונטן ברייט און אויפן שמאָל, ווי אַ היטל-צוקער; דאָס כאַראַקטעריסטישע ווידער אין דעם נאָרן-טראַכט זענען געווען די גלעקלעך („שעלען“), וועלכע דער נאָר פלעגט טראָגן אַרום דעם גארטל און ביי די שפיצן פון זיין היטל.⁽¹⁾

די שייכות מיטן דייטשן „העראָלד“ פון 16-טן י"ה באַווייזט זיך נאָך אין דעם מין רעקוויזיטן, וועלכע דער יידישער לויפער פלעגט טראָגן מיט זיך. אין אַ וואַריאנט פון „חכמת שלמה“ דערשיינט דער לויפער מיט אַ שווערד אין האַנט (פאַרגל. ג. פ. II ז. 111). און אַ חוץ דעם איז אונז באַוואוסט, אז ביי די פורים-שפילער, וואָס פלעגן נאָך מיט יאָרן צוריק שפילן אין די פוילישע שטעטלעך, פלעגט מען דעם לויפער געבן אין האַנט אַריין אַ שטעקן, וועלכן ער פלעגט טראָגן אין דער הויך, ווי אַ מין צעפ-טער. ס'איז פדאי אָנצווייזן, אז די שווערד און דער „צעפטער“ זענען גע-ווען די כאַראַקטעריסטישע רעקוויזיטן פון די דייטשע „העראָלדן“ בעתן 16-טן י"ה, ווי ס'באַווייזן דאָס די אילוסטראַציעס צו אַ דייטשן שפיל פון יאָר 1539 (J. Ruof: „Von des Herrn Weingarten“). דער „העראָלד“-קאָסטיום האָט אַ טראַ-ריציע, וואָס שפינט זיך פון מיטלאַטער. געטראָגן האָבן אים נאָך די מי-טלאַטערלעכע העראָלדן, וואָס פלעגן בעת די טורנירן אַרויסרופן די רי-טער צום קאָמף, און פון זיי האָבן אים איבערגענומען די אַזוי-גערופענע

(1) זע די בילדער אין מ. הערמאַנס אָפּט ציטירטן בוך, ז. 129, 483:4.

(2) זע די רעפּראָדוקציעס אין מ. הערמאַנס בוך אויף ז. 483—484, הי אויך דאָס

בילד אויף ז. 134.

„שפרוכן-זאגער“, וואָס פלעגן זינט דעם 15-טן י"ה אַרױסטרעטן בעה חתונות ביי די שטאָט-מענטשן. אויף אַלטע דייטשע האַלץ-און קופער-שטיכן זענען מיר די „שפרוכן-זאגער“ מיטן כאַראַקטעריסטישן צעפטער און שווערד¹ און ס'איז אַנצונעמען, אַז דידאָזיקע רעקוויזיטן זענען אויך געווען וויכטיקע פלי-זיין ביי די יידישע „מאַרשאַליקס“, וואָס באַווייזן זיך אין די געטאָס זינטן 15-טן י"ה און אַנטשפרעכן לויט זייער כאַראַקטער – די דייטשע „שפרוכן-זאגער“ אָדער „ערן-האלדע“, ווי מען פלעגט זיי נאָך רופן. מיט אַ צעפטער אין דער האַנט זענען מיר די יידישע מאַרשאַליקס און לויפערס נאָך אויף די פּראָגער קופערשטיכן פון די יאָרן 1716 און 1741².

נעמענדיק אין אַכט די אַנגעמערקטע צוזאַמענהאַנגען, קאָנען מיר פעסט-שטעלן, אַז דער לויפער-קאָסטיום איז געווען אין יידישן פאָלקסטימלעכן טעאַטער לויטן זעלבן שניט, ווי דער מאַרשאַליק-קאָסטיום און אַזביידע, סיי דער לויפער-סיי דער מאַרשאַלעק-קאָסטיום זענען געווען נאָכגעמאַכט נאָכן מוסטער פון דעם מיטלאַטערלעכן „ערנהאַלד“-קאָסטיום, וואָס איז דאָן אַריבערגעגאַנגען אין בירגערלעכן טעאַטער פון די מייסטערזינגער.

בארירונגס-פונקטן צווישן דעם יידישן פאָלקסטימלעכן טעאַטער פון 16-טן י"ה און דעם מייסטערזינגער-טעאַטער קאָנען אויך פעסטגעשטעלט ווערן, ווען מען באַטראַכט דעם שפיל-סטיל פון די יידישע שפילער. אין די „טראַדיציאָנעלע“ טעקסטן געפינען מיר אייניקע ערטער, וואָס גיבן אַ באַגריף וועגן דעם אופן, אויף וועלכן מען פלעגט שפילן די ראָל, דערהויפּט זענען פאַראַן אַזעלכע שטעלן אין „גליט-שפיל“:

גליט שפילט זיין ראָל, פאָכענדיק אין דער לופטן מיטן שווערד און „שטורמענדיק מיט זיין ברומען“:

לויפער: גליט איז זיין נאָמען

גלייך וועט ער קאָמען

דער שרעקען וועט מען זיך פאַר זיין

שטאַרעמען מיט זיינעם ברומען...

(נ. פ. I ז. 90)

די מכשפה, וואָס טרעט-אַרויס אינם זעלבן שטיק, פירט-אויס איר ראָל „קוויטשעדיק“ (פאַרגלייך: נ. פ. I 107).

(1) פאַרגלייך: Teodor Hampe: Fahrende Leute I c. p. 59-61 בפרט די רעפּראָ-דוקציעס פון אַן אַלטן האַלצשניט און קופער-שטיק אויף ז' 61-62 (אילוסטראַציעס נר. 51 און 52)

(2) זע באַנד I, קאפיטל XIV.

אין „חכמת-שלמה“ כאראקטעריזירט דער לויפער די צוויי ווייבער-
וואָס אַמפּערן זיך וועגן קינד, מיט אַזעלכע ווערטער:

לויפער: דרויסן שטיין ווייבער צוויי

און מאַכן אַן אַגרויס געשריי.

(נ. פ. II 106)

אין אַשמידאי-שפּיל זאָגט דער לויפער וועגן שלמהן, וואָס
דערשיינט אַלס בעטלער:

„אין דרויסן שטייט אַ מאַן

— — — — —

און שרייט: אני שלמה מלך ירושלים,

(נ. פ. II 133)

אין „עקד-יצחק“ וואָרפט זיך אברהם שנעל אַנידער אויף דער ערד,
בעת עס באַווייזט זיך דער מלאך:

מלאך: אברהם! אברהם! — — — — —

און וואָרף זיך שנעל צו דער ערד!

(נ. פ. II 75)

מיר זעען פון די געבראַכטע ציטאַטן, אז אַזעלכע נשמה-צושטאַנדן, ווי
צאָרן, קנאה, חרטה, בקשה, שמאָרץ, דערלייזונג און דגל. פלעגן די שפּילער
פאַרשטעלן אויף אַ זייער פרימיטיוון אופן: דורך „שרייען“, „ברומען“,
„קוויטשען“, „וואָרפן זיך צו דער ערד“ און דגל. דעם זעלבן אופן צו כאַ-
ראַקטעריזירן העפטיקע נשמה-צושטאַנדן דורך שרייען און באַוועגונגען מיטן
גאַנצן קערפּער — באַגעגונגען מיר אויך אין מיטלאַטערלעכן מיסטעריע-
טעאַטער און אינם טעאַטער פון די דייטשע מייסטערזינגער⁽¹⁾.

האַבנדיק אין זינען די השפּעות, וועלכע דאָס מיטלאַטערלעכע סע-
אַטער און די מייסטערזינגער-קונסט האָט געהאַט אויף פאַרשיידענע זייטן
פון דעם יידישן פאָלקסטימלעכן טעאַטער (שפּיל-טעכנישע פאַרמולעס, „גע-
זאָגטע דעקאָראַציעס“, קאָסטיומען, רעקוויזיטן וכדומה), קאָנען מיר אויפן
סמך פון די ציטירטע שטעלן אָננעמען, אז אינם זעלבן השפּעה-קרייז האָט
זיך אויך אַנטוויקלט דער כאַראַקטעריזירטער שפּיל-אופן פון די יידישע
שפּילער.

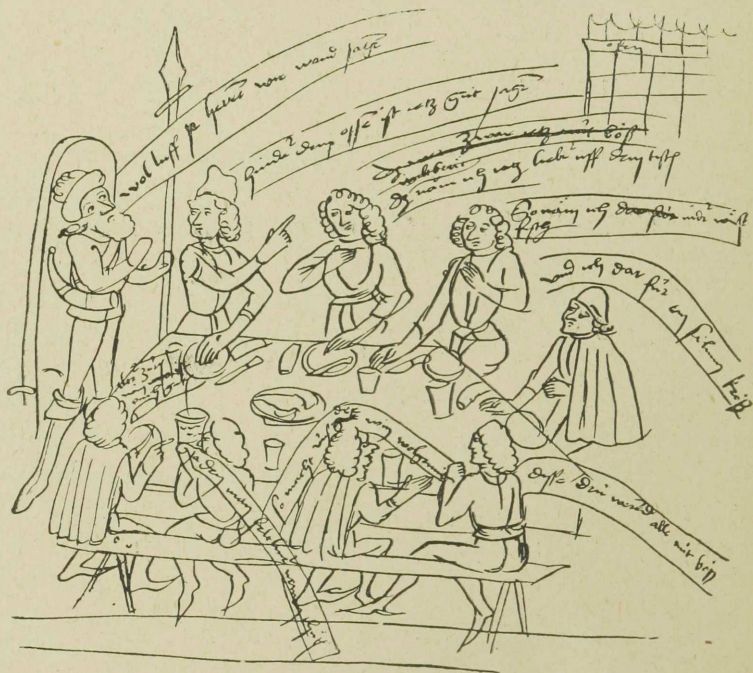
דיזעלבע באַרירונגס-פונקטן לאָזן זיך פעסטשטעלן אויך ביים באַ-
טראַכטן די „מאַסן-טעכניק“ אין אינזערע יידישע שפּילן.

די וועלטלעכע שפּילן פון מיטלאַטער און פּרעט די פאַסטנאַכט-
שפּילן האָבן נישט פאַרגעשטעלט קיין מאַסן, העכסטנס פלעגן אין זיי
אויפטרעטן גרופעס, ווי, למשל, אין געריכטס-אָדער חתונה-סצענעס.

(1) Max Herrman; Forschungen Ic. p. 173

אן ענלעכע דערשיינונג ווען מיר אויך אינם האַנס סאַקס-טעאַטער. די מאַסן-
 טעכניק פון די מייסטערזינגער איז פונקט אַזוי אומגעלומפערט, ווי אין די
 מיטלעלטערלעכע פּאַסטנאַכט-שפּילן. די סוויטע פון אַ הערשער באַשטייט
 געוויינלעך נישט מער, ווי פון צוויי „טראַפּאַנטן“ (דינער), אָדער צוויי באַ-
 ראַטער. אַ שלאַכט ווערט געפירט און צוויי העכסטנס דריי זעלנער. שטומע
 סטאַטיסן ווערן בכלל נישט דערמאָנט, נישט אין די פאַרצייכענישן פון די
 פערסאָנאַזשן און אויך נישט אין די טעקסטן. ווי ס'ווייזט אויס, האָבן גע-
 קלעקט צוויי-דריי שפּילער, כדי פאַרצושטעלן אַ מאַסע.

אן אויסנאַם בילדן אין אַ געוויסן זין די שול-דראַמעס פון 16-טן י"ה.
 אמת, די מחברים לייגן אויך אין שול-טעאַטער געוויכט אויף די איינצל-
 ראָלן און דערלאָזן נישט קיין מאַסן אָדער גרעסערע גרופּעס אָנטייל צו גע-

ציימער-טעכניק פון אַ דייטשן פּאַסטנאַכט-שפּיל (לויט אַ צייכנונג פון עדילבאר אין 1464 י"ה)

מען אין דער האַנדלונג, פונדעסטוועגן פלעגט מען נישט שפּאַרן קיין מי
און קיין געלט אויף קאָסטיומען, אז די פּאַרשטעלונגען זאָלן אויסנעמען
דורך אַן אויסערלעכער מאַסן-ווירקונג אין דער פּאַרם פון פרעכטיקע
אויפפאָגן. דערהויפּט פלעגט מען איינאַרדנען דידאַזיקע אויסצוגן
בעת די אַנטראַקטן נאָכן פאַרענדיקן אַן אַקט. ווען ס'פלעגט אויפטרעטן אַ כאָר
און זינגען די צווישנאַקט-געזאַנגען (אינפראַמעסן).⁽¹⁾
און אַט זענען אייניקע פרטים וועגן דער „מאַסן-טעכניק“ אין די
יידישע שפּילן:

אין „אגג-שפּיל“ וויזטירט מלך שאול זיין אַרמיי, וואָס באַשטייט
בסך הכל פון צוויי זעלנער.⁽²⁾ זיין סוויטע ווערט פאַרגעשטעלט דורך פיר
שפּילער-„יעדנערעלן“ (גלית-שפּיל).⁽³⁾
אין „יצאת-מצרים“ ציילט די „מאַסע“ מצריים, וואָס פאַרלאַנגט צו
פאַרטרייבן די יידן, צוזאַמען פיר שפּילער.⁽⁴⁾
גרעסער פלעגן זיין די כאָרן, וואָס פלעגן זינגען די אינטראַמעסן.
פון אַן „אַריינרופונגס-פאַרמולע“ אין אַ וואַריאַנט פון „עקדת-יצחק“ דערוויסן
מיר זיך, אז זיי האָבן געציילט 10—12 זינגער:
לויפער: „צדיק רב אברהם

דאָ וועלן אַריינקומען זייערע צען-צוועלף
געפאַטענע מענטשען
וועלן אָנהויבן צו זאָגען, צו זינגען און צו בענטשען.“⁽⁵⁾
פאַרגלייכנדיק דידאַזיקע פרטים מיט דעם אויספיר וועגן דער מאַסן-
טעכניק אין דעם בירגערלעכן מייסטערזינגער-טעאַטער און אין שול-טע-
אַטער פון 16-טן י"ה, זעען מיר גאַנץ בולט די צוזאַמענהאַנגען: פון פיר-
גערלעכן טעאַטער האָבן אונזערע שפּילער גענומען די „מאַסן-טעכניק“ בעת
דער אייגנטלעכער האַנדלונג, דאָגעגן פון שול-טעאַטער - די כאָרן בעת די
אַנטראַקטן.
צום סוף פונם דאָזיקן קאַפיטל איז כדאי זיך אָפצושטעלן נאָך ביי דער
גרויס פון די שפּילער-הברות, אַ באַגריף גיבן אונז וועגן דעם די פאַר-
צייכענישן פון די פערסאָנאַזשן, וואָס טרעטן-אַרויס אין די שפּילן.
ראָטיסטן געפינען מיר אין די שפּילן פון 4 ביז אַן ערך 20, אַ חוץ
דעם טרעטן אַרויס ווי אַמאָל בעת די אַנטראַקטן כאָרן, וואָס ציילן 10—12
זינגער.

(1) פאַרגלייך: Walter Sohmeyer: Die Dramaturgie der Massen (Berlin u. Leipzig 1913) p. 18—22.
(2) ג. פ. II ז. 100. (3) ג. פ. I ז. 95, 99. (4) ג. פ. II ז. 95.
(5) ג. פ. II ז. 71.

די קלענסטע צאל ראָלן באַגעגענען מיר אין אַ וואַריאַנט פון עקדת-
יצחק, וואו ס'טרעטן אַרויס בסך-הכל 4 פאַרשוינען: דער לויפער, אברהם,
יצחק און אַ מלאך (פּרגל. נ. פ. l ז. 76—79). די גרעסטע צאל ראָליסטן
נעמינט זיך ווידער אינם יוסף-שפיל, וואו ס'טרעטן אַרויס אַט וועלכע פאַר-
שוינען: לויפער, יעקב, די צוועלף ברידער, דער מלאך, רחל, פרעה,
פּוטיפר, דער שר המשקים, דער שר האופים, זליכה, סרח, אַ דינער, אַ וואָלף
און „די טערקן“ (=מדינים). — סך הכל 26 ראָלן, וואָס האָבן אָבער געקאָנט
אויסגעפירט ווערן דורך 18 ביז 20 שפילער.

די דורכשניטלעכע צאל פערסאָנאַזשן באַטרעפט אין די שפילן זעלטן
מער, ווי 7 — דערצו קומט אָבער נאָך דער כאָר פאַר די צווישנאַקט-געזאַנגען.

אין דער תקופה

פון די וואנדערנדיקע קאמעדיאנטן-טעאטערן

(17-טער יארהונדערט)

דאָס ניינטע קאפיטל

אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט
און אירע השפעות אויף דער דייטשער און סלאַווישער
טעאַטער-קונסט

(אַריינפיר)

דראַמע און טעאַטער — סימבאָלן פון היסטאָרישע פראָצעסן. — דאָס 17-טע
י"ה — אַ צייט פון ירידה. — דער וואַנדער-צירקוס. -- דאָס וואָרט פון דיכטער
ווערט אַ הפקר-זאך. — קונצנמאַכעריי — אַנשטאָט קונסט. — דער רעפערטואַר פון
די ענגלישע און איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן. — דער הערצאָג הינריך יוליוס פון
ברוינשוויג. — יאָקאָב אייער. — די השפעה פון דעם קאָמעדיאַנטן-רעפערטואַר
אויף דער פוילישער דראַמאַטישער ליטעראַטור פון 17-טן י"ה. — לעצטע שפורן
פון די ענגלישע וואַנדער-טרופעס אין דייטשלאַנד און פוילן. —

דראַמע און טעאַטער, ווי גייסטיקע שאַפונגען בכלל, זענען סימבאָלן
פון פראָצעסן, פחות און טענדענצן, וואָס געוועלטיקן אין אַ באַשטימטער
תקופה פון היסטאָרישן לעבן. זיי ווייזן אונז דעם שעפערישן פת, וואָס
בינדט-צונויף און באַגייסטערט, און שאַפט דעם סטיל פון מענטש און די
קולטור פון פאָלק — אָדער דעם צעפאל-פראָצעס, ווען עס שטאַרבט אָפּ דער
אַלגעמיינער שעפערישער פאַטאָס און ס'בלייבן אין לעבן בלויז מעכאַנישע
כחות, וואָס לעבן פון אינערציע.

צוטרעטנדיק צו דער תקופה פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט, האַלטן
מיר פאַר נויטיק זיך אָפצושטעלן קודם-כל ביי די פראָצעסן, וואָס האָבן
געוועלטיקט איבער דער דייטשער און סלאַווישער ליטעראַטור בכלל און

איבער דער דראַמע בפרט, מחמת די יידישע וראַמע איז אין דערדאָזיקער תקופה פונקט אזוי געווען פאַרוועבט מיט דער דראַמאַטישער ליטעראַטור פון די דייטשן און סלאָוון, ווי בעתן 16-טן י"ה.

די „קאָמעדיאַנטן-קונסט“, הן אויף דעם ברייטן שטח פון דער דייטשער און סלאָווישער ליטעראַטור, הן אויף דער ענגערן שטח פון דער יידישער שאַפונג, שטעלט מיט זיך פאַר אַ פראָצעס פון צעפאלן און פאַרוועלטן: אַ שפעטער האַרבסט נאָכן פרישן פריילינג און ברענענדיקן ווער אינם שאַפונגס-פראָצעס פון הומאַניסטן, רעפאָרמאַטאָרן און בירגער-לעכע מייסטערזינגער. —

בעתן 16-טן י"ה איז די דראַמע געוואָקסן, בעתן 17-טן י"ה פאַרלירט זי איר גייסטיקן יסוד און ווערט געמאַכט: דער דראַמאַטישער אוצר פון 16-טן י"ה צעפאלט זיך אויף שטיקער, ער פאַרלירט זיין אָרגאַנישן צוזאַמענהאַלט און ווערט פון אַ לעבעדיקן אָרגאַניזם — אַ טרוקענער מעכאַניזם. דעם בולטסטן אויסדרוק פון דער דאָזיקער ירידה געפינען מיר אין די זינגשפילן און אַקציאָנען, וואָס פאַרנעמען דעם אויבן-אין דער דייטשער און סלאָווישער דראַמאַטישער ליטעראַטור בעתן 17-טן י"ה.

ביידע מינים, דאָס זינגשפיל און די „אַקציאָן“, האָבן זיך אַנטוויקלט אויסן דייטשן און סלאָווישן באָדן אונטער דער ווירקונג פון פראַנצויזישע נאָר אַן אימפּאַרטיטע סחורה, וואָס ווערט גערן איבערגענומען אין אַ צייט פון גייסטיקער אָפגעשוואַכטקייט.

אימפּאַרטיטס האָבן דידאָזיקע נייע מינים די ענגלישע און איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן, וואָס באַווייזן זיך אין די דייטשע און סלאָווישע געגנטן כּוף 16-טן י"ה און באַהערשן דאָן די טעאַטער-קולטור בעתן גאַנצן 17-טן י"ה.

אין אַ צייט פון געזונטע פאָלקס-באַוועגונגען מיט אַ קאָלעקטיווער שפּאַנונג און צענטראַלן ווילן, וואָס גייט איבער אלע גלידער פון פאָלקס-אָרגאַניזם — וואָלטן די ענגלישע און איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן נישט גע-האַט קיין השפּעה און וואָלטן אַריבער ווי אַ צייטווייליקע דערשיינונג, ווי אַן עפיואַד אָן שום באַדייטונג. זיי האָבן זיך אָבער באַוויזן אין אַ צייט, ווען די קולטור פון 16-טן י"ה האָט געהאַלטן ביים פאַנאַנדערפאלן און ס'האַט זיך שוין צוגעגרייט דער פראָצעס, וואָס האָט דערפירט צום 30-יאַריקן קריג אויפן טשעכישן און דייטשן באָדן און צום יאָרן-לאַנגן „מבול“ אין פּוילן. — אַ פריידלאָזע און האַפנונגסלאָזע וועלט האָט געעפנט פאַר זיי טיר און טויער, אַ וועלט, וואָס האָט נישט געהאַט קיין זין, קיין אידעע, הגם ס'האַבן איר נישט געפּעלט קיין געדאַנקען, אַ וועלט, וואָס האָט געלאַכט, וואָס האָט

אָבער נישט געקאָנט זיין פריילעך, א וועלט מיט ליידן אָן טראַגיק, וואו פון
ברויסע שיקזאָלן ווערן וויסטע אַוואַנטורעס און פון שטאַרקע ליידנשאַפטן –
טעמפּע באַגערן" (פ. גונדאָלף).

נאָר אין אזא אַטמאָספּער פון אַ לויז-געוואָרענער קולטור, ווען פון
סטיל ווערט מאַדע, האָבן זיך די דייטשע און סלאַווישע פּאָלקס-שיכטן גע-
קאָנט באַהעכטן מיט דער גייסטיקער פרעמדהרשאַפט פון די ענגלישע און
איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן, וועלכע זענען מיט דער דייטשער, פוילישער
און טשעכישער ליטעראַטור נישט געווען פאַרבונדן מיט קיין שום פעדים
און אין די לענדער זענען זיי אויפגעטראָטן, ווי „וואַגאַנטן" אָן אַ היים און
אָן אַ טראַדיציע.

דידאָזיקע פרעמדהרשאַפט האָט געקאָנט האָבן אַ קיום בלויז אין
אַ צייט, ווען דאָס פּאָלק פאַרלירט זיין אייגענעם שעפּערנישן פּאַטאָס און
ווערט פאַרווילדעט, מחמת מאַנגל אין אידעען און אידעאַלן, – די הויפט-
סימפּטאָמען פון די דייטשן, טשעכן און פּאָליאַקן בעתן 17-טן י"ה.

דראַמע און טעאַטער וואַקסן נאָר אויפן באַדן פון אידעען און אי-
דעישע ווילנס-אַנשטרענגונגען. ווערט דערדאָזיקער זאָפטיקער באַדן פאַרומ-
רייניקט און פאַרוויכט, באַווייזט זיך אויפן אָרט פון זער דראַמאַטישער
קונסט – קונצנאָמענעריי און צירקוס – דאָס זענען טאַקע די הויפט-שטריכן
פון דער פיזיאָנאָמיע פון די ענגלישע און איטאַליענישע וואַנדער-טרופּעס
בעתן 17-טן י"ה.

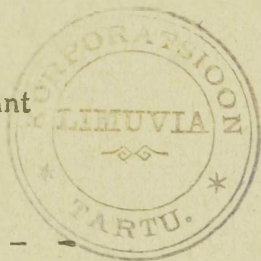
ביי זיך אין דער היים, אין איטאַליען אָדער אין ענגלאַנד, זענען זיי
געווען אונטערגעוואָרפן אונטערן היימישן דראַמע-שאַפּנדן גייסט. אין דער
היים האָט איבער זיי געוועלטיקט דער פּאָלקסגעניוס, דאָס וואָרט פונם
דיכטער: אין ענגלאַנד – דער מעכטיקער געניוס פון וו. שעקספיר, אין
איטאַליען דער געניוס פון טאָרקוואַטאָ טאַסאָ („אמינטא"), דער טאַלאַנט
פון גואַריני („פאַסטאָר-פּידאָ") און דער עיקר – דער פּאָלקסגעניוס פון די
זענעציאַנער און פלאָרענטינער, וואָס האָט געשפּייזט די באַוואוסטע אימפּראָ-
וויזרטע שפּילן, די אַזוי גערופענע *commedia dell'arte*. אינדערהיים
זענען זיי געווען אַרגאָניש פאַרעוועכט מיט זער דראַמאַטישער נראָדוקציע און.
מיטן טעאַטער. אין דער פרענד, – אין דייטשלאַנד אָדער אין די סלאַווישע לענד
דער, איבער וועלכע זיי האָבן גענומען וואַנדערן זינטן סוף 16-טן י"ה, – האָב
זיי אויסגעהערט צו זיין די טרעגער פון זייער היימישער קונסט-טראַדיציע,
דאָ זענען זיי געוואָרן דער עיקר קונצנאָמענעריי, וואָס שטרעבן צו געפּעלן
דעם עולם און צו פאַרדינען וואָס מער געלט. געבנויק די דראַמאַטישע

קונסט-ווערק אומפארענדערטערהייט, אזוי ווי זיי זענען געוואקסן אין דער
היים, וואָלטן זיי נישט געפונען קיין שליטה אויף די פרעמדע, וואו ס'איז
זיי אויסגעקומען צו ווירקן. „נעמען“ האָבן זיי געקאָנט דעם פרעמדן עולם
בלויו מיט אַזעלכע שטיק, וואָס זענען געווען צוגעפאכט צו זיין גייסטיקן
צושטאַנד. זיי האָבן געגעבן זייער היימישן רעפערטואַר אין דער כאָרס פון
פאַרדרייטע, פאַרווילדעטע באַארבעטונגען און געלייגט דעם טראָפּ אויף
קונצן אַנשטאָט קונסט, געוויזן צירקוס-פאַרשטעלונגען אַנשטאָט טעאַ-
טער. דאָס וואָרט פון דיכטער איז געווען אַ הפקר-זאך, מיט וועלכער מען
קאָן מאַכן, וואָס איינעם גלויבט. און בכלל איז די דראַמע געוואָרן אַ מין
צושטעפעניש צום צירקוס-אפּאַראַט, וואָס איז געשטאַנען אויבן-אָן.
„די סטודענטן און האַנטווערקער, וואָס האָבן געשפּילט בעתן 16-טן
י“ה, האָבן געהיט דאָס וואָרט פון דיכטער. אַנדערש די קאָמעדיאַנטן : פאַר
זיי איז געווען דאָס וואָרט פון דיכטער בלויז אַ מיטל, אום צו באַווייזן
זייערע קונצן“ (קרייצענאָך). מוזיק און קערפערלעכע קונצן, ווי שפּרינגען,
פעכטן, טאַנצן, פלערליי זשאַנגלער-שטיק – דאָס זענען געווען די הויפט-
פונקטן בעת די פאַרשטעלונגען פון די קאָמעדיאַנטן : די דאָזיקע קונצן
האָבן אויסגענומען. דער דראַמען-רעפערטואַר איז געווען נישט מער, ווי
אַ בומער אינם פראַגראַם פון זייער וואַנדער-צירקוס. אין אַ דייטש געדיכט
פון יאָר 1597, וואָס שידערט אַ קאָמעדיאַנטן-פאַרשטעלונג בעתן יאָרד אין
פראַנקפורט אַם מיין, געטינען מיר פאַלגנדע כאַראַקטעריסטיק פונם קאָמעד-
יאַנטן-צירקוס:

„Da war nun weiter mein Intent
Zu sehen das Englische Spiel,
Davon ich hab' gehört so viel,
Wie der Narr drinnen Jan genennt
Mit Bossen war so excellent ;
Welches ich auch bekenn fürwar,
Dass er damit ist Meister gar.

Den Springer ich auch loben soll
Wegen seines hohen Springen
Und auch noch anderer Dingen.
Höflich ist in all' seinen Sitten
Im t a n z e n nnd all' seinen Tritten.

Denn nicht alle, versteht mich recht

Hinein zu diesem Spiele gehen,
 Die Lustigen Comödien z' sehen,
 Oder der Music und Seitenspil
 Zu gefallen, sondern ihr viel
 Wegen des Narren groben Possen
 Und des Springers glatten Hosen.

(Marx Mangold : Markschiffs Nachen פון)

ווי מיר זעען כון די געבראכטע שטעלן, פארנעמען דאס ארט פון
 דיכטער - דער נאר אדער דער קלאון מיט זיינע „גראפע פאסן“
 (וויזן און שארשן), דער שפרינגער און טענצער ווי אויך דער
 קלעזמער אדער „דער אינסטרומענטאליסט“, ווי מען פלעגט
 אים דעמאלט רופן.

בקיזור: דער טעאטער-אדער צירקוס-אפארטאט איז געווארן א צוועק
 פאר זיך און די פארשטעלונג האט נישט געהאט קיין אנדער ציל, ווי
 צו בארוישן און צערייצן די חושים. די מאטעריע האט מנצח געווען
 דעם גייסט.

דאס געשטעלטע שטיק האט געקאנט זיין אן שום אידעע, דער עיקר
 איז געווען, עס זאל שאפן סענסאציעס און זאל רייצן די חושים און נערוון.
 דער אנטגייסטיקונג-פראצעס האט זיך באוויזן אויף דער גאנצער ליניע:
 די שטיק זענען געווארן אנאנים, ווארים דער מחבר איז געווען
 נישט מער, ווי א נעבן-פיגור, איבער וועלכער ס'דערהייבט זיך דער קא-
 מעדיאנט. די טעקסטן זענען געווארן סכעמעס. און דער קאמעדיאנט האט
 ווי געקאנט קירצן, דרייען, בינדן און קאמבינירן און בכלל מאכן „סענ-
 סאציאנעל“. די העלדן פון די דראמעס האבן אויפגעהערט צו זיין העלדן
 מיט א טראגישן שיקאל, זיי זענען געווארן פיגורן פון א מין לעבעדיקן
 פילדער-בוך, א מין לעבעדיקע דעקאראציע. די האנדלונג איז געווען א נעבן-
 זאך, וויכטיקער פאר איר איז געווען די גארדעראב, דער קאסטיום. און-
 שטאט וויין און איראניע האבן זיך באוויזן די קונצן-שטיקלעך פונם קלאון-
 ארלעקין, זיינע צוויי גערופענע „lazzi“. גייסטיקע איבערלעבונגען, ווי
 ליבע, שמארץ און דגל. פלעגט מען איבערגעבן אין דער פארם פון היל-
 צערנע פארמולעס. דער עיקר זענען געווען גראפע זידלערייען: אויף דעם
 דאזיקן געביט פלעגט מען זיין זייער ערפינדעריש. דאס האט זיך אויך
 אפגערופן אויף דער שפראך: זיט פארלוירן אלע פינע ניואנסן און איז
 געווארן רוי און פשוט אדער טרוקן, ווי די שפראך פון דער ביוראקראטיע
 („קאנצליי-סטייל“). און גלייכצייטיק איז אויך דער פערז געווארן אלץ זעל-
 טענער און סוף כל כוח האט מען די טעאטער-שטיק אינגאנצן געשריבן

אין פראָזע. עס איז אויך געשאַפן געוואָרן אַן ערוואַך פון מוזיק-און גע-
זאַנג-פראָדוקציעס. ווי ביי די פיזישע קונצנמאַכערייען איז זייער צוועק גע-
ווען: סענסאַציע, שפּאַננונג, פאַרוויילונג.

אזוי האָט אויסגעזען די פיזיאָנאָמיע פון דער קאָמעדיאַנטן-„קונסט“.
די „דראַמאַטישע“ שטיק, וועלכע מען פלעגט אויפפירן אינם קאָמעדן
יאָנטן-צירקוס, לאָזן זיך איינטיילן אין: א) דראַמעס, ב) זינג-שפּיל-
און ג) קאָמישע צווישנשפּילן.

דער דראַמען-רעפערטואַר האָט אַרומגענומען רויע, אַנטגייסטיקטע באַ-
ארבעטונגען פון די בעסטע קונסט-ווערק פון שעקספיר, מאַרלאָוו, ראָבערט
גריין און אַנדערע ענגלישע דראַמאַטיקער אָדער ענדלעכע באַארבעטונגען פון
בייבלישע קאָמעדיעס. מען פלעגט די דראַמעס אָנרופן chronical-
histories, „געשיכטן“ אָדער „אַקציאָנע“. זיי האָבן געפילדעט אזוי צו
זאָגן דעם ערנסטן טייל פון רעפערטואַר. קיין דראַמאַטישע האַנדלונג איז
אין דיראָזיקע באַארבעטונגען נישטאָ, זיי זענען נישט מער, ווי „געשיכטן“
ד. ה. דיאַלאָגירטע דערציילונגען, צונויפגענומענע בילדער, וואָס דארפן באַפרידיקן
די שפּאַננונג פונם עולם, זיין שווי-לוסט און זייער לאַך-מוסקולן.

דער „לייכטער“ רעפערטואַר איז באַשטאַנען פון זינג-
שפּילן און קאָמישע צווישנשפּילן. די זינגשפּילן האָבן די
קאָמעדיאַנטן אַריבערגענומען פונקט ווי זייער „ערנסטן“ רעפער-
טואַר דער עיקר פון ענגלאַנד, דאָס זענען געווען קליינע שאַרסן,
וועלכע מען פלעגט איינטיילן אין סטראָפּן און זינגען לויט אַ באַ-
קאַנטער מעלאָדיע („זינגען אין טאָן“). גאָר אין אָנהויב, ביים באַווייזן זיך
פון די זינג-פארסן, פלעגט מען אלע סטראָפּן זינגען לויטן זעלבן „טאָן“,
און נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די סטראָפּן זענען געווען צעטיילט צווישן
פאַרשידענע פערסאָנאַזשן און וואָס זיי האָבן אויסגעדריקט פאַרשידענע
שטימונגען און פאַרפאַלן. דער פאַרליפטער האָט געזונגען זיינע סטראָפּן לויטן
זעלבן נוסח, ווי דער אינטריגאַנט, דער אַלטער ווי דער יונגער, דער רייטער
ווי דער פויטער, דער מאַן ווי דאָס ווייב, דער שפּאַס-טרייבער ווי דער ערנסטער
א. א. וו. דאָס מאַנאָטאָנע איז אָבער מיט דער צייט געוואָרן לאַנגווייליק און
מען פלעגט „פעטער בייטן די „טענער“ און גילוסטירט דעם פאַרס מיט
אייניקע מוזיקאַלישע אונטערלאַגן: האָט אַ פערסאָנאַזש פאַרענדיקט זיין
סטראָפּע לויט אַ געוויסער מעלאָדיע, פלעגט זיך די צווייטע סטראָפּע אָנהויבן
לויט אַן אַנדער „טאָן“ און אזוי פלעגן זיך פסדר בייטן צוויי אָדער מערער
מעלאָדיעס. די „טענער“ זענען אָבער אויך ווייטער נישט געווען צוגעפאַסט
צו די ראָלן: דער אינהאַלט פון די סטראָפּן און די מעלאָדיעס, לויט וועלכע

מען פלעגט זיי זינגען, זענען אויך ווייטער געבליבן צוויי באזונדערע זאכן, וואָס וואַקסן נישט אַריין איינע אין דער צווייטער.

דער מין שטיק פונם קאָמעדיאַנטן-רעפערטואַר, וואָס פלעגט אַמ-מערסטן „זיען“ דעם עולם, איז געווען דאָס קאָמישע צווישנשפיל מיטן קלאָון-ארלעקין אַלס הויפט-פיגור.

דערדאָזיקער מין האָט זיך אַנטוויקלט דער עיקר אונטער דער השפעה פון די איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן, וואָס האָבן אַריבערגעפלאַנצט אין די לענדער פון זייערע וואַנדערונגען די איטאַליענישע „אימפּראָוויזירטע קאָ-מעדיע“ מיט די באַוואַסטע שאַפּלאַנישע פיגורן: אַרלעקין, פאַנטאַזאַן, דאָ-סאַרע, קאָפיטאַנאַ און קאָאַמבינאַ. די צווישנשפילן פלעגט מען אַריינפלעכטן אין די ערנסטע שטיק און צומאָל אויך זעלבשטענדיק שטעלן. ס'איז נאָך כדאי זיך אָפצושטעלן מיט אייניקע ווערטער ביי די דייטשע און פּוילישע דראַמאַטיקער, וואָס האָבן אין דער תקופה געשאַפן זייערע פיעסעס.

וואָס שייך די דייטשע דראַמאַטיקער, קומען דאָ אין באַטראַכט דער עיקר: דער הער צאָג היינריך יוליוס פון ברוינשווייג און דער נירנבערגער נאָטאַריוס יאַקאָב אייער. זייערע שטיק באַווייזן זיך סוף 16-טן און אָנהויב 17-טן י"ה, ווען די „ענגלישע מאַניער“ – אזוי פלעגט מען דעמאָלט אָנרופן די קאָמעדיאַנטן-קונסט – האָט אָנגעהויבן אַלץ מערער צו געוועלטיקן איבער דער גאַנצער דראַמאַטישער פּראָדוקציע.

דער הער צאָג פון ברוינשווייג האָט פאַר זיינע דראַמען גע-שעפט מאַטיוון פון דער אַלטער דייטשער ביבל-דראַמאַטיק אָדער פון דער „שוואַנק“-ליטעראַטור (סאַטירישע דערציילונגען) און צומאָל אויך פון די אימפּאַרטירטע ענגלישע שטיק, – וואָס שייך אָבער דער דראַמאַטישער און שפּראַכלעכער טעכניק פון זיינע שאַפונגען איז ער געשטאַנדן פולשטענדיק אונטער דער השפעה פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט (איבערפלוס פון פּאַרעאָלן און אַוואַנטורעס, פּראָזע, קאָמישע פיגור, סצענישע אָנווייזונגען און דסגל).

באָדייטנדיקער איז געווען יאַקאָב אייער: ער האָט געפרוווט צו שאַפן אַ בריק צווישן דער דייטשער דראַמאַטישער טראַדיציע און דעם קאָמעדיאַנטן-וועזן, צווישן האַנס סאַקס און דעם ענגליש-איטאַליענישן קלאָון-ארלעקין. דער פרוי איז אינטערעסאַנט, ער האָט זיך אָבער נישט געקאָנט איינגעבן, מחמת די האַנס סאַקסישע טראַדיציע און די קאָמעדיאַנטן-קונסט זענען געווען צוויי קעגנזאָצן, וואָס האָבן זיך נישט געלאָזט פאַרייניקן. ביי האַנס סאַקס האָבן די „געשיכטן“ געהאַט אַ זין, זיי האָבן אויפגעדעקט עפעס פון דער וועלט – ביי אייערן זענען זיי אויסגעפאלן זינלאָז, מחמת וייער צוועק איז געווען נישט מער, ווי צו „שפאַנען“ דעם עולם, ער

וואָל האָבן אויף וואָס צו קוקן מיט אָנגעצויגענע נערוון און מיט אַ פאַראַפּטן אָטעם.

אייער האָט אָנגעשריבן 30 „קאָמעדיעס און טראַגעדיעס“ און 36 „שיינע און קורצוויידיקע פאַסטנאַכט-שפּילן“. זיינע פאַסטנאַכט-שפּילן זענען בלויז לויטן שטאַף דערנענטערט צו די מייסטערזינגער-פאַרסן פון 15-טן און 16-טן י"ה. עס פעלט זיי דער אַלטער הן און די פּאָלקס-ימלעכע אינפאַכקייט. לויט דער טעכניק זענען זיי ס'רוב נאָכגעמאַכט נאָך די ענגלישע זינג-פאַרסן און ווערן אויך אומאַל באַצייכנט אַלס „זינגעט-שפּילן“ אָדער „זינג-שפּילן“. די ענגלישע און איטאַליענישע „קאָמעדיאַנטן-מאַניער“ מערקט זיך אויך אין דער פּוילישער דראַמאַטישער ליטעראַטור פון 17-טן י"ה:

Trzebaby tu, jak mniemam, studentów krakowskich,
albo komedjantów jakich sławnych włoskich.

(מען וואָלט דאָ – מיין איך – געדאַרפט האָבן סטודענטן פון קראָקע, אָדער אייניקע פון די באַרימטע איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן).
– אזוי האָבן זיך געקלאָגט אין י. 1633 די פּוילישע הויפּלייט, בעת זיי האָבן זיך צוגעגרייט צו שטעלן די בעסטע פּוילישע קאָמעדיע פון 17-טן י"ה: z chłopa król (דער פּויער אַלס קעניג). וואָס איז אָנגעשריבן פון פּיאַטער באַריקאָ.

וואָרטן די אַמאָליקע דילעטאַנטן-אַקטיאָרן געוואָלט, מיט וואָס פאַר אַ מוסטערן דער מחבר האָט זיך באַנוצט ביים שרייבן זיין קאָמעדיע, וואָלטן זיי גיכער געקלערט וועגן ענגלישע קאָמעדיאַנטן אָנשלאָס איטאַליענישע. די נייסטע גוי-כפּאַרשונגען (ווינדאָקיעוויטש) האָבן פעסטגעשטעלט, אז די דערמאָנטע קאָמעדיע איז אויפגעקומען אינם השפּעה-קרייז פונם ענגלישן קאָמעדיאַנטן-רעפערטואַר.

אין דעם זעלבן השפּעה-קרייז געפינען זיך אויך – די קורצע אָפּערעטעס מיט אַ ביבלישן אינהאַלט, וועלכע מען פלעגט אויפפירן אויפן הויף פון קעניג יאָן קאַזשימיעזש. זיי זענען געווען – ווי ס'ווייזט אויס – געבונדן מיט די ענגלישע זינג-שפּילן.

די איטאַליענישע „מאַניער“ (זעו הויפט די *commedia dell'arte*) האָט דאָגעגן אַרױפגעלייגט איר שטעמפל אויף די פּוילישע קאָמעדיעס, ווי דאָס אָנגאַימע פּאָלקסשטיק „*komedia rybałtowska*“ פון י. 1615, דאָס שטיק פון יאָן יורקאַווסקי „*Tragedia o polskim Scylurusie*“ (1603) און אַריי קאַרנאַוואַל-פאַרסן און אינטערמעדיעס, וועמענס אָנדענק עס לעבט נאָך עד היום אין דער פּוילישער פּאָלקס-פּאָנטאָיזע און ווערט גערופן „באַקס“ אָדער „בעקוס“.

די לעצטע שפורן פון די ענגלישע קאמעדיאנטן, וואָס האָבן געווירקט אין פּוילן, געפינען מיר אַרום יאָר 1669 (באַלטע). אין דייטשלאַנד ווערן זיי דאָס לעצטע מאָל דערמאָנט אין אַדאָקומענט פון י. 1697 (קריי-צענאָך).

אַ סך לענגער האָבן זיך סיי אין דייטשלאַנד, סיי אין פּוילן געהאַלטן די איטאַליענישע וואַנער-קאָמפּאָניעס. מיר געפינען זיי דאָ נאָך בעת דער ערשטער העלפט פון 18-טן י"ה.

מיט זייער פאַרשווינדן האָט אָבער נישט אויפגעהערט צו ווירקן זייער „קונסט“. נאָך בעת דער העלפט 17-טן י"ה האָבן זיך אויפן דייטשן באָדן אָנגעהויבן אַרגאַניזירן דייטשע קאָמעדיאַנטן-קאָמפּאָניעס, וואָס האָבן איבער-גענומען די איטאַליענישע און ענגלישע „מאַניער“. דיראָזיקע דייטשע קאָמפּאָניעס האָבן פאַרלענגערט די תקופה פון דער ענגליש-איטאַליענישער קאָמעדיאַנטן-קונסט מיט בערך אַ האַלבן י"ה – ביז צו דער טעאָטער-רעפּאָרם, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין דייטשלאַנד פונם באַוואַוסטן לייפציגער פּראָטעסטאָר און דראַמאַטיקער, יאָהאַן קריסטאָף גאָטשעד (1740 – 1745).⁽¹⁾

-
- (1) צו דעם קאָפיטל האָבן מיר זיך באַנוצט מיט פּאָלגנדיקע ווערק:
- W. Creizenach: Gesch. des neueren Dramas, Halle 1893
Schauspiele der englischen Komödianten.
- J. Meissner: Die englischen Komoedianten zur Zeit Shakespeares in Oesterreich (Wien 1884).
- E. Devrient: Gesch. der deutsch. Schauspielkunst I c.
- R. Proelss: Gesch. der deutsch. Schauspielkunst I c.
- Goedeke: Grundriss zur Gesch. der deutschen Dichtung, Bd. II-IV.
- Friedrich Gundolf: Shakespeare und der deutsche Geist (Berlin 1922).
- H. Biegeleisen: Ilustrowane dzieje literatury polskiej, IV.
- St. Windakiewicz: Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej (Kraków, 1921)
- M. Szykowski: Dzieje Komedji polskiej (Kraków 1921)

דאָס צענטע קאָפיטל

דער רעפערטואַר פון די יידישע קאָמעדיאַנטן

1

אַקציענען

אַלגעמיינע באַמערקונגען. — א) די אַקציענען פון אַחשורש און אסתר: — דריי פראַגמענטן. — זייער אינהאַלט און כאַראַקטער. — די קאַנצעציע. — קיין צוזאַמענהאַנג מיט די „געלערנטע“ און רעפארמאַט-רישע אסתר-דראַמעס פון 16-טן י"ה. — די „אַחשורש- און אסתר-אַקציענען“ אינם רעפערטואַר פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן. — די קרובעשאַפט פון דער יידישער אַקציענען מיטן קאָמעדיאַנטן-שטיק. — דער קלאַין. — ב) די אַקציענען פון יונה הנביא מיטן וואַלפיש: — דער פראָלאָג. — וואַרשיינלעכער צוזאַמענהאַנג מיטן קאָמעדיאַנטן-שטיק: Eine Comoedie aus dem Propheten Jona. די אַקציענען פון דאָקטאָר פויסטוס: דער יידישער פויסטוס-וואַריאַנט און זיין וואַרשיינלעכע קרובעשאַפט מיט קריסטאָפער מאַרלאָוס פויסט-טראַגעדיע.

צוטערענדיק צום רעפערטואַר פונם יידישן טעאַטער בעתן 17-טן י"ה, מוזן מיר גלייך ביים אָנהויב אונטערשטרייכן זיין ענגע פארבינדונג מיט דעם ענגליש-איטאַליענישן קאָמעדיאַנטן-רעפערטואַר, הן לויטן אינהאַלט, הן לויט דער פאָרם. פונקט ווי דער ענגליש-איטאַליענישער וואַנדער-צירקוס, האָט דאָס יידישע טעאַטער בעת דער באַהאַנדלער תקופה געהאַט אַ פראָג-ראַם, וואָס איז באַשטאַנען פון צוויי טיילן: א) פון פיזישע קונצן-מאַכערייען, ווי זשאַנגלירן, שפּרינגען און דסגל. און ב) פון אייגנטלעכע טעאַטער-פאָר-שטעלונגען. ביים ערשטן טייל וועלן מיר זיך אָפּשטעלן אין אַן אַנדער צו-זאַמענהאַנג, ווען עס וועט אונז אויסקומען צו כאַראַקטעריזירן די יידישע שפּיל-טעכניק בעתן 17-טן י"ה.

אינם דאָזיקן און אין די ווייטערדיקע קאָפיטלעך וועלן מיר באַהאַנדלען בלויז די פּיעסעס, וואָס האָבן געהערט צום יידישן קאָמעדיאַנטן-רעפערטואַר.

מיר באנוצן זיך מיט דער באצייכענונג: „קאמעדיאנטן-רעפערטואר“, כדי צו באטאָנען דעם צוואַמענהאַנג מיט דער ענגליש-איטאַליענישער קאָמעדיאנטן-קונסט, וואָס האָט געפונען נאָכמאַכערס אויך אין די דייטשע און סלאַווישע געטאָס (פאַרגלייך באַנד I, צוועלפטער קאַפּיטל). די פּיעסעס פון די יידישע קאָמעדיאנטן זענען באַשטאַנען פון דריי מינים:

- 1 אַקציע־נען.
 - 2 ביבלישע זינג-שפּילן.
 - 3 קאָמישע צווישנשפּילן (אינטערמעדיעס).
- אינם דאָזיקן קאַפּיטל וועלן מיר זיך פאַרנעמען מיט דעם ערשטן מין. באַקאַנט זענען אונז כּונם דאָזיקן מין בלויז זחיי פּיעסעס: די אַקציע־נען פון אַחשורש און אסתר און אַן אַקציע־נען פון יונה מוטן וואָלפּיש.
- ווי דער שטייגער, האָבן זיך די אַקציע־נען נישט דערהאַלטן לויטן נוסח פונם אורטעקסט, נאָר אין דער פאַרם פון וואַריאַנטן, — באַאַרבעטונגען פון אַ צווייטער, דריטער אָדער ווייטערער האַנט.
- צווישן די אַקציע־נען דאַרף אויך געגעבען ווערן אַן אָרט פאַר אַ יידישן „פּויסטוס“ וואַריאַנט, וואָס איז אונז, ליידער, נענטער נישט באַקאַנט. אַ די אַקציע־נען פון אַחשורש און אסתר.
- אַ באַגריף פון דערדאָזיקער „אַקציע־נען“ גיבן אונז דריי פראַגמענט-טאַריש-דערהאַלטענע וואַריאַנטן, וואָס שטייען — ווי ס'ווייזט-אויס — זייער נאָנט צום אורטעקסט.

די פראַגמענטן זענען געדרוקט אין: Mitteilungen der Gesellschaft für jüd. Volkskunde באַנד X, און אין ג. פּרילוצקיס יידישע פאָלקסלידער, באַנד I.

(א) איין פראַגמענט שטאַמט פון אַלטאַנאַ Mitteilungen lc. X) און ג. פּרילוצקיס: ייד. פאָלקסלידער I נר. 75.

(ב) דער צווייטער פון מעדזשיבאש אָדער סלאַוואטע (ג. פּרילוצקיס: ייד. פאָלקסלידער I נר. 76 סטראָפּע I-II).

(ג) דער דריטער — פון וואַרשע (ג. פּרילוצקיס: ייד. פאָלקסלידער I נר. 77, סטראָפּע I-IV און VI-VII).

דער ערשטער פראַגמענט האָט אין זיך אַ דיאַלאָג צווישן מרדכי און אסתר: זיי באַראַטן זיך, ווי צו ראַטעווען די יידן פון דער סכּנה, וואָס דראָט זיי מצד המן-הרשע. דער דיאַלאָג איז געהאַלטן אין אַן ערנסטן טאָן, אין די פערזן זענען אָפט אַריינגעפלאַכטן ציטאַטן פון מגילת-אסתר. די שפראַך טראַגט אויף זיך דעם שימל פון 17-טן אָדער 18-טן י"ה, ווי

ס'באווייזן דאָס די דימיניטיוון, וואָס ענדיקן זיך אויף - ליינ אָדער -- כע
(זעקליין, פינגערליין, פנימכע), אָדער אַזעלכע פראָזן, ווי „וואָס איז דאָס
פאַר אַ פראָג?“, „וואָס איז דאָמעהר?“, „מעען“ (מערער) און דסגל.

דער צווייטער פראָגמענט באַשטייט אינגאנצן פון צוויי
סטראָפּן (די דריטע סטראָפּע, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין נ. פּרילוצקיס:
יידישע פאָלקסלידער | נר. 76, איז צוגעטשעפּעט פון אַ חסידיש טיש-ליד
און איז אין אַ לויזער פאַרבינדונג מיט די ערשטע צוויי סטראָפּן) די
סטראָפּן זענען גענומען פון דער סצענע, וואָס שטעלט פאַר, ווי המן פאַר-
זאָגט פון מרדכי, ער זאָל זיך פאַר אים בוקן:

ה מן : ... מרדכי ! זעסט מיינע חשובות באַס מלך :

איך וועל באַ דינע יידן מאַכן גאנץ פריילעך,

איך מוז מיר מיין האַרק אין אייער בלוט קילן,

איר מעגט דאָס שרייבן אין אַלע טיילן.

מרדכי : המן ! איך וועל זיך צו דיר נישט בייגן

זאָכט אַפילו מיט דעם קאָפּ אַנלייגען !

רשע ! האָס טויג מיר דיין חקירה ?

זע, עס ליגט טוין אויף דיין פנים די בגידה !

פּר ישראל וועלן דורך דיר מאַכן איין פּי ערט אַג

און אויף דיר מיט דיין ווייב וועט קימען די קלאָג !

אין דער געבראָכטער ציטאָט קלינגט דאָס וואָרט : „פייערטאָג“ אָן.
שטאַט „יום טוב“ ווי אַן אַנאַכראָניזם, וואָס ווייזט, אַז דער פראָגמענט שטאַמט
פון אַלטן צייטן.

אַ סך אינטערעסאַנטער און אויספירלעכער איז

דער דריטער פראָגמענט : ער האָט אין זיך פאָלגנדיקע

סצענעס :

(1) אחשוורש היסט המנען אַריינפירן ושתו „מיט איר סינעם לאַב“.

(2) המן קומט מיט דעידאָזיקער „באָטשאַפּט“ צו דער קעניגין, זי פאַכט זיך אָבער
אויס פון אחשוורשן :

אַך, וואָס מאַכט ער מיט זיך זאָ איין וועזן !

זאָל ער זיך דערמאָנען זעלבערסט, ווען ער איז באַ מיין ערשטער

פאָטער שטאַלמייסטער געוועזן.

און זאָל ער זיך דערמאָנען זעלבערסט, ווי ער איז געווען

אין גרויסער גוים,

אַז ער האָט געגעסן באַ מיין עלטער-פאָטער אַ שטיקען

זאָל מיט ברויט.

אפּסער איז ער באַזאָפּן מיט מעד און מיט היין ?

זאָל ער גיין שלאָפּן קראַנק אין שני-חיים סעק (?) - בעטכען אַריין !

3) המן גיט איבער אַחשוּרשן ושתים הערטער, הערט דער קעניג ביז אין גיט. אָן
אַרדער (באַפּעל):

המן, המן, כ'האָב דאָך דיר איינמאַל אָן אַרדער געגעבן די קעניגין ושתים
זאָלסטו צונעמען דאָס לעבן!

4) ושתים בעט דעם שרייבער, ער זאָל זי אַריינלאָזן צום קעניג:
אָך ברוּדער-שרייבער, אָך ברוּדער-שרייבער טאָמער וועל איך מיר
קענען אַ דריי טריטלעך נאָכטרעטן? טאָמער וועל איך מיר קענען ביים גע-
בוירענעם קעניג מין יונג לעבן אויסוויינען און אויסבעטן?

5) ושתים טרעט מיט אַ קליינעם טריט. . . און מיט אַ גרויס, ביטער געשריי פאַרן
קעניג. ס'העלפט נישט. זי מוז שטאַרבן. זי געזעגנט זיך מיטן פּוילם:
„אונד אַלע מירשטן, אַ גוטע נאכט!“

6) צוויי דינער רעדן זיך אָן צו פאַרסמען דעם קעניג, מרדכי הערט עס.

7) מרדכי דערציילט אסתרן וועגן דעם פּלאַן פון די דינער אין זי באַשליסט צו גיין
צום קעניג.

8) אסתר פאַרן קעניג:

אָך, אָך, אין מיינעם האַרצן טוט דאָך מיר ברענען אַזוי חיי פלאמען פייער,
דער קעניג אַחשוּרש איז דאָך באַ מיר גאַנץ טייער,
מרדכי האָט מיר אַריינגעשיקט זאָגן, זאָלסט נישט עסן, האָט מ'וועט דיר געבן. . .

9) אסתר פאַרבעט דעם קעניג מיט המנען אויף אַ באַל.

דערמיט ענדיקט זיך דער פראַגמענט.

אין די געבראכטע ציטאָטן האָבן מיר אונטערגעשטראָכן אייניקע פאָר-
מולעס, דימיניטיוון און ווערטער, וואָס פאַרראַטן דעם סטיל פון 17-טן י"ה,
ווי צ. ב. „ברודער-שרייבער!“, „געבוירענער קעניג“, „וואָס מאַכט ער מיט
זיך זאָ איין וועזן!“, „אַרדער“, „באַטשאַפּט“ (אין טעקסט קאַרומפירט: באַטשאַ-
נעס), „זעלבערסט“, „עלטער-פאָטער“, „מאנען“ (=מענער) און דסגל.
ווי ס'ווייזט אויס, שטאַמען אַלע דריי פראַגמענטן פונם זעלבן טעקסט,
פון איין און דערוועלבער „אַקציאָן“.

דאָס דרינגט אַרויס פון פאַלגנדע מאַמענטן:

א) אין די פראַגמענטן געפינען מיר די זעלבע פראַג און
דעמזעלעבן ערנסטן טאָן.

ב) מרדכי, וואָס באַווייזט זיך אין אַלע דריי פראַגמענטן, ווערט
אין זיי פאַרגעשטעלט מיט די זעלבע כאַראַקטער-
שטריכן: אַ שטאַלצער ייד, אַ גדול בישראל, וואָס איז זיך משתול
לסובת זיין פאָלק.

דערדאָזיקער מאַמענט איז זייער וויכטיק און כאַראַקטעריסטיש, וואָרים
אין אַנדערע וואַריאַנטן, וואָס זענען גענומען — ווי מיר וועלן דאָס שפּעטער
ווייזן — פון אַן „אַחשוּרש-זינגשפּיל“, טרעט מרדכי אַרויס אין דער ראָל פון
אַ שפּאַס-מאַכער.

(ג) אויף וויפל ס'לאָזט זיך פעסטשטעלן, וועבט זיך אין אלע דריי פראַגמענטן די זעלבע קאָנצעפציע:
 דעם מוסר-השכל פון דער „אקציאָן“ זאָגט אַרויס ושתי אין דער סצענע, וואָס שטעלט פאַר אירע לעצטע מאַמענטן פאַרן טויט (דריטער פראַגמענט):

„איך בין געוואויגן און געמאָסטן און איידעל געשטעקט
 און היינט מוז איך פון דעם אלעם שטאַרבן גיין.
 דעריבער זאָלט עטץ (-איר) ענק (-אייך)
 נעמען אַראַיה יעדעס וואָבעלע באַ-
 זונדער:
 עטץ זאָלט טוען ענקערע מאַנען האַלטן
 בדרך-הישר...“

דער גאנצער עפיואָד מיט ושתי ווערט געשילדערט, ווי אַן אילוסטראַציע צו דעמרקאָזיקן מוסר: ושתי האָט נישט געהאַלטן איר מאַן „בדרך-הישר“, זי האָט נישט געפאָלגט זיין באַפעל און האָט אים געזידלט מיט שפּאַט-ווערטער („וואָס מאַכט ער מיט זיך זאָ איין ווען? זאָל ער זיך דערמאנען זעלבערסט, ווען ער איז באַ מאַן עלטער-פאָטער שטאַלמייסטער געווען!“ „אפשר איז ער באַזאָפּן“ א.א.וו.)—ווערט זי געשטראָפּט און מוז יונגערהייט אַוועקגיין פון דער וועלט.

פון דער אַנדערער זייט ווייזט ווידער דער אסתר-עפיואָד, ווי וואויל און גוט ס'איז אַ פרוי, אויב זי איז געטריי איר מאַן און, האַלט אים בדרך-הישר: אסתר איז צוגעבונדן צו אַחשורשן („דער קעניג איז דאָך באַ מיר גאַנץ טייער!“), זי טוט אַלץ, כדי אים צו געפעלן, זי פוצט זיך אויס, ווען זי דאַרף קומען פאַר איר מאַן, זי וואָרנט אים פאַר די פאַרברעכערישע די-נער — ווערט זי דערפאַר באַלוינט, דער מלך טוט איר באַגער און די טריי-שאַפט אירע צום מאַן דערפירט סוף-כל-סוף, דערצו, אַז דאָס פאָלק ישראל ווערט געראַטעוועט פון דער סכנה.

אויף אַזאַ אופן ווערן פאַרבונדן די עפיואָדן פון ושתי און אסתר אין אַ האַרמאָניש גאנצעס, וואָס איז דורכגענומען מיט דעם זעלבן מאַטיוו, מיט דעם זעלבן געדאַנק.

ס'איז איבעריק צו באַטאָנען, אַז די געשילדערטע קאָנצעפציע איז זייער דערווייטערט פון מגלתי-אסתר גופא. זי האָט אויך נישט קיין שום אַנלען אין דער יידישער פאָלקס-אַנשויונג, וואָס האָט פאַר דער אסתר-געשיכטע אַ גאַנץ אַנדערן פירוש.

בקיצור: די קאָנצעפציע פון אונזער „אקציאָן“ ווייזט, אַז דאָס שטיק

נעמט זיך פון א פרעמדן גייס, עס איז א פרעמדע פלאצונג אויפן יידיש
פאלקס-באדן.

אחשורוש און אסתר

(א צייכנונג פון א פארשטעלונג אין בריסל פון יאָר 1493)

פרעגט זיך טאקע, וואו האָבן מיר צו זוכן דעם מוסטער, מיט וועלכן ס'האָט זיך באַנוצט דער מחבר פון אונזער „אַקציאָן“? אין דער אייראָפּע-ישער ליטעראַטור געפינען מיר דראַמאַטישע באַאָרבעטונגען פונם אַכטער-שטאָף שוין פון 15-טן י"ה אָן:

סוף 15-טן י"ה האָט מען אויפגעפירט אין דעווענטער אַ דראַמע פון אַחשורש און אַכטער; די דראַמע איז נישט דערהאַלטן געוואָרן, ס'איז בלויז באַוואוסט פון צרכיו-נאָטיצן, אַז מען האָט זי אויפגעפירט.⁽¹⁾

אַ סצענע פון דערדאָזיקער דראַמע, וואָס שטעלט פאַר, ווי אַחשורש גיט אַכטערן אַ צייכן מיטן צעפטער, אַז זי מעג איבערגעבן איר בקשה -- ווערט פאַרגעשטעלט אויף אַ צייכנונג פון סוף 15-טן י"ה; די צייכנונג גע-פינט זיך אין אַ כתב-יד, וואָס באַשרייבט די פייערלעכקייטן, וועלכע מען האָט איינגעאָרדנט אין בריסל דעם יאָר 1496 לכבוד דער שפּאַנישער פּרינצעסין יאָהאַנאַ.⁽²⁾

זייער באַליבט איז געווען דער אַכטער-שטאָף ביי די דראַמאַטיקער פון 16-טן י"ה. עס זענען דערהאַלטן געוואָרן פון דערדאָזיקער צייט אַ ריי לאַטיינישע „געלערנטע“ דראַמעס און דייטשע ביבלישע דראַמעס, וואָס האָבן געשעפט די פאבולע פון מגלת-אַכטער.

די דראַמאַטיקער פון יענער תקופה פלעגן דעם אַכטער-שטאָף צונויפ-בינדן מיט אַקטועלע צייט-פּראָגן און פאַרשטעלן די הויפּט-געשטאַלטן פון מגלת אַכטער, ווי סימבאָלן פון רעליגיעזע שטרעמונגען.

אַזוי למשל ווערט אין אַ אַכטער-דראַמע פון 16-טן י"ה אויסגעטייטשט דער שטאָף אויפן סאָלגנדיקן אופן: המן איז דער פאַרטרעטער פון יידנטום, וואָס וויל דערפירן קריסטוסן צו דער תּלִיָה, מרדכי שטעלט פאַר קריסטוסן, אַכטער און ושתִי ווערן פאַרגעשטעלט ווי דער מין מענטשן, וואָס פאַרשטייט נישט גאָטס ווערטער.⁽³⁾

אין אַן אַנדער אַכטער-דראַמע, וואָס איז אָנגעשריבן פונם דראַמאַטי-קער טאָמאַס נאָאָגעאָרג, סימבאָליזירט מרדכי די פּראָטעסטאַנטן, המן – די קאַטאָליקן און אַחשורש – די פירשטן, וואָס פּראָטעזשירן דעם פּראָטעס-טאַנטיזם.⁽⁴⁾

מ'דאַרף דערמאָנען, אַז אַן אַכטער-דראַמע האָט זיך געפונען אויך אינם

(1) פאַרגל. W. Creizenach: Gesch. des neueren Dramas I 2 p. 344.

(2) פאַרגל. M. Hermann: Forschungen zur deutsch. Theatergeschichte lc. p. 382—3 Abbildung Nr. 68.

(3) פאַרגלייך די אָפּהאַנדלונגען וועגן אַכטער-דראַמעס אין H. Holstein's: Archiv für Litteraturgeschichte X p. 147—154, XI p. 442; XII 46—60; ווי אויך: L. Geiger: Die Juden und die deutsche Litteratur (Zeitschrift für die Gesch. der Juden in Deutschland II p. 357 ff.)

(4) L. Geiger lc. p. 357.

רעפערטואר פון די דייטשע מייסטערזינגער. אָנגעשריבן האָט זי דאָס יאָר 1536 נישט קיין אַנדערער, ווי דער באַוואוסטער נירנבערגער שוטטער און דיכטער האַנס סאַקס.⁽¹⁾

אסתר-דראַמעס זענען אויך פאַרשפרייט געווען אין פוילן, ווי ס'בא-וויוז דאָס אַ ביכער-רשימה פונם פוילישן בוכהענדל'ער באַלטאָזאר הובנער, וואָס האָט אין י. 1592 געהאַט אויפן לאַגער אַן אימפּאַקאַנטע Comedia Hester.⁽²⁾

די דערמאָנטע „געלערנטע“ און רעפּאַרמאַטאָרן-דראַמעס שטייען אָבער נישט אין קיין שום צוזאַמענהאַנג מיט אונזער יידישער „אַקציאָן“. ס'איז אויך נישט פאַראַן קיין שום קרובהשאַפט צווישן איר און דער אסתר-דראַמע פון האַנס סאַקס, וואָס איז נישט מער, ווי אַ דיאַלאָגזירטע דער-ציילונג פונם ביבלישן שטאָף אָן שום פרושים און הינטער-געדאַנקען. דער השפּעה-קרייז, אין וועלכן ס'איז אויפגעקומען די יידישע אסתר-און אַחשורש-אַקציאָן, לאָזט זיך דאַגעגן אויפדעקן אינעם רעפּערטואַר פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן: אין דער ענגלישער ליטע-ראַטור איז באַוואוסט אַן אינטערלודיום (אַ מין צווישן-זינגשפּיל) אויף דער טעמע „אסתר און אַחשורש“, וואָס איז דערשינען אין דרוק אין י. 1572. סוף 16=טן י"ה באַווייזט זיך אַן אַנאָנימע אסתר-דראַמע אויף ענ-גליש און ווערט אונטערן טיטל: *Esther and Ahasverus* אויפגעפירט דעם 3=טן און 10=טן יוני 1594 פון דער באַוואוסטער קאָמעדיאַנטן-קאָמפּאָניע, וואָס איז געווען אָנגעדינגען ביים לאַרד טשעמבערלען. מיט דערדאָזיקער קאָמפּאָניע האָט דעמאָלט, אַגב, אָנגעפירט נישט קיין אַנדערער, ווי שעקספיר אליין.

דער ענגלישער אָריגינאַל פון דער דערמאָנטער אסתר-דראַמע איז נישט באַקאַנט, עס האָבן זיך אָבער דערהאַלטן אַ ריי באַארבעטונגען אויף לאַטייניש און דייטש, וואָס האָבן זיך געשטיצט אויפן ענגלישן אורטעקסט. אזוי, למשל, איז באַוואוסט, אז אויף לאַטייניש האָבן דעם אסתר-שטאָף באַהאַנדלט די דייטשע דראַמאַטיקער מאַריץ פון העסן און יאָהאַן וואַלענטיין אַנדערע, וואָס האָבן געשאַפן אָנהייב 17=טן י"ה און וואָס האָבן זייערע אסתר-דראַמעס אָנגעשריבן – ווי זיי דריקן זיך אליין אויס – „ad acmulationem anglicorum histrionum“, דאָס הייסט: „לויטן שטייגער פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן“. אַ סך וויכטיקער איז אָבער פאַר אונזער צוועק די דייטשע באַארבע-טונג פון דער ענגלישער אסתר-דראַמע, מיט וועלכער ס'פלעגן זיך באַנוצן

(1) פאַרגל. Hans Sachs: Werke, editio A. v. Keller und E. Goetze Bd. 1 u. 15

(2) W. Hahn: Literatura dramat. Ic, p. 55,

די ענגלישע קאמעדיאנטן-קאמפאניעס, וואָס האָבן אַרומגעוואַנדערט איבער
דייטשלאַנד און איבער די סלאַווישע לענדער.

דידאָזיקע באַארבעטונג שטאַמט לויט טיטמאַנס אויספאַרשונגען
פון נידערזאַקסן און איז כאַראַקטעריסטיש דערמיט, וואָס דער באַארבעטער
גיט-איבער מיט די ווערטער פון לוטערס ביבל-איבערזעצונג - די ציטאַטן
פון מגילת אסתר, וואָס זענען אַריינגעפלאַכטן אין דער פיעסע.

ווי עס שטעלט פֿעסט קרייצענאַך האָט מען די ענגלישע אסתר-דראַמע
אויפגעפירט אין דייטשלאַנד דאָס ערשטע מאל אַרום 1605. אין 1620 ווערט די
דערמאָנטע דייטשע באַארבעטונג פאַרעפנטלעכט אין דער זאַמלונג פון קאָ-
מעדיאַנטן-שטיק, וואָס איז דעמאָלט אַרויסגעגעבן אונטערן לאַנגן, אָבער
זייער כאַראַקטעריסטישן טיטל: „Engelische Comedien und Tragedien, das ist: Sehr schöne, herrliche und ausser-
lesene geist-und weltliche Comedi und Tragedi Spiel
sampt dem Pickelhering. Welche wegen ihrer artigen
Intentionen, kurzweiligen auch theils wahrhaftigen
Geschicht halber von den Engelländern in De-
utschland an Königlichen - Chur- und Fürstlichen
Höfen, auch in vornehmen Reichs-See-und Han-
dels-Städten seynd agirt und gehalten worden und
zuvor nie im Druck aussgegangen“ etc.

דיזעלבע באַארבעטונג געפינט זיך אויך אין דער זאַמלונג פון קאָמע-
דיאַנטן-שטיק, וואָס איז דערשינען אין 1670 אונטערן טיטל: „Schaubühne
Englischer und Französischer Comödianten“ etc.

אונטן ברענגען מיר, לויט קרייצענאַכס אויספאַרשונגען, אַרשימה,
אין וועלכער ס'ווערן פאַרצייכנט די שטעט, וואו די ענגלישע קאָמע-
דיאַנטן האָבן אויפגעפירט די אסתר-דראַמע, די יאָרן, ווען זיי האָבן גע-
שטעלט די פיעסע, און די צעדרייטע טיטלעך, אונטער וועלכע זיי פלעגן
דאָס שטיק אָנאָנסירן:

1626 אין דרעזדן: „Tragicomoedia von dem Hamann
und der Königin Ester“.

1651 אין פראַנק (?!): „Comödia von dem König Ahasvero
und dem hoffärtigen Aman“.

1660 אין גיסטראָוו (מעקלענבורג): „Von dem hoffertigen
Haman und der demütigen Ester“.

1660 אין לינעבורג: „Von der dehmütigen Esther und
dem hochmutigen Haman“.

„Von dem König Ahasverus, der 1665 אין דרעזדען :
Königin Esther und dem hoffärtigen Haman“.

1672 — 1676 אין מאסקווע.

„Der grosse Ahasvero und die demü-
tigit Esther“.

אין די זאמלונגען פון די קאמעדיאנטן-שטיק פון די יארן 1620 און
1670 טראגט די אסתר-דראמע דעם טיטל: „Die Comoedia von der
Königin Esther und dem hoffärtigen Haman“, דערדאזיקער
טעקסט האט אויך געדינט ווי א מוסטער פאר פארשיידענע באארבעטונגען,
וואס זענען געווען באשטימט פאר מאריאנעטן-פאך שטעלונגען.¹⁾
פון די געבראכטע פרטים איז צו זען, אז די דייטשע באארבעטונג
פון דער ענגלישער אסתר-דראמע איז געווען בעתן 17-טן י"ה שטארק פאר-
שפרייט סיי אין די דייטשע געביטן, סיי אין די סלאווישע געגנטן.
זי איז געווען א מין „אייזערנער פאנד“ אינם רעפערטואר פון די
ענגלישע קאמעדיאנטן, וואס פלעגן זי כסדר שטעלן בעת זייערע וואנדערונג-
גען איבער שטעט און שטעטלעך.

צו דער פאפולאריזירונג פון דעם שטיק האבן אויך א סך מיטגע-
האלפן די אויסגאבן פון י. 1620 און 1670, וואס האבן יעדערן געגעבן די
מעגלעכקייט, זיך גענוי צו באקענען מיטן טעקסט פון דער דראמע.
דער שם פון דער פיעסע האט אויך צוגעצויגן די געטא-מענטשן און
באלד האט זיך געפונען א באארבעטער (אדער גאר עטלעכע באארבעטער),
וואס האט דעם דייטשן טעקסט איבערגעמאכט אויף יידיש און אזוי-ארום
בארייכערט דעם רעפערטואר פון די יידישע שפילער מיט א נייען „שלאגער“.
די אָנגעוויזענע קרובהשאפט ווערט בולט, ווען מען פארגלייכט די
פראגמענטן פון דער יידישער „אקציאן“ מיטן דייטשן קאמעדיאנטן-טעקסט.
אין פלוג אנטפלעקן זיך פאָלגנדיקע מאַמענטן, וואס באַווייזן די
קרובהשאפט פון ביידע פיעסעס:

א) אין אונזערע פראגמענטן איז נישטאָ קיין איינציקע סצענע, וואָס
זאָל נישט פאָרקומען אינם ענגליש-דייטשן קאמעדיאנטן-שטיק. די טעכניק
פון די דיאלאָגן איז דאָ און דאָרט דיזעלבע. מיר באַגעגענען אַפילו דעם
זעלבן מנהג, צו געזעגענען זיך מיטן פובליקום נאָכן אָפּשפילן די ראָל.

1) פארגלייך: Die Schauspiele der englischen Komödianten in Deutschland, editio: Julius Tittmann (Leipzig 1880).

2) J. Tittmann: Deutsche Dichter des 16. Jhrh. (Leipzig 1858) Bd. XIII p. 1—44.

3) W. Creizenach: Schauspiele der engl. Komödianten (Deutsche National-Lit-
teratur, Bd. 23) p. 27, 28, 52, 82.

4) Engel: Deutsche Puppen-Komödien (Oldenburg 1877) Heft VI.

דאָ און דאָרט ווינטשט ווּשתי „די פירשטן“ ה. ה. דעם עולם „א גוטע נאכט“
און ענדיקט דערמיט איר ראָל. ענלעך טרעט אויך אַרויס המן מיט אַ גע-
זעגענונגס-פאַרמולע, בעת מען הענגט אויף דער תליה:

„Wie süß ist das Leben, wie bitter ist der Tod!
Nun Welt Ade!“

אַט. ווי עס קלינגען אינם דייטשן טעקסט זיינע לעצטע ווערטער.
(ב) אַ וויכטיקער באַווייז, וואָס באַשטעטיקט די קרובהשאַפט פון די
באַהאַנדלטע טעקסטן – איז די פיגור פֿונם „ברודער-שרייבער“. דידאָזיקע
פיגור איז אין דער מגלת-אסתר אינגאַנצן נישט באַקאַנט.

זי איז אַ פרייע דערפֿינדונג און מיר באַ-
געגענען זי דאָס ערשטע מאָל אינם קאַמעדיאַנס-
שטיק. פון דאַנען האָט זי – ווייזט-אויס – אַריבערגעוואַנדערט אין אונ-
זערע יידישע פראָגמענטן, וואו ס'געפינען זיך פון איר שפורן אין ווּשתיס
ווערטער:

„אַך ברודער-שרייבער, אַך ברודער-שרייבער

טאַמער וועל איך מיר קענען אַ דריי טריטלעך נאַכטערעטן“
(דריטער פראָגמענט)

(ג) דעם וויכטיקסטן באַווייז פילרעט די קאַנצעפציע.
מיר האָפֿן שוין פריער אָנגעמערקט, אַז דער מוסר-השכל פון דער
יידישער אחשוּרש-אַקציאָן איז, אַז די ווייבער דאַרפֿן האַלטן די מענער
„בדרך-הישר“.

דיזעלבע „ציכטיקע אינטענציע“ – אום צו ריידן מיט די ווערטער
פון דער פיעטע-זאַמלונג פון י. 1620 – געפינען מיר אויך אין דער ענגליש-
דייטשער אסתר-„קאַמעדיע“.

דער מוסר ווערט אין דעם קאַמעדיאַנטן-שטיק אילוסטרירט אויף אַ
דאָפֿלטן אופן: אויף אַ טראַגישן און קאַמישן.

נעבן דער הויפט-אַקציאָן שפינט זיך דאָ אַ קאַמישע נעבן-אַקציאָן. אין
דער הויפט-אַקציאָן וויקלט זיך פאַנאַנדער דער קאַנפליקט אַרום אַחוּרשעס
באַפֿעל, אַז פרויען מוזן באַפֿרידיקן יעדן באַגער פון די מענער. אין דער
אינטערמעדיע טרעטן אַרויס אַלס הויפט-פיגורן, – דער שפּאַס-מאַכער
האַנס קנאַפּקעזע און זיין קאַנטריפּ און ס'פירט זיך צווישן זיי אַ
קאַמישער קאַמף אַרום דערוועלבער פראַגע, וואָס שטייט אין מיטלפונקט פון
דער הויפט-אַקציאָן: ווער האָט צו באַפֿעלן און ווער צו פאָלגן, דער מאַן
אָדער די פרוי?

(ד) לסוף איז נאָך וויכטיק אונטערצושטרייכן דעם כאַראַקטעריסטישן

מאמענט, אז די פיגור פון מרדכי ווערט אין ביידע טעקסטן, סיי אינם יידישן, סיי אינם דייטשן, געהאלטן אין דעם זעלבן ערנסטן טאָן.
 דער איינציקער אונטערשייד, וואָס וואָרפט זיך אין די אויגן ביים פאָרגלייכן די טעקסטן, איז דער, וואָס אין די יידישע פראָגמענטן פעלט די טיפישע פיגור פון די קאָמעדיאַנטן-שטיק: דער קלאָון! אין דער ענגליש-דייטשער אסתר-קאָמעדיע שפילט די קלאָון-ראָלע דער העלד פון דער אַנטערמעדיע: האָנס קנאָפּקעזע. אַזאָ מין האָנס קנאָפּקעזע פאָגעגענען מיר נישט אין די פראָגמענטן פון דער יידישער אַחשורש-אַקציאָן. דאָס איז אַבער נאָר אַ צופאַל. ווי באַוואוסט, איז די יידישע אַקציאָן דערהאַלטן געוואָרן אַלס פראָגמענט און דערמיט דערקלערט זי אויך, וואָס צופעליק געפינען זיך נישט אין די דערהאַלטענע טעלן ייין שפורן פון דער קאָמישער פיגור. זי איז אַבער זיכער אין דער פיעסע איפּגעטרעטן. אַ ראיה - די קאָמישע פיגור אין אַ וואַריאַנט פונם אַחשורש-זינגשפיל, וואָס הייסט דאָרט „מאַנדריש דער הויפּנאַר“ אָדער „פּרינק מאַנדריןאַ“. אין איינעם פון די ווייטערע קאַפּיטלעך וועלן מיר ווייזן, אז דערדאָזיקער וואַריאַנט פונם אַחשורש-זינגשפיל שטעלט מיט זיך פאָר אַ באַאָרבעטונג פון דער יידישער אַחשורש-אַקציאָן. ס'איז דעריבער וואַרשיינלעך, אז די קאָמישע פיגור פונם וואַריאַנט איז נישט גע-ווען קיין נייער פערסאָנאַזש, נאָר אַ געשטאַלט, וואָס איז שוין געווען אינם מוסטער ד. ה. אין דער אַחשורש-אַקציאָן.

ב. די אַקציאָן פון יונה הנביא מיטן וואַלפּיש. פון דערדאָזיקער „אַקציאָן“ איז אונז דערהאַלטן געוואָרן בלויז אַ קליינער פראָגמענט: אינגאַנצן 2 סטראָפּן פון פראָלאָג. זיי זענען פאַרעפנט-לעכט אין ג. פּרילוצקיס: יידישע פאָלקסלידער I נר. 66 און אָט ווי זיי לויטן:

גיט מאָרגן, מיינע ליבע הערן!
 האָט איר נישט געטון אַמאָל הערן,
 שריפטן, ביכער לעזן?
 יונה הנביא איז אַ גרויסער וואַרנאָגער געוועזן!

ווי יונה הנביא האָט געטון אויף די שיף אַראָפּקומען,
 האָט אים אַ גרויסער ווינט אַרומגענומען,
 ווי דער ווינט האָט אים געטריבן אַהין און אַהער
 ביז ער איז געקומען צו דעם טיפּן מער.

פאָרגלייכן מיר דידאָזיקע סטראָפּן מיטן פראָלאָג, מיט וועלכן ס'הויבט זיך אָן די יונה-דראַמע, וואָס געפינט זיך אין דער באַוואוסטער זאַמלונג

פון אייזיק וואלד - קאן מען גלייך דערקענען, אז אונזער פראגמענט שטייט נישט אין קיין שום צוזאמענהאנג מיט דער דערמאנטער ביבלישער דראמע פון 16-טן י"ה. ער נעמט זיך פון גאָר אַן אַנדערער יונה-פיעסע. זיידער איז דער פראגמענט צו קליין, מען זאָל קאָנען פעסטשטעלן, צי דאָס שטיק, פון וועלכן ער נעמט זיך, איז געווען אַן אַריגינעלעס, אָדער אַ באַארבעטונג פון אַ פּרעמדן מוסטער. פונדעסטוועגן דאָרף מען באַמערקן, אז די ענגלישע קאָמעדיאַנטן-קאָמפּאָזיטן, וואָס האָבן אַרומגעוואַנדערט בעתן 17-טן י"ה איבער די דייטשע און סלאַווישע לענדער, האָבן מיטגעפירט מיט זיך אַ פיעסע, וואָס האָט געטראָגן דעם טיטל: „Ein Comedie auss dem Propheten Jona“. דאָס שטיק איז געווען אַ דייטשע באַארבעטונג פון דער ענגלישער קאָמעדיע: „A looking glass for London and England“, וואָס איז געשריבן פונם ענגלישן דראַמאַטיקער ראָבערט גריין און וואָס איז דאָס ערשטע מאָל פאַרעפנטלעכט אין יאָר 1594. די ערשטע אויפפירונג פון דער דייטשער באַארבעטונג לאָזט זיך פעסטשטעלן אין נערדלינגען אין י. 1605. דאָס שטיק שילדערט די זינד פון ניווה אין דער נביא טרעט דאָ אַרויס מיט לאַנגע דרשות, וואָס האָבן אין זיך אַ סך קרובהשאַפט מיט די פאַרהעלטענישן פון 16-טן י"ה.⁽¹⁾

ס'איז זייער וואַרשיינלעך, אז דאָס יידישע יונה-שטיק, פון וועלכן ס'איז דערהאלטן געוואָרן דער ציטירטער פראָלאָג, איז געווען, פונקט ווי די אחשוורש-אַקציאָן, אַ באַארבעטונג פון אַ מוסטער, וואָס איז צו זוכן אינם רעפערטואַר פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן. אויף געוויס לאָזט זיך דאָס אָבער נישט פעסטשטעלן.

ג) אַן אַקציאָן פון דאָקטאָר פויסטוס.

אַלץ, וואָס מיר ווייסן וועגן איר, איז אַ צופעליקע נאָטיץ אין פ. מאַרעקס קורצן אַרטיקל: Народный вариант одной драмы „Пережитое“ (פּעטערבורג 1910, באַנד II). וואָס איז אָפגעדרוקט אין „פויסט“ - וואַריאַנט, וואָס איז אים באַקאַנט אונטערן טיטל: „דער מלמד און דער טיי וויל“. ס'איז מעגלעך, אז דאָס דאָזיקע שטיק שטעלט מיט זיך פאַר אַ באַארבעטונג פון דער „פויסט“-פיעסע, וועלכע די ענגלישע קאָמעדיאַנטן פלעגן זייער אָפט אויפפירן בעת זייערע וואַנדערונגען. דאָס „פויסט“-שפּיל פון די קאָמעדיאַנטן האָט געשטאַמט פון דער באַוואוסטער פיעסע פונם ענגלישן דראַמאַטיקער קריסטאָפּער מאַרלאָו (1564 — 1593): „The Tragical History of the Life and Death of Doctor Faustus“.

(1) מאַרגינד: W. Creizenach: Schauspiele der englischen Comödianten, 1c, p. 34—35, 61.

וואָס איז דערשינען אין יאָר 1588. ביי די קאָמעדיאַנטן האָט די פּיעסע
 געטראָגן דעם טיטל: „Eine Tragödia von dem Doctor Faustus“
 די עלטסטע אויפפירונג פון דערדאָזיקער דייטשער באַארבעטונג לאָזט זיך
 פעסטשטעלן אין גראַץ אין יאָר 1608. די פּיעסע האָבן דאָן פאַרשיידענע
 קאָמעדיאַנטן-טרופּעס אומגעציילטע מאָל געשטעלט אין די שטעט פון זייערע
 וואַנדערונגען, דערהויפּט אָבער בעת די ירידים אין פראַנקפורט אַם מיין,
 לייפציג, דאַנציג און פראַג. די קאָמפּאָניע פון דזשאָן גריין האָט אויפגעפירט
 דאָס פויסט-שטיק אויך אין פּוילן (1618 — 1617).¹⁾
 די יידן האָבן אַלדאָ געהאַט גענוג געלעגנהייטן, כדי זיך צו באַקענען
 מיט דערדאָזיקער צויבערער- און טייוולס-פּיעסע.

W. Creizenach: Schauspiele der engl. Comödianten lc. : פאַרגלייך (I
 „ Geschichte des Volksschauspiels von Doctor Faust (Halle 1878)
 J. Meissner: Die engl. Comödianten in Oesterreich lc. p. 88—92
 St. Windakiewicz: Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej lc. p. 17

דאָס עלפטע קאפיטל

דער רעפערטואר פון די יידישע קאמעדיאנטן

2

זינגשפילן

דער זינגשפיל-גייסט און די פארמען פון זיינע אנטפלעקונגען. — דער מעלאָדראַ-
מאַטישער רעזיסער און זיינע פארטרעטער. — געזונגענע ראָלעס. סתם
שיינע מעלאָדיעס און דיס־אָנט־טענער. — דאָס אַריינזען פאָלקסלידער אין
די ראָלעס — דער הוימוטיקער רעציטאַטיוו. — דאָס גלות־זינגשפיל: די זינג-
שפיל־שיכטן, די באַראָק־אַרכיטעקטאָניק, סטילזירטע פיגורן, די קאָנצעפציע. —
דאָס אַנג־זינגשפיל: דאָס פאַרהעלטעניש צו דער ביבלישער דראַמע, שמואל און
שאוּל, דער קלאָון, די קאָנצעפציע. — דאָס זינגשפיל פון חנה און פנינה. —
דאָס עקדת־יצחק־זינגשפיל: פראלויזיום און אינטערלודיעס, דער קלאָון און זיין
געזאַנג, דער מוסר־השכל. — דאָס זינגשפיל פון סדום ועמורה: אַן ענלעך שטיק
אינם רעפערטואַר פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן, דער קלאָון. — דאָס זינגשפיל
פון מכירת־יוסף: ליברעטאָ-כאָראַקטער פונם טעקסט, כאָר־לידער, אינטערלודיעס,
מאַסקעס. — דאָס זינגשפיל פון יציאת־מצרים: דער העראָלד אַלס ארלעקין. —
דאָס זינגשפיל פון חכמת שלמה: דער העראָלד אַלס ארלעקין, ד.ר. מעלאָדראַמאַ-
טישער רעזיסטאַר, דער „מאַרש“, די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר, דאָס פראלויזיום,
די אַרכיטעקטאָניק, דער סך־הכל. — דאָס אַשמדאי־זינגשפיל: דער ליברעטאָ-
כאָראַקטער פונם טעקסט, דער ארלעקינאָ-פיעראָ, אַשמדאי אין דער מאַסקע פון
קאַפיטאַנאָ, די אינטערמעדיע, די אַרכיטעקטאָניק.

די זינגשפילן זענען געווען פון דעם מין פיעסעס, וואָס האָבן זיך
אַממערסטן געמערט אין די דייטשע און סלאַווישע געטאָס. זיי לייגן
אַרויף דעם שטעמפל אויפן גאַנצן רעפערטואַר פון די יידישע שפילער אין
משך פון 17-טן י"ה און בילדן זיין רייכסטן און פארביקסטן טייל.
כמעט אַלע פיעסעס, וואָס האָבן זיך איינגעפלאַנצט אין יידישן טעאַ-
טער אין משך פון דער „מיסטער־זינגער“־תקופה, ווי אויך די נייע אַקציע־

נען, וואָס זענען צוגעקומען ערשט אין 17-טן י"ה, האָבן זיך געמוזט אונטער-
וואַרפן דעם אויפגעקומענעם זינגשפיל-גייסט, וואָס האָט איבערגעאַנדערשט
די אַלטע ירושה און צונויפגעפלאַכטן דאָס איבערגענומענע וואָרט מיט
קלאַנגען און געזאַנגען.

די יידישע באַארבעטער פון 17-טן י"ה האָבן גענומען צופאַסן די
טעקסטן צו דער נייער ענגליש-איטאַליענישער מאָדע, ווי מ'האָט דאָס דעמאָלט
אַנגערופן - זיי האָבן זיי גענומען „זעצן אין טאָן“ ד. ה. פאַר-
וואַנדלען אין געזונגענע פיעסעס.

דאָס שפּיל, וועלכעס מען פלעגט פריער לויטן מוסטער פון די מייסטער-
זינגער רעציטירן, איז איצט איבערגעביטן געוואָרן אין אַ זינגשפּיל.
זעלטן ווען מען האָט געשווינט דעם מאָנאָלאָג אָדער דיאַלאָג. בדרך-
כלל איז ער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סאָלאָגעזאַנג אָדער אַ דועט. די
אינפראמעסן, וועלכע מען פלעגט שוין אין 16-טן י"ה זינגען, זענען
איצט אויסגעפיינערט געוואָרן און האָבן אָפט באַקומען דעם כאַראַקטער פון
אינטערלודיעס, וועלכע מען פלעגט נישט זינגען מער אין דער
פאַרם פון אַן איינטאָניקן כאַרגעזאַנג (ווי אַמאָל די אינפראמעסן). נאָר אין
דער פאַרם פון צוויי-דריי- און מער-טאָניקע דועטן, טערצעטן א. דסגל.

נישט זעלטן פלעגן די באַארבעטער-קאָמפּאָזיטאָרן אַריינפּלעכטן אין
טעקסט נייע אינטערלודיעס, פּאָקסלידער אָדער סתם-מעלאָדיעס אָן
ווערטער.

אַ חוץ דעם ליברעטאָ-כאָראַקטער פון די טעקסטן, וועל-
כע מען האָט צונויפגעשטעלט אין משך פון 17-טן י"ה פון די ביבלישע
קאָמעדיעס און אַקציאָנען, איז פאַר דעם נייעם מין באַארבעטונגען כאַראַק-
טעריסטיש די סטיליזירונג פון די הויפטפיגורן לויט שאַפּלאַנען,
וואָס זענען געווען אָנגענומען אין קאָמעדיאַנטן-טעאַטער. די באַארבעטער
פלעגן סטיליזירן די פערסאָנאַזשן לויטן מוסטער פון די מאַסקעס אין דער
איטאַליענישער *commedia dell'arte*: אַזוי למשל איז פון גליטן אָדער
אַשמדאי געוואָרן אַ מין קאָפיטאַנאַ (ריטער-פּאַנפאַראַן), פון יעקבן אָדער
אַחשורשן אַ מין פּאַנטאַלאָנע (קאָמישער אַטער) א. דסגל.

די באַארבעטער האָבן אויך נישט פאַרגעסן אַריינצושטעלן אין די
טעקסטן ראָלעס פאַרן ליבלינג פון 17-טן י"ה, פאַרן: קלאָון-ארלעקין. זיי
פלעגן אים געוויינטלעך איבערגעבן די ראָל פונם אַמאָליקן „אין- און אויס-
שרייער“, פונם העראַלד-לויפער. ווי אַמאָל האָבן די באַארבעטער אויך פאַר-
וואַנדלט די פיגורן פון דער אייגנטלעכער אַקציע און קלאָנען (למשל:
מרדכי אינם אַחשורש-זינגשפּיל, דער שטן אינם עקדת-יצחק-זינגשפּיל,

א ש מ ד א י אין דער אינטערמעדיע, וואָס איז צוגעשטעפּט צום אַשמדאָי-
זינגשפּיל א. דסגל.).

א ווייטערער כאַראַקטעריסטישער שטריך פון די זינגשפּילן זענען די
ב א ל ע ט נ, וועלכע מען פלעגט איינאָרדנען ביי געוויסע סיטואַציעס לויט
די אָנווייזונגען פון די באַארבעטער. נישט געקוקט אויף די ענדערונגען,
סטילזירונגען און דערווייטערונגען, וועלכע די באַארבעטער פלעגן אַרייַג-
ברענגען אין די טעקסטן פון 16-טן און אין די אַקציאָנען פון 17-טן י"ה,
זענען פונדעסטוועגן די טעקסטן נישט פאַרווילדערט געוואָרן אין אַזאַ מאַס,
ווי דאָס פלעגט געשען מיט די דראַמעס, וואָס זענען אַריינגעפאַלן אין די
הענט פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן.

די יידישע באַארבעטער פלעגן א י ב ע ר ל אָ ז אָן אין די ליברעטאָס
דעם מוסר-השכל פון די דראַמעס, מיט וועלכע זיי פלעגן זיך
באַנוצן ווי מיט אַ מאַטעריאַל פאַר זייערע זינגשפּילן. דאָסגלייכן האָבן זיי
צוליב אויסערלעכע טעמים, ווי דאָס שפּילן אין די הייזער - נישט גע-
ענדערט די פאָסטנאָכט-שפּיל-טעכניק פון די אַלטע
ביבלישע קאָמעדיעס און זיי פלעגן אַפילו לויט דערדאָזיקער טעכניק איבער-
אַרבעטן די אַקציאָנען פון 17-טן י"ה, וואָס זענען געווען געבויט לויט דער
מער-אַנטוויקלטער טעכניק פון די קאָמעדיאַנטן (פאַרגלייך, למשל, דאָס
אחשורש-זינגשפּיל).

אין אַלגעמיין זענען די יידישע באַארבעטער געאַנגען נאָכן מוסטער
פונם דייטשן דראַמאַטיקער פון אָנהויב 17-טן י"ה, י א ק אָ ב א י י ע ר,
וואָס האָט מיט זיינע „זינגעט-שפּילן“ געפרווט שאַפן אַ בריק צווישן
דער אַלטער מייסטערזינגער-דראַמע און דער פריש-אויפגעשפראָצטער, „שפאַ-
נעדער“ קאָמעדיאַנטן-קונסט.

פון דעם אַלגעמיינעם אויספיר איבער די יידישע זינגשפּילן פירט אונז
איצט דער וועג צו אַריי א י י נ צ ל ה י י ט נ, וואָס דרינגען אַרויס פון
די „ליברעטאָס“ גופא און וואָס וועלן בולט אילוסטרירן די אָנגעמערקטע
כאָראַקטעריסטישע שטריכן פון דעם זינגשפּיל-רעפערטואַר.

קודם-כל דאָרף טעסטגעשטעלט ווערן, אַז דערדאָזיקער רעפערטואַר איז
געווען צונויפגעשטעלט אויסשליסלעך פון ביבלישע זינגשפּילן: די
באַארבעטער האָבן פאַרוואַנדלט אין זינגשפּילן כמעט אַלע ביבלישע דראַמעס,
וועלכע מיר געפינען אין דער יידישער דראַמאַטישער ליטעראַטור פון 16-טן
י"ה. אָן אויסנאָם בילדעט בלויז די יונה-דראַמע, וואָס פאַר איר
געפינט זיך נישט אין די טראַדיציאָנעלע קוועלן קיין זיין-שטיק אין דער
פאַרם פון אַ זינגשפּיל. אַ חוץ די ביבלישע דראַמעס פון 16-טן י"ה איז

נאך איינעם געוואָרן אין דער פּאַרם פון אַ זינגשפּיל - די אַקציע
פון „אחשורש און אסתר“, וואָס איז אונז שוין באַקאַנט.
דער זינגשפּיל - כאַראַקטער פון די באַאַרבעטונגען,
וועלכע מיר זענען דאָ אויסן, דרינגט אַרויס פון פאַלגנדע איינצלעייטן, וואָס
לאָזן זיך אויסשליסן פון די „פאַרטאַנטע“ טעקסטן:
די אינטערעסאַנטסטע דערשיינונג, וואָס קלערט-אויף דעם כאַראַקטער
פון די באַהאַנדלטע באַאַרבעטונגען, איז דער מעלאָדראַמאַטישער
רעזשיסער, וואָס באַווייזט זיך אין אייניקע טעקסטן.
ער פאַרנעמט דאָס אַרט פונם אַמאָליקן העראַלד און מאַכט די עבודה
פונם איינשרייער אויף אַ „זינגענדיקן“ אופן:
פּאַיאַץ (-איינשרייער):

יאָ דאָס איז וואָר
וואָס איך בין צווייטער פּאַיאַץ
איך בין אַהער געקומען
אַ שיינע מעלאָדיע אָנצוזינגען
און ער הייבט גלייך אָן צו דיריגירן מיטן כאַר (חכמת - שלמה-זינג-
שפּיל).⁽¹⁾

ענדעך איז דער פּאַיאַץ אין אַ וואַריאַנט פון „מכירת יוסף“ (M):

„וואָס זאָל מען מאַכן?
זינגען און לאַכען!
לאַכען און זינגען!
— — — — —

מיינע מעלאָדיע צו ענדע
איר קענט קלאַטשן מיט די הענדע.“
אין אַן אַדער זינגשפּיל באַרויקט דער פּאַיאַץ דאָס פּובליקום מיט
אַ לידל:

שטיל, שטיל, שטיל!
רוישט נישט, ווי אין אַ מיל
הערט-אויס אלע מיט אַ גוטן געפיל!
(מלך שאול-זינגשפּיל)⁽²⁾

אינם זעלבן זינגשפּיל דיריגירט ער מיטן כאַר, וואָס שטעלט דאָ פאַר
דעם קעניגס אַרמיי („וואַכן“), ווי אויך מיט דער קאָפּעליע, וואָס באַגלייט
דעם געזאַנג פון די זאַקסיאַן-זינגער:

(1) ג. פּריזוצקי: זאַמליכער פאַר כאַלקלאַר II ז. 104

(2) ג. פ. I ז. 113

„ציט-אויס, ציט-אויס, איר אַלע די וואַכן (יכאַר)
טירן, טויערן אויפצומאַכן!

די וואַכן, די וואַכן זאָלן ווערן פאַרשפּרייט!

שפּילט אַ מאַרש! דער קיניג שאַלט גייט!

(ג. פ. I ז. 113)

ענלעך איז אינם חכמת-שלמה-זינגשפּיל:

פּאַיאָן (=העראַלד):

פון טראַמייטן, פון שאַלן

דעם קיניג שלמה אויפצושפּילן!

(ג. פ. II ז. 111)

אין די זינגשפּילן, וואו ס'טרעטן נישט אַרויס קיין באַזונדערע העראַלדן-
דיריגענטן, פאַרטרעט זיי ווי אַמאָל דער אָדער יענער הויפט-ראַליסט. אַזוי
זען מיר למשל אינם ווילנער וואַריאַנט פונם אַחשוּרש-זינגשפּיל, ווי די
קאָפּלע אָדער דער כאָר באַקומען אַ צייכן, צו שפּילן אָדער צו זינגען -
אַמאָל פון „קענצלער“, דאָס אַנדערע מאָל פון המנען און אַ דריט מאָל
פון ושתִּי:

דער קענצלער פירט דאָ אויס מיטן כאָר דאָס פּראָלויזיום ד. ה. דאָס
פאַרשפּיל, וואָס איז אַריינגעפלאַכטן אין דער פיעסע פאַרן ערשטן אַקט און
באַשטייט פון אַ דועט צווישן דעם סאַליסט (קענצלער) אין דעם כאָר. אין
אָן אַנדער אָרט פון דעם זעלבן זינגשפּיל גיט המן אַ צייכן דעם כאָר
(„זאָלדאָטן“) און דעם קאָפּלעמייסטער, זיי זאָלן אָנהויבן זייער עבודה:

המן: „דַּרום זאָלדאָטן, קאָפּלעמייסטער! צו שפּילן!“
אָן אַנדער מאָל זען מיר ווידער ושתִּי, ווי זי ווענדעט זיך צו די
קלעזמער און הייסט זיי שפּילן אַ טרויער-מאַרש „נאָכן יידישן אַלף-בית“:

ושתִּי: יעצט דאַרף מיין יונגע בלוט טון אַוועקצוריינען,

שפּילט מיר אויף אַ פאַריאַראַנעם מאַרש

נאָכן יידישן אַלף-בית!

(„לעבן און וויסנשאַפט“ 1912, ה. 5-6).

דער מעלאָדראַמאַטישער רעזשיסער און זיינע פאַרטרעטער זענען
אַבער נישט דער איינציקער באַווייז, וואָס באַשטעטיקט דעם זינגשפּיל-
כאַראַקטער פון די באַאַרבעטונגען.

מיר ברענגען ווייטער אַ ריי ציטאַטן און סצענישע אָנווייזונגען פון
די טעקסטן, וואָס זאָגן עדות, אַז די שפּילער האָבן זייערע ראָלעס געזונגען:
אין פאַרשפּיל פונם אַשמדא-שטיק דערקלערט דער פּאַיאָן-
רעזשיסער וועגן זיך און וועגן זיין קאָמפּאַניע:

מיר קומען היר צו גיין

די זעט שפיל צו זינגען!

(ג. פ. II ז. 128)

א בולטער באווייז, אז דאס שטיק איז א זינגשפיל!
אין א וואריאנט פונם עקדת-יצחק-שפיל אָנאָנסירט דער רעזשיסער
דאָס דערשיינען פונם כאָר מיט די ווערטער:
„(זיי) וועלן אָנהויבן צו זאָגן, צו זינגען און
צו בענטשן!“

(ג. פ. II ז. 65)

אין די וואריאנטן פון גלית-שפיל געפינען מיר די סצענישע באַמער-
קונגען, וואָס ווייזן, אז די ראָליסטן און דער כאָר האָבן זייערע ראָלעס
געזונגען:

„אַלע (כאָר) זינגען-צו“
„דאָס זינגען די פיר יעדנעראַלן אַלע צוואַמען“
„טוט ער (דער לויפער) ווייטער זינגען“
„דער קיניג (שאול) לעזט (דעם בריוו) זינגענדיג“
„די צויבער פרוי זינגט קוויטשענדיג“.¹
אין א וואריאנט פון חכמת שלמה הויבט-אָן די פאַלע
מוטער איר ראָל מיט די ווערטער:
„צו דיר, גאָט, טו איך זינגען:
אַלעס וואָרהאַטטיקייט טוסטו מאַכן קלינגען“..

(ג. פ. II ז. 112)

אין דעם זעלבן צוזאַמענהאַנג איז נאָך פֿדאי אָנצווייזן אויף א
סצענע אינם אַחשוּרש-שפיל פון י. 1697, אין וועלכער ס'טרעטן-אַרויס
המן און דער שרייבער מיט סתם זינגען אָן ווערטער:
אומר המן: שרייבער ברודער מיר וועלן זינגען
טישקנטענר (דיסקאַנט-טענער) אין פאַש (פאַס)
דאש עש זאָל קלינגן
אז ווי אין איין הוילן פאַס.

שרייבער: טישקנטענר אונ' פאַש ווערן מיר טון זינגן
דאש אל די בעקן אן דער וואַנד ווערן שפרינגן
אונ' קלינגן.

דער זינגשפיל-כאַראַקטער פון די טעקסטן דרינגט אויך אַרויס פון די

(ג. פ. I ז. 89, 90, 103, 107.

פאלקסלידלעך, וואָס ווערן ווי אַמאָל אַריינגעפלאַכטן אין די ראָלעס:
 אין גרית-זינגשפיל געפינען מיר אין דורס ראָל אַזאָ שטעלע:
 „אוי וויי, שוואַרץ איז דער הימעל
 ווי גלאַנצען די שטערן!
 - - - - -

טעראל-לא-לא-לא
 טיירא, טיירא, ריי, ריי, ריי, רא
 לא-לא-לא, טיירא, טיירא! (1)
 די ווערטער זענען אויס, ווי אַ פראַגמענט פון אַ פאלקסליד און די
 „טיירא“קעס און „לא-לא“קלאַנגען זענען בולטע באַווייזן, אַז דער שפילער
 האָט דאָס ליר געזונגען.
 אָדער דאָס לידל, וואָס געפינט זיך אינעם ווילנער וואַריאַנט פונעם
 אַחשוּרש-שפיל און וואָס ווערט דאָרט געזונגען אין דער פאָרם פון אַ דונעם:

סאַליסט: הערן קאמעראַדן
 וואָס זייט איר פאַר אַ לייט?
 כאָר: מיר זענען מאַסקוואַטירן (מוסקעטירן-זעלנער)
 מיר זענען בראַדע לייט!
 סאַליסט: צו זייט איר נישט פון פראַג געצויגן
 פון דער שילער זייט?
 כאָר: אַך און נאָך, און נאָך!
 מיר זענען נישט פון פראַג געצויגן,
 פון דער שילער-זייט!
 סאַליסט: דער אַלמעכטיקער גאָט
 דער וואָס זיצט אין זיבעטען הימעל:
 סיי אַרים, סיי רייך
 זענען מיר אַלע צוגלייך!
 כאָר: אַרים אין רייכע
 זענען מיר אַלע צוגלייכע
 טראָ-לאָ-לאָ-לאָ-לאָ, לאָ-לאָ-לאָ...
 לאָ-לאָ-לאָ-לאָ-לאָ-לאָ-לאָ-לאָ

אין דעם זעלבן וואַריאַנט זענען נאָך פאַראַן פראַגמענטן פון צוויי
 פאלקסלידער. איין פראַגמענט איז אַריינגעפלאַכטן אין הענט ראָליע און
 לויטעט:

„גריין די פעלדער,
 פריי אין די וועלדער“

דער צווייטער פראגמענט איז אריינגעוועבט אין פראָלאָג אין האַלד
אַינאַנצן צוויי שורות:

„ווי הויך זענען די בוימער
ווי גרין זענען די גרעזער!“

ווי אַ פּאָלק־ליד קלינגט אויך פּאָליגנדע סטראַסע, וואָס געפינט זיך
אינם לאַדזשער וואַריאַנט פון „מכירת יוסף“ און וואָס ווערט דאָרט געזונגען
פון יוספּן:

„יעצונד איז שוין צייט
מיין לעבנספּולע יבנה (!)
ווי טונקל שיינט די זונע (זון)
פון הימל ביז צו דר' ערד אַרונטער.“

אין דעם זעלבן וואַריאַנט איז נאָך פאַראַן אַ פראַגמענט פון
פּאָלקסטימלעכן טרינק-ליד:

די ברידער (אן יוספּן):

טרינקט! טרינקט! מיינע ליבע ברידער
אַווענד יעצט וועלן מיר זינגען לידער:
טרינקט! טרינקט! מיינע ליבע מענשן!
אַווענד יעצט וועט אונז גאָט בענשן!
טרינקט! טרינקט! מיינע ליבע קינדער
אַווענד יעצט וועט מען פירן די שאָף צו די רינדער!

אין אַן אנדער וואַריאַנט פון „מכירת יוסף“ (w) געפינט זיך אויפן
אָרט פונם ציטירטן טרינק-ליד — אַ שטעפער-ליד, וואָס פאַרראַט די
תקופה פון פאַסטאָרעלן (אין סוף 16-טן און דערהויפּט אין 17-טן י"ה).
אין אַ וואַריאַנט פון עקדת-יחזק (פאַרגל: נ. פ. II ז. 74)
טרעט אַרויס דער שטן מיט אַ לידל, וואָס הויבט זיך אָן מיט די שטימונגס-
פולע ווערטער:

„די זון איז שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען.“

אַ חוץ דעמדאָזיקן איינציקן זאץ איז פונם לידל נישט מער דער-
האַלטן געוואָרן.

אַ חוץ די געבראַכטע ציטאַטן פון די טעקסטן קאָן אויך אויסגענוצט
ווערן פאַר אונזער פראַגע — די טראַדיציע פון די פורים-שפילער, וועלכע
מען פלעגט מיט יאָרן צוריק באַגעגענען אין די שטעטלעך פון גאַליציע,
בוקאַוויןע און פוילן. ווי באַוואוסט, פלעגן זיי די פערזן פון די געשטעלטע
פיעסעס בדרך-כלל זינגען. ש. וויסענפערג כאַראַקטעריזירט זייער

זינג-ארט, ווי אַ וויימוסיקן רעציטאַטיוו. (י) דידאָזיקע כאַראַקטעריסטיק איז אָבער שייך בלויז דעם אופן, ווי די שפילער פלעגן אויפטירן די מאָנאָלאָגן און דיאַלאָגן. זי איז אָבער נישט נוגע די פאָלקס-לידלעך, פראָלויזעס און אינטערליודעס (געזונגענע צווישנשפילן), מיט וועלכע מען פלעגט דורכפלעכטן די פיעסעס און וועלכע מען פלעגט זינגען לויטן נוסח פון פאָפולערע פאָלקס-מעלאָדיעס.

פעסטגעשטעלט דעם זינגשפיל-כאָראַקטער פון די טעקסטן, וואָס זענען איבערגעאַרבעט געוואָרן אין משך פון 17-טן י"ה פון די אַלטע און נייערע ביבלישע, געשיכטע, וועלן מיר זיך איצט אָפּשטעלן ביי אַזעלכע פרטים, ווי דער בוי פון די מעלאָדראַמאַטישע באַארבעטונגען, זייערע פיגורן און בכלל זייער פאָרהעלטעניש צו די ביבלישע דראַמעס.

מען קאָן באַקומען אַ באַגריף וועגן דידאָזיקע איינצלהייטן, ווען מען פאָרגלייכט די זינגשפילן מיט די ביבלישע קאָמעדיעס פון 16-טן י"ה, וואָס האָבן געשפּייזט די ליברעטאָס.

אין אונזערע ווייטערדיקע אויספירן שטעלן מיר צונויף די רעזולטאַטן פון אַזאַ פאָראַלע:

1. דאָס גלית-זינגשפיל: די ביבלישע קאָמעדיעס פון דוד און גלית האָט אַרומגענומען: אַ פראָלאָג, 6 סצענעס פון דער אייגנטלעכער אַקציע און אַן עפילאָג (פאָרגלייך די סכעמע פון דער קאָמעדיע אין קאָפיטל II פונם דאָזיקן באַנד). און אַט ווי ס'האָט דאָן אויסגעזען איר מעלאָדראַמאַטישער גלגול:

די ליברעטיסטן האָבן קודם-כל צונויפגעבונדן דעם גלית-עפיואָד פונם גלית-שפיל מיטן שאול-און שמואל-עפיואָד פונם מלך שאול-שפיל און האָבן אַזוי אַרום דערווייטערט די אייגנטלעכע אַקציע: אין דער גלית-קאָמעדיע ענדיקט זי זיך מיט דודס נצחון איבער גליתן — אינם גלית-זינגשפיל ווערט די „געשיכטע“ דערפירט ביז שאולס טויט און דודס קרוינונג פאַר אַ קעניג. אין דעם אַזוי-דערווייטערטן טעקסט האָבן דאָן די באַארבעטער אַריינגעפלאַכטן פאָלגנדיקע צולאָגן:

1. אַ פראָלויזם, וואָס איז אַריינגעשטעלט פאַרן ערשטן אַקט. דערדאָזיקער צווישנגעזאַנג שטעלט פאַר אַ כאַר-ליד, וואָס ווערט גע-זונגען פון די גענעראַלן לכבוד שאול המלך (זע די וואַריאַנטן G_2 און G_3).

2. אַן אינטערלודיום, וואָס שטעלט פאַר דודס אַלף-בית (G_3 , זע ווייטער).

3. א צווייטעס אינטערלודיום, וואָס שטעלט פאַר גליתעס וויי איידער עס הייבט זיך אָן דער צוויי-קאָמף. (G₁ זע ווייטער קאָפיטל (Xlii).

4. א דריטעס אינטערלודיום, וואָס שטעלט פאַר אַ סאַלאָגענאָנג פון יהונתן און איז אַריינגעפלאָכטן אין דער כצענע, וואו מען קרוינט דודן (G₁).

5. אַ קאָמישע אינטערמעדיע צווישן ארלעקינאָ און קאַלאָמבינאָ (G₃, זע ווייטער).

6. אַן אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַ-טאַן, וואָס איז גענומען פון דער „שאוּל-און שמואל“ דראַמע (G₁).

7. אַ באַלעט מיט כאָר-באַגלייטונג, וואָס ווערט פאַרגעפירט נאָך דודס נצחון איבער גליתן.

מיר באַקומען אזוי אַרום פאַלגנדיקע סכעמע פון דער מעלאָדראַמע:

פּוֹלִיָאָג - I - טע אינטערמעדיע (ארלעקינאָ און קאַלאָמבינאָ) - פּראָלוגיום (כאַרליד פון די גענעראַלן) - I - טער אַקט (ענדיקט זיך מיט דער סצענע, וואו דוד דערקלערט זיין גרייטקייט צו קעמפן מיט גליתן) - I - טעס אינטערלודיום (דודס אַלף-בית) - II - טער אַקט (ענדיקט זיך מיט דער גרויסער סצענע, וואָס שטעלט פאַר דעם וואָרט-קאָמף צווישן דודן און גליתן) - II - טעס אינטערלודיום (גליתס ודוי) - אַ באַלעט מיט כאָר-באַגלייטונג - III - טער אַקט (ענדיקט זיך מיט שאוּלס טויט) - II - טע אינטערמעדיע (דער ראָקטאָר-שאַרלאָטאָן) - III - טעס אינטערלודיום (יהונתנס סאַלאָגענאָנג) - עפּילאָג (ווי אין דער גלית-דראַמע).

אַן אַמתער באַראָק-געבוי, פול מיט פאַרדרייענישן און טאַר-צירונגען, באַוועגלעך, שפילעריש, ווי אַ ספּיראַל.

אגב מוז אונטערגעשטראַכן ווערן, אז די אַרכיטעקטאַניק פון אונזער זינגשפיל אַנטשפּרעכט אינגאנצן דעם בוי פון די יעזויטישע זינג-דראַמעס פון סוף 16-טן און 17-טן י"ה, וואָס פלעגן געשריבן ווערן לויט פעסטע עסטעטישע כללים.

ווי באַיאָסט, האָבן די יעזויטן אויסגענוצט די טעאַטער-פאַרשטעלונגען נישט בלויז פאַר פעדאָגאָגישע צילן, נאָר אַלס אַ וויכטיקן כלליזין צו באַקעמפן די רעפּאַרמאַציע און אַלע מיני „הערעזיעס“. זיי פלעגן, ביים איינ-אַרדנען די שילערי-פאַרשטעלונגען, לייגן אַ סך געוויכט, אז די אויסצירונגען וואָלן האָבן אַ געהעריקן פאַרנעם.

פרי צו ווירקן אויפן עולם, פלעגן זיי איבערנעמען אַזע „ניימאָדישע“ מיטלען פון די וועלטלעכע פינעס, וואָס האָבן אויסגענומען ביי די מאַסן. אַזוי ווי די זינגשפילן פון די קאָמעדיאַנטן און די ניי-אויפגעקומענע איי-טאַליענישע אָפערעס פלעגן שטאַרק אויסנעמען ביי די ברייטסטע שיכטן, האָבן אויך די יעזויטן גענומען פאַרבייגן זייערע שול-קאָמעדיעס און שטעלן מעלאָדראַמעס. באַלד האָבן זיך אויך באַוווּן ספעציעלע ווערק פון יעזויטישע עסטעטיקער, וואָס האָבן אויסגעאַרבעט פעסטע כּללים, ווי צו בויען די דראַמעס. דערביי האָבן זיך די דאָזיקע עסטעטיקער באַנוצט מיט די זינגשפילן פון די קאָמעדיאַנטן און מיט דער הויפּישער אָפערע, ווי מיט מוסטערן. עס זענען דערשינען ספעציעלע ביכער וועגן דער דראַמאַטישער טעכניק, און די יעזויטישע דראַמאַטיקער פלעגן זיך שטרענג האַלטן לויט די אָנווייזונגען פון די פראָפּעסאָרן פון רעטאָריק און פּאָעטיק, וואָס האָבן געשריבן די דאָזיקע „עסטעטישע“ ווערק. אַזאָ באַרימט ווערק איז געווען אין 17-טן יאָר דאָס בוך פונם יעזויט יאַקאָפּ מאַסענאַ: *Palestra eloquentiae kigatae dramatica, Pars III*, וואָס איז דערשינען דאָס יאָר 1657 און דאָס צווייטע מאָל אין יאָר 1664. אַ דאָנק דעמדאָויקן בוך און נאָך אַ ריי ענלעכע עסטעטישע שריפטן ווייזן-אַרויס כּמעט אַלע יעזויטישע דראַמעס, וואָס זענען אָנגעשריבן אין משך פון 17-טן יאָר, איין און דעמאָלט בוי. בדרך כלל הויבט זיך אָן אַ יעזויטישע שטיק פון יענער צייט מיט אַ פראָלוג, וואָס האָט אין זיך אַ באַגריסונגס-פאַרמולע אין דעם אָנאַנס; דאָס שטיק איז איינגעטיילט אין 3 אַקטער 5 אַקטן. יעדער אַקט האַלט אַ באַליביקע צאָל סצענעס. פאַרן ערשטן אַקט ווערט געוויינלעך אַריינגעשטעלט אַ פראָלוגיום, מען פלעגט אויך אַריינפלעכטן אַזעלכע פראָלוגיוםס פאַר יעדן אַקט באַזונדער. צווישן די אַקטן האָט מען אַריינגעשטעלט אינטערלודיעס. יעדער אַקט האָט זיך געענדיקט מיט אַ כאַראַגעראַנג. צום סוף האָט דאָס שטיק געהאַט אַן עפילאָג.⁽¹⁾

דאָס איז געווען דער שאַפּלאַן, וועלכן די יעזויטישע דראַמאַטיקער פלעגן קאָנסעקווענט דורכפירן אין זייערע פיעסעס. פאַרגלייכן מיר מיט אים די אַרכיטעקטאָניק פון אונזער גלייט-זינגשפיל און בכלל פון די יידישע זינגשפילן פון 17-טן יאָר, זעען מיר אַן אויפפאַ-דענדע ענלעכקייט, וואָס קאָן גישט אַנדערש דערקלערט ווערן, ווי מיט

(1) פאַרגלייך: Kaulfuss-Diesch: Untersuchungen über das Drama der Jesuiten im 17. Jahrh. (Archiv für das Studium der neueren Sprachen 1913 p. 1 ff.) P. Bahmann: Das Drama der Jesuiten (Euphonia II) 1905.

דירעקטע השפעות, וועלכע די יעזוויטישע טעאטער-פארשטעלונגען האָבן
געהאַט אויף די פארשטעלונגען אין געטאָ.

דיראָזיקע דערקלערונג, ווי מערקווירדיק זי זאָל נישט אויסזען, בא-
קומט פונדעסטוועגן אַן איבערצייגנדיקן ווערט, ווען מען נעמט אין אַכט,
אַז די יעזוויטישע פארשטעלונגען פלעגן פארקומען נישט בלויז אין פאר-
שלאָסענע ראַמען פון די יעזוויטישע אינטערנאַטן און שולן, נאָר אָפט אויך
אין עפנטלעכע זאָלן, ווי אין די שטאָטישע ראָטהייזער אָדער אונטערן
פרייען הימל אויף עפנטלעכע פלעצער, ווי, למשל, די מאַרק-פלעצער.

ביי דעם געלעגנהייט זאָל אויך דערמאָנט ווערן דער אינטערע-
סאַנטער דאָקומענט פון יאָר 1611, אויף וועלכן מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט
אין ערשטן באַנד (פאָרגלייך קאַפיטל XII), און וועלכער ווייזט אונז, אַז די
יידן זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין השפעה-קרייז פון דער יעזוויטישער
בינע-קונסט אָפט אויף אַן אומפרייוויליקן און ווייניק אָנגענעמען אופן.

בקיזור: די געטאָ-מענטשן האָבן נאָכגעקוקט די טעכניק פון די
יעזוויטן-שפילן און האָבן פאר איר געעפנט אַ וועג צו דער אייגענער
„בינע“.

ווי ס'איז שוין באַמערקט, איז די טעכניק פון די יעזוויטישע דראַמען
געווען אַ קאָמפּליצירטע פון דער אַלטער שולדראַמע-טעכניק מיט די נייע
פאָרמען, וואָס זענען סוף 16-טן און אין משך פון 17-טן י"ה אַריינגעטראָגן
געוואָרן אין מיטל-אייראָפּעישן טעאטער פון די ענגלישע און איטאַליענישע
קאָמעדיאַנטן (זינגשפיל-און אָפּערע-פאָרמען).

די יעזוויטן האָבן געפרוווט צו פארשמעצן די ביבלישע אָדער
„געלערנטע“ דראַמע פון 16-טן י"ה מיט די נייע פאָרמען פון דער קאָמע-
דיאַנטן-קונסט פונקט אַזוי, ווי דער אונז שוין באַוואוסטער נירנבערגער
דראַמאַטיקער יאָקאָב אייער האָט געפרוווט צו פארבינדן דאָס אַלטע פאָסט-
נאָכט-שפיל מיט די פאָרמען פון די קאָמעדיאַנטן-שטיק.

ס'איז אינטערעסאַנט פּעסטצושטעלן, אַז די יידישע ליברעטיסטן פלעגן
אויף אַן ענלעכן אופן בויען זייערע טעקסטן. דערביי האָט זיי געדינט דאָס
יעזוויטן-שפיל אָדער דאָס נירנבערגער „זינגעט-שפיל“ ווי אַ מוסטער. זיי
פלעגן אָבער אויך שפּען דירעקט פון די קאָמעדיאַנטן-שטיק. אַמ-
בולטסטן ווייזט זיך דאָס, ווען מען באַטראַכט דעם אופן, אויף וועלכן די
ליברעטיסטן פלעגן סטיליזירן די פיגורן פון די ביבלישע דראַמעס.
גענוי וועלן מיר זיך פארנעמען דערמיט אין אַ באַזונדערן קאַפיטל
(זע קאַפ. XIV).

אומקערנדיק זיך צו אונזער גלייט-זינגשפיל, ווילן מיר בלויז קורץ
באַמערקן, אַז דער באַאָרבעטער פונם דאָזיקן שטיק האָט די פיגור פון

גליתן סטיליזירט ווי א קאפיטאָנאָ פון דער *Commedia dell'arte* און אז ער האָט לויטן מוסטער פון דעם זעלבן מין איטאַליענישע פאַרסן אריינגעפירט אין טעקסט די פיגורן פון ארלעקינאָ און קאַלאַמביו. לטוף נאָך אייניקע באַמערקונגען וועגן דער קאָנצעפציע פון אונזער גלית-זינגשפיל: אין אַלגעמיינעם האָט דער ליבערטיסט איבערגענומען דעם לייטמאָטיוו פון דער גלית-קאָמעדיע. דוד איז מנצח גליתן מיטן כוח פון זכות-אַבות. גאָט הערט-אויס זיין געבעט, מיט וועלכן ער קערט זיך צו די הימלען, איידער ער הויבט-אָן דעם קאָמף.

וואָרעם פאַר כלל-ישראל נעם איז זיך דאָך אָן!

דאַרום אז איך דיך בעטן, זאָלסט זיך פון מיר נישט אָפקערן!

(ג. פ. I ז. 119)

די שוין-אַנגעוויזענע פאַרבינדונג מיטן שאול-און שמואל-עפיוֹד, אַזאָס איז גענומען פון דער ביבלישער קאָמעדיע „פון שאול און שמואל“ – איז ריי-מעכאַניש. שאול'ס טויט נעמט-אויס אין די זינגשפיל-וואַריאַנטן ווי א *deus et machina*, ווי א צופאַל, וואָס שטייט נישט אין קיין שום צוזאַמענהאַנג מיט דער הויפט-האַנדלונג.

(2) דאָס אַגג-זינגשפיל.¹

דער מחבר האָט דאָס-דאָזיקע ליבערעטאָ באַאַרבעט אויפן סמך פון דער ביבלישער „קאָמעדיע“ פון „שמואל און שאול“. ער האָט פון דער קאָמעדיע אַרויסגענומען דעם פראָלאָג און די ערשטע 7 סצענעס, וועלכע מיר האָבן אָנגעוויזן אין דער רעקאָנסטרוקטער סכעמע פון דער דראַמע (זע קאפ. II אין דאָזיקן באַנד). ניי איז בלויז אַ קאָמישע אינטערמעדיע, וואו סטרעט-אַרויס דער קלאָון מיט גראַפֿיאַנישע וויצען (זע ווייטער קאפ. XIV). דער באַאַרבעטער האָט די אינטערמעדיע אַרגאַניש צונויפגע-בונדן מיט דער האַנדלונג, באַווייזנדיק אין איר, ווי שאול וויזיטירט זיין אַרמיי, וואָס באַשטייט – ווי ס'ווייזט דאָס די נאָנטסטע טצענע – פון גאַנצע... צוויי סאָלדאַטן.

ס'איז כדאי נאָך אָנצווייזן אויף אַ וויכטיקער ענדערונג, וואָס איז פאַרגעקומען מיט דער קאָנצעפציע: אין דער ביבלישער דראַמע ליגט דער שווערפונקט אויף שאול'ס גורל, וואָס שטייט אין מיטלפונקט פון דער האַנדלונג – אינעם אַגג-זינגשפיל איז שאול בלויז אַ נעבן-פיגור און די גאַנצע האַנדלונג ווערט דורכגעפירט, ווי אַ צוגרייטונג צו דער לעצטער סצענע, וואָס באַווייזט אונז שמואל'ן, ווי ער הרגעט אַגגן.

(1) זע ג. פרילוצקיס: זאַמליכער II ז. 97-103.

דאָס זינגשפּיל איז געבויט אויפן פּרינציפ צו וועקן די שפּאנונג פון דעם עולם אויפן לעצטן עפעקט, וואָס דאָרף רייזן זיינע נערוון. דער עולם הערט אויס מיט אַ צערייזט געפיל פון אַן אונטערדריקטן געטא-מענטש די ווערטער פון נקמה, וואָס הילכן אין אגגס טויט-סצענע:

שמואל: קיניג אגג, קיניג אגג!

האָסט געוואָלט, די יידנס לעבן זאָל ווערן צוגענומען, דערום איז היינט אויף דיר אַזוי פיל צרות געקומען.

ווייל דו האָסט אייביק שלעכטס אויף די יידן געטאָן קלערן.

דארום טוט מען דיר היינט טויטן.

פדי דיינע קינדער זאָלן זיך אויף דר'ערד נישט פאַרמען.

אַ טרויעריקער געטא-אקאָרד אין אַ צייט פֿון רדיפות אויף יידן און מאסן-שחיטות.

אַן אקאָרד, וואָס קלינגט אויך אין דעם פּאָפּולערסטן זינגשפּיל פון 17-טן י"ה, ווי דאָס אַחשוּרש-זינגשפּיל.

(3) דאָס „חנה-פנינה"-זינגשפּיל.

דער פּראָגמענט פונם דאָזיקן זינגשפּיל, וואָס איז אַריינגעוועבט גע-וואָרן אין חכמת-שלמה-שפּיל (פאַרגלייך קאָפּ. II פונם דאָזיקן באַנד) - איז צו קליין, מען זאָל קאָנען האָבן אַ ריכטיקן באַגריף וועגן דעם אופן, אויף וועלכן דער ליברעטיסט האָט באַאַרבעט די „חנה-פנינה"-דראַמע. אַ חוץ דעם בולטן ליברעטאָ-כאָראַקטער פונם פּראָגמענט לאַזט זיך נישט פעסטשטעלן קיין ווייטערער צוזאַמענהאַנג מיט דער קאָמעדיאַנטן-קונסט.

(4) דאָס „עקדת-יצחק"-זינגשפּיל.

פון די באַקאַנטע 4 וואַריאַנטן פונם דאָזיקן שפּיל ווייזט אַרויס דער וואַריאַנט A₂ (זע אויבן קאָפּ. III) דעם בולטסטן איינפלוס פון דער קאָ-מעדיאַנטן-קונסט.

די סכעמע פון דער ביבלישער דראַמע איז דאָ שטאַרק דערווייטערט געוואָרן:

דער מחבר האָט אַריינגעשטעלט נאָכן פּראָלאָג - אַ פּראָלוגים. אין וועלכן ס'טרעטן אַרויס אַ כאָר פון „אברהםס גיבאָטענע מענשן", דער כאָר שטעלט זיך אויס אין „קרייזן צוויי", און די צוויי קרייזן, מאַכן אַ ליאַרעם און איין געשריי"ד. ה. זיי זינגען אַ כאָר-ליד. פון דאָזיקן ליד זענען דערהאַלטן געוואָרן בלויז צוויי שורות:

אַבער דער צווייטער!... שטן

ער האָט געטון די מצות פון בורא-עולם אָפּדרינגען.

(ג. פ. II ז. 71 ש. 20-21)

ווי ס'ווייזט אויס, האָט דאָס ליד באַזונגען דעם עפיוֹד צווישן אברהמען און דעם שטן, וואָס ווערט דערציילט אין מדרש און וואָס איז פאָפולאריזירט געוואָרן צווישן די יידישע מאַסן אַ דאָנק געגראַמטע תנך-באַארבעטונגען, ווי למשל דאָס בוך פון ר' יעקב בן יצחק: „קהלת-יעקב“, וואָס איז אַרויס אין 1693.⁽¹⁾

אַ חוץ דעם פּראָלוגיום געפינען כיר אין A_2 נאָך אַ קאָמישע אינטערמעדיע מיטן שטן אַלס הויפט-פיגור אין אַן אינטערלודיע צווישן 2-טן און 3-טן אַקט. אין דער אינטערמעדיע באַווייזט זיך דער שטן מיט דער מאַסקע פון אַ קלאָון-אַרלעקינאַ (זע ווייטער קאַפ. XIII), די אינטערלודיע באַשטייט פון אַ סאַלץ-געזאַנג, פונם דאָזיקן ליד איז דערהאַלטן געוואָרן בלויז דער ערשטער זאַץ, וואָס נעמט-אויס ווי אַ פראַגמענט פון אַ פאלקסליד:

„די זון איז שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען“...

אַ סצענישע באַמערקונג, וואָס שטייט פאַר דידאָזיקע ווערטער, אינ-פארמירט אונז קורץ: „דער שטן זינגט זמירות“.

דער מוסר השכל פון דעם זינגשפיל איז געבליבן דערזעלבער, וואָס אין דער ביבלישער דראַמע.

„וואָס גרעסער דער צדיק איז, טוט ער (-גאָט) אים (וואָס

מערער) אויספרייוו.“

דערדאָזיקער געדאַנק, וואָס ווערט אָנגעמערקט אינם מלאכס מאנאלאג

(A_2 ש. 10), שלענגלט זיך דורך דער פיעסע ווי אַ רויטער פאָדעם און

פאַרבינדט מיט דער הויפט-האַנדלונג די אינטריגע, וואָס איז אַרייַנגעוועבט אין דער אינטערמעדיע.

(5) דאָס „סדום-וועמורה“-זינגשפיל.

אין רעפערטואַר פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן איז געווען אַ ביבליש

שפיל וועגן סדום-וועמורה. לויט זיכערע ידיעות, איז דאָסדאָזיקע שפיל אויפ-

געפירט געוואָרן אין יאָר 1592 דורך דער וואַנדער-קאָמפאַניע, מיט וועלכער

ס'האָבן אָנגעפירט: ראָבערט ברוין און דער פאַרימטער קלאָון טאָמאַס זעקווייל

(Sackville), וואָס איז אויך באַקאַנט אונטערן פסעוודאָנים „דזשאָן פאַסעט“.

די קאָמעדיאַנטן האָבן דאָס שפיל געשטעלט אין נירנבערג, ווי האָבן עס אין

יענער צייט געשפילט אויף ענגליש, ס'איז אָבער זייער וואַרשיינלעך, אַז

דאָס שטיק איז אין משך פון 17-טן י"ה איבערגעזעצט געוואָרן אויף דייטש.

ווי באַוואוסט, האָבן די קאָמעדיאַנטן אָנגעהויבן זינט 1604 צו שפילן אויף

הויך-דייטש און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָבן זיי אַלע טעקסטן פון זייער

1) פאָגליך: M. Gränbau: Judisch-deutsche Chrestomatie lc. p. 227

רעפערטואר איבערגעארבעט פון ענגליש אויף דער שפראך פון זייערע
דייטשע צושויער און באוואונדערער.

ליידער איז נישט דערהאלטן פון דעם דערמאנטן קאמעדיאנטן-שטיק
נישט דער ענגלישער אריגינאל און אויך נישט די דייטשע איבערזעצונג¹.

ס'איז דעריבער נישט מעגלעך צו באשטימען דאס פארהעלטעניש פון
דעם יידישן סדום-ועמורה-שפיל צו דעם דערמאנטן קאמעדיאנטן-שטיק. זיכער
איז פונדעסטוועגן, אז די קאמעדיאנטן-קונסט האט משפיע געווען אויף דעם
יידישן באארבעטער, וואס האט איבערגעמאכט די סדום-ועמורה-דראמע אין
א זינגשפיל. שפורן פון דערדאזיקער השפעה זענען פאראן דאפלטע דער
ליברעטא-כאראקטער פונם דערהאלטענעם וואריאנט און די מאסקע פונם
אמאליקן העראלד-לויפער, וואס איז לויטן נוסח פונם טעקסט פארוואנדלט
נעווארן אין א קלאון-ארלעקינא (זע ווייטער, קאפיטל XIV).

(6) דאס מכירת-יוסף-זינגשפיל.

פונם דאזיקן זינגשפיל זענען אונז באקאנט דריי וואריאנטן, וועגן
וועלכע מיר האבן שוין גערעדט אין קאפיטל III פונם דאזיקן באנד. זיי
שטאמען פון איין אורטעקסט און די אונטערשיידן צווישן זיי,
וואס זענען — נעבן-ביי באמערקט — נישט קיין יסודותדיקע, זענען נישט
מער, ווי א פועל יוצא פון דער מינדלעכער טראדיציע, וואס האט די
וואריאנטן איבערגעפלאנצט ביו אויפן היינטיקן טאג.

אלע דריי וואריאנטן (L — M — W) ווייזן ארויס זייער טיפע
שפורן פון דער קאמעדיאנטן-קונסט, וואס האט משפיע געווען אויף זייער
קוועלע: דעם אורטעקסט פונם זינגשפיל.

מיר געפינען אין די וואריאנטן דיאלאגן, וואס זענען אנגעשריבן
אין דער פארם פון ליברעטאס, כאראלעדער, וואס זענען אריינגע-
פלאכטן אינמיטן אקט, אדער וואס זענען אריינגעשטעלט אין דער פארם פון
אינטערלודיעס צווישן די אקטן — און א חוץ דעם אלעמען
פיגורן, וואס זענען סטיליזירט לויט דעם מוסטער פון פאפולערע מאסקעס
פון די קאמעדיאנטן.

וועגן דעם הירטן-ליד און טרינק-ליד, וואס געפינען זיך:
דאס ערשטע אינם וואריאנט W און דאס צווייטע אין M, האבן מיר שוין
גערעדט אינם דאזיקן קאפיטל. ס'בלייבט נאך אנצווייזן אויף צוויי אינ-
טערמעדיעס, וואס זענען אריינגעפלאכטן אין טעקסט W: דאס ערשטע
שטעלט מיט זיך פאר א כארגעזאנג, אין וועלכן די ברידער דריקן אויס
זייער פרייד, אז יוסף וועט זיך נישט מער אומקערן אהיים צום פאטער, —

(1) פארגלייך: R. Proells, Geschichte der deutschen Schauspielk. I. c. p. 65

דאָס צווייטע איז גלייכצייטיק אַ כאַרגעזאָנג פון די ברידער און ווייזט
אונז זייער טרויער,

וואָרום: „פאר דעם קינד (יוסף)

האַבן מיר אַצינד

גרויסע זינד!“

וועגן די מאַסקעס, וואָס געפינען זיך אין אונזערע וואַריאַנטן, וועלן
מיר גענויער רעדן אין קאַפיטל XIV.

אינם איצטיקן צוזאַמענהאַנג איז גענוג אָנצומערקן, אַז דער „איינ-
שרייער“ באַווייזט זיך אינם וואַריאַנט M מיט דער מאַסקע פון אַ
קלאָן און אַז „דער פאַטער יעקב“ ווערט אין W פאַרגעשטעלט, ווי אַ
קאָמישער אַלטער לויטן שטייגער פון פאַנטאַליע.
(7) דאָס יציאת מצרים-שפּיל.

די קאָמעדיאַנטן-קונסט האָט דאָ אַרויפגעלייגט איר סטעמפל בלויז
אויפן פּראָלאָג, וואָס באַווייזט אונז דעם העראַלד-איינשרייער אין דער גע-
שטאַלט פון אַ „גראַפּיאַנישן“ ארלעקינאַ (זע ווייטער קאַפיטל XIV). דער
רעשט טעקסט איז ווייניק וואָס באַרירט געוואָרן פון דעם קאָמעדיאַנטן-
גייסט.

(8) דאָס זינגשפּיל „חכמת שלמה“.

די שיכט, וואָס איז אינם דאָזיקן שפּיל אָנגעוואקסן אין משך פון דער
קאָמעדיאַנטן-תּקופה, לאָזט זיך דערקענען לויט פּאָלגנדע סמנים:

(א) דער העראַלד-איינשרייער, וואָס האָט נישט געענדערט זיין
כאַראַקטער אין וואַריאַנט S_1 , האָט באַקומען אין S_2 און S_3 די מאַסקע
פון אַרלעקינאַ. אין S_3 שפּילט ער די ראָל פון אַ קאָמישן דינער
(זע ווייטער קאַפיטל XIV).

(ב) אין S_1 געפינען מיר אויסער דעם העראַלד אַ צווייטן „איינ-
שרייער“, וואָס טרעט דאָ אַרויס אַלס מעלאַדראַמאַטישער רעזשיסער און
סאָלאַ-זינגער.

(ג) אין S_2 ווערט ביים דערשיינען עונם מלך אויפגעשפּילט אַ
„מאַרש“ – אַ מינהג, וואָס איז לויט קרייצענאַך¹⁾ גענומען פון ענגלאַנד
און וואָס באַווייזט זיך אויך אין דעם ענגליש-דייטשן קאָמעדיאַנטן-שטיק
פון אחשוורש און אסתר.

(ד) אין דער אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן, וואָס איז
אַריינגעפלאַכטן אין S_2 , טראָגט דער דאָקטאָר די מאַסקע פונם באַרימטן
Dottore, וואָס איז אַ באַליבטע פיגור אין דער איטאַליענישער commedia
dell' arte (פאַרגל. ווייטער קאַפ. XIII און XIV).

W. Creizenach: Schauspiele der engl. Comoedianten 1c, p. 91 (1)

הויטן מוסטער פון די ענגלישע קאמעדיאנטן (! איז אין דער אינ-
סערמעדיע פארביטן געווארן דער פערז מיט א דיאלאג אין פראזע.
(ה) אין S_1 איז אריינגעפלאכטן אלס פראלויזיום א סאלא-געזאנג.
פונם כאר-פירער (פארגל. נ. פרידזשקיס: זאמליכער II ז. 105 ש. 16). אין
 S_2 באשטייט דאס פראלויזיום פון א כאר-געזאנג, מיט וועלכן די שפילער
באגריסן דאס פובליקום:

געבענטשט זאל זיין
שוועסטער און ברידער
הערן אונ' דאמען
אלע באזאמען.
יידן און קינדער,
פון אלע לענדער!

(נ. פ. II ז. 110)

(ו) דער וואריאנט S_2 האט אן אויפבו, וואס איז טיפיש פאר די
יעוויטן-שפילן פון 17-טן י"ה:

פראלאג: (נ. פ. II ז. 109 ש. 1-9 און ש. 31-39): דער קלאון
שטעלט זיך פאר, אנאנסירט, דאס שטיק און רופט אריין
דעם כאר.

פראלויזיום: דער באגריסונגס-געזאנג פונם כאר (ש. 15-30) און דער
אויפשפיל לכבוד דעם מלך (ש. 40-41). דאן ערשט קומט
די אייגנטלעכע

אקציען. וואס האלט 4 סצענעס (ש. 42-102).

אינטערמעדיע מיטן „ראבינער“ און דאקטאר (ש. 10-14 אויף ז. 114-115).
עפילאג: דער פורים-קידוש, געזאגט פונם „ראבינער“ (זע 117-118).

(ז) דער ליברעטא-כאראקטער פון די טעקסטן.

(9) דאס אשמדא-זינגשפיל.

דער ליברעטא-כאראקטער פונם דאזיקן שטיק ווערט אונטערגעשטראכן
אין פראלויזיום:

„אונץ (-מיר) קומען...

דיזעס שפיל צו זינגען“

(נ. פ. II ז. 127-128 ש. 12-13)

דער „איינשרייער“ פונם שפיל שטעלט זיך פאר אלס „פרינץ פאזאץ
פאר א“ (נ. פ. II ז. 127 ש. 4). וואס איז פארדארבן פון „פרינץ פאזאץ-
פיעראץ“. מיט דער באצייכנונג „פיעראץ“ Pierot איז אנגעוויזן, אז זיין

Ibidem p. 87 (1)

מאסקע אנטשפרעכט דער מאסקע פונם איטאליעניש-פראנצויזישן שפאס-
טרייבער ארלעקינא-פיערא.

די פיגור פון אשמדאי איז סטיליזירט לויטן מוסטער פון דער בא-
וואסטער קאפיטאנא-מאסקע אין דער איטאליענישער אימפראוויזירטער
קאמעדיע (זע ווייטער, קאפיטל XIV).

באזונדערס כאראקטעריסטיש איז די אינטערמעדיע, וואס איז אריין-
געפלאכטן אין טעקסט נאכן לעצטן אקט און וואס שטעלט-פאר „אשמדאס
וידוי“ (פארגל. ווייטער קאפ. XIII).

די ארכיטעקטאניק פון דער פיעסע איז ענלעך צו דער ארכיטעקטאניק
פון יעזויטן-שטיק:

פראלאג מיטן פאיאן-פיערא (נ. פ. II ז. 127 ש. 1-9) - פראלויזיום:
כאר-געזאנג פון די שפילער (נ. פ. II ז. 127 - 128 ש. 10-30) - I אקט
(ש. 31-117) - II אקט (ש. 118-193) ענדיקט זיך מיט א כארגעזאנג -
II אקט (ש. 194-256) ענדיקט זיך מיט א כאראקטעריסטישער „פריגל-
סצענע“, אין וועלכער אשמדאי קריגט און... אריינגעקלאפט - אינטער-
מעדיע (ש. 257-331): אשמדאס וידוי - עפילאג (ש. 332-335): די
שפילער געזעגענען זיך מיטן פובליקום און פארלאנגען שחר.

די אָנגעוויזענע שטריכן זאָגן עדות, אַז דער קאָמעדיאַנטן-גייסט האָט
גרינטלעך באַנומען דעם טעקסט, וואָס האָט מיט זיך אורשפרינגלעך פאַר-
געשטעלט אַ פיעסע לויטן שטייגער פון די ביבלישע דראַמעס פון 16-טן י"ה.
די צאָל באַקאַנטע זינגשפילן בלייבט אונז נאָך צו דערגאַנצן מיטן
פאָפולערן אַחשור-שפיל. דעם אַנאָליו פונם דאָזיקן שטיק טראָגן מיר
אַריבער אין נאָנטסטן קאָפיטל.

דאס צוועלפטע קאפיטל

דער רעפערטואר פון די יידישע קאמעדיאנטן

3

דאס אחשורש-זינגשפיל

אָנעמינע באַמערקונגען. — די וואַריאַנטן און זייער אינהאַלט. — די אַרכיטעקטאָניק פון די וואַריאַנטן. — בינע-טעכנישע מנהגים: די שפראַך, פיגורן, שפּאַנענדע האַנדלונג. — קאָמעדיאַנטן-גייסט. — דאָס מוסטער פונם אחשורש-זינגשפיל (אורטעקסט). — דער שרייבער-קענצלער. — מרדכי'ס גילגול. — די שייכות צווישן די וואַריאַנטן און דעם זינגשפיל. אורטעקסט. — דער מוסר-השגל פונם אורטעקסט און פון די וואַריאַנטן. — נאציאָנאַליזירטער אינהאַלט.

די דער שטייגער איז ביי אַלע פאָלקסשטיק, איז אויך דאָס אחשורש-זינגשפיל נישט דערהאַלטן געוואָרן אין זיין ערשטער רעדאַקציע (אורטעקסט), נאָר אין באַארבעטונגען פון דער צווייטער, דריטער און ווייטערער האַנט, וואָס זענען מערער אָדער ווייגיקער דערווייטערט פון אורטעקסט. כדי צו באַקומען אַ באַגריף וועגן דער ערשטער רעדאַקציע איז דעריבער נויטיק, צו באַטראַכטן וואָס מערער וואַריאַנטן, וואָרום אין אַ יעדן וואַריאַנטן זענען פאַרהיט די אָדער יענע שטריכן פונם אורטעקסט, וואָס קאָנען דינען אַלס באַזע פאַר דער רעקאָנסטרוקציע פון דעם עלטסטן טעקסט. די וואַריאַנטן האָבן אויך אַ צווייטן באַטייט: פאַרגלייכנדיק זיי איינעם מיטן אַנדערן, איז מעגלעך, צו שאַפן זיך אַ בילד וועגן דעם גילגול, וועלכן ס'האָט דורכגעמאַכט דער אורטעקסט סיי לויט דער פאַרם, סיי לויט דער קאָנצעפציע.

מיר שטעלן זיך דאָ אָפּ ביי פּאָלגנדע וואַריאַנטן פונם
אחשורש-זינגשפיל:

- 1 „איין נייא פורים שפיל“ — לייפציקער כתב-יד פון יאָר 1697
און די אויסגאַבן פונם אחשורש-שפיל פון די יאָרן 1708 און
1714, וואָס שטיצן זיך אויף אים. מיר באַצייכנען די דאָזיקע
גרופע מיט א S
- 2 דער ווילנער וואַריאַנט (זשורנאַל „לעבן און וויסנשאַפט“
1912. העפט 5—6). מיר באַצייכענען אים מיט L —
- 3 דער מאָהילעווער וואַריאַנט (פ. מאַרעק אין „פּערעזשיטאיע“
1910 ז. 226) — M
- 4 דער וואַריאַנט, וואָס איז אַרויסגעגעבן פון דר. ווייסענבערג
אין „מיטלינגען דער געזעלשאַפט פאַר ייד. פּאָלקלאָר“
1904 העפט XIII — W
- 5 דער טשערנאָוויצער וואַריאַנט (דערשינען 1863 אין דער
פאַרם פון אַ פּאָלקס-אויסגאַבע) און די לעמבערגער אויס-
גאַבן פון די יאָרן 1876 און 1895, וואָס שטיצן זיך אויף
אים. די דאָזיקע גרופע וועלן מיר באַצייכנען מיטן בוכשטאַב C
- 6 אַ פראַמענט פון אַ „אחשורש-זינגשפיל פאַרעפנטלעכט אין
ג. פּרילאַזקיס: „ידישע פּאָלקסלידער“ I גר. 77, V (ז. 132) — P
איידער מיר טרעטן צו צום אַנאַליז, איז פּדאי פריער צו באַקענען
דעם לעזער מיט די סכעמעס פון די וואַריאַנטן און מיט זייער אינהאַלט:
מיר הויבן אָן מיט דער גרופע S.
זי באַשטייט פון פּאָלגנדיקע טיילן:
פּראָלאָג: דער העראָד-איינשרייבער באַגריסט דאָס פּובליקום, אַנאַנסירט
דאָס שטיק, מאַכט פּלאַץ פאַר די שפילער און רופט אריין דעם אַקטיאָר,
וואָס שפילט די ראָל פון אחשורש. דערביי רופט ער אויס:
גייק צו! עש זייא היר אודר אנדרש וואון
הערבייא! הערבייא!
איר הערין, גראַפין אונז פערשטין
דיא ווערדן שיאן וואש נייא
נייא אונז מער
אין קיניג ווערט קומען איינהער
קיניג אחשורש איז ער גינאַנט
127 לענדער האָט ער אונטער זיין האַנד
אונז אויך דיא לענדער אונז שטראַסן
די ער האָט טון בישטרייטן אונז ביזחינגיי,
דאָ ער פון האָט אין אידער (יעדער) יוד מוישל צו זאָגן און צו זינגן

ו'רום אייך רוימט אויף, רוימט אויף;
ו' שמיסט די שטוב צום פענסטיר ארויף;
ו' טיש אויף דיא בענק
די ב'כר אויף די שענק;

— — — — —

אונ' אויך ברענגט נישט אום אונזער רעכט
דאס איין אידל (=אידעל) הויך גיבארנער קיניג זאל אזוי לאנג
דרוין שטאן (=שטיי)
מיר העלן אין (=אים) היסטן אריין נאך (=גיין)
אריין! אריין!
אל דו מיין גינעדיגשטער קיניג, זיינע דינר זיין.

פראליריום:

ס'דערשיינט דעם קעניג: „זיינע דינר: המן און דער שרייבער
און זיינען „טישקנטענער אונ' באש“. דאן באמערקט המן וועגן מרדכי:
„איך קאן דען שעלמין בעשטיה (=בעסטע) יודן נישט דרלידן“.

I-טער אקט:

1. סצענע; א באגריסונגס-אויפשויל (=מארש) לכבוד דעם קעניג.
2. סצענע: אחשוורש דערציילט דער סחיטע וועגן וואס ווידערשפעניקיש
אין וועגן איר טויט. ער גיט א באפעל, מען זאל פאר אים זוכן א פרוי.
I-טע אינטערמעדיע:

היך פירט אריין אין פאלאץ מרדכי, וואס טרעט-ארויס ווי א קליין
אין רעדט דעם קעניג א שידוך מיט אסתרין. דעם קעניג נעפעלט
דער שידוך.

II-טער אקט:

1. סצענע: דער קעניג באפעלט מרדכיין, ער זאל זיך בוקן פאר המנעל,
ער זאגט אים גלייכצייטיק:
דו זאלסט זיצען איגטר איין טאג אונ' טיר
און זאלסט פסקין איכר בהיתור
אונ' די ומרא פון 96 בלעטער.
2. סצענע: קאמישע סצענע צווישן המנען און מרדכיין. מרדכיין וויל
נישט בוקן און באזארגט זיך מיט ווידערזעצן. המן זאגט אן, אז ער
וועט נאכה נעמען.
3. סצענע; המי קלאנט-אן די יידן פארן קעניג און באקומט פון אים אן
ערלויבניש ארויסצוגיין די יידן פון לאנד.

4. סצענע: המן הייסט דעם שרייבער צעשיקן „צירקולארין“, אז די מירן דארפן פארטריבן ווערן.
5. סצענע: המן באזארגט מרדכי מיט שפאטווערטער.
6. סצענע: התך דערציילט אסתרן, אז מרדכי, טוט ווייניג אויף שרייבן אוי ברומזן.
7. סצענע: אסתר הייסט מרדכיין אינאדענען צווישן יידן א תענה. מרדכי ענטפערט דערויף מיט נבולה.
8. סצענע: אסתר פארבעט דעם קעניג אין המנען אויף א באר.

III-טער אקט:

1. סצענע: דער שרייבער לייגעט-פאר פון א ביאניק, אז מרדכי האט אפגעווענדט פון אחשוורשן א סכנה. דער קעניג הערט און לאזט אריינגיין רופן המנע.
2. סצענע: אחשוורש הייסט המנען ער זאל באערן מרדכיין.
3. סצענע: מרדכי אין המן.
4. סצענע: דער שרייבער פארקלאגט המנען פארן קעניג, אז ער האט זיך געלאזט פארפירן דורך אן אומרייגע תאוה צו אסתרן. אחשוורש גיט-אויס אויף המנען א טויט-שטראף.
5. סצענע: המן געזעגנט זיך מיט זיין ווייב.

II-טע אינטערמעדיע

המנע „וידערנעכערט“ (פארגלייך I באנד, קאפיטל XVI).
 עפילאג: די שפילער געזעגענען זיך מיטן פובליקום און שטעלן-אויף „דאס בייסליין“.

דער וואריאנט M

פראלאג: די שפילער מאכן א מי-שברך לכבוד דעם פובליקום:
 אט דא זענען מיר געקומען לכבוד דעם היגן בעל-הבית
 און די היגע בעל-הביתטע מאכן מי-שברך.
 ווער עס גיט צדקה מיט איין גוטער אויג, יענער זאל גיבענטשט ווערן.
 די ליכט, די שיינונג פון קאפ זאל אפולע גיווערין.
 ווען איין ארעמאן גייט אריין צו איין גויד,
 פערשטאפט ער די עווערין (-אויבערן)
 או וויל עס גאר ניט הערין.

1-טער אקט:

שטעלט פאר אין אייניקע סצענעס דעם ושת־עפיוֹד: ושת־
ווידערשפניקייט און דעם קעניגס משפט.

אינטערלודיום:

ושת־ים וידוי. אינטערעסאנט איז דא די שטעלע, וואו די קעניגין
בארעכטיקט די שטראף אירע מיט דער זינד, וואס זי פלעגט הייסן
אירע יידישע דינסטן ארבעטן שבת און ימים-
טובים.

2-טער אקט:

אחשוורש באוויינט ושת־ים טויט. איינער נון דער טוויטע זאגט אים צו:
„פאטער-קעניג, וואס טוט איר וויינען און קלאגן?
איך שווער מיך ביי מיין זיי, אז איך וועל איך געבן אנ-
אנדערע ביז מארגן“.

אינטערמעדיע:

א שדכן שטעלט פאר אכטרן. זי ופעל אהשוורשן און עס קומט באלד
די חתונה סגס: א מארגאלעק באזינגט די פלח און זאגט דאן מיט
פארפאלק דעם קאמיש „הרי את“.

3-טער אקט:

שטעלט פאר המנס פלאן צו פארניכטן די יידן. אינטערעסאנט זענען די
באשולדיקונגען, מיט וועלכע ער טרעט-ארויס פארן קעניג קינגן די יידן.
אט איז אן אויסצוג פונם באשולדיקונגס-אקט:

המן:

פון דיוצן זאכן וועל איך מיר א ביסעלע עקסטמאלירען:
אט צו דעם קרעמער-יונג וועל איך מיר פרעטענזירען,
ווי איך טו דעם קרעמער-יונג צו האבן
אזוי טוט ער זיך ארום מיר גוט לאכין
יוי איך טו געהן פאר זיין קראם פארביי,
אזוי טוט ער אויף מיר א געשריי:
„פאניע המן, חווארא, חווארא!“—

און האט גאר נאר מיר קיין בושה און קיין שיי
ווי איך טו נאר א פאר שריט אהינטער צו טרעטן,
אזוי טוט ער מיך צו בעטן:

„פאן טא פאן! פראשו ק'נאם!“

ווי גיך טו נאר אויפן פרילאוואק עטלעכע גילדין צו ציילן,

אזוי טוט ער מיר צו מעסטן מיט פאלשע איידן
און פערשראכט: „נו מיין פרוי, זיי דאס מבער
דאס וועט צוגיין קומען אויף א ווארמעס צו-שטייערן“
דער פאטער-קעניג, ווי גיפעלט דאס אייך?

אחשורש: גאר שלים! שלים און שלים!

המן: עס קאן נאך פיל שלימער זיין!

אויף אן ענלעכן אופן „פרעטענזירט“ זיך המן צו דעם קירושנער-יינגל
צו „די דומנע יונג-פרויען“ א. ד. גל. דער קעניג לאזט זיך איבערצייגן
און ער גיט-איבער די יידן אין המנס הענט.

אינטערמעדיע:

א קאמישע סצענע צווישן דעם שרייבער און אחשורשן: דער שרייבער
לייענט-פאר פון א כראניק:

א מעשה וואס זיך געטראפן אין חרן:
א פערער איז געפלויגן אין קארין
און האט זיך אפגעשלאגן אן א דארין
אין איז אוועקגפלויגן אויף ריסארין.

אחשורש: ניט דאס!

שרייבער: ר' הירש'קע עזריאל'ס, דער מאהילעווער גביר
האט מען עס גיגעבן צו א דלפן אויף שבת אויף א פלעס...
אחשורש ווערט אומגעוואלדיק און לסוף קומט דער שרייבער צום ארט,
וואו ס'איז פארשריבן, אז מרדכי האט געראטעוועט דעם קעניג פון
א סכנה.

אחשורש: צי האט מען האץ דעם מרדכי עהרליך באצאהלט!

שרייבער: קאפייק! נא טאבאק פריקאזאלי

אי טא ניע אדלאלי

אי קאק טאבאקי וויגנאלי.

4-טער אקט:

אסתר באשולדיקט המנען פארן קעניג. המנס מפלג.

עפילאג

א-כחאלט המנס וידוי.

א ס ת ר

א מיניאטור פון אן אומבאקאנטן יידישן קינסטלער.

ד ע ר ו א ר י א נ ט L

פ ר אָ ל אָ ג:

דער קענצלער (איינשרייער) שטעלט פאר פארן פובליקום די הויפט־ראי־
זיסטן (אחשוורש, המן'און מרדכי) און רופט־אריין דעם קעניגס טויטע
(ש. 13—32, ש. 1—4).

פ ר אָ ל ו ז י ו ם:

צוויי דועטן: איינער צווישן דעם קענצלער און דעם כאר און דער
צווייטער צווישן המנען אין דעם כאר.

1-ט ע ר א ק ט:

(1) אחשוורש שטעלט זיך פאר אין הייטס דעם קענצלער איבערגעבן דער
קעניגין, אז פאר מיר און פאר אלע הערן — מוז זי זיך נאקעט

שטעלן. (2) דער קענצלער ביי ושת. (3) דער קענצלער דערציילט
אחשורשן וועגן ושתים ווידערשפעניקייט. דער קעניג גיט-ארויס דעם
משפט. (4) דער קענצלער גיט איבער דעם פסק ושתין. (5) ושת ביעט
המנען, ער זאל זי צולאזן צום קעניג. (6) ושת ביעט דעם קעניג, ער
זאל איר שענקען דאס לעבן.

ינטערלודיום:

ושתים אלף-בית מיט כאר-באגלייטונג.

2-טער אקט:

(פראגמענטאריש)

(1) דער קענצלער מעלדעט אחשורשן וועגן ושתים טויט. (2) דעם קעניג
פארצוויי-לוג. (דעט צווישן אטשורשן און דעם כאר).

אינטערמעדיע:

(1) המן ציט-אריין מרדכיין פארן הארב. (2) מרדכי שרייבט אסתרן. (3) דער
קאמישנר "ורי את".

3-טער אקט: פעלט.

אינטערמעדיע.

קאמישע סצענע צווישן דעם קענצלער און אחשורשן. דער קענצלער
זיי. גט-פאר פון דער כראניק:

קענצלער: פאטער-קעניג! ס'גע-אפן א קאט איבערן באט
און וואס איבערגעצייגט, וויפל קינדער המן האט

אחשורש: כא-בא-כא! ס'אפשר דא נאך א שענס?

קענצלער: ס'איז געשטאנען צוויי ווייבער נעבן אנ'אוינן
(לייענט): האבן זיי זיך אנגעהויבן מיט די ווילקעס צו בויגן

ביז וואנען זיי האבן זיך ארויסגענומען איינע די אנדערע די אויגן.

לסוף דערציילט ער וועגן מרדכיין, אז ער האט אנטדעקט די פארברעכע-
רישע דינער, וואס האבן געוואלט דעם קעניג איינגעבן סם.

4-טער אקט:

(פראגמענטאריש)

אחשורש פרעגט המנען, אויף וואס פאר אן אופן צו באערן א מענטש,
וואס האט פון אים אפגעווענדעט א סכנה. ענטפערט המן:

מ'זאל אים פונען און וואשן
און פירן איבער די גאסן
און שרייען: דאס איז דער מאן,
וואס האט דעם פאטער-קיניג פון טויט אפגעטאן.

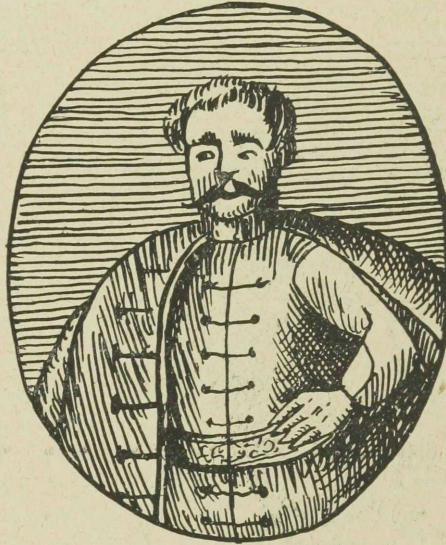
אינטערלודיע:

המנס אלף-בית.

עפילאג:

די שפילער זינגען „שושנת יעקב“, געזעגענען זיך דאן מיטן פובליקום
און בעטן זיך:

איר'ט אונז געבן עטליכע גילדן מיט א שנאפּ.
וועלן מיר מאכן לחיים!

ה מ ך

א כינאכור פון אז אומבאקאנטן יידישן קינסטלער.

די וואריאנטן C און W.

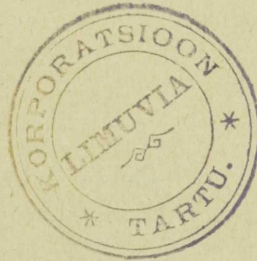
אין אלגעמיינעם זענען זיי פונם זעלבן שניט, וואס דער וואריאנט L. פון
זייער אינהאלט איז פדאי צו פארצייענען בלויז יענע סצענעס, וואס
פעלן אין L, דערהויפּט זענען עס די סצענעס פונם 3-טן און 4-טן אקט.

3-טער אקט:

- (1) המן באראט זיך מיטן קענצלער, ווי צו פארניכטן די יידן (W, C)
- (2) המן באשולדיקט די יידן פאר אחשוורשן און קריגט-צרויס דעם גירוש-באפעל (C, W). (3) מרדכי וויל זיך נישט בוקן פאר המנען (בלויז אין W).

4-טער אקט:

- (1) א דורכויס ערנסטער דיאלאג צווישן מרדכיין און אסתרין וועגן דער סכנה, וועס דראט די יידן (בלויז אין W, פעלט אין C). (2) המן גיט-אפ מרדכיין כבוד. (C). (3) אחשוורש באשולדיקט המנען, אז ער האט געפרואווט פייניקן אסתרין. ער פארמשפט אים צום טויט (בלויז אין W, פעלט אין C). (4) המנס געווענענען זיך מיט זיין משפחה (C).

אחשוורש

■ מיניאטור פון אן אומבאקאנטן יידישן קינסטלער

די אינטערלודיעס און אינטערמעדיעס זענען אין W און C דיוועלכע וועס אין L, ספעלט אין זיי בלויז דאס פראלויזיום פון L און דער עפילאג

דער פראגמענט P

ער אנטהאלט בלויז איין סצענע און שטענדיג-פאר אהשורס טרויער נאך ושתים טויט. אינם דאזיקן מאנאלאג איז אינטערעסאנט פארגנוקער ארס.
„ושת, ושת! האט געטון שבת מיט יידישע מידען וואסן און שפינען דעריבער האט זי געטון א הארן אויף איר שטערן געווינען.“
דעמאלטן מאכטו באגריפען מיר אין ושתים וידוי, האט געפינט זיך אינם האריאנט M.

ריין-אויסערלעך שטעלן מיט זיך פאר די געבראכטע וואריאנטן ווי קירצונגען פון איין און דעמאלטן זיגשפיל-טעקסט. אינם וואריאנט S ווערט, למשל, געקירצט דער גאנצער עפיואד מיט ושת, וואס פארנעמט אין אנדערע וואריאנטן א פערטל (W) אדער א דריטל פון דער גאנצער פיעסע (אזוי אין C און L); ווי אמאל ווידער ווערן דורכגעלאזן אין די וואריאנטן גאנצע אקטן אדער צווישן-שפילן: אזוי פערט, למשל, אינם וואריאנט L דער גאנצער 3-טער אקט, וואס ציילט אין S 8 און אין C-W בערך 3-4 סצענעס.

די דאזיקע קירצונגען לאזן זיך דערקלערן סיי דערמיט, וואס די טעקסטן זענען דערהאלטן געווארן א דאנק דער מינדלעכער טראדיציע, סיי מיט דער באציונג פון די יידישע שפילער, וואס פלעגן לויטן מוס-טער פון די וואנדער-קאמעדיאנטן לייגן יעדן געוויכט אויפן געשמאק פון פשוטן עולם, ווי אויפן ווארט פון דיכטער, און פלעגן דעריבער דורכ-לאזן אדער איבערבויען גאנצע סצענעס און אקטן, פארקריפלענדיק צו-מאל דעם הויפט-געדאנק און דעם צוזאמעהאנג פון דער אקציע.
די קירצונגען מוזן מיר בכלל פארשרייבן אויפן חשבון פונם רע-זיסער אדער פונם מינדלעכן פארטפלאנצער פון דער פיעסע אין נאך אין זעלטענע פאלן אויפן חשבון פונם ליברעניסט.
נאך דער דאזיקער אלגעמיינער באמערקונג טרעטן מיר צו צו דער פראגע פון דער עלטסטער ליברעטא פון דעם זיגשפיל-אור-טעקסט.

זענען אונזערע וואריאנטן — פארצווייגונגען פון איין און דעם-זעלבן ביים. אדער זיי שטעמען גאר פון צוויי אדער מער ארטעקסטן?
די פראגע לאזט זיך פארענטפערן, ווען מיר שטעלן זיך אפ אויף אזעלכע פרטים, ווי די ארכיטעקטאניק פון די וואריאנטן, די שפראך, די פיגורן, דער אופן, ווי ס'ווערט דורכגעפירט די האנדלונג און ד. גל.
וואס שייך די ארכיטעקטאניק, זעען מיר, אז זיי זענען אלע אן אויסנאם געבויט לויט דעם שאבלאן פון די

יעזואיטן-שפילן: זיי הויבן זיך אן געוויינלעך מיט א פראלאג-וואס באטענט דעם עולם מיט די הויפט-פיגורן פונם שטיק אין ענדיקן זיך מיט אן עפילאג, אין וועלכן די שפילער געזעגענען זיך מיט דעם פובליקום און נעמען זייער באצאלט; די אקטן זענען דורכגעפלאכטן מיט כאראקטעריסטישע אינטערלודיעס און אינטערמעדיעס; פאר דעם ערשטן אקט איז אריינגעשטעלט ווי אמאל א פראלויזיום.

ביר זעען ווייטער, אז די וואריאנטן שטיצן זיך אויף דיזעלבע צינע-טעכנישע מנהגים: דאס דערשיינען פון די טפילער ווערט אנגעוואגט מיט דער טיפישער פארמולקע: אריין, אריין — דו מיינ!; דער שפילער דערקלערט זיין מאסקע, איידער ער הויפט אן זיין ראָל און ווי אמאל געזעגנט ער זיך מיט דעם פובליקום, ווען ער האָט פאר-ענדיקט זיין ראָל (אין C, למשל, לויט די לעצטע ווערטער פון המנס ראָל: "יעצט מוז איך יוערן פון דער וועלט גיבראכט — דרום הערן און פערשטן איינע גוטע נאכט!"; צום סוף פון דער פארשטעלונג שטעלן זיך אויס די שפילער אין איין ריי און זינגען א כאָר-ליד, דאן געזעגע-נען זיי זיך און געמען זייער שר שר אין דער פאָרם פון א געלט-אפצאל אָדער א טרינק בראָנפן.

דערוועלבער, גייסט פון א געשיכטלעכער עפאכע" שפילט זיך אויך אָפ אין דער שפראך פון די וואריאנטן. מיר געפינען אין זיי פאָר-מולקעס, טיטולאטורן און סתם-ווערטער, וואס זענען געווען זייער אנגע-נומען אין משך פון 17-טן י"ה, וואס קלינגען אָבער איצט ווי אַרכא-זמען. אָט זענען אייניקע ביישפילן:

אינט וואריאנט S, וואס שטאַמט פון 17-טן י"ה, ווערט דער שריי-בער אנגערופן מיט די עפיטעטן: "דו הערץ אליר ליבסטער ברודער מיינ!". אין C קלינגען די עפיטעטן: "גיטרייער, גיטרייסטער באדינער דו מיינ!" — אין W: "גיטרייער דינער דו מיינ!" — אין L: הער קענצלער (שרייבער), דו באדינער, דו מיינ! אָדער "הער קענצלער, דו באדינער, דו באטרייסטער, דו מיינ!"

אָדער נעמען מיר, למשל, די טיטולאטורן, מיט וועלכע ס'ווענדן זיך די פיגורן צו אחשורשן:

אין S ווענדן זיי זיך מיט די ווערטער: "אלער הוך עדעל גיבאָ-רענער קיניג" "אלער עדעל הוך גיבאָרענער קיניג, הער פאָטער מיינ!" אין M: "הער פאָטער-קעניג!"

אין C: "מין גאנץ געדיגליכער, גיבאָרענער פאָטער-קעניג!"

אין W: "קיניגליכער פאָטער" אָדער "פאָטער-קעניג!"

אין L: "פאָטער קעניג" אָדער "הויך איידעלער פאָטער-קעניג!"

לסוף נאך א בינזל כאראקטעריסטישע ארכאזמען:
 אין W באגעגענען מיר מיטלהיכדייטע ווערטער. „פאגן אונז
 צירען“, וואס ווערן אין C מאָדערניזירט מיט „לויבן און פרייזן“. אין
 דעמזעלבן וואריאנט W זענען ווייטער פאראן אזעלכע ווערטער, ווי:
 „טוינען“ פון נידערדייטש: Twiernen, Twecnen = וועבן, שפינען,
 — „טוק“ פון מיטלהיכדייטש: tok = מקוה (דאָסזעלבע וואָרט געפינען
 מיר אויך אין M: „ווי עס קומט די צייט, אז זי דארף לויפן אין טוק...“).
 „העי אלף“ פון נידערייניש allaf = גיכער, לעבעדיק!
 כאראקטעריסטיש זענען אויך די ווערטער אין L: „שאלקהאפ-
 טיגע מאנען“ (=מענער) „קאפינעט“, „בראווע (גוטע) הערן“
 „הערן קאמעראטען“, „קאפיטאן, לויטערמאן“ און ד. גל.
 אַ ער די ווערטער אין M: „גאַר שלים“ (זער שלעכט), „פרעטענ-
 זירען“ (האַבן אַ פּראָצעס), „עקסטמאלירען“ (=אויסמאַלן אַ בילד)
 „פערשפראכט“ (האַט צוגעזאָגט) און ד. גל.
 די ציטירטע ווערטער נעמען-אויס, ווי דער סטיל פון S.
 נאך בלעטער אנטפלעקן זיך די צוזאַמענהאַנגען ביים באַטראַכטן די
 פיגורן: אחשוורש ווערט אין אלע אויסגערעכנטע וואריאנטן
 סטיליזירט לויטן מוסטער פון פאנטאזאָנע, הַסֵן — לויטן שאב-
 לאָן פון קאפיטאָנאַ (ריטער שאַרלאַטאַן), מרדכי ווערט ווידער
 פאָרגעשטעלט ווי אַ קלאָן. (פאָרגלייך ווייטער קאפיטל X'V.
 כאראקטעריסטיש איז אויך דער איינשרייַע-העראָלד אין די פראָ-
 לאָן פון W — C — L — S.
 פון אַ באַזונדערן באַדייט איז די פיגור פונם „שרייַבער“, וואָס
 טרעט-אָרויס אָן אויסנאָם אין אלע וואַריאַנטן. אין די וואַריאַנטן L —
 W — C טראָגט די דאָזיקע פיגור דעם טיטל „קענצלער“. דער קענצלער
 שילט אָבער דיוועלבע ראָל, וואָס דער שרייַבער אין M — S. ווי מיר
 האָבן דאָס שוין באַמערקט ביים אַנאַליזירן די „אַקציאָן פון אחשוורש און
 אסתר“ (זע אויב קאפיטל X), איז דער שרייַבער אַ פריי-דערפונענע,
 „פאָעטישע“ געשטאַלט, וואָס איז אומבאַקאַנט אין מגילת אסתר.
 וואָס שׂיך דעם אופן, ווי עס ווערט אין די וואַריאַנטן דורכגעפירט
 די „אַקציאָן“, ערן מיר, אז עס ווערט געלייגט גרויס געוויכט, די האַנד-
 לונג זאָל אויסנעמען וואָס שפּאַנענדער: די העלדן „שרייַען און ברומען“,
 ושתּי ווערט געקעפט פאַר די אויגן פונם פּובליקום, דאָסגלייכן הענגט
 מען המנען אויף דער תּליה פאַר די צווייטער, די סצענעס בייטן זיך ווי
 אין אַ קאָלידאָסקאָפּ, איין סענסאַציע פּלאַ נאָך דער צווייטער, און בכדי
 די צושויער זאָלן קאָנען אָפּטעמען אַביסל, ווערן צווישן די אַקטן ארייַ-

געפלאכטן אינטערלודיעס אָדער קאַזישע אינערמעדיעס מיטן קלעין אלס
הויפט-פיגור.

שפּאַנונג! שפּאַנונג! — דאָס איז דער עיקר! פונקט ווי אין די טי-
פישע קאָמעדיאַנטן שטיק!

פּקיצור: די אַרכיטעקטאניק פון די וואריאַנטן און די בינע-טעכ-
נישע מנהגים, וואָס שפּילען זיך אין זיי אָפּ, דער שפּראַכלעכער מאַמענט,
ווי אויך די סטילזאַציע פון די פיגורן אין די קאָנצעפּציע, אָדער בעסער
געזאָגט: דער מאַגל פון יעטועדער קאָנצעפּציע — דאָס אַלץ ווייזט, אז
אונזערע וואריאַנטן האָבן דעמזעלעבן „קאָמעדיאַנטן-
גייסט“ און אז זיי זענען נישט מער ווי וואסערן
פון איין און דעמזעלעבן קוואַל: שטראָמענדיק פון דעמזעלעבן
קוואַל האָבן זיי אויפן וועג מיטגעשלעפט פאַרשידענע שטינדלעך און
גראַזן און ווי אַמאָל האָבן זיי אויך פאַרלוירן דאָס טעמפּאָ און די ברייט-
קייט, וועלכע זיי האָבן געהאַט נאָענט ביים קוואַל.

וואו געפינט זיך אָבער דער קוואַל זייערער?

אונזער ביז-איצטיקער אַנאַליז האָט אונז געוויזן, אז מען דאַרף
דעם קוואַל זוכן אין די געמיוועכצן פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט און אין
דער תקופה פון איר אויפבליי, אין די דייטשע און סלאַווישע לענדער,
ד. ה. אין 17-טן י"ה.

פירט אונז טאָקע דער וועג צום ענגליש-דייטשן קאָמע-
דיאַנטן-שטיק פון „אחשורש און אסתר“, וואָס מיר בא-
געגענען אינם רעפערטואַר פון די ענגלישע וואַנדער-קאָמפּאָניעס זינט יאָר
1620 — און דער עיקר צו דער יידישער באַאַרבעטונג
וואָס שטיצט זיך אויף דעם דאָזיקן שטיק און שטעלט מיט זיך פאַר אַן
„אַקציאָן פון אחשורש'ן און אסתר'ן“ (זע קאָפיטל X).

אַט די קוועלע, פון וועלכער ס'האָט געשעפט דער ליברעטיסט,
וואָס האָט די „אַקציאָן“ באַאַרבעט אויף אַ זינגשפּיל-אופן, איבערגעמאַכט
די דיאַלאָגן אין דזעטן, — און די מאָנאָלאָגן אין סאַלאַ-געזאַנגען אָדער
אין כאַראַקטעריסטישע אינטערלודיעס, ווי די „אַלף-ביתן“ און „וידויס“
פון ושתי אָדער המנען.

אונזער השערה ווערט באַשטעטיקט דער עיקר דורך דער פיגור
פונם „שריבער“, וואָס טרעט-אַרויס אין אונזערע וואריאַנטן. די
דאָזיקע פיגור באַווויזט זיך — ווי מיר האָבן דאָס שוין אָנגעוויזן —
דאָס ערשטע מאָל אינם ענגליש-דייטשן אחשורש-שטיק און איז
פון דאָרט אַריבער אין דער יידישער „אַקציאָן“, פדי פון איר ווייטער צו

וואנדערן און זיך סוף-כל-סוף צו באזעצן אינם ארטעקסט פונם אהשורש-
זייטפיל.

צייב מיר רעדן שוין וועגן א גילגול פון א פיגור, איז כדאי זיך
אויך אפצושטעלן ביים גילגול פון מרדכי'ן, וואס איז אויפן וועג פונם
קאמעדיאנטן-שטיק אליבערן שליאך פון דער יידישער אהשורש-„אקציאן“
ביז צום האפן פון אייניקע זינגשפיל-וואריאנטן פארוואנדלט געווארן פון
אן ערנסטער געשטאלט אין א קאמיקער, וואס דערשיינט מיט דער מאסקע
פון א קלאון און זאגט ביי יעדער געלעגנהייט נבול-פה.

אונזערע וואריאנטן אנטהאלטן אייניקע שטעלן, וואס באאליכטן די
עטאפן פונם דאזיקן גילגול:

ערשטער עטאפ: ער איז אָנגעצייכנט אין דעם ענגליש-
דייטשן קאמעדיאנטן-שטיק און אין דער יידישער אקציאן. מרדכי איז
אין ביידע טעקסטן א דורכויס ערנסטע געשטאלט.
די קאמיקער-ראָל האָט אינם קאמעדיאנטן-שטיק א באזונדערן פארטרע-
טער דעם קלאָון האָנס קנאָקעזע, וואָס טרעט-ארויס אין דער אינטער-
מדיע און טרייבט דאָרט לצנות מיט זיין אשה-רעה און זיין געראַטענעם
זוויל. אין דער פראַגמענטאריש-דערהאַלטענער יידישער אקציאָן זענען
נישטאָ קיין שפורן פון א קלאָון, ס'איז אָבער נישט אויסגעשלאָסן, אז
עס האָט זיך אין איר געפינען אזא מין פערסאָנאזש.

צווייטער עטאפ: שוין פונם דאזיקן עטאפ געפינען מיר
אינם וואריאנט c. אינם פארצייכעניש פון די פערסאָנאזשן, וואָס ווערט
געבראַכט אין דער טשערנאָוויצער אויסגאַבע פונם דאזיקן וואריאַנט, גע-
פינען מיר נעבן „מרדכי'ן, דעם יידישן פירשט“ — א צווייטע
פיגור, וואָס הייסט „מאַנדריש דער הויפּנאַר“ אָדער
„פּרינץ מאַנדרינאַ“ — אַ סימן, אז אין ארטעקסט
פונם אהשורש-זינגשפיל איז די פיגור פון
מרדכי'ן פונקט אזוי ווי אין דער „אקציאָן“
געײַען אן ערנסטע און אזוי די קאמישע ראָל
איז געלעגן אין די הענט פון א קלאָון, וואָס
האָט געזראָגן די מאסקע פון א הויפּנאַר.
און טעקסט C גופא איז די ראָל פון „מאַנדריש“ פארבינדן געוואָרן מיט
דער ראָל פון מרדכי'ן. דער צינויפגוס איז אָבער נאָך נישט קיין
פולשטענדיקער, און מרדכי באווייזט זיך אמאָל אלס ערנסטע
פיגור (5-שט) אין 4-טן אקט, וואו ער פארפירט מיט אמתרן א דורכאויס
ערנסטן דיאָלאָג וועגן דר סכנה, וואָס דראַגט די יידן) — אן אנדער
מאָל ווי ער אלס קלאָון (דערהויפּט אין דער קאמישער אינטערמעדיע).

שפורן פונם הויפנארס דאָל זענען דערהאַלטן געוואָרן אויך אינם וואַריאַנט L: מרדכי דערשיינט דאָ אין ערשטן אַקט, וואָס באהאַנדלט דעם עפיוזאָד וועגן ושת' אַלס אַיינער פון דער קעניג-לעכערסוויטע און מיט זיך אַרײַן אין די דיאַלאָגן מיט גראָבע זינלערייען:

קענצלער: פאַטער-קעניג, איך האָב אייך וואָס צו זאָגן.

נאָר איר זאָלט מיך צום טויט נישט שלאָגן!

אחשוּרוש (צום קענצלער): רײד!

מרדכי (לויפט אָן צום קעניג): קו-ען זאָל אויף דיר דער טויט!

אַדער, בעת ושת' זאָגט איר „אַלף-בית" און פרעגט דעם כָּאָר (די סוויטע):

גיט מיר צו פאַרשטיין,

וואָס איז היינט פאַר אַ צייטען?

לויפט-אָן מרדכי און וואַרפט אַרײַן: „פערעפלאָונא סערעזאָ" ערשט שפע-טער, אין דער קאָמישער אינטערמעדיע נאָכן צווייטן אַקט באַווייזט זיך מרדכי פאַרשטעלט אַלס „ידישער שדכן".

דריטער אַקט: פון מרדכי'ס ראָל ווערן אויסגעמעקט אַלע ערנסטע שטריכן און ס'בלייבט בלויז מרדכי דער קלאָון. געמאַכט ווערט דאָס אויף אַ טאַפּלעטן אופן, וואָס ווערט אילוסטרירט אין די וואַריאַנטן M און S. אינם וואַריאַנט M בלייבט מרדכי בלויז דער „ידישער שדכן" און די ראָל פונם הויפנאר ווערט אינגאַנצן אויסגעמעקט. אין S דאָגעגן איז מרדכי דער עיקר אַ הויפנאר און די ראָל פונם שדכן ווערט אַרגא-ניש אריינגעוועבט אין דער ראָל פונם „פרינק מאַנדריןאַ". אין M באַ-ווייזט זיך מרדכי — דער שדכן בלויז אין דער אינטערמעדיע — אין S באַנוגנט ער זיך נישט מיט די ראמען פון דער אינטערמעדיע און טרייבט לעצנט אויך בעת דער „הויפט-אַקציען".

רעזומירנדיק, זעען מיר, אז מרדכי'ס קלאָון-ראָל, אזוי ווי זי שטעלט זיך פאַר אין איר לעצטער רעדאַקציע (s), איז אויפ-געקומען אַדאָנק אַ צונויפגוס פון דריי ראָלעס: מרדכי — דער ידישער פרינק, דער הויפנאר מאַנדריש, דער ידישער שדכן פון דער אינטערמעדיע.

מרדכי'ס גילגול קאָן אונז דינען אַלס אַ באַזע אויף צו באַשטימען די שייכות צווישן די וואַריאַנטן און דעם זינגשפיל-אורטעקסט: וואָס דייט-לעכער די שטריכן פון די אָנגעמערקטע דריי ראָלעס, אַלץ גענטער איז דער וואַריאַנט צום אורטעקסט, און פאַרקערט, וואָס בולטער די קלאָון-

מאסקע און בלאסער די שטריכן פון מרדכי'ס ערנסטער ראָל, אַלץ ווי
טער גיז דער וואריאנט פון זיין קוועלע. אייפן דאָזיקן סך קאָנען מיר
למשל, פעסטשטעלן, אז דער וואריאנט C איז נענטער צום אורטעקסט,
ווי דער וואריאנט L אָדער W און אז דער וואריאנט S איז אַממערסטן
דערווייטערט פון דעם עלטסטן זינגשפיל-טעקסט.

באצייכענדיק דאָס ענגליש-דייטשע קאָמעדיאנטן-שטיק מיט T, די
יידישע „אַקציאָן“ מיט A און דעם אורטעקסט פונם אחשוורש-זינגשפיל
מיט B, באקומען מיר פאָלגנדיקע פארמולע, וואָס איזאָטרירט דעם אַנט-
וויקלונגס-וועג פון דעם אחשוורש-שפיל:

$$T - A - B - C - M - L - W - S$$

דער דאָזיקער אַנטוויקלונגס-וועג ווערט באַשטעטיקט אויך דורך
פאָלגנדיקע מאַמענטן:

(א) אין S פערלן אַ חוץ דעם גאַנצן ושת-עפיוּד — אַ רייע סצע-
נעס פונם אסתר-עפיוּד, ווי אויך אייניקע אינטערלודיעס, וואָס געפינען
זיך אין די וואריאנטן C — M — L — W; אַ ראיה, אז די לעצטע
וואריאנטן זענען נענטער צום אורטעקסט, ווי S.

(ב) אין W און C בעט זיך ושת-ביים קעניג: „איך וועל באַ-
דיר זיין אַ פייגעלע איין!“ די דאָזיקע פראזע ווערט אין S אַריינגעלייגט
אין המנס מויל, וואָס בעט זיך ביי אחשוורשן: „לאָזט אייך דענקן, איך
בין איין וואָלד-פּעגלין!“ דאָס בילד פאסט מער פאר ושת, ווי פאר
המנען, וואָס ווערט אין דער פיסעס פאָרגעשטעלט ווי אַ ריטער-פאנפאראָן
(קאָפיטאָנאָ) און אזוי איז אויך אַנצוגעמען, אז די וואריאנטן C און W
שפיגלען אָפּ ריכטיקער דעם אורטעקסט, ווי דער וואריאנט S¹¹⁶.

(ג) אינם וואריאנט W זענען פאראן שפורן, אז המנס וידוי
האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ באַזונדער אינטערלודיום, אין S איז דער
וידוי צונויפגעפלאָכטן מיט המנס געזעגענונגס-מאָנאָלאָג אין אַ גאַנצעס,
אַ ראיה, אז S איז מער דערווייטערט פונם אורטעקסט, ווי W.
(ד) אויפן אָנגעמערקטן אַנטוויקלונגס-וועג ווייזן לסוף אָן געוויסע
ענדערונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען מיט דעם אורשפרינגלעכן מוסר-
השכל.

ווי ס'ווייזט-אויס, האָט דער אורטעקסט פונם אחשוורש-זינגשפיל
געהאָט דעמעלפן מוס-השכל, וואָס דאָס ענגליש-דייטשע קאָמעדיאנטן-

¹¹⁶ פארגל. דעם קליינעם, אַבער זייער שאַרפּווינקן אַטיקל־פּאַזין אלפרעד
פאנדורי וועגן דעם אחשוורש-שפיל (Mittheilungen der Ges. J. jüd. Volks-
kunde 1904 4. 12. p. 29—37)

שטיק און דער יידישער „אקציאָן“, וואָס שטיצט זיך אויף אים: די פרוי דארף זיך אונטערוואַרפן דעם ווילן פון איר מאן: דער דאָזיקער געדאנק שלענגלט זיך — ווי מיר האָבן דאָס שוין געוויזן ביים אַנאַליזירן דעם ייד שוין „אקציאָן“ — סיי דורכן ושת' סיי דורכן אסתר-עפיואָד; די עפיואָדן אילוסטרירן אים פון צוויי פאַרשידענע זייטן.

דער מאָטיוו ענדערט זיך אָבער פסדר אין די וואַריאַנטן. די ער-שטע ענדערונג באַגעגענען מיר אין M. ושתים טויט ווערט דאָ אויסגע-טייטשט נישט בלויז מיט איר ווידערשפעניקייט קעגן דעם קעניגס בא-פעל, נאָר אויך מיט א צווייטער זינד אירער: אירע יידישע דינסטן האָט 'י געצוואַנגען צו ארבעטן שבת און יום-טוב. דעמזעלבן אויסטייטש גע-פינען מיר אויך אינם פראַגמענט P.

די האַנדלונג שפינט זיך אָבער אַלץ נאָך אַרום די צוויי פרויען: ושת' און אסתר, דער זיגדיקער פרוי און דער פרומער — און האָט איר נישט מער ווי אַ זייטיקע פיגור.

וואָס ווייטער מיר גייען אָבער אויפן אָנגעצייכנטן וועג, אַלץ מער וועט האַלטן ארויסגערוקט ווערן אויפן ערשטן פלאַן און אַלס אַ פועל-יוצא דערפון וועט סוף פל סוף אינגאַנצן פאַרשווינדן דער ושת'-עפיואָד.

אין L ווערט פאַרווישט דער אַלטער-מאָטיוו פון ושתים ווידער-שפעניקייט, און דער טויט פון דער קעניגין ווערט אויסגעטייטשט אַלס אַ באווייז פון האַלטן רשעות. בולט ווייזט אונז דעם נייעם אויסטייטש פאַרגריקע שטעלע אין ושתים אַף-בית:

ושת' : האָב און גוטס טו איך אוועקוואַרפען

בעת המנקה דער רשע נעמט פון מיר ראכע

נאָר נישט אייביק גיט זיך איין און אינטריגע: ווי אַמאָל פאַרפלאַנ-

טערט מען זיך אַליין אין נעץ. אַלס אילוסטראַציע פונם דאָזיקן מאָטיוו דינט דער אסתר-עפיואָד.

דער באַארבעטער פונם וואַריאַנט S שאַרשירט דעם דאָזיקן מאָ-טיוו לויטן שטייגער פונם באַוואוסטן פאַלקס-ווערט, וואָס קלינגט אין זיין לשון בזה האופן: „אַלז איינער גראַבט איין גרוב אויף זיין פיינט און פאַלס לעצליך זעלבר דריין!“

מיטן דאָזיקן געדאנק פאַרבינדט ער אַ הינטער-געדאנק, אז דאָס פאַלקס-ווערטל דאַרפן געדענקען קידם-פל די שוואַ-ישראל: אַ ראיה — האַלטן מפלה! דע-ושת'-עפיואָד ווערט אזוי אַרום אָן איבעריקער און דער ליבערטיסט פון S לאָזט אים אויך דורך, קאַנצענטרירנדיק די גאנצע האַנדלונג אַרום האַלטן און דעם „יוד מושל“ — מרדכי. דער ליבערטיסט

ו'יום אויך רוימט אייך, רוימט אויך;
 ו' שמיסט די שטוב צום פענסטיר צווייף;
 ו' טיש אויף דיא בענק
 די בילד אויף די שענקו

אויף אויך ברענגט נישט אום אונזער רעכט
 דאס איין אירל (=אידעל) הויך גיבאָרנער קיניג זאל אויף לאַנג
 דרוין שטאָן (=שטיי)
 מיר וועלן אין (=אויס) הייסן אריין גאָן (=גיין)
 אריין אריין
 אל דו מיינ גינעדיגשטער קיניג, זיינע דינר זיין

פראָלויזיום:

סידערשיינען דעם קעניגס „זיינע דינר“: המן און דער שרייבער
 און זיינען „טיסקנטענער אויף באַש“. דאָן באַמערקט המן וועגן מרדכי:
 „אויך קאָן דען שעלמין בעשטיה (=בעסטיע) יודן נישט דרליידן“.

I-טער אַקט:

1. סצענע; א באַגריסונגס-אויפּשפּיל („מאַרש“) לכּבוד דעם קעניג.
2. סצענע: אחשוורש דערצייגט דער טחיטע וועגן וואָס ווידערשפּעניקט
 און וועגן איר טויט. ער גיט אַ באַפּעל, מען זאל פאַר אים זוכן אַ פּרוי.

I-טע אינטערמעדיע:

התך פירט אריין אין פּאַלאַץ מרדכי, וואָס טרעט-ארויס ווי אַ קרוין
 אין רעדט דעם קעניג אַ שידוך מיט אסטריין. דעם קעניג געפּעלט
 דער שידוך.

I-טער אַקט:

1. סצענע: דער קעניג באַזעצט מרדכי, ער זאל זיך בוקן פאַר המנעל,
 ער זאָגט אים גלייכצייטיק:
 דו זאָלסט זיצען איגטר אין טאָר אויף סיר
 און זאָלסט פּסקין איכר בהיתור
 אויף די גמרא פון 96 בלעטער.
2. סצענע: קאַמישע סצענע צווישן המנען און מרדכי. מרדכי וויל זיך
 נישט בוקן און באַזאָרפט האַלען מיט ווילדעריי. המן זאָגט אָן, אז מ
 וועט נקמה נעמען.
3. סצענע: המי קלאַנט-אָן די יידן פאַרן קעניג און באַקומט פון אים אַן
 ערלויבניש אַרויסצוגיין די יידן פון לאַנד.

4. סצענע: המן הייסט דעם שרייבער צעשיקן, צירקולארין, אז די יידן דארפן פארטריבן דערן.
5. סצענע: המן באזאגט מרדכי מיט שפאטווערטער.
6. סצענע: התך דערציילט אסתרן, אז מרדכי, טוט ווייג אויף שרייבן או ברומען.
7. סצענע: אסתר הייסט מרדכי איינצורעדן צווישן יידן א תענה. מרדכי ענטפערט דערויף מיט נבול-ה.
8. סצענע: אסתר פארבעט דעם קעניג און המנען אויף א באט.

III-טער אקט:

1. סצענע: דער שרייבער ליענט-פאר פון א כראניק, אז מרדכי האט אפגעווענדט פון אחשוורשן א סכנה. דער קעניג הערט און לאזט אריינ-רופן המנע.
2. סצענע: אחשוורש הייסט המנען ער זאל באערן מרדכי.
3. סצענע: מרדכי אין המן.
4. סצענע: דער שרייבער פארקלאגט המנען פארן קעניג, אז ער האט זיך געלאזט פארפירן דורך אן אומרייכע תאוח צו אסתרן. אחשוורש גיט-א-ויס אויף המנען א טויט-שטראף.
5. סצענע: המן געזעגט זיך מיט זיין חייב.

II-טע אינטערמעדיע

המנע, ווידערגעבורט (פארבלייך I באנד, קאפיטל XVI).
עפילאג: די שפילער געזעגענען זיך מיטן פובליקום און שטעלן-אויף דאס בייטליין.

דער וואריאנט M

פראלאג: די שפילער מאכן א מי-שברך לכבוד דעם פובליקום:
אט דא זענען מיר געקומען לכבוד דעם היגן בעל-הבית
און די היגע בעל-הביתטע מאכן מי-שברך.
דער עכ גיט צדקה מיט איין גוטער אויב, יענער זאל גיבענטשט דערן.
די ליכט, די שיינונג פון קאפ זאל אפולע גיווערין.
דען איין ארעמאן גייט אריין צו איין נגיד,
פערשטאפט ער די עזערין (אויסערן)
אז וויל עס גאר ניט הערן.

1-טער אקט:

שטעלט-פאר אין אייניקע סצענעס דעם ושת-עפיואד: ושתים
וויזערטעניקייט און דעם קעניגס משפט.

אינטערלודיום:

ושתים וידוי. אינטערעסאנט איז דא די שטעלע, וואו די קעניגין
בארעכטיקט די שטראף אירע מיט דער זינד, וואס זי פלעבט הייסן
אירע יידישע דינסטן ארבעטן שבת און ימים-
טובים.

2-טער אקט:

אחשוורש באוויינט ושתים טויט. איינער נון דער סוויטע זאגט אים צו:
„באטער-קעניג, וואס טוט איר וויינען און קלאגן?
איך שווער מיך ביי מיין זיי, אז איך וועל אייך געבן אנ-
אנדערע ביז מארגן“.

אינטערמעדיע:

א שרכן שטעלט-פאר אכטרן. זי ופעל: אחשוורשן און עס קומט באלד
די חתונה. ג. א מארעאלעק באזינגט די כלה און זאגט דאן מיט
פארפאלק דעם קאמישן „הרי את“.

3-טער אקט:

שטעלט פאר המנס פלאן צו פארניכטן די יידן. אינטערעסאנט זענען די
באשולדיקונגען, מיט וועלכע ער טרעט-ארויס פארן קעניג קיגן די יידן.
אס איז אן אויסצוג פונם באשולדיקונגס-אקט:

המן:

פון דיזען זאכן וועל איך מיר א ביסעלע עקסטמאלירען:
אס צו דעם קרעמער-יונג וועל איך מיר פרעטענזירען,
ווי איך טו דעם קרעמער-יונג צו האבן
אזוי טוט ער זיך ארום מיר גוט לאכין
ווי איך טו געהן פאר זיין קראם פארביי,
אזוי טוט ער אויף מיר א געשריי:
„פאניע המן, חוואראז, חוואראז!“
און האט גאר נאר מיר קיין בושע און קיין שי
ווי איך טו נאר א פאר שריט אהינטער צו טרעטן,
אזוי טוט ער מיך צו בעטן:
„פאן טא פאן! פראשו ק'נאם!“
ווי איך טו נאר אויפן פרילאוואק עטלעכע גילדין צו ציילן,

אזוי טוט ער מיר צו מעסטן מיט פאלשע איילן
און פערשראכט: „נו מיין פרוי, זיי דאס מבער
דאס וועט צוגיין קומען אויף א ווארמעס צו-סטייערן“
דער פאטער-קעניג, ווי גיפעלט דאס איין?

אחשורש: גאר שלים! שלים און שלים!

המן: עס קאן נאך פיל שלימער זיין!

אויף אן ענלעכן אופן „פרעטענזירט“ זיך המן צו דעם קירושנער-ינג,
צו „די דומנע יונג-פרויען“ א. ד. גל. דער קעניג לאזט זיך איבערצייגן
און ער גיט-איבער די יידן אין המנס הענט.

אינטערמדיע:

א קאמישע סצענע צווישן דעם שרייבער און אחשורשן: דער שרייבער
לייענט-פאר פון א כראניק:

א מעשה האט זיך געטראפן אין חרן:
א פערער איז געפליגן אין קארין
און האט זיך אפגעשלאגן אן א דארין
און איז אוועקגפליגן אויף ריסארין.

אחשורש: גיט דאס!

שרייבער: ר' הירש'קע עזריאל'ס, דער מאהילעווער גביר
האט מען עס גיגעבן צו א דלפן אויף שבת אויף א פלעט...

אחשורש ווערט אומגעוילדיק און לסוף קומט דער שרייבער צום ארט,
וואו ס'איז פארשריבן, אז מרדכי האט געראטעוועט דעם קעניג פון
א סכנה.

אחשורש: צי האט מען חאץ דעם מרדכי עהרליך באצאהלט?

שרייבער: קאפייקי נא טאבאק פריקאזאלי

אי טא ניע אדלאלי

אי קאק סאבאקי וויגנאלי.

4-טער אקט:

אסתר באשולדיקט המנען פארן קעניג. המנס מפלג.

עפילאג

א: כהאלט המנס וידוי.

א ס ת ר

א מיניאטור פון אן אומבאקאנטן יידישן קינסטלער.

ד ע ר ו ו א ר י א נ ט L

פ ר א ג מ א ג :

דער קענצלער (איינשרייער) שטעלט פאר פארן פובליקום די הויפט-רא-
ליסטן (אחשורש, המן אין מרדכי) און רופט-אריין דעם קעניגס סוויטע
(ש. 13-32, ש. 1-4).

פ ר א ל ו ז י ו ם :

צוויי דעטן: איינער צווישן דעם קענצלער און דעם כאר און דער
צווייטער צווישן המנען און דעם כאר.

1-ט ע ר א ק ט :

(1) אחשורש שטעלט זיך פאר אין הייסט דעם קענצלער איבערגעבן דער
קעניגין, או פאר מיר און פאר אלע הערן — מוז זי זיך נאקעט

שטעלן. (2) דער קענצלער ביי ושת. (3) דער קענצלער דערציילט
אחשורשן וועגן ושתים ווידערשפעניקייט. דער קעניג גיט ארויס דעם
משפט. (4) דער קענצלער גיט איבער דעם פסק ושתין. (5) ושת ב'עם
המנען, ער זאל זי צולאזן צום קעניג. (6) ושת ב'עם דעם קעניג, ער
זאל איר שענקען דאס לעבן.

ינטערלודיום:

ושתים אף-בית מיט כאר-באגלייטונג.

2-טער אקט:

(פראגמענטאריש)

(1) דער קענצלער מעלדעט אחשורשן וועגן ושתים טויט. (2) דעם קעניג
פארצווייליג (דועט צווישן אטשורשן אין דעם כאר).

אינטערמעדיע:

(1) המן ציטאריין מרדכיין פארן הארב. (2) מרדכי שרייבט אסתרן. (3) דער
קאמישנר „ור' את".

3-טער אקט: פעלט.

אינטערמעדיע.

קאמישע סצענע צווישן דעם קענצלער אין אחשורשן. דער קענצלער
זיינט פאר פון דער כראניק:

קענצלער: פאכער-קעניג! ס'געפאלן א קאט איבערן באט
און וואס איבערגעצייגט, וויפל קינדער המן האט!

אחשורש: כא-כא! ס'אפשר דא נאך א שענס?

קענצלער: ס'איז געשטאנען צוויי ווייבער נעבן אנ'אוינן
(לייענט): האבן זיי זיך אנגעהויבן מיט די ווילקעס צו בויען

ביז וואנעם זיי האבן זיך ארויסגענומען איינע די אנדערע די אויגן.

פסק דערציילט ער וועגן מרדכיין, אז ער האט אנטדעקט די פארברעכע-
רישע דינער, וואס האבן געוואלט דעם קעניג אייננעבן סם.

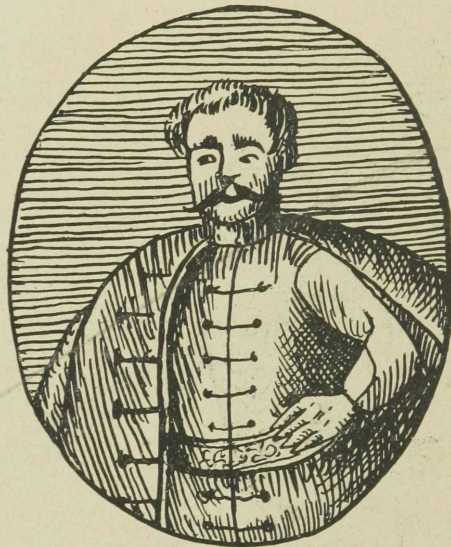
4-טער אקט:

(פראגמענטאריש)

אחשורש פרגעט המנען, אויף וואס פאר אן אופן צו באערן א מענטש
וואס האט פון אים אפגעווענדעט א סכנה. ענטפערט המן:

מ'זאל אים פונען און וואסן
און פירן איבער די גאסן
און טרייען: דאס איז דער מאן,
וואס האט דעם פאטער-קיניג פון טויט אפגעטאן.
אינסער לודיע:
המנס אלף-בית.

עפילאג:
די שפילער זינגען „שושנת יעקב“, בעזענענען זיך דאן מיטן פובליקום
און בעטן זיך:
איר'ט אויגן בעבן עטליכע גילדן מיט א שגאס.
וועלן מיר מאכן לחייבן

ה מ ן
א ריגאטיר פון אז אומבאקאנטן יידישן קינסטלער.

די וואריאנטן C און W.
אין אלגעמינעס זענען זיי פונם זעלבן שניט, וואס דער וואריאנט L. פון
זייער אינהאלט איז פראי צו פארצייכענען בלויז יענע סצענעס, וואס
פעלן אין L, דערהויפּט זענען עס די סצענעס פונם 3-טן און 4-טן אקט.

3-טער אקט:

- (1) המן באראָט זיך מיטן קעניגלעך, הי צו פארגיכטן די יידן (W, C)
- (2) המן באשולדיקט די יידן פאר אחשוורשן און קריגט-ארויס דעם גירוש-באפעל (C, W). (3) מרדכי חיל זיך נישט בוקן פאר המנען (בלויז אין W).

4-טער אקט:

- (1) א דורכויס ערנסטער דיאלאג צווישן מרדכיין און אסתרן וועגן דער סכנה, וואָס דראָט די יידן (בלויז אין W, פעלט אין C). (2) המן גיט-אָפּ מרדכיין כבוד. (C). (3) אחשוורש באשולדיקט המנען, אז ער האט געפרואוואָט פייניקן אסתרן. ער פארמשפּאָ אים צום טויט (בלויז אין W. פעלט אין C). (4) המנס געזעגענען זיך מיט זיין משפּחה (C).

אחשוורש

מיניאטור פון אן אומבאקאנטן יידישן קינסטלער

די אינזערלודיעס און אינטערמעדיעס זענען אין W און C דיוועלעכע וואָס אין L, סיפעלט אין זיי בלויז דאָס פראָלוייום פון L און דער עפילאָג

דער פראגמענט P

ער אנטהאלט בלויז איין סצענע און שטענדיג פאר אהשורס טרויער נאך ושתים טויט. אינס דאזיקו מאנאלאג איז אינטערעסאנט פארגנוקער ארט. רשת, ושתיהאם געטון שבת מיט יידישע מידען וואסן און שפינען דעריבער האט זי געטון א הארן אויף איר שטערן געווינען. דעזעלבען מאטיוו באגעגענען מיר אין ושתים וירוי, האס געפינט זיך אינס האריאנט M.

ריין-אויסערלעך שטעלן מיט זיך פאר די געבראכטע וואריאנטן ווי קירצונגען פון איין און דעמאלטן זינגשפיל-טעקסט. אינס וואריאנט S ווערט, למשל, געקירצט דער גאנצער עפיואד מיט ושתיהאם, וואס פארנעמט אין אנדערע וואריאנטן א פערטל (W) אדער א דריטל פון דער גאנצער פיעסע (אזוי אין C און L); ווי אמאל ווידער ווערן דורכגעלאזן אין די וואריאנטן גאנצע אקטן אדער צווישן-שפילן: אזוי פערט, למשל, אינס וואריאנט L דער גאנצער 3-טער אקט, וואס ציילט אין S 8 און אין C-W בערך 3-4 סצענעס.

די דאזיקע קירצונגען לאזן זיך דערקלערן סיי דערמיט, וואס די טעקסטן זענען דערהאלטן געווארן א דאנק דער מינדלעכער טראדיציע, סיי מיט דער באצייג פון די יידישע שפילער, וואס פלעגן לויטן מוס-טער פון די וואנדער-קאמעדיאנטן לייגן מער געוויכט אויפן געשמאק פון פשוטן עולם, ווי אויפן ווארט פון דיכטער, און פלעגן דעריבער דורכ-לאזן אדער איבערבויען גאנצע סצענעס און אקטן, פארקריפלענדיק צו-מאל דעם הויפט-געדאנק און דעם צוזאמענהאנג פון דער אקציע.

די קירצונגען מוזן מיר בכלל פארשרייבן אויפן חשבון פונם רע-זיסער אדער פונם מינדלעכן פארטפלאנצער פון דער פיעסע אין נאך אין זעלטענע פאלן אויפן חשבון פונם ליברעטיסט.

נאך דער דאזיקער אלגעמיינער באמערקונג טרעטן מיר צו צו דער פראגע פון דער עלטסטער ליברעטא פון דעם זינגשפיל-אור-טעקסט.

זענען אונזערע וואריאנטן — פארצווייגונגען פון איין און דעם-זעלבן בוים, אדער זיי שטאמען גאר פון צוויי אדער מער אורטעקסטן? די פראגע לאזט זיך פארענטפערן, ווען מיר שטעלן זיך אפ אויף אזעלכע פרטים, ווי די ארכיטעקטאניק פון די וואריאנטן, די שפראך, די פיגורן, דער אופן, ווי ס'ווערט דורכגעפירט די האנדלונג און ד. ג. וואס שייך די ארכיטעקטאניק, זעען מיר, אז זיי זענען אלע אן אויסנאם געבויט לויט דעם שאבלאן פון די

יעזואיטן-שפילן: זיי הויבן זיך אָן געוויינלעך מיט אַ פראָל אָג, וואָס באַטענט דעם עולם מיט די הויפט-פיגורן פונם שטיק אין ענדיקן זיך מיט אַן עפילאָג, אין וועלכן די שפילער געזעגענען זיך מיט דעם פובליקום און נעמען זייער באַצאָלט; די אַקטן זענען דורכגעפלאַכטן מיט כאַראַקטעריסטישע אינטערלודיעס און אינטערמעדיעס; פאַר דעם ערשטן אַקט איז אַריינגעשטעלט ווי אַמאָל אַ פראָל יויום.

כיר זענען ווייטער, אָז די וואַריאַנטן שטיצען זיך אויף דיזעלבע פּינע-טעכנישע מנהגים: דאָס דערשיינען פון די שפילער ווערט אָנגעזאָגט מיט דער טיפישער פאַרמולקע: אַריין, אַריין — דו מיין!; דער שפילער דערקלערט זיין מאַסקע, איידער ער הויפט אָן זיין ראָל און ווי אַמאָל געזעגנט ער זיך מיט דעם פובליקום, ווען ער האָט פאַר-ענדיקט זיין ראָל (אין C, למשל, לויט די לעצטע ווערטער פון המנס ראָל: „יעצט מוז איך ווערן פון דער וועלט גיבראַכט — דרום הערן און פערשטן איינע גוטע נאָכט!“; צום סוף פון דער פאַרשטעלונג שטעלן זיך אויס די שפילער אין איין ריי און זינגען אַ כאַר-ליר, דאָן געזעגע-נען זיי זיך און געמען זייער שר און דער פאַרם פון אַ געלט-אַפצאָל אָדער אַ טרינק בראַנפן.

דערזעלבער „גייסט פון אַ געשיכטלעכער עפאָכע“ שפילט זיך אויך אָפּ אין דער שפראַך פון די וואַריאַנטן. מיר געפינען אין זיי פאַר-מולקעס, טיטולאַטורן און סתם-ווערטער, וואָס זענען געווען זייער אָנגע-נומען אין משך פון 17-טן י״ה, וואָס קלינגען אָבער איצט ווי אַרכאַיזמען. אָט זענען אייניקע ביישפילן:

אינט וואַריאַנט S, וואָס שטאַמט פון 17-טן י״ה, ווערט דער שריי-בער אָנגערופן מיט די עפיטעטן: „דו הערץ אליר ליבסטער ברודער מיין!“. אין C קלינגען די עפיטעטן: „גיטרייער, גיטרייסטער באַדינער דו מיין!“ — אין W: „גיטרייער דינער דו מיין!“ — אין L: הער קענצלער (=שרייבער), דו באַדינער, דו מיין! אָדער „הער קענצלער, דו באַדינער, דו באַטרייסטער, דו מיין!“

אָדער נעמען מיר, למשל, די טיטולאַטורן, מיט וועלכע ס׳ווענדן זיך די פיגורן צו אחשוּרשן:

אין S ווענדן זיי זיך מיט די ווערטער: „אלער הוך עדעל גיבאָ-רענער קיניג“, „אלער עדעל הוך גיבאַרענער קיניג, הער פאַטער מיין!“ אין M: „הער פאַטער-קעניג!“

אין C: „מיין גאַנץ גנעדיגליכער, גיבאַרענער פאַטער-קעניג!“

אין W: „קיניגליכער פאַטער“ אָדער „פאַטער-קעניג!“

אין L: „פאַטער קעניג!“ אָדער „היך איידעלער פאַטער-קעניג!“

סוף נאך א בינאָל כאַראַקטעריסטישע ארכאיומען:
 אין W באַגעגענען מיר מיטל־הייכדייטע ווערטער. פאָגן אונד
 צירען, וואָס ווערן אין C מאָדערניזירט מיט „לויבן און פרייזן“. אין
 דעמזעלען וואַריאַנט W זענען ווייטער פאַראַן אַזעלכע ווערטער, ווי:
 „טווינען“ פון נידערדייטש: Twiernen, Twechen = וועבן, שפינען,
 — „טוק“ פון מיטל־הייכדייטש: tok = מקוה (דאָסזעלבע וואָרט געפינען
 מיר אויך אין M: „ווי עס קומט די צייט, אז זי דאַרף לויפן אין טוק...“
 „העי אלף“ פון נידעררייניש allaf = גיכער, לעפעדיק!
 כאַראַקטעריסטיש זענען אויך די ווערטער אין L: „שאלקהאפּ-
 טיגע מאַנען“ (=מענער) „קאַבינעט“ „בראָווע (גוטע) הערן“
 „הערן קאמעראַטען“ „קאפיטאַן, לויטערמאַן“ און ד. גל.
 אַ ער די ווערטער אין M: „גאַר שלים“ (זער שלעכט), „פרעטענ-
 זירען“ (האַבן אַ פראַצעס), „עקסטמאַלירען“ (=אויסמאַלן אַ בילד)
 „פערשפראַכט“ (=האַט צוגעזאָגט) און ד. גל.
 די ציטירטע ווערטער נעמען-אויס, ווי דער סטיל פון S.
 נאָך בלעטער אַנטפּלעקן זיך די צוזאַמענהאַנגען ביים באַטראַכטן די
 פיגורן: אחשוורש ווערט אין אַלע אויסגערעכנטע וואַריאַנטן
 סטיליזירט לויטן מוסטער פון פאַנטאַזאַנע, הַמָן — לויטן שאב-
 לאָן פון קאפיטאַנאַ (ריטער שאַרלאַטאַן), מרדכי ווערט ווידער
 פאַרגעשטעלט ווי אַ קלאָן. (פאַרגלייך ווייטער קאַפּיטל X'V.
 כאַראַקטעריסטיש איז אויך דער איינשרייַער-העראַלאָד אין די פראַ-
 לאָגן פון W — C — L — S.
 פון אַ באַזונדערן באַדייט איז די פיגור פונם „שרייַבער“, וואָס
 טרעט-אַרויס אָן אויסנאָם אין אַלע וואַריאַנטן. אין די וואַריאַנטן L —
 W — C טראָגט די דאָזיקע פיגור דעם טיטל „קענצלער“. דער קענצלער
 שפּילט אָבער דיזעלבע ראָלע, וואָס דער שרייַבער אין M — S. ווי מיר
 האָבן דאָס שוין באַמערקט ביים אַנאַליזירן די „אַקציאָן פון אחשוורש און
 אסתר“ (זע אויב קאַפּיטל X), איז דער שרייַבער אַ פריי-דערפונענע,
 „פאַעטישע“ געשטאַלט, וואָס איז אומבאַקאַנט אין מגילת אסתר.
 וואָס שייך דעם אופן, ווי עס ווערט אין די וואַריאַנטן דורכגעפירט
 די „אַקציאָן“, עפן מיר, אז עס ווערט געלייגט גרויס געוויכט, די האַנד-
 לונג זאָל אויסנעמען וואָס שפּאַנענדער: די העלדן „שרייַען און ברומען“,
 ושתִּי ווערט געקעפט פאַר די אויגן פונם פובליקום, דאָסגלייכן הענגט
 מען המנען אויף דער תּלִיָה פאַר די צייַיַער, די סצענעס בייטן זיך ווי
 אין אַ קאָלידאָסקאָפּ, איין סענסאַציע פּלאַ נאָך דע-צווייטער, און בכדי
 די צושויער זאָלן קאָנען אַפּעטעמען אַביסל, ווערן צווישן די אַקטן ארייַ-

געפלאכטן אינטערלודיעס אָדער קאַזישע אינזערמעדיעס מיטן קלגון אלס
הויפט-פיגור.

שפּאַנינג! שפּאַנינג! — דאָס איז דער עיקר! פונקט ווי אין די טי-
פישע קאָמעדיאַנטן שטיק!

בקיבור: די ארכיטעקטאניק פון די וואריאַנטן און די בינע-טעכ-
נישע מנהגים, וואָס שפּילען זיך אין זיי אָפּ, דער שפּראַכלעכער מאַמענט,
ווי אויך די סטילזאציע פון די פיגורן אין די קאָנצעפציע, אָדער בעסער
געזאָגט: דער מאַנגל פון יעטוועדער קאָנצעפציע — דאָס אַלץ ווייזט, אז
אונזערע וואריאַנטן האָבן דעמזעלעבן „קאָמעדיאַנטן-
גייסט“ און אז זיי זענען נישט מער ווי וואסערן
פון איין און דעמזעלעבן קוואַל: שטראָמענדיק פון דעמזעלעבן
קוואַל האָבן זיי אויפן וועג מיטגעשלעפט פאַרשידענע שטיינדלעך און
גראָן און ווי אמאָל האָבן זיי אויך פאַרלוירן דאָס טעמפּאָ און די ברייט-
קייט, וועלכע זיי האָבן געהאַט נאָענט ביים קוואַל.

וואו געפינט זיך אָבער דער קוואַל זייערער?

אונזער ביז-איצטיקער אנאַליז האָט אונז געוויזן, אז מען דאַרף
דעם קוואַל זוכן אין די געמיינעכצן פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט און אין
דער תקופה פון איר אויפבליי, אין די דייטשע און סלאַווישע לענדער,
ד. ה. אין 17-טן י"ה.

פירט אונז טאָקע דער וועג צום ענגליש-דייטשן קאָמע-
דיאַנטן-שטיק פון „אחשורש און אסתר“, וואָס מיר בא-
געגענען אינם רעפערטואַר פון די ענגלישע וואַנדער-קאָמפּאָניעס זינט יאָר
1620 — און דער עיקר צו דער יידישער באַאַרבעטונג,
וואָס שטיצט זיך אויף דעם דאָזיקן שטיק און שטעלט מיט זיך פאַר אַן
„אַקציאָן פון אחשורש'ן און אסתר'ן“ (זע קאָפיטל X).

אַט די קוועלע, פון וועלכער ס'האָט געשעפט דער ליברעטיסט,
וואָס האָט די „אַקציאָן“ באַאַרבעט אויף אַ זינגשפּיל-אופן, איבערגעמאַכט
די דיאַלאָגן אין דויעטן, — און די מאַנאָלאָגן אין סאָלאָ-געזאָנגען אָדער
אין כאַראַקטעריסטישע אינטערלודיעס, ווי די „אַלף-ביתן“ און „וידויס“
פון ושתי אָדער המנען.

אונזער השערה ווערט באַשטעטיקט דער עיקר דורך דער פיגור
פונם „שרייבער“, וואָס טרעט-אַרויס אין אונזערע וואריאַנטן. די
דאָזיקע פיגור באַוווייזט זיך — ווי מיר האָבן דאָס שוין אָנגעוויזן —
דאָס ערשטע מאָל אינם ענגליש-דייטשן אחשורש-שטיק און איז
פון דאָרט אַריבער אין דער יידישער „אַקציאָן“, פרי פון איר ווייטער צו

וואנדערן און זיך סוף-כל-סוף צו באזעצן אינם אורטעקסט פונם אהשורש-
זייטפיל.

עויב מיר רעדן שוין וועגן א גילגול פון א פיגור, איז כדאי זיך
אויך אפצושטעלן ביים גילגול פון מרדכי, וואָס איז אויפן וועג פונם
קאָמעדיאַנטן-שטיק איבערן שלאָך פון דער יידישער אחשורש-„אַקציאָן“
בײַ צום האַפן פון אייניקע זינגשפּיל-וואַריאַנטן פאַרוואַנדלט געוואָרן פון
אן ערנסטער געשטאַלט אין א קאָמיקער, וואָס דערשיינט מיט דער מאַסקע
פון א קלאָון און וואָלט ביי יעדער געלעגנהייט נבול-פה.

אונזערע וואַריאַנטן אַנטהאַלטן אייניקע שטעלן, וואָס באַלויכטן די
עטאַפן פונם דאָזיקן גילגול:

ערשטער עטאַפּ: ער איז אָנגעצייכנט אין דעם ענגליש-
דייטשן קאָמעדיאַנטן-שטיק און אין דער יידישער אַקציאָן. מרדכי איז
אין ביי דע טעקסטן אַ דורכויס ערנסטע געשטאַלט.
די קאָמיקער-ראָל האָט אינם קאָמעדיאַנטן-שטיק אַ באַזונדערן פאַרטער-
טער דעם קלאָון האָנט קנאַקעזע, וואָס טרעט-ארויס אין דער אינטער-
מידיע און טרייבט דאָרט לענות מיט זיין אשה-רעה און זיין געראַטענעם
זונדל. אין דער פראַגמענטאַריש-דערהאַלטענער יידישער אַקציאָן זענען
נישטאָ קיין שפורן פון אַ קלאָון, ס'איז אָבער נישט אויסגעשלאָסן, אַז
עס האָט זיך אין איר געפינען אַזא מין פערסאָנאַזש.

צווייטער עטאַפּ: שוין פונם דאָזיקן עטאַפּ געפינען מיר
אינם וואַריאַנט c. אינם פאַרצייכעניש פון די פערסאָנאַזשן, וואָס ווערט
געבראַכט אין דער טשערנאָוויצער אויסגאַבע פונם דאָזיקן וואַריאַנט, גע-
פינען מיר נעבן „מרדכי, דעם יידישן פירשט“ — א צווייטע
פיגור, וואָס הייסט „מאַנדריש דער הויפּנאַר“ אָדער
„פרינץ מאַנדרינאַ“ — אַ סימן, אַז אין אורטעקסט
פונם אחשורש-זינגשפּיל איז די פיגור פון
מרדכי פונקט אַזוי ווי אין דער „אַקציאָן“
געײַען אַן ערנסטע און אַז די קאָמישע ראָל
איז געלעגן אין די הענט פון אַ קלאָון, וואָס
האַט געטראָגן די מאַסקע פון אַ הויפּנאַר.
און טעקסט C גיפּט איז די ראָל פון „מאַנדריש“ פאַרבונדן געוואָרן מיט
דער ראָל פון מרדכי. דער ציוניפּגוס איז אָבער נאָך נישט קיין
פול שטענדיקער, און מרדכי פאַווייזט זיך אַמאָל אַלס ערנסטע
פיגור (למשל אין 4טן אַקט, וואו ער פאַפירט מיט אַסטרן אַ דורכאויס
ערנסטן דיאַלאָג וועגן דער סכנה, וואָס דראַגט די יידן) — אַן אַנדער
מאָל ווירער אַלס קלאָון (דערהוּפּט אין דער קאָמישער אינטערמעדיע).

שפורן פונם הויפנארס ראָל זענען דערהאלטן געוואָרן אויך אינם וואַריאַנט L: מרדכי דערשיינט דאָ אין ערשטן אַקט, וואָס באַהאַנדלט דעם עפּיזאָד וועגן ושתי אַלס אַיינער פון דער קעניג-לעכערסוויטע און מישט זיך אַריין אין די דיאַלאָגן מיט גראַבע זינלערייַען:

קענצלער: פאַטער-קעניג, איך האָב אייך וואָס צו זאָגן.

נאָר איר זאָלט מיך צום טויט נישט שלאָגן!

אחשוּרוש (צום קענצלער): רייד!

מרדכי (לויפט אָן צום קעניג): קו-ען זאָל אויף דיר דער טויט!

אַדער, בעת ושתי זאָגט איר „אַלף-בית“ און פרעגט דעם כאָר (די סוויטע);

גיט מיר צו פאַרשטיין.

וואָס איז היינט פאַר א צייטען?

לויפט-אָן מרדכי און וואַרפט אַריין: „פערעפלאַוונא סערדאָ!“ ערשט שפּע-טער, אין דער קאָמישער אינטערמעדיע נאָכן צווייטן אַקט באַווייזט זיך מרדכי פאַרשטעלט אַלס „יידישער שדכן“.

דריטער-אַקט: פון מרדכי'ס ראָל ווערן אויסגעמעקט אַלע ערנסטע שטריכן און ס'בלייבט בלויז מרדכי דער קלאָון. געמאַכט ווערט דאָס אויף אַ טאָפּלטן אופן, וואָס ווערט אַלדוסטרירט אין די וואַריאַנטן M און S. אינם וואַריאַנט M בלייבט מרדכי בלויז דער „יידישער שדכן“ און די ראָל פונם הויפנאר ווערט אינגאַנצן אויסגעמעקט. אין S דאָגנען איז מרדכי דער עיקר אַ הויפנאר און די ראָל פונם שדכן ווערט אָרגא-ניש אַריינגעוועפט אין דער ראָל פונם „פרינק מאַנדינאָ“. אין M באַ-ווייזט זיך מרדכי — דער שדכן בלויז אין דער אינטערמעדיע — אין S באַזונגט ער זיך נישט מיט די ראמען פון דער אינטערמעדיע און טרייבט לענות אויך בעת דער „הויפט-אַקציע“.

רעזומירנדיק, זעען מיר, אז מרדכי'ס קלאָון-ראָל, אזוי ווי זי שטעלט זיך פאַר אין איר לעצטער רעדאַקציע (s), איז אויפ-געקומען אַדאָקאַצונאָפּגוס פון דריי ראָלעס: מרדכי — דער יידישער פרינק, דער הויפנאר מאַנדינאָ, דער יידישער שדכן פון דער אינטערמעדיע.

מרדכי'ס גילגול קאָן אונז דינען אַלס אַ באַזע אויף צו באַשטימען די שייכות צווישן די וואַריאַנטן און דעם זינגשפּיל-אורטעקסט: וואָס דייט-לעכער די שטריכן פון די אָנגעמערקטע דריי ראָלעס, אַלץ נענטער איז דער וואַריאַנט צום אורטעקסט, און פאַרקערט, וואָס בולטער די קלאָון-

מאסקע אין בלאסער די שטריכן פון מרדכי'ס ערנסטער ראָל, אַלץ ווי
טער איז דער וואַריאַנט פון זיין קוועלע. אייפן דאָזיקן סמך קאָנען מיר
פֿמשל, פעסטשטעלן, אז דער וואַריאַנט C איז נענטער צום אורטעקסט,
ווי דער וואַריאַנט L אָדער W און אז דער וואַריאַנט S איז אַממערסטן
דערווייטערט פון דעם עלטסטן זינגשפּיל-טעקסט.

באַצייכענדיק דאָס ענגליש-דייטשע קאָמעדיאַנטן-שטיק מיט T, די
ייִדישע „אַקציאָן“ מיט A און דעם אורטעקסט פֿונם אחשוורש-זינגשפּיל
מיט B, באַקומען מיר פֿאָלגנדיקע פֿאַרמולע, וואָס אינאָדערנאָך דעם אָנ-
וויקלונגס-וועג פון דעם אחשוורש-שפּיל:

$$T - A - B - C - M - L - W - S$$

דער דאָזיקער אַנטוויקלונגס-וועג ווערט באַשטעטיקט אויך דורך
פֿאָלגנדיקע מאַמענטן:

(א) אין S פֿעלן אַ הויך דעם גאַנצן ווּשתי-עפּיזאָד — אַ רייע סצע-
נעס פֿונם אַסתר-עפּיזאָד, ווי אויך אייניקע אינטערלודיעס, וואָס געפינען
זיך אין די וואַריאַנטן C — M — L — W; אַ ראיה, אז די לעצטע
וואַריאַנטן זענען נענטער צום אורטעקסט, ווי S.

(ב) אין W און C בעט זיך ווּשתי ביים קעניג: „איך וועל באַ-
דיר זיין אַ פֿיגעלע איין!“ די דאָזיקע פֿראַזע ווערט אין S אַריינגעלייגט
אין הַמַּנְס מויל, וואָס בעט זיך ביי אחשוורשן: „לאָזט אייך דענקן, איך
בין איין וואַלד-פֿעגליין!“. דאָס בילד פֿאַסט מער פֿאַר ווּשתי, ווי פֿאַר
הַמַּנְען, וואָס ווערט אין דער פֿיסעס פֿאַרגעשטעלט ווי אַ ריטער-פֿאַנפֿאַרן
(קאַפּיטאַנאַ) און אזוי אויך אַנצוגעמען, אז די וואַריאַנטן C און W
שפּילען-אַפּ ריכטיקער דעם אורטעקסט, ווי דער וואַריאַנט S⁽¹¹⁶⁾.

(ג) אינם וואַריאַנט W זענען פֿאַראַן שפּורן, אז הַמַּנְס וידוי
הָאָט מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַ באַזונדער אינטערלודיום, אין S איז דער
וידוי ציוניפֿעפֿלאַכטן מיט הַמַּנְס געזעגענונגס-מאַנאַלאָג אין אַ גאַנצעס,
אַ ראיה, אז S איז מער דערווייטערט פֿונם אורטעקסט, ווי W.

(ד) אויפן אַנגעמערקטן אַנטוויקלונגס-וועג ווייזן לִסוף אָן געוויסע
ענדערונגען, וואָס זענען פֿאַרגעקומען מיט דעם אורשפּרינגלעכן מוסר-
השכל.

ווי ס'ווייזט-אויס, האָט דער אורטעקסט פֿונם אחשוורש-זינגשפּיל
געהאָט דעמזעלבן מוסר-השכל, וואָס דאָס ענגליש-דייטשע קאָמעדיאַנטן-

⁽¹¹⁶⁾ פֿאַרנל. דעם קליינעם, אָבער ווער שאַרפּווינקן אַיטיק-פֿאַרנל אַל פֿרעו
פֿאַרנל ווען דעם אחשוורש-שפּיל (Mitteilungen der Ges. J. jüd. Volks-
kunde 1904 4. 12. p. 29—37)

שטיק און דער יידישער „אקציאן“, וואָס שטיצט זיך אויף אים: די פרוי דארף זיך אונטערוואַרפן דעם ווילן פון איר מאן דער דאָזיקער געדאנק שלענגלט זיך — ווי מיר האָבן דאָס שוין געוויזן ביים אנאָליזירן דעם ייד שון „אקציאן“ — סיי דורכן ושת׳ סיי דורכן אסתר-עפיואָד; די עפיואָדן אילוסטרירן אים פון צוויי פארשידענע זייטן.

דער מאָטיוו ענדערט זיך אָבער כסדר אין די וואַריאַנטן. די ער-שטע ענדערונג באַגעגענען מיר אין M. ושת׳ס טויט ווערט דאָ אויסגע-סייטשט נישט בלויז מיט איר ווידערשפעניקייט קעגן דעם קעניגס בא-פעל, נאָר אויך מיט א צווייטער זינד אירער: אירע יידישע דינסטן האָט י געצוואַינגען צו אַרבעטן שבת און יום-טוב. דעמאָלט אויסטייטש גע-פינען מיר אויך אינם פראַגמענט P.

די האַנדלונג שפיילט זיך אָבער אַלץ נאָך אַרום די צוויי פרויען: ושת׳ און אסתר, דער זינדיקער פרוי און דער פרוי מער — און האָט איר נישט מער ווי אַ זייטיקע פיגור.

וואָס ווייטער מיר גייען אָבער אויפן אָנגעצייכנטן וועג, אַלץ מער וועט האַלטן ארויסגערוקט ווערן אויפן ערשטן פלאַן און אַלס אַ פועל-יוצא דערפון וועט סוף פֿל אַינגאנגען פארשווינדן דער ושת׳-עפיואָד.

אין L ווערט פאַרווישט דער אַלטער-מאָטיוו פון ושת׳ס ווידער-שפעניקייט, און דער טויט פון דער קעניגין ווערט אויסגעטייטשט אַלס א באווייז פון האַלטן רשעות. בולט ווייזט אונז דעם נייעם אויסטייטש פאַרגנדיקע שטעלע אין ושת׳ס אַלף-בית:

ושת׳: האָב און גוטס טו איך אַוועקוואַרפן

בעת המנקה דער רשע נעמט פון מיר ראכע!

נאָר נישט אייביק גיט זיך איין אַן אינטריגע: ווי אַמאָל פאַרפלאַנט-

טערט מען זיך אַליין אין נעץ. אַלס אילוסטראַציע פונם דאָזיקן מאָטיוו דינט דער אסתר-עפיואָד.

דער באַארבעטער פונם וואַריאַנט S שאַרשירט דעם דאָזיקן מאָ-

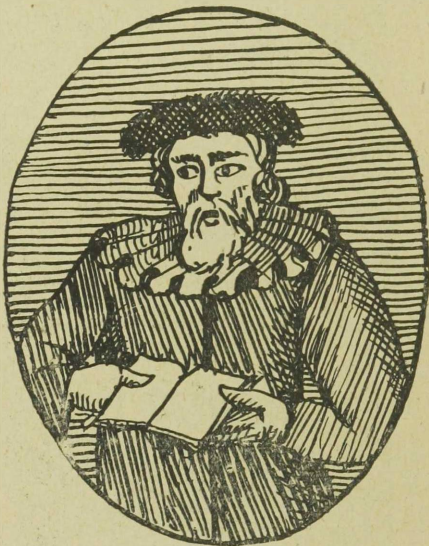
טיוו לויטן שטייגער פונם באַוואוסטן פאַלקס-ווערט, וואָס קלינגט אין זיין לשון בזה האופן: „אַלז איינער גראָבט איין גרוב אויף זיין פיינט און פאַלט לעצליך זעלבן דריין!“

מיטן דאָזיקן געדאנק פאַרבינדט ער אַ הינטער-געדאנק, אַז דאָס

פאַלקס-ווערטל דאַרפן געדענקען קודם-כֿל די שונא-ישראל: אַ ראיה — האַלטן מפרה! דער ושת׳-עפיואָד ווערט אַזוי אַרום אַן איבעריקער און דער ליבערטייט פון S לאָזט אים אויך דורך, קאַנצענטרירנדיק די גאנצע האַנדלונג אַרום האַלטן און דעם „יוד מושל“ — מרדכי. דער ליבערטייט

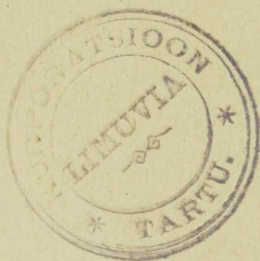
האנדלט דערביי באוואיסטויניק און לויט א פלאן. בולט ווייזט
 דאָס דער מוסר השכל, וועלכן ער לייגט-אריין אין המנח מויל:
 דרום אך (-אויך) זאָל זיך פון מיר, הער המן
 איין עקסעמפל נעמען איין איטוידער מאן,
 דאָס (-אז) קיין גוי זאָל מיט קיין יוד מושל
 פאנגן אן!

דרום אך איר הערין, גראפין אונ' פערשטן
 שויט אויף, ווי איין זאך קאָן גיזיין,
 אלז איינער גראַבט איין גרוב אויף זיין פיינט
 און פאלט לעצליך זעלבער דריין!
 אַנקומענדיק פון T ביז S, זעען מיר, אז פונם אלטן מוסר איז
 נישט מער געבליבן קיין זכר און אז פאַרדענגט האָט אים אַ נייער
 מוסר, אַ נייע קאַנצעפציע, וואָס האָט אָנגערירט די אָנגעווייטאַגטע גע-
 פילן פונם געטאָ-מענטש!

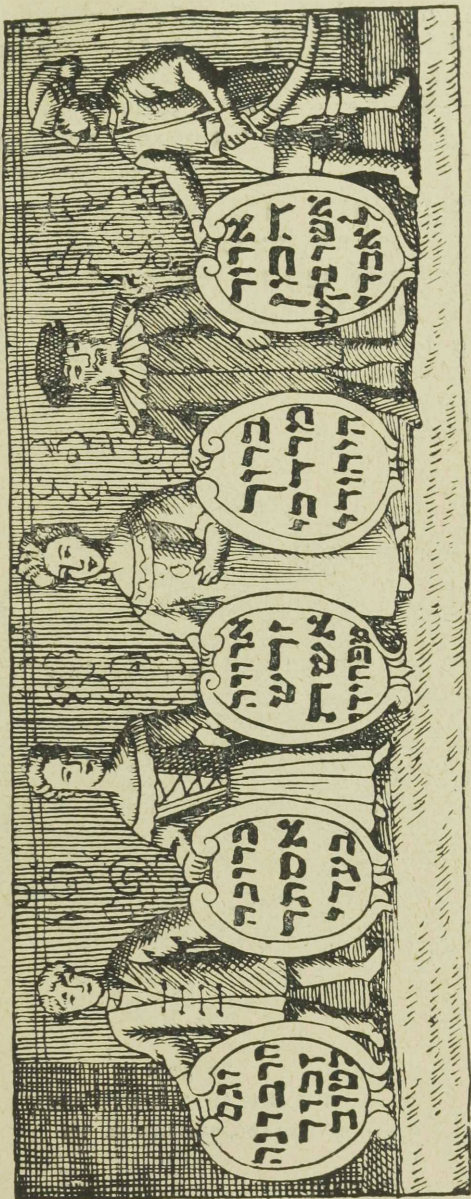

מרדכי

(לויט אַ מניאטור פון 17-טן י. ה.
 אין בערסאָנס מוזיי, האַרשע)

די אהשוריש-אקציאן איז אויסגעוואקסן אין א מעלאָדראַמע פֿון
המנען און מרדכי! דער אינהאַלט האָט זיך באַנייט און אין אַ געוויסן
זיז נאָציאָנאַליזירט!

פֿיגור פֿון אהשוריש-שפּיל

(פֿויט אַ מיניאַטור פֿון 17-טן י. ה. אין בערסאָנס מיזי, דאָרשע)

דער ייִצנטער קאפיטל

דער רעפערטואר פון די יידישע קאמעדיאנטן.

4

צווישן-שפילן

איינטיילונג אין גרופעס. — די אינטערמעדיע מיטן דאקטאר-שארלאטאן. — די מאסקע פון Dottore, גראטעסק וויצן, פראזא. — די אינטערמעדיע מיטן שטן-ארלעקין: טראנספארמאציעס, goffagina. — די סאטירישע אינטערמעדיע אינם אחשוורוש-שפיל. — די בעטלער-אינטערמעדיע. — אינ-טעראדיעס: קאמישע וידויס אין אלף-ביתן. — אן ערנסטע וידוי אין זיין שייכות מיט יידישע טויטן-לידער. — דודס אלף-בית. — כאר-אין סאלא-געזאנגען. — שיינע מעלאדיעס פון קלאונען אין ארלעקינען.

דער דריטער מין אויפפירונגען, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט אין דעם השפעה-קרייז פון דער קאמעדיאנטן-קונסט זענען געווען די צווישן-שפילן. מען קאָן זיי איינטיילן אין פיר גרופעס:

- (1) אינטערמעדיעס, ד. ה. קאמישע סצענקעס, וואָס מען פלעגט אַריינשטעלן צווישן די אַקטן פון דער אויפגעפירטער פיעסע.
- (2) אינטערלודיעס, ד. ה. געזונגענע אינטערמעדיעס.
- (3) צירק-קונצן, וואָס די שפילער פלעגן ווייזן אַלס אַ באַזונדערן נומער אין דער פאַרשטעלונג.
- (4) באַלעטן.

אינם דאָזיקן קאפיטל וועלן מיר זיך אָפּשטעלן ביי די ערשטע צוויי גרופעס. מיט די לעצטע צוויי וועלן מיר זיך באַשעפטיקן אינם נאָענטן קאפיטל.

1. אינטערמעדיעס:

זייער טראדיציע ציט זיך נאך פון דער תקופה, ווען די יידישע דראמאטישע קונסט איז געשטאנען אונטער דער ווירקונג פונם מייסטער-זינגער-טעאטער (16-טער י"ה). זיי באקומען אָבער איצט א ריי נייע שטריכן און פיגורן. דערהויפט ווערן זיי מיטגעווירקט פונם באוועגלעכן צירק-גייסט, וואָס הערשט אין דער איטאליענישער *commedia dell'arte* אָדער אין די צווישן-שפילן פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן.

אָמבולטסטן ווייזט זיך דער אונטערשייד צווישן דעם אַלטן און נייעם מין אינטערמעדיעס, — ווען מען פאַרגלייכט די אינטערמעדיעס פון ביידע תקופות, וואָס באַהאַנדלען דיזעלבע טעמע, אָדער וואָס שפּילען די „אינטריגע“ אַרום דערזעלבער פיגור. ווי א קלאַסישער ביישפּיל קאָן אין דעם פרט דינען די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן, וואָס איז באַקאַנט אין צוויי רעדאַקציעס: איינע פון 16-טן און די צווייטע — ווי מיר וועלן דאָס באַלד ווייזן — פון 17-טן י"ה.

(1) די אינטערמעדיע מיטן דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן אַלס צענטראַלע פיגור ורעדאַקציע פון 17-טן י"ה).

זי איז אַרייַנגעפּלאַכטן אין אַ וואַריאַנט פונם „חכמת שלמה“ זינגשפּיל¹¹⁷ און האָט צוויי פיגורן: דעם דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן און דעם פּוּריט-רב.

אינטערעסאַנט איז דער אופן, אויף וועלכן דער ליבערעטיסט (אָדער דער רעזשיסער) פאַרבינדט די אינטערמעדיע מיט דער „הויפט-אַקציע“: ער פעלשט די ביבלישע דערציילונג און ענדיקט די באַרימטע געריכט-סצענע מיט אַ משפּט, וואָס פאַראַורטיילט די פּאַלשע מוטער צום טויט דורך... דערשיסן. עס הערט זיך באַלד אַ קנאַל, די פּאַלשע מוטער פּאַלט אַנידער און שלמה המלךס סוויטע לאַזט רופן דעם דאָקטאָר און דעם „ראַבינער“. דער דאָקטאָר דאַרף פעסטשטעלן, צי די פּרוי איז אין אמתן טויט און דער ראַבינער דאַרף, משמעות, מיט איר זאָגן וידוי, אויב ס'זאָל זיך אַרויסווייזן, אַז זי לעבט נאָך.

עס באַווייזט זיך דער דאָקטאָר. „ער טראַגט נאָקעס“. ער כאַטערט

די פּרוי אין שטעלע-פעסט:

„עס איז זייער שלעכט. מען דאַרף גיין נאָך דעם ראַבינער“ ס'קומט אַן

דער „ראַבינער“ אין צווישן ביידע אַנוויקלט זיך אַ קאַמישער דיאַלאָג, פוּ וועלכן מיר גיבן דא אַייניקע צייטאָטן:

(117) פאַרגלייך נ. פּרילוצקי: זאַמלביכער פאַר פּאַלקאַר II ז. 114—115.

דאקטאר: ווי לאנג ליגט ער?
ראבינער: אזוי לאנג, ווי די שטוב.
דאקטאר: ארויסגיין גייט ער?
ראבינער: די טירן פארמאכט
דאקטאר: היץ האט ער?
ראבינער: עס ברענט זיך אויף דעם קוימען. — עס איז נישט דא,
וואס צוצישטעלן.

נאך אזא דיאגנאז, די-קלערט דער דאקטאר: „ס'וועט נישט בעסער ווערן,
'וועט ערגער ווערן" און ער פארשרייבט א רפואה: „מען זאל נעמען, לאזן מאכן
באל פון א ביל, מיסט פון א הון און דאס אלץ צוזאמענמישן און אלע האלב
שעה אי גנעבן א מיתה-משונה-לעפעלע"...

דער געבראכטער אויסצוג איז פולשטענדיק גענוג, כדי צו זעען די
באירונגס-פונקטן מיט דער *commedia dell' arte*: דער דאקטאר
טראגט די מאסקע פונם *Dottore de Bologna* און דער קאמיוז פון
דעם דיאלאג, וועלכן ער פירט, באשטייט פון דראסטישע מעטאפאראס,
קאלאמבורן, פארדרייטע ווערטער, מיספארשטענדנישן, גראטעס-קאני-
טראסטן און ווארט-שפילערייען. דער גייסט פון דער אימפראוויזירטער
איטאליענישער קאמעדיע זינטפלעקט זיך כמעט אין יעדן זאץ.

כאראקטעריסטיש איז אויך די פראזע-פארם פונם דיאלאג: א דער-
שיינוג, וואס שטייט אין אן ענגן צוזאמנהאנג מיט דער קאמעדיאנטן-
קונסט. ווי באוואוסט, האבן די קאמעדיאנטן פארטריבן דעם פערז פון
דער בינע און די געראמטע דראמאטישע שאפונגען פלעגן זיי איי-
בערארבעטן אין פראזע¹¹⁸.

פארגלייכן מיר אונזער אינטערמעדיע מיט דער אינטערמעדיע פון
16-טן י"ה, וואס שטעלט אין פאדערגרונט דיזעלבע פיגור פונם דאקטאר-
שארלאטאן (זע סאפיטל V פונם דאזיקן באנד), לאזן זיך פעסטשטעלן
פאלגנדיקע אונטערשיידן.

(א) אין דער רעדאקציע פון 16-טן י"ה האט די אינטערמעדיע די
פארם פון א מאָנאָלאָג אין פערזן — די יינגערע רעדאקציע גיט
אונז להיפוך א דיאלאג אין פראזע.
(ב) אין דער עלטערער רעדאקציע איז דער דאקטאר-שארלאטאן.
זי א מאַריאַנעטין, מיט שטייפע, אומגעלומפערטע באוועגונגען, —
אין דער צווייטער — איז ער א לעבעדיקע פיגור, וואס קיצלט די לאכ-

¹¹⁸) W. Creizenach: Schauspiele der engl. Com. Ic. p. 87.

מוסקילן פון דעם פובליקום מיט נישט-געשטויגענע, נישט-געפלווגענע
רייד און מיט אמתע פאָלקסטימלעכע וויצן.

בקיזור: ס'מערקט זיך זייער דייטלעך, אז דער וועג פון דער ער-
שטער רעדאקציע צו דער צווייטער האָט געפירט איבער די פאָלקסטימ-
לעכע, צאפלידיקע פארסן פון די איטאליענישע קאָמעדיאנטן, וואָס האָבן
דעם מין שאפונגען דערפירט אין משך פון 17-טן י"ה צום גרעסטן
אויפבלי, צוגעגרייט אַ באַדן פאר דעם גאון, וואָס איז אַרויסגעוואַקסן פון
דער קאָמעדיא דעל' ארטע פאר מאָלירן.

(2) די אינטערמעדיע מיטן שטן-אַרלעקין אַלס
הויפט-פיגור: מיר געפינען די דאָזיקע אינטערמעדיע אין א וואַר-
יאַנט פונם עקדת-יצחק-זינגשפיל (נ. פרידזקס זאמליכער II ז. 73-74).

איר אינהאלט איז פאָלגנדיקער:

דער שטן וויל אַראָפּפירן אברהמען פונם דרך-הישר און פאַר-
שטעלט זיך אין פאַרשידענע מאַסקעס: אַמאָל באַווייזט ער זיך פאַר
אברהמען אַלס „ווייסער מאַן“, דאָס אַנדערע מאָל אַלס „שוואַרצער מאַן“.
עס העלפט אָבער נישט. מאַכט ער נייע קונצן: ער דערשיינט אין דער
געשטאַלט פון אַ הונט. אָבער אויך דאָס טויג נישט. פּרואווט ער פאַרפירן
אברהמען אַלס „שלייפער“ און צום סוף אַלס „בעזער“. ער פּועלט נישט.
דער צדיק איז אים גובר.

מיר ברענגען ווייטער אייניקע ציטאַטן, וואָס אילוסטרירן די טראַגם-
פאַרמאַציעס פונם שטן און דעם מין פון זיינע וויצן:

דער שטן אַלס „ווייסער“ און „שוואַרצער מאַן“:

אזוי ווי איך, שטן, טו איבער די גאנצע וועלט ארומשוועבן

האב איך געהערט. אז עס געפינט זיך איינער

א בראווער הוי הוי האמאמאראם!

ער טוט זיין זון יצחק-לעבן

פאר איין קרבן אנגעבן.

דערום האב איך מיך פארשטעלט

פאר א שווארצן מאן

און פאר א ווייסן מאן

איך האב מיט אים אנגעהויבן שמיסן שייגע, ווייכע רייד

איך מוז אים פון דער זאך מבטל זיין.

אלס הונט פירט יער שטן מיט אברהמען פאגנדיקן דיאלאג:

אברהם: רב קרוב כלב, וואס ליגט ער דא?

שטן: איך ליג און ליג מיר אליין אין דר'ערד.

אברהם: רב קרוב כלב, וואס ליגט ער פארט דא?

שטן: איך ליג שוין דא דריי טעג און דריי נעכט, ס'איז נישט

געקומען קיין ביסן ברויט אין מיינע אויגן.

ס'שטעפערט מיך זייער.

אברהם: רב קרוב כלב, וואס ליגט ער פארט דא?

שטן: איך ליג שוין דריי טעג און דריי נעכט, ס'איז נישט געק-

ומען קיין ביסן שלאף אין מיינע אויגן, ס'הונגערט

מיך זייער.

אברהם: כא, כא, גיי אהיים צו מיין ווייב שרה, זי איז א נאנץ

גוטע און וועט אייך געבן א קרענק צו עסן.

דער שטן אלס שליפער און בעדער:

שטן: איך בין א שליפער.

אברהם: א שליפער ליגט אין הקדש אדער אין באד.

שטן: אין באד אריין!

אברהם: א בעדער זענט איר, טא זאגט מיר, ווען די תקופה געפאלט

שטן: די תקופה גענאלט דריי טעג ראש חודש תמוז. דעמאלט זע-

נען גרויסע היצען און גרויסע בליצען און גרויסע גליי-

טשען, ס'זענען ארויסגעגאנגען צוויי מיידלעך, איינס

פון זיבעציק יאר און איינס פון אכציק יאר און געפאלן און

זיך צעבראכן א ביין אינס ארום...

דער מאטיוו פון דער אינטערמעדיע איז אן אריגינעל-יידישער:

גענומען פון א דערציילונג וועגן אברהמען און דעם שטן, וואס געפינט

זיך אין מדרש תנחומא. דער מאטיוו איז אָבער דורכגעפֿירט דורכאויס

אויף א נישט-יידישן שטייגער: דער שטן זאָגט וואָלגארע וויצען, ווייזט-

אָרויס עס-הא-צות און ציניזם, דערביי איז ער פיפיק און כיטרע און

פארשלייערט זיינע אמתע פונות מיט נאיווע אויסריידן. מיט איין וואָרט:

ער צייכנט זיך אויס מיט די מעלות און חסרונות פונם ארלעקן! זיין

מוסטער איז דער ארלעקין פון דער איטאליענישער אימפראוויזרטער

קימעדיע, פון דאָרט איז זיין הויפּט-שטריך: די פאלשקייט, וואָס איז צו-

גוט עקס מיט דער מאַסקע פון פֿלומרשטער נאיוויטעט! אן אייגנשאַפט,

וועלכע די איטאליענישע קאָמעדיאַנטן פלעגן דעמאָלט אָנרופן

„goffagina“.

(3) די סאטירישע אינטערמעדיע אינם
אחשורוש-זינגשפיל:

מיר זענען דאָ אויסן די אינטערמעדיע, וואָס שטעלט-פאַר, ווי המן
שטייט-אויף תחית-המתים און מוסרט די גידי-אין זייער תאוה צו געלט.
מיר האָבן וועגן דער דאָזיקער אינטערמעדיע שוין גערעדט אין אַן אג-
דערן צוזאמענהאַנג (זע ערשטער באַנד, קאפיטל XVI).

לסוף דארף נאָך דערמאָנט ווערן:

(4) די בעטלער-אינטערמעדיע, וואָס איז אריינגע-
פלאַכטן אין אייניקע וואריאַנטן פונם אחשורוש-זינגשפיל. זי פאָשטייט פון
דריי סצענעס, גענימען פון דער יידישער בעטלער-קאָמעדיע פון 16-טן
י"ה (זע אויבן, קאפיטל V). דער ליברעטיסט האָט בלוז געביטן די גע-
מען פון די רליסטן, דעם אינהאַלט פון די ראָלעס האָט ער איבערגע-
לאָזן — ווי ס'ווייזט אויס — אַן גרויסע ענדערונגען. מיט דער ראָלע
פון דער בעטלע-פלאַך האָט ער מכבד געווען אסתרן, די ראָלע פון דעם
שדכן און „אלטן זיידע" האָט ער ציוויפגעקייטלט מיט דער ראָלע פונם
קלאָן-מרדכי, אלס חתן האָט ער אויסגעקליבן אחשורושן.

א סך אינטערעסאַנטער, ווי די אינטערמעדיעס זענען:

II. די אינטערלודיעס, וואָס זענען אויפגעקומען אין
דער באַהאַנדלער תקופה. דעם וויכטיקסטן צווייג פון דעם דאָזיקן מין
צווישן-געזאַנגען בילדן

(1) די וידויס אָדער אַלף-ביתן.

אין די זינגשפיל-טעקסטן זענען דערהאַלטן געוואָרן 6 אַזעלכע
אינטערלודיעס:

(א) א וידוי פון גליתן.

(ב) א וידוי פון אשמדאיען.

(ג) א וידוי פון המנען.

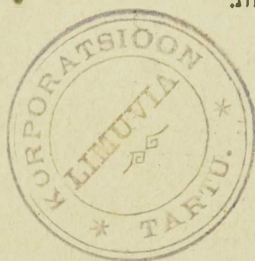
(ד) המנס אַלף-בית.

(ה) א וידוי פון ושתין.

(ו) דודס אַלף-בית.

די פיר ערשטע אינטערלודיעס האָבן א דורכאויס קאָמישן כאַראַק-
טער, די פינפטע אינטערלודיע איז דערהאַלטן אין צוויי נוסחאות: אַן
ערנסטער און קאָמישער. וועגן דעם זעקסטן לאָזט זיך פאשטימט נישט
זאָגן, צי ס'איז געווען ערנסט אָדער קאָמיש, מחמת פון דער אינטערלודיע
איז באַקאַנט בלוז א קליינער פראַגמענט.

(א) די וידוי פון גליתן איז א דועט, וואָס ווערט גענוגען פון גליתן און דודן. דור שטעלט גליתן פראגן, ווי אזוי עס וועט אויסזען זיין תשובה און גלית ענטפערט דערויף, אז ער וועט זיגן דיקן בעת די ימים-טובים און אַנטון די יידן פֿלערליי צרות:

אז עס וועט קומען ראש-השנה

וועל איך הרגענען די כאכע שרה

אז עס וועט קומען יום הכפור

וועל איך עסן א הינדל מיט פוטער

אז עס וועט קומען סוכות

וועל איך די יידן אויסשעכטן מיט די פיקעס

אז עס וועט קומען שבועות

וועט עץ קריגן דאס ביטערע רביעות.

אַט ווי עס זעען אויס אייניקע ענטפערן זיינע. א וואלגא-ער קא-מיזם, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפל פון דער, גראַביאנישער צייט!

דעמזעלבן שטעמפל טראָגט אויך

(ב) אשמדאים וידוי. ווי ס'ווייזן עס די פאַר סטראָפן, וועלכע מיר ברענגען ווייטער:

פאראן (איינשרייער): אשמדאי, זאג וידוי — אלה.

אשמדאי: אשמו

בין איך מיר געווען אן אומשוֹדִיקער מאן

וועל איך יעצט תשובה טאן.

פאראן. בית.

אשמדאי. בדרו

טאטע-מאמע וועלן דאך מיר נאכזאגן אזא גיטע זאג:

כ'האב דאך זיי געקאלט ס'דער זיבן מאל אין טאג

פאראן: בימה.

גנבענען האב איך גארנישט געקאנט

נאר אז כ'בין געגאנגען קויפן א ברייטל פאר דער מאמע

האב איך געבראכט ס'ברייטל מיטן געלט צוזאמען.

אין אזא טאָן פירט זיך דער דועט ביז ת.
די סטראָפּ, וואָס גייען פון „ה“ אָן, האָבן אין זיך א סך שטריכן,
וואָס זענען גענומען פונם אומציכטיקן לעבן פון די אונטערשטע פאָלקס-
שיכטן אין די פוילישע שטעטלעך. ווי ס'ווייזט-אויס, זענען די דאָזיקע
סטראָפּן אויפגענומען נישט פריער, ווי אין משך פון 19-טן י"ה. די שפי-
לער האָבן געוואָלט דעם טעקסט מאַכן אַקטועלער און פיקאַנטער און
דאָס האָט דערפירט דערצו, אז דער אַלטער טעקסט איז אַרויסגעשטויסן
געוואָרן דורך נייע, צו די „אימפראָוויזאַציעס“, וואָס זענען מער צוגע-
פאַסט צו די פאַרהעלטענישן. פון דעם אַלטן יודי איז געבליבן בלויז
דער אַלף-בית-שאַבלאַן...

(ג) ה מ נ ס ו י ד ו י :

פאַראַן אייניקע וואַריאַנטן פונם דאָזיקן וידוי. דער אינטערעסאַנט-
סטער אין — ווי ס'ווייזט-אויס — דער עלטסטער איז דער פאָלגנדיקער.

מ ר ז כ י - ד ע ר ק ל א ו נ ס ו פ ל י ר ט ה מ נ ען :

זאג וידוי ווארט אין ווארט
דועט זיך דיר זעצן א מפה
אזוי גרויס, ווי א קווארט !
זאג: המלאך — דער גיזאלצענער
הגואל — דער אומגעזיפכער (?)
אותי — מיר,
א מפה דיר,
מכל — דער שטעקן
רע — דער בייזער שטערן
נברך — ער זאל מאכן קניקען
את — אין
הנערים — די יינגע לאמפין
ויקרא — און עס זאל ווערן אויכגעריסן
שמי — דיין נאמען
וימח שמו — און זיין נאמען (ווייזט אויף הנענען).
אברהם דער שינדער
יצחק דער בלינדער
יעקב האט אנגעמאכט א פול זעקל מיט קינדער
וידנו — און זאסט אנלייגן
בקרב — מיטן קעפעלע
הארץ — אין דער ערר אריין.

צווישן די צינישע טייטשן, פרושים און זידלערייען, וואָס זענען
אָנגעזאמלט אין דער ציטירטער וידוי, זענען זייער כאַראַקטעריסטיש די
שפּאַטווערטער, מיט וועלכע דער קלאָן איז מכבד די אבות אבותנו:
אברהמען, יצחקן און יעקבן. אויף אַן ענדלעכן אופן פלעגן די לצים אין
די קריסטלעכע מיסטעריעס פאַרשפּאַטן דעם אָנדענק פון די קאטוילישע
הייליקע. דער פאַראַלעל איז — ווי ס'ווייזט-אויס — נישט קיין צופעלי-
קער! בדרך כלל האָט זיך אזוי געיידיגט, ווי ס'האָט זיך גע-
קריסטלט...

(ד) המנס, אלף-בית:

מיר געפינען דאָס וואָזיקע אינטערלודיום אינם זינגשפיל-וואַריאנט L.
הגם עס רופט זיך „אלף-בית“, האָט עס מיטן דאָזיקן שאַבלאָן קיין שום
שייכות נישט. דאָס אינטערלודיום איז א דועט צווישן ומנען און דעם
כאָר. אין אַן זימת פאַלקסטימלעכן טאָן ווערט דאָ באַהאַנדלט די טראַג-
קאָמישע פראַגע, וואו מען וועט הענגען המנס נגדים, זיינע צען קינדער
און צום סוף המנען אַליין:

ה מן: 127 לענדער

האב איך ערלעך געהאלטן

היינט מוז מען מיר מיין קאפ

אויף צוויי שטיק שפאלטן

כ אר: טרא... א. אז. וו.

ה מן: וואו וועט מען הענגען, הענגען

מיינעם, שענעם ראק,

זאגט זשע איר אלע.

כ אר: אויפן גאלגן שטעקט א טשוואק

דארט וועלן מיר הענגען

דיינעם ראק!

גיי זשע, שענסטער

גיי זשע בעסטער

גיי אויף אים ארויף!

ה מן: וואו וועט מען הענגען, הענגען

מיינע שענע מיץ?

כ אר: אויפן גאלגן שטעקט א שפיץ

דארט וועט מען הענגען דיינע מיץ!

גיי זשע א. אז. וו.

— — — — —

ה מן : וואו וועט מען הענגען, הענגען

המנען אליין?

זאגט זשע איר אלע !

כ א ר : אויף גאלן שטייט א בוים

דארט וועט מען הענגען

המנען אליין

גיי זשע א. אז. וו.

(ה) ו ש ת י ס ו י ד ו י :

וואריאנטן פונם דאזיקן אינטערלודיום זענען דערהאלטן געווארן
אין די זינגשפיל-טעקסטן (אחשוורוש-שפיל) L — C — W — M. אין
טעקסט S פעלט די „וידוי“, ווי בכלל דער גאנצער ושת-י-עפיואד.
דער אינטערעסאנטסטער וואריאנט געפינט זיך אין L. מיר גיבן
דאָ פון אים אייניקע סטראָפֿן:

ו ש ת י : איך קעניבלעכע ושת

איך טו וויינען און קלאגן

אז איך דארף פון דיזער וועלטעלע

פארלוירן ווערן.

כ א ר : טרא-א-רא-לאם, טרא-א-לא-לאם

טרא-רא! טרא-רא-א-רא-ראם

טרא-א! אל-דא-רי-רא-ראם!

ו ש ת י : ביזע מחשבות טוט דער מענש נישט טראכטן

און דער מלאך המות טוט דעם חלף שארפן !

כ א ר : טרא-רא... א. אז. וו.

ו ש ת י : גאלד און זילבער טו איך נישט באדארפן

נוטס און געלט טו איך אוועקווארפן.

כ א ר : טרא-רא... א. אז. וו.

ו ש ת י : דער מענש איז צו א שאטן בעגליכן געווארן

אט גייט און אט שטייט ער און אט ווערט ער פארלארן.

כ א ר : טרא... א. אז. וו.

ווי מיר זעען, איז דאָס אינטערלודיום געהאלטן אין אן ערנסטן
טאָן. עס נעמט-אויס, ווי אַ באַאַרבעטונג פון אַ טויטן-ליד.
בכלל ווייזט-אויס, אז די „וידויס“ זענען געווען א צווייג, וואָס
איז אויסגעוואַקסן אויפן בוים פון די טויטן-לידער, וואָס זענען שוין אין

מיטלאַטער געווען פאפולער אין די געטאָס. אין דער באַוואוסטער לי-
דער-זאַמלונג פון אייזיק וואַליך, וואָס איז פאַרענדיקט געוואָרן אַרום
דאָס יאָר 1605, געפינען מיר דריי „טויטן-לידער“ און איינס פון זיי, וואָס
איז אָנגעשריבן פונם לידער-זאַמלער אַליין, איז געבויט לויט אַ סכעמע,
וואָס אַנטשפּרעכט פּולשטענדיק אונזער וידוי-סכעמע, אַ ראיה באַלד די
ערשטע סטראָפּע:

ווייל איך עס איצונדערט אַן מיר ורשטע (פאַרשטיי)
דו איך ניט לענגר ווערד מאַכן מען (מער)
אונד מוז שיידן פאַן הינען (פון דאַנען)

דרום איזט עש ביליג אונד רעכט
מיינע זינד פאַר גאָט (צו) בקענען.

די לעצטע צוויי שורות, ווי אויך די פראָזן פון די ערשטע דריי
שורות: „ווייל איך... אַן מיר ורשטע, דו איך... מוז שיידן פאַן הינען“
(ד. ה. מיט אַנדערע ווערטער: אַזוי ווי איך וועל מוזן באַלד שטאַרבן...)
זיין בולט דעם וידוי-כאַראַקטער פונם ליד.

אומקערנדיק זיך צו „ושתים וידוי“ איז פדאי נאָך אָנצומערקן, אַז
א חוץ דער ערנסטער רעדאַקציע פונם דאָזיקן אינטערלודיום (אין L
און M) איז נאָך פאַראַן אַ קאָמישע רעדאַקציע, וואָס שטעלט מיט זיך
פאַר אַ פאַראַדיע פון דער תפילה. אַזעלכע פאַראַדיעס געפינען מיר
אין C און W; זיי ווערן דאָרט געזאָגט דורכן שפּאַסמאַכער-מרדכי און
זענען זייער ענלעך צו דער „וידוי פון האַנען“.

(ו) דודס אַלף-בית:

שפורן פונם דאָזיקן „אַלף-בית“ זענען דערהאַלטן אין אַ וואַריאַנט
פונם „גלית-שפיל“ (G3). מיר געפינען דאָ פאַלגנדיקן אַריינפיר:

שמואל: צי קענסט דו עפעס לערנען?

דוד: בעסער ווי א טויטער!

שמואל: וואס לערנסט דו?

דוד: אַלף-בית!

מער איז פין דעם אינטערלודיום נישט פאַראַן. אינטערעסאַנט איז
דער קאָמישער שטריך אין דודס פיגור, וואָס דרינגט-אַרויס פון זיין ענט-
פער: „בעסער ווי אַ טויטער!“

אַ חוץ די אויסגערעכנטע „אַלף-בית“ און „וידויס“ האָבן נאָך אַן
אינטערלודיע-כאַראַקטער

(2) די כּאָר און סאַלאַ-געזאנגען מיט און אָן יוערטער, וואָס זענען אַריינגעפלאַכטן אין פאַרשידענע זינגשפּיל-טעקסטן, ווי עקדת יצחק, "מכירת יוסף", "חכמת שלמה", "גלית הפלשתית", "אשמדאי-שפּיל" און "אחשוורוש-שפּיל". מיר האָבן אויף זיי שוין אָנגע-וויזן, בעת מיר האָבן איבערגעגעבן דעם אינהאַלט פון די דערמאָנטע שפּילן און באַטראַכט זייער זינגשפּיל-כאַראַקטער. ס'איז דעריבער איבע-ריק וועגן זיי נאָכאָמאַל צו רעדן. פּדאי איז בלויז אָנצומערקן, אז דז

א סצענע פון אחשוורוש-שפּיל. שטעלט פאר המנען, ווי ער פירט מרדכי. (לויט א מיניאטור פון 17-טן י"ה אין בערסאנס מוזיי, ווארשע).

דאָזיקע אינטערלי-דיעס שטעלן נישט פאַר קיין נייעס מין שאפונג, מחמת זיי זענען נישט מער, ווי א פאַרטזעצונג פון די אינפראמעסן, וואָס זענען אונז באקאנט פון 16-טן יאָרהונד-דע.ט. ניי פלעגט בלויז ויין די מיזיקא-לישע אונטערלאגע: די פארטיטור! ס'רוב פלעגט מען די אינ-טערלודיעס קאמפא-נירן אין דער פאַרם פון דזעטן צווישן סאַליסט און כּאָר. דערביי האָבן גע-שפּילט א וויכטיקע ראָל פארשידענע גע-זאנג - פאַרצירונגען, ווי עפעקטפולע טרע-

לעס און גאַרגעס (די "גאַרגעס" לעבן נאָך ער היום איום פאַלקס-זכרון. פון פאַלקס-מויל הערט מען אָפט אזא כאַראַקטעריסטיק פון חזנים: "ער האָט וואויל געגאַרגעט" אדער פאַלקסעטימאָלאָגיש: "ער האָט זיך געגאַרגלט" פון "גאַרגל"-הילף). א באַזונדער אַרט פארנעמען צווישן די דערמאָנטע אינטערלודיעס

(3) די קאָמישע סאַלאַ-געזאנגען פון די קלאָונען:

ביישפילן פון אזעלכע געזאנג-נומערן האבן מיר אין „עקדת יצחק“
 „חכמת שלמה“ און „מכירת יוסף“. אין „עקדת יצחק“ (וואריאנט a2)
 טרעט-ארויס דער קלאון (-שטן) און „זינגט ומירות“. אין „חכמת שלמה“
 (וואריאנט S 1) קומט אריין דער פאָיאָן-ארלעקינאָ און זינגט „א שיינע
 מעלאָדיע“. דאָסזעלבע מאַכט אויך דער פאָיאָן-ארלעקינאָ פון „מכירת
 יוסף“ (וואריאנט M):

..מיינע מעלאָדיע צו ענדע
 איר קענט קלאַטשן מיט די הענדען

פערצנטער קאפיטל

צירקוס-קונצן און באפעטן

טעאטער אין צירקוס ביי די ענגלישע קאמעדיאנטן. — די צירקוס-קונצן פונם קלאון האבן קנאפגעזען. — דער יידישער פיערא און זיינע זשאנגל-דער-קונצן מיט פלעטער. — די ליובאוויטשע קאלאמבינא. — אקראבאטישע שטיקלעך פון יידישע פיעראטן-באדינער. — דער יידישער פאיאן מיטן אף און פאוויאן. — די עלטסטע ידיעות וועגן פאוויאנען אין דייטש-לאנד. — כאראגראפישע קונצן. — *moresca* — דער טאנץ פון די יעדנעראלן. — מען פאטשט בראווא.

* * *

אין קאפיטל IX פונם דאָזיקן באַנד, וואו מיר האָבן געפרוואווט צו געבן אַן אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק פון דער קאָמעדיאַנטן-קונסט, האָבן מיר אָנגעווויזן, אַז די דאָזיקע קונסט פלעגט אויך ארומנעמען פאַר-שידענע זשאַנגלער-און סתם צירקוס-קונצן.

טעאטער און צירקוס פלעגן דעמאָלט בילדן איין גאַנצעס: די פיעסן פלעגט מען דורכפלעכטן מיט קונצן-מאַכערייען אָדער מען פלעגט די פיעסן שטעלן אַלס אַ נומער פון אַ צירקוס-פראָגראַם.

אַ קאָמעדיאַנט האָט אין זיין פערזאָן פאַרייניקט אַן אַקטיאָר, אַ זשאַנגלער, שפּרינגער, טענצער, פעכטער און דג"ל. דער קונצנמאַכער איז געוויינלעך געשטאַנען אויבן-אָן, דער אַקטיאָר איז נאָר געווען אַ צו-טשעפעניש. אין די רעקאַמענדאַציע-בריוו, וועלכע די קאָמעדיאַנטן פלעגן מיטפירן מיט זיך, ווערן זיי קודם פֿל גערימט אַלס קונצנמאַכער, וואָס קאָנען וויילן „מיט זייערע פינדלעך און אַנדערע אינסטרומענטן און פריי-לעך מאַכן מיט זייער שפּרינג-קונסט און אַנדערע לצנות...“

די צירקוס-נומערן פלעגט מען ענטוועדער געבן באזונדער, אָדער
מען פלעגט מיט זיי אויספילן א צווישן-שפיל.

אן אינטערעסאנטן ביישפיל פון א צירקוס-סצענע געפינען מיר אין
דער אינטערמעדיע, וואָס איז אַריינגעפלאַכטן אין דאָס ענגליש-דייטשע
אחשוורוש-שטיק: דער קלאָון האָנס קנאָפּקעזע האָט אין אַ ריטערלעכן
קאָמף מיט זיין אשה רעה באַוויזן, אַז דעם מאַן געהערט די הערשאַפט
איבער דער פרוי און הויז-געזינד. אויף אַמאָל קומט אַהיים זיין זונדל
אין באַווייזט זיינע טאַטע-מאַמע אַקראָבאַטישע קונצשטיקלעך. ער שפּרינגט
דורך אַ רייף און דער אַלטער האָנס קנאָפּקעזע באַקומט חשק נאָכצו-
מאַכן דיזעלבע קונץ. ער נעמט דעם רייף, פּרואווט אדורכצושפּרינגען,
ער פאַרפלאָנטערט זיך אָבער און קאָן נישט אַרויס פון דער קלעם. זיין
אשה באַנוצט דעם דאָזיקן אויגנבליק און קלאַפט אין אים אַריין עטלעכע
פּעסטע קלעפּ...
ווי מיר זעען איז דאָ דער צירקוס-מאַמענט אויף אַ געשיקטן אופן
צונויפגעקייטלט געוואָרן מיט דער אַקציע גופא.

לויטן דאָזיקן מעטאָד פלעגן אויך אַרבעטן די יידישע קאָמעדיאַנטן.
אין די זינגשפּיל-טעקסטן געפינען זיך דריי אַזעלכע סצענקעס מיט
אַקראָבאַטישע קונצן, וואָס ווייזן, אַז די יידישע קאָמעדיאַנטן פלעגן
נאָכן ענגליש-איטאַליענישן שטייגער פאַרבינדן טעאַטער מיט צירקוס.

מיר ברענגען אונטן די סצענקעס אָן שום קירצונגען, מחמת זיי
זענען אַן ערשט-ראַנגיקער מאַטעריאַל, וואָס באַלייכט די באַרייגונג-
פונקטן צווישן דער יידישער און ענגליש-איטאַליענישער קאָמאַדיאַנטן-
קונסט:

(1) אין אַ וואַריאַנט פונם גלוח-שפּיל (G3) איז אַריינגעשטעלט אַס
וועלכער פראַגמענט פון אַ קאָמישער סצענקע:

„איך בין דער באדינער פאן דעם הויז פאן מיינעם הער.

אך, דו ליובע, דו ליובע מיין!

גיט מיר נאר אהער דעם גוטן אונגער-וויין!

א, דא אין דערוועלבער פלאשע האב איך געשיקט נאך בייריש וויין!

אך, דו ליובע, דו ליובע מיין!

א, דא, אין דערוועלבער פלאשע האב איך געשיקט נאך בייריש וויין!

צט מאכט איך מיט די פלאשע שפּינגל-שלאנגען,

איך שפּינגע אין מויל אריין.

אינם וואַריאַנט זאָגט די דאָזיקע גראמען דער „ערשטער פאַעט“.

דאָס וואָרט „פּאַעט“ איז אָבער זיכער קאַרימפּירט (פאַרדאָרבן) פֿון „פּיער אָט-פּראַנצויזיש: Pierrot. אַ פּיעראַ-אַרלעקינאַ! אָדער ווי די טערמינאָלאָגיע פֿון שפּילן באַצייכנט אים: דער פּאַיאַן! אין דער סצענקע טרעט ער נישט אַרויס איינער אַליין! „גיט מיר נאָר אָהער דעם גוטן אונגערוויין!“ — לאָזט ער זיך הערן. ווער זענען דאָס די פאַר-שווינען, צו וועלכע ער זאָגט די דאָזיקע ווערטער? וואַרשיינלעך דער „צווייטער“ און „דריטער פּאַעט-פּיעראַ“, וואָס טרעטן אַרויס אין אַנדערע סצענעס פֿונם זעלבן וואַריאַנט. מיט איין וואָרט: אַ חברה פּאַיאַצען, וואָס זענען פאַרשטעלט פאַר „באַדינער פֿאַן דעם הויז“ און נוצן-אויס די געלעגנהייט, וואָס זייער הער איז נישט אין דער היים, אום צו כאַפֿן אַ לוסטיקע מינוט. זיי טרינקען „אונגערוויין“ און „בייריש וויין“ און דער ערשטער פּיעראַ פאַרברענגט אויך מיט זיין „ליובע“. ווער איז זי, צו וועלכער ער ווענדט זיך מיט די צערטלעכע ווערטער: „אַך! דו ליובע, דו ליובע מיין!“ אויב ער איז דער פּיעראַ, איז זי זיכער נישט קיין אַנדערע, ווי קאַלאַמבינאַ, דאָס פּיפּיקע דינסט-מיידל, די קליינע און טעמפּעראַמטפֿולע ליובאַוויצע, *piccola, ma tûtta pepe*. — ווי מיר זען פֿונם ציטירטן טעקסט באַנוגנט זיך נישט אונזער פּיעראַ מיט זינגען, טרינקען, און פאַרברענגען מיט דער „ליובע מיין“. ווי נאָר מען ברענגט אים די פֿלעשלעך וויין, מאַכט ער מיט זיי „שלינגען-שלאַנגען“ און „שלינגט אין מויל אַריין!“

דאָס „שלינגען-שלאַנגען“ מיט וועלכן ער באַרימט זיך — דאָס זענען זיינע זשאַנגלער-שטיקלעך, וועלכע ער פירט אויס מיט די פֿלעשער אַ וואוילער פּיעראַ!

זיינע ענגליש-איטאַליענישע חברים און לערער האָבן געקאָנט זיין מיט אים צופֿרידן. און די שפּיל אין שווי-לוסטיקע געטאַ-מענטשן אויך! (2) אַ פּראַגמענט פֿון אַן ענלעכער סצענקע איז דערהאַלטן אין אַ וואַריאַנט פֿון „חכמת שלמה“ (S 3):

פּאָיאַן: אַריין! אַריין! אַריין!

מיינע בעסטע געזעלן!

אונזערע הערן זענען נישטא,

טוען מיר קוועלן!

אַריין! אַריין! אַריין!

דא זענען מיר גאר אַליין!

ווען די הערן זענען נישטא,

בלויבן מיר גאר שטיין:

גאַנצע וואַכן, גאַנצע יארן

טון מיר זיך באמיען.
אז אונזערע הערן זענען נישטא
טון מיר זיך אפריען."

מיר זענען די זעלבע סיטואציע, וואָס אין דער סצענקע מיט די
פיעראָטן און קאַלאָמבינען. דער פּאַיאָן רופט אריין זיינע חברים-דינער
און חברה נוצט-אויס די אָפּוועזנהייט פון „די הערן“ ד. ה. פון די
בעלי-בתים, אום זיך „אַפצוריען“.

דער „אַפרי“ איז וואַרשיינלעך באַשטאַנען פון אַמין אַ קראָבאַ-
טישער פאַרוויילונג! מען קאָן דאָס אַרויסדרינגען פון דער
האלאָגיע מיט דער ערשטער פיעראָטן-סצענקע.

אַם אינטערעסאַנטסטן שטעלט זיך פאַר

(3) די דריטע סצענקע:

אַ פראַגמענט פון איר געפינט זיך אין אַ וואַריאַנט פון „מכּעראַ
יוסף“ (M). אויך דאָ שפּילט די הויפט-ראָלע — דער פּאַיאָן פּירית.
ער פירט מיט זיך אַן אַף, וואָס הייסט פאַוויאַן און באַווייזט מיט
אים קונצן:

פארויאן דו אפע

בעצייג דיינע זאכע,

וואס די לייטע מאכט לאכען!

בעצייג דיינע דינגען (קונצן)

צייג דיינע מיצע.

זי איז אונטן ברייט

און אויבן שפיצע!

ווי מיר זענען פון דער באַשרייבונג, איז דער אַף געווען פאַר-
שטעלט פאַר אַ קליינעם פיעראָ: ער האָט געטראָגן דעם טיפישן קליין-
הוט („אונטן ברייט און אויבן שפיצע“).

נאָך די קונצן מיט דער מאַלפּע, באַווייזט אונזער פּאַיאָן, אַז
ער קאָן אויך וויילן דעם עולם מיט קאָמישע געזאַנגען:

וואס זאל מאן מאכן

זינגען און לאכן

לאכן און זינגען

די נאיווע צושיער און צוהערער האָבן זיכער נישט געשפּאַרן קיין אפּלאַדיסמענטן...

די עלטסטע ידיעות וועגן קאָמעדיאנטן, וואָס האָבן זיך פּראָדירט מיט פּאַוויאָנען, באַגעגענען מיר אין דייטשלאַנד אָנהויב 17-טעס יאָרהונדערט: 1602 — דערציילט א דאָקומענט — האָט זיך אין גירנ-בערג באַוווּן אַ געוויסער יאָהאַן פּאַן דער ברוק „וואָס האָט אַהינגע-בראַכט אַ זעלטענע חיה, וועלכע מען רופט פּאַוויאַן און האָט מיט איר געוויזן וואַינדערלעכע קונצן“; אַ צווייטע ידיעה פון י: 1606 דערציילט אונז ווידער פון אַ פּראַנצויזישן קאָמעדיאַנט, אַ געוויסן יאָהאַן ביזאַן פון פאַריז, וואָס האָט אין גירנבערג געוויזן קונצן „מיט אַ פּאַוויאַן, מיט נעגערן, אָפּן און געלערנטע הונט“⁽¹¹⁹⁾.

אונזער פּאַיאָן איז — ווי מיר זען — געווען אַ קונצן-מאַכער, וואָס פלעגט מיטגיין מיט דער מאָדע...

אין דעמזעלבן צוזאַמענהאַנג בלייבט אונז נאָך צו באַטראַכטן די כּאָרעאַגראַפישע קונצן פון אינזערע קאָמעדיאַנטן. שוין אין XVI-טן יאָרהונדערט פלעגט דער באַלעט זיין אַ זייער באַליבטער נומער בעת די טעאַטער-פּאַרשטעלונגען. מען פלעגט די לאַנג-ווייליקע שול-דראַמעס דורכפֿלעכטן בעת די אַנטראַקטן מיט פאַרשידענע טענץ, פּדי די פּאַרשטעלונג זאָל ווערן פאַרביק אין שפּאַנעד.

אַמפּריסטן באַווויזט זיך דער באַלעט אין די פירשטלעכע טעאַטערן. דער באַליבטסטער באַלעט פלעגט בעתן 16-טן יאָרהונדערט זיין די אַזויגערופענע *moresca* -- אַ נעגער-טאַנץ, וועלכן מען פלעגט אויפפירן ביי אַ פּאַקעל-אילומינאַציע. די *moresca* איז באַלד געוואָרן אַ באַצייכענונג פאַר באַלעטן בכלל און זי האָט זיך גאָר גיך אַריבער-געטראָגן פון די הויפּישע טעאַטערן אויך אין די וואַנדער-טעאַטערן פון די קאָמעדיאַנטן⁽¹²⁰⁾.

דער יידישער קאָמעדיאַנטן-טעאַטער איז נישט געבליבן הינטער-שטעליק נאָך דער אָנגעמערקטער אַנטוויקלונג.

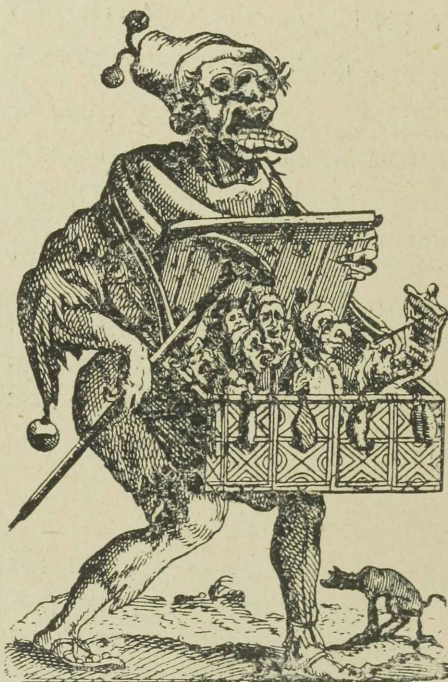
אינטערעסאַנטע שפורן פון אַ *moresca* (אין ברייטן זין פון וואָרט) זענען אונז דערהאַלטן געוואָרן אין אַ וואַריאַנט פון „גלית-שפּיל“

⁽¹¹⁹⁾ פאַרגלייך: T. Hampe: *Fahreure Leute* lc p. 123

⁽¹²⁰⁾ פאַרגלייך: J. Petersen: *Das deutsche Nationaltheater* lc. p. 35-36

(G3): נאך דער צוויי-קאמף-סצענע, ווען גלית פאלט אַנידער אויף דער
ערד אַ טויטער, נעמען זיך די שפילער, וואָס שטעלן-פאַר שאַלס סוויטע
(„די גענעראַלן“), ביי די הענט און פירן-פאַר אַ טאַנץ, זינגענדיק
דערביי:

אוי, ווי וואויל, אוי ווי וואויל איז אונז גאטס פאלעק (פאלעק)
אז מיר זענען שוין פטור געווארן גלית דעם טשעלעק...
אוי, ווי וואויל, אוי, ווי וואויל איז אונז היינט
אז מיר זענען שוין פטור געווארן גלית דעם פיינט.
אוי ווי וואויל, אוי ווי וואויל איז אונז, גאטס קינדער,
אז מיר זענען שוין געקומע אויף גלית ווינדער..

בעתן טאנצן ווערן
גלית אַרויסגעטראָגן
דורך דער טיר און
מען פאַטשט בראַ-
וואָ" (121)

„דאָס פאַטשן בראַ-
וואָ", וואָס ווערט
אַנגעמערקט אין דער
דידאסקאליע (א סצע-
נישע באַמערקונג)
באַציט זיך נישט
אויפן פובליקום, נאָר
אויף די טענצער.
דאָס פאַטשן מיט די
הענט איז דעמאָלט
געווען אַ מנהג בעת
די טאַנץ = קאַראַ-
מאַדן.

אַ יידישער באַריאַנעטן-שפילער, לויט אַ קופער-
שטאָך פון 18טן י"ה.

(121) כאַרגל, ב. פֿיליזאָפֿי: זאַמליכער פאַר פאַלקלאַר | ז. 94-95.

פופצנטער קאפיטל

מאסקעס פון דער איטאליענישער אימפראוויזירטער קאמעדי

דיע (Commedia dell' arte) אין די יידישע שפילן

(קאפיטאנא, פאנטאלאנע, דאָ-אַר, אַרלעקינא, קאַלאַמבינא)

די מאסקעס פון דער Commedia dell' arte — דער יחוס-בריוו פונם קאפיטאנא. — די קאפיטאנא-מאסקעס אין די יידישע שפילן: גלייט, פרעה, אשמדאי, המן. — יעקב מיזער מאסקע פון פאנטאלאנע. — אחשוורוש-פאנטאלאנע. — די מאסקעס פון Dottore de Bologna אין די יידישע שפילן. — דער יחוס-בריוו און די ראלעס פון ארלעקינא. — פערדראניא. — Bojazzo — דער יידישער פאיאן-קאצפער. — דער ווינער קאמיקער לאראש און דער פאיאן-קאצפער. — קאצפער און די קריסטלעכע מיסטעריעס. — דער טייוו: העלעקען. ארלעקינא אין א יידישן צווישן-שפיל. — יידישע פאיאנן אין דער ראלע פון קאמישע דינער. — דער יידישער Zanni און קאמבינא.

* * *

בעת מיר האָבן אַרומגעזעהט דעם רעפערטואַר פון די יידישע קאָמעדיאַנטן, האָבן מיר אָנגעוויזן אויף אַ זייער באַראַקטעריסטישן שטריך פון די יידישע שפילן און צווישן-שפילן, ווי דאָס סטיליזירן מאַנכע פיגורן לויטן מוסטער פון די טיפישע גע-שטאַלטן אין דער איטאליענישער פאָלקס-קאָמעדיע פון 16-טן און 17-טן יאָרהונדערט (Commedia dell'arte).

ווי באַוואוסט, האָבן זיך אין דער איטאליענישער פאָלקס-קאָמעדיע אַנטוויקלט אין משך פון 16-טן יאָרהונדערט אַ רייע סצענישע טיפן

(מאסקעס), וואָס האָבן מיט דער צייט באַקומען אַן אינטערנאַציאָנאַלן שם. צו די דאָזיקע טיפישע פיגורן האָבן געהערט: דער פּוֹלֶט־שִׁינֶע־לֶאָ, אַרלעקינאָ, קאַפּיטאַנאָ, פּאַנטאַלאָנע, וואָס פלעגט אויך אַרויסטרעטן אַלס דאָטטאַרע, — און לֶסוֹף די פּאַרפירערישע קאַ-לאַמבינאַ.

אונטער דער ווירקונג פון די איטאַליענישע וואַנדער-קאַמפּאַניעס האָבן די טיפן איינגעוואַנדערט אויך אין יידישן קאַמעדיאַנטן-טעאַטער. עס איז נישט פאַראַן כמעט קיין איינציק שטיק אינם יידישן קאַמעדיאַנטן-רעפערטואַר, וואו מען זאָל נישט געפינען די אָדער יענע מאַסקע פון דער קאַמעדיאַ דעל'אַרטע. אין אונזערע ווייטערע אויספירונגען וועלן מיר דורכגיין זי גאַנצע טיפן-באַלערע:

אַמלייכטסטן לאָזט זיך אויפזוכן אין אונזערע שטיק די מאַסקע פון קאַפּיטאַנאָ, וואָס טרעט-אַרויס אין אייראָפּעישן טעאַטער אויך אונטער די בעמען: ספּאַווענטאָ, מאַטאַמאַרעס, פּראַקאַסאַ, האַריביליקריביליפאַקס און דג'ל.

מאַנכע געלערנטע דערפירן זיין יחוס-בריוו ביז צו זעם ריטער-זעלבסטבאַרימער (miles gloriosus), וואָס טרעט-אַרויס אין דער קאַ-מעדיע פונם רוימישן דראַמאַטיקער פּלוטוס. ווארשיינלעכער איז אָבער, אַז דער טיפ פונם קאַפּיטאַנאָ איז אַנטשטאַנען ערשט אין משך פון 16-טן יאָרהונדערט, אין דער צייט פון די אַזויגערופענע קאַפּיטאַנען di ven-tura און פון די שפּאַנישע פרעמדהערשער אין איטאַליען. אַט ווי דער באַוואוסטער פאָרשער פון יענער תקופה, קאַזימיעזש כּלענדאָווסקי, כאַ-דאַקטעריזירט דעם דאָזיקן ריטער-פאַנפאַראַן: „א זון פון דונער און ערד-ציטערניש, אַ ברודער פון טויט און אַ אינטימער חבֿר פון בעלזע-בזבז! — דאָס איז זיין שרעקלעכע אָפּשטאַמונג. פונדעסטוועגן פלעגט מען אים רופן פשוט קאַפּיטאַנאָ!... הויבט ער אויף זיין שווערד, גיט די וועלט אַ ציטער. און פאָרט: זאָל זיך נאָר באַווייזן אַן אמתער קעננער, זאָל נאָר פּלוצים דער ווינט אַ טרייסל טון מיט אַ בויס-בלעטל ארום זיין אויער, הויבן-אָן צו ציטערן די פיס אונטער אונזער גבור און ער שעפּ-שעצט פאַר שרעק אומפאַרשטענדלעכע ווערטער... דער קאַפּיטאַנאָ האָט וואַנסעס, ווי אַ ווילדע חיה און אַ שרעקלעכע, פלייש-פאַרביקע מאַסקע אויפן פנים, אויפן קאָפּ טראָגט ער אַ הוט מיט אַ לאַנגער פעדער, צו די שטיוהל זיינע זענען צוגעטשעפעט שפּאַרן, וואָס זענען גרויס ווי רעדער פון אַ מיל, אין דער זייט טראָגט ער אַ שפּיו, מיט וועלכן מען וואַלט געקאָנט שניידן קעפּ, ווי סנאַפּעס תבואה. ווען ער וואַרפט זיך מיט אימ-

קאפיטאן—ריזער=בארמער
(לויט א צייכנונג פון קאלא פון 17-טן י. ה.)

פעט אויפן שווא, פארמאכט ער די אויגן, כדי נישט צו זען די שטיקער
הענט און פיס, וואס פאלן-ארפ ווי זעגעכץ אונטער זיינע שמיץ...

ליבעס-ראמאנטן האט ער אין די טויזנטער: נישטא קיין פרוי, ער
וואל איר נישט געפעלן. אין הלכת אכילה איז ער א זעלטענער בריה:
ווי די זון, וואס וואנדערט פון מזרח קיין מערב, אזוי וואנדערט אונזער
קאפיטאנא שטענדיק דארט אהין, וואו ס'פרעגלט זיך א פעטער
בראטן...¹²²

ווי מיר וועלן דאס באד זען, זענען לויטן דאזיקן שאפלאן סטי-
ליזירט אייניקע פיגורן, וואס טרעטן-ארויס אין די יידישע שפילן פון
17-טן יארהונדערט. זיי זענען: גלית, פרעה, אשמדאי און המן.
אט די אויטא-באראקטעריסטיק, מיט וועלכער עס טרעט ארויס
גלית אינם זינגשפיל-וואריאנט G1:

איך בין גלית, דער גרויסער העלד
פאר מיר ציטערט די גאנצע וועלט
איך בין איינער
און ווייטער איז קיינער
איך וועל איך צעברעכן די גלידער און ביינער:
— — — — —
יארפן טוט מיך קעלט און היץ,
אז איך גיב איין טופע
גייט איין דונער מיט איין בליץ

א ריטער-זעלבסטבארימער פון קאפ ביז צו די פיס! ווען ער פא-
כעט מיטן שווערד „גייט איין דונער מיט איין בליץ“, פונדעסטוועגן
קוקט ארויס פון זיין הויט דער דאן קיכאנ: „ווארפן טוט מיך קעלט
און היץ!“...

ווי דער קאפיטאנא, איז אויך אונזער גלית קיין קליינער זול-
וסובא:

„דרייסיק-פערציק פאר אקטן
ווי איין שיסעלע לאקשן
דרייסיק-פערציק לעבליין ברויט
אין איין קליינער גייט!
דרייסיק-פערציק פעסלעך סטינקעט

¹²² Kazimierz Chłędowski. Rzym, ludzie baroku (rozdział xv
Commedia dell' arte) Lwów 1912 p. 526—7.

ווי איין שאכטל סערערינקייט.

דרייסיק-פערציק פאר טויבן

ווי איין לאקש אפצוקלויבן!

אַט וואָס ער קאָן אַלץ מיטאַמאַל אויפֿעסן!

קיין חידוש נישט, אויב ער דארף אָנזעטיקן אזא מין קערפּער:

„הויך, ווי איין מויער

שטארק, ווי איין פויער

א פלייצע מיט א קארק

אזוי ווי דער העכסטער בארג!“

אייניקע כאַראַקטעריסטישע שטריכן פונם ריטער-זעלבסטבאַרימער
לאָזן זיך אויך געפינען אין דער פיגור פון פרעהן (יציאת מצרים):
זאָל נאָר פאַרשווינדן איינע פון די מכות, מאַכט ער זיך פאַר אַ תקיף,
ער ווערט אָבער באַלד צוריק אַ פחדן, ווי נאָר עס באַווייזט זיך אַ
צווייטע מכה.

אַ סך דייטלעכער זענען אויסגעקריצט די שטריכן פונם קאפיטאנאַ
אין דער פיגור פון אשמדאין („אשמדאי-שפיל“). שוין מיט זיין אוי-
סערלעכן אויסזען דערמאָנט ער דעם ריטער-באַמבאַרדאַן:

„הויך ווי אַ ריז“

אזוי באַשרייבט אים דער איינשרייער-הערלאַד.

אין זיין וידוי באַרימט ער זיך:

„כֹּה־אֵב געקאנט ברעכן ביינער

און מעכטן בליט אויף די ארשין...“

פונדעסטוועגן ציטערט ער, ווי אַ שרעקלעכער פחדן, ווען מען
רייסט אַראָפּ פון אים די מאסקע:

„א בראך איז שוין צו מיר

— — — — —

ווי קאן איך גיין

ווי קאן איך שטיין

אז איך בין געמאדן

אין זייערע הענט אריין!

ס'וועט דאך יעצנד זיין

א בראך צו מיינע יארן“

אַט ווי עס קלאַנגט זיך דער ריג-אישדאי, וואָס האָט אַ יחוס-
בריוו פון גיהנום...

ווייך איז ער געוואָרן ווי אַ לעמעשקע — דער מין פאַרשוין
האַט דערציילט וועגן זיך אין זיין וידוי, אז ער פלעגט אָפּמאַרן טאָטע-
מאַמע, גנבענען, פירן ליבעס מיט גאָסן-מיידלעך און קליינשטאָטישע
פרויען, אָן אַ שיעור עסן א. אז. וו.

לויטן שטייגער פון די ריטער-זעלבסטבאַרימער פירט זיך לסוף
דער העלד פונם „אחשורוש-שפיל“: המן: אין די זינגשפיל-וואַריאַנטן
ווערט ער כאַראַקטעריזירט ווי אַ קאַריעריסט, וואָס מאכט מיט זיך אַ סך
וועזן. ער טרעט-אַרויס „מיט קוראזש“ און טראָגט דעם טיפישן קאָסטיום
פון אַ קאַפיטאַנאַ: „אַ שענע מיץ“, אַ מיליטערישן „שענעם ראָק“ און
„שטיוול-שפאַרן“ (פאַרגל. „המנס אַלף-בית“). פרויען מאכן אויף אים אַ
שטאַרקן איינדרוק — אַ ראיה זיין תאווה צו אסתרון, וואָס קאָסט אים
דאָס לעבן. הינטער זיין „קוראזש“ איז באַהאַלטן נישט קיין קליינער
בעל-פחדן. וויסנדיק דעם דאָזיקן סוד, רופן אים די הויפּלייט איראַניש:
„שפּרינץ המן“ אָנשטאַט „פּרינץ המן“...

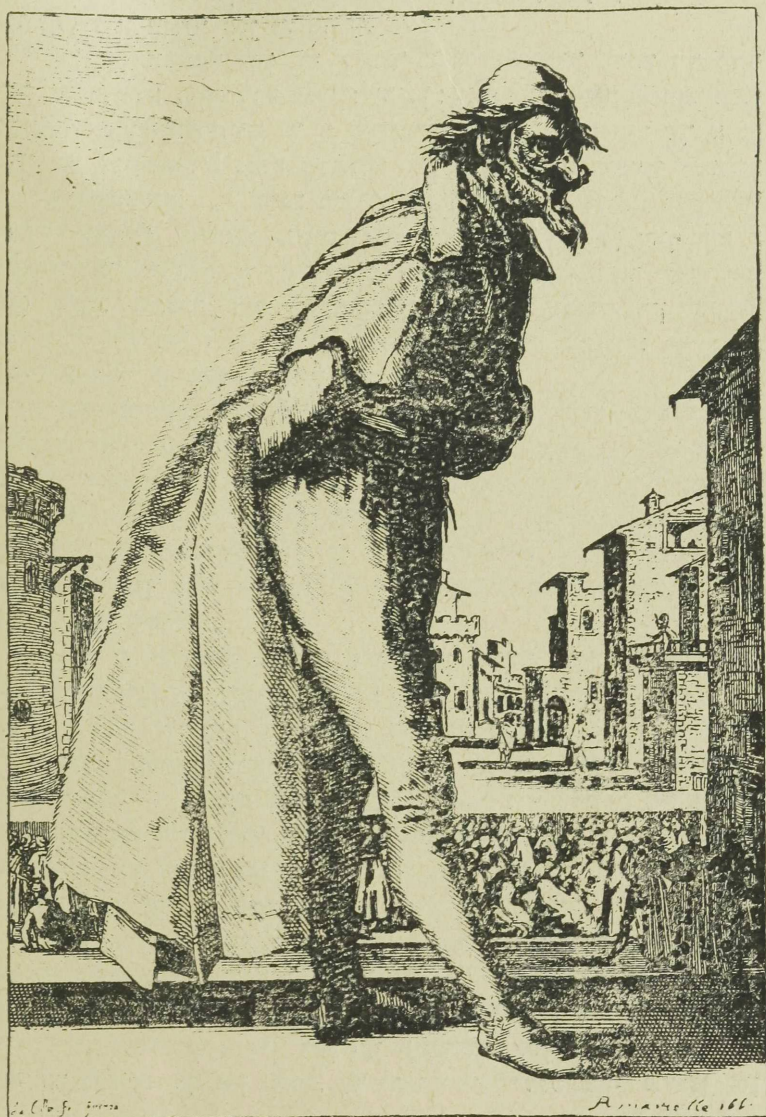
דער צווייטער סצענישער טיפ פון „קאָמעדיא דעל' אַרטע“, וואָס
לאָזט זיך אויפזוכן אין די יידישע זינגשפילן איז פאַנטאַסלאָגע. די
דאָזיקע פיגור שטאַמט פון ווענעדיג. פאַנטאַסלאָגע שפילט ווי אַמאָל די
ראָלע פון אַן אַלטן בחור, וואָס וויל נאָך געפילן אָדער פון אַן עלטערן
מאָן, וואָס ווערט פאַראַטן פון זיין פרוי. ער טרעט אויך אַרויס אין פאַ-
טער-ראָלעס און בכלל איז ער אַ מין קאָמישער אַלטער, וואָס
האַט ליב אַ פוסה¹²³).

אין די זינגשפילן געפינען מיר צוויי פיגורן, וואָס זענען לויטן
דאָזיקן [שאַבלאָן סטיליזירט: יעקבן פון „מכירת יוסף“ (וואַריאַנט w)
און אחשורושן] פון די אחשורוש-זינגשפילן.

אינם דערמאָנטן וואַריאַנט דערשיינט יעקב גלייך אין דער ער-
שטער סצענע, ווי אַ קאָמישער אַלטער: ער האלט אַ פלעשל בראָנפן אין
דער האַנט אין איז אַביסל שיכור. ווי פאַנטאַסלאָגע טראָגט ער זיך אַרום
מיט אומצוטרוי צו מענטשן און פוגדעסטוועגן לאָזט זיך לייכט איינרעדן
פון זיינע זין, אז מיט יוספן האָט געטראָפן אַן אומגליק.

נאָך בולטער זענען די פאַנטאַסלאָגע-שטריכן אין אחשורושעס מאַסקע.
אין די שפילן ווערט ער כאַראַקטעריזירט, ווי אַן אומבאַהאַלפּענער פאַר-
שוין, אָן איניציאַטיוו, אַ שפילעכץ אין דער האַנט פון המנען. ער לאָזט
זיך לייכט אַריינלאָקן אין נעץ פון אינטריגעס און וויינט ווי אַ קינד,
ווען ער געפינט זיך אין קלעם. ער האָט צוויי ליידנשאַפטן: פרויען און

¹²³) K. Chłędowski lc. p. 527—8.

פאנטאזיאן — דער קאמישער זקן
(91ט א צייכנונג פון קאלא פין 17טן י.ה.)

אַלֶקְסָהאַל. נאָך ושתים טויט לאָזט ער זיך באַלד שדכנען אַ שידוך. גע-
פֿעלט אים אַן אשה, איז ער גרייט אַלץ צו טון פאַר איר. נאָר וויי דער
אשה, ווען זי פֿילט נישט אויס זיין באַגער, בפרט ווען ער איז שיפור:

כאַר (צו אחשוורושן):

דו וויסט דאך דיין טראכט
מיט מעד און מיט וויין
ביססו נעווען פארשמאכט
דרום, דרום האסטו איבעל געמאכט,
וי קעניגליכע ושתי צום טויט געבראכט!

בקיצור: ער איז אַן „אַלטער נאָר!“, ווי ס'כאַראַקטעריזירט אים
אין וואַריאַנט S מרדכי — דער קלאָון.

פּאַנטאַלאָנע ווערט אין דער קאָמעדיא דעל' אַרטע ווי אַמאָל פאַר-
וואַנדלט אין אַ געלערנטן, אַ דאָקטאָר אָדער יוריסט. ער טרעט דעמאָלט
אַרויס מיט דער מאַסקע פונם *Dottore de Bologna*
אַלס דאָקטאָר פֿלעגט ער זיך באַרימען, אַז ער ווייסט אַלץ און
האַט אַלץ שטודירט — אין אמתן אָבער, איז ער אַ פּעדאַנט, אַן עס-
האַרץ, אַ לייבלעכער ברודער פֿינס דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן, וואָס פֿלעגט זיך
באַווייזן אין די דייטשע און סלאַווישע פּאַלקס-שטיק פֿון 16-טן יאָר-
הונדערט.

די מאַסקע פֿון *Dottore* באַגעגענען מיר — ווי מיר האָבן דאָס
שוין אַרומגעזעט אין אַן אַנדערן צוזאַמענהאַנג — אין אַן אינטערמעדיע,
וואָס איז אַריינגעפֿלאַכטן אין אַ וואַריאַנט פֿון „חכמת שלמה“. דאָ-
קעגן שטייט דער דאָקטאָר-שאַרלאַטאַן, וואָס טרעט-אַרויס אין אַ וואַריאַנט
פֿון „גלית הפֿלשתי“, גענטער צו ענלעכע פיגורן אין דייטשן און סלאַ-
ווישן פּאַלקסטימלעכן טעאַטער און געהערט צו אַן עלטערער תקופה.
שפּורן פֿון אַן אינטערמעדיע מיטן „דאָטאָרע“ אַלס הויפט-פיגור
האַבן זיך אויך דערהאַלטן אין אַ וואַריאַנט פֿונם „אחשוורוש-שפּיל“ (L), ווי
ס'באַווייזן דאָס פּאַלגנדע ווערטער, מיט וועלכע דער העראָלד-רעזשיסער
שטעלט-פֿאַר מרדכי:

„מ'האַט אים נישט לאַנג

באַנקעס צוגעשטעלט צום רוקן“.

די פּאַפּולערסטע מאַסקע פֿלעגט זיין אין דער איטאַליענישער
פּאַלקס-קאָמעדיע דער אַרלעקינאַ. דער דאָזיקער פּאַרשוינ
פֿלעגט ביי זיינע אַרויסטרעטונגען אַנטון אַ שוואַרצע מאַסקע אָדער באַ-
שמירן זיך דאָס פנים מיט סאַדזעס, כדי אויסצוזען ווי אַ שוואַרצער

סאַלישינעל-אַרלעקין
(דױט אַ בילד פון קאַלע פון 17טן י. ה.)

דאָקטאָר — שאַרלאַטאָן
 (א דייטשער קיפער-שטאָך פֿון 18-טן י. ה.)

מאן". אין 16-טן און 17-טן יאָרהונדערט פלעגט מען אים רופן: Zanni אָדער Sanni. ער צייכנט זיך אויס מיט אַ בויגעווייזן קערפער, ער קאָן נישט דערשטיין אויף אַן אָרט: ער טאנצט, שפּרינגט און באווייזט פארשידענע אַקראָבאטישע שטיקלעך "lazzi". זיינע ראָלעס זענען דורכגעפלאַכטן מיט סענסאַציאָנעלע המצאות, וויצן און נבול-פה. ער אילוי-סטרייט זיינע ווערטער מיט קאָמישע באַוועגונגען, וואָס זענען גלייכצייטיק אזוי געשיקט און לייכט, ווי די שפּרונגען פון אַ קאָץ. צווישן אלע אקטיאָרן, וואָס פלעגן אַרויסטרעטן אין דער קאָמעדיאַ דעל' אַרטע, איז ער דער אומאָנשטענדיקסטער: דעם פובליקום פלעגט ער כּכבד זיין מיט צוויידייטיקע וויצן און צינישע גלייכווערטלעך. ער פיי רוב פלעגט ער שפילן די ראָלע פון אַ דינער: ער איז געטריי זיין באלעבאַס און נאָך דערשמעקנדיק נאשערייען אָדער געקעכצן פלעגט ער אים פאראַטן. תאוו-אכילאָ און ניאוף — דאָס זענען זיינע ליידנשאפטן. ער ליבט יעדע רגע אַן אַנדער מיידל, אַממערסטן געפעלט אים קאָלאָמבינע. פון אָנהויב אָן איז דער אַרלעקינאָ געווען אַ כיטרער פראָסטאָק און אַ גרויסער עם-הארץ, מיט דער צייט איז ער אָבער געוואָרן מער באַהאָונט אין וועלט-ענינים: אין 17-טן יאָרהונדערט לאָזט ער זיך אפילו אַריין אין פילאָזאָ-פישע דעבאַטן מיט זיין חבר ברידזשעלאָ. ער הערט אָבער נישט אויף צו זיין אַ ציניקער, אַן עזות-פנים און אַ צבועק. זיין פאַלשקייט באַהאַלט ער אונטער דער מאַסקע פון נאַיוויטעט ("goffagina").

סוף 17-טן יאָרהונדערט האָט זיך דער אַרלעקינאָ צוגעגעסן דעם עולם: אין פראַנקרייך האָט זיין אָרט פאַרנומען אַ באַנייטער און געענ-דערטער טיפ, וועלכן מען האָט דעמאָלט אָנגערופן „פּעדראַלינאָ" (אָדער „פיעראָ") און ווי אַמאָל אויך „טורלעפען", „פיליפּען", מעצע-טען", „סקאפּען", „סגאנארעל" אדג"ל.

ענלעכע מעטאָמאָרפאָזעס האָט דער אַרלעקינאָ-טיפ אויך דורכגע-מאַכט אין דייטשלאַנד, וואו מען פלעגט אים רופן מיטן אַלטן נאָרן-נאָמען: האַנס וואַרסט. אָנהויב 18-טעס יאָרהונדערט ווערט קעגן אים אָנגעפירט אַ גאַנצע קאָמפּאניע און אין י. 1737 ווערט ער אונטער דער ווירקונג פונעם טעאַטער-עסטעטיקער און דראַמאַטיקער, גאָטשעד, פאַרטריבן פון איינעם פון דייטשלאַנדס הויפט-טעאַטערן (לייפציג). ער שטייט אָבער באַלד אויף תחית-המתים און באַווייזט זיך אונטער פאַרשי-דענע נעמען, באַקומענדיק אַלץ נייע שטריכן און אַלץ מער לאָקאַלע פאַרבן. זיין הויפטזיך ווערן די וויגער פאַלקסטעאַטערן: ער ווערט דאָ אינדיווידואַליזירט און טרעט-אַרויס אונטער די נעמען „קאספערלע" (דער

קאמיקער יאהאן לאראש, „באמבארדאן“ (יאזעף קורץ), „טאדעדל“ (דער קאמיקער האזענהוט), „שטאבערל“, „טינדערל“ אדג^{124g}.

די פיגור פון „פערדאלינא“ איז אויך אריינגעדרינגען אין פוילישן טעאטער. מיר באגעגנען אים אלס קאמישן דינער אין א רייע פוילישע פאלקסשטיק פון 17-טן און 18-טן יארהונדערט^{124a}.

ווי אין אייראפעישן טעאטער פון דער ארומגעזעצטער תקופה, שפילט דער ארלעקינא א וויכטיקע ראָלע אויך אינעם יידישן פאלקסטום-לעכן טעאטער. מיר באגעגנען אים אין א רייע וואריאנטן פון אונזערע זינגשפילן און צווישן-שפילן און דער שאבלאן, לויט וועלכן ער ווערט סטיליזירט. קאן אנגערופן ווערן אן איטאליעניש-עסטרייכישער. דער סטערעאטיפישער נאָמען, אונטער וועלכן ער טרעט-ארויס אין די שפילן, איז „פאָיאָן“, גענומען פונם איטאליענישן: Bojazzo מיטן זעלבן נאָמען האָט מען גערופן דעם קאמיקער אין ווין¹²⁵ און אין פוילן (pajac). אין מאנכע זינגשפיל-וואריאנטן הייסט ער „קאס-פער“, „קאספעראָן“, „קאצפער“. אזוי למשל שטעלט ער זיך פאר אינעם וואריאנט W פון „מכירת יוסף“ מיט די ווערטער:

איך בין פאיאָן-קאספעראן

פרייד און בערייד, אבאכא¹²⁶

און אין וואריאנט פון „הכמת שלמה“ זינגט ער:

איך בין פאיאָן-קאצפער אליין

אזוי — א דיק, אזוי א ברייט¹²⁷.

דער נאָמען „קאסער“ — „קאספעראָן“ איז ווארשיינלעך גענומען פונעם קאמיקער-טיפ „קאספערל“, וועלכן ס'האָט ארום דאָס י. 1780 בא-שאפן דער ווינער אקטיאָר יאהאן לאראש. ס'קאן אָבער אויך געמאָלט זיין, אז דער נאָמען נעמט זיך פון דער פיגור „קאספאר“, וואָס טרעט ארויס אין די רייטשע און סלאווישע אזוי-גרופענע „דריי קעניג-מיסטע-ריעס“. אן אַנלען פאר דער דאָזיקער השערה האָבן מיר אינעם אחשוורוש-

¹²⁴ פארגלייך: K. Chłędowski lc. p. 524—5, 550—553 pf. Lessing: Hamburgische Dramaturgie, 13 Stück, F. Gregori: Der Schauspieler (Leipzig 1919) p. 21, Ed. Derrient: Gesch. d. d. Schauspielk. lc. 1 p. 376 ft.

^{124a} St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawn. Polsce lc. p. 177-79

¹²⁵ Adolf Winds: Der Schauspieler (Berlin 1919) p. 34 פארגלייך

Mitteilungen der Ges. f. jud. Volkskunde 1910, XIV. ¹²⁶

¹²⁷ ז. פרידלנדר: זאמלביכער פאר באקלאר II ז. 109.

שפיל פון י. 1697 (S). מיר געפינען דאָרט אין א קאָמישער דערציילונג פונם קלון מרדכי, א פוילישן זאץ, וואָס לויטעט (אין א מאָדערניזיר-נע טראַנסקריפציע): „ק א ס פ ע ר! וואָדא וויסאַקא, יעדנא כראַמא-דרוגא שלעפּא, א טשעטשאַ פאַרשיווא!“ — און וואָס איז אַרויסגענומען — ווי מיר האָבן דאָס שוין אויף אַן אנדער אָרט [דערווייזן¹²⁸] — פון א פוילישער מיסטעריע פון 14-טן יאָרהונדערט.

וויכטיקער ווי דער נאָמען זענען די כאַראַקטער-שטריכן פון דער פיגור, מיט וועלכער ער איז באַהעפט.

באַטראַכטן מיר נענטער די „פאַיאַצן“ פון אינווערע שפילן, אזוי זעען מיר אז אונטערן דאָזיקן נאָמען זענען באַהאַלטן צוויי געשטאַלטן: דער איינשרייער — העראַלד פון דער עלטערער תקופה און דער אַרלע-קינאָ — באַיאַצאָ פון דער קאָמעדיאַנטן-תקופה מיר שייַלן-אויס פון דז טעקסטן די צווייטע פיגור און אַט קאָנען מיר פעסטשטעלן פאַלגנדיקע שטריכן אירע:

אין דער שטן-אינטערמעדיע, וואָס איז אַריינגעשטעלט אין א ווא-ריאַנט פון „עקדת יצחק“ (O 2) דערשיינט אינווער קאָמיקער אין זיין עלטסטער געשטאַלט: אַלס טייל וויל לויט דער מיינונג פון אַסטאָ דריזען און דעם באַוואוסטן טעאטער-היסטאָריקער, פראַפּעסאָר י. פעטערזען, נעמט זיך דער יחוס-בריוו פונם שפּאַס-טרייבער — אַר-לעקינאָ פונם „וויילדן יעגער הערלעקין“, וואָס פלעגט אין די פראַנצויזישע מיסטעריעס אַרויסטרעטן אַלס „טייל וויל הערלעקען“ און וואָס האָט דאָן דורכגעמאכט א ווייטערע אַנטוויקלונג, ביז ער האָט זיך סוף כל-סוף אַנטפלעקט אין דער געשטאַלט פונם אַרלעקינאָ.¹²⁹

צווישן די פאַרשידענע מאַסקעס, וועלכע אינווער שטן סוט-אָן, אים אַראַפּצופירן אברהמען פון דרך הישר, געפינט זיך אויך די שוואַרצע מאַסקע פון אַרלעקינאָ (דערום האָב איך מיך פֿורשטעלט פאַר א שוואַרצן מאַן) — פאַרגלייך אויבן קאַפיטל XIII). אָבער נישט בלויז די מאַסקע פאַראַט דעם אַרלעקינאָ. אין א גרעסערער מאַס מאַכן דאָס די רייד פונם שטן, וואָס אַנטפלעקן אַזעלכע שטריכן ווי עס-האַרצות (פאַרגל. די דערקלערונג אויף דער פראַגע, ווען עס געפאַלט די תקופה), ציניזם (די דערציילונג פון די צוויי יונגע מיידלעך, וואָס זענען אַלס

¹²⁸ פאַרגלייך ערשטער באַנד, קאפ. XII.

¹²⁹ פאַרגלייך: Prof. J. Petersen: Das deutsche National-theater (Leipzig 1919) p. 19. אויך: Otto Driesen: Der Ursprung des Harlekin, Forschungen zur Literaturgesch. 25. (Berlin 1904).

איינס 70 און דאָס צווייטע 80 יאָר און וואָס צעברעכן אַ ביין, אינס
אַרזש..." פאַרשליערטע פּיפּיקייט (goffagina) און דגל.
ס'רוב טרעט אַרויס אונזער פּאַיאָ—אַרלעקינאַ אין דער ראָליע
פון אַ קאַמישן דינער, וואָס זאָגט-אויס די סודות פון חדר, מאַכט
צינישע באַמערקונגען וועגן זיינע בעל-בתים, לאָזט זיך האויל גיין בעת
דער אָפּוועזנהייט פון „די הערן“ און מישט זיך אַריין, וואו מען זייעט
אײַם נישט. אין „סדום-ועמורה“ רוימט ער איין דעם פּובליקום אַ סוד וועגן שרה:
דיוע זאך איז גאר וואר

די מוטער שרה וועט האבן א קינד דאס יאר

דיוע זאך איז פעסטגעשטעלט

צווישן יידן אויף דער אנצער וועלט.

אין „יצאת מצרים“ חורט ער איבער אַ צינישע דערציילונג וועגן
פרעהן, וואָס געפינט זיך אין מדרש:

„דיוער קינג פרעה מיט אזא טראקט

דיוער מאן האט נאך נימאלס געק...

מאזעס האט אים כאס ירדן גיפאקט

פרעה איז גיוועסן אונד געק..."

אזוי מאַכט ער חזק פון זיין הערן, הגם ער רימט זיך אויף אַן
אַנדערער שטעלע, אַז ער איז

„פאָן קינגי פרעה איין גראַסער פאַראַץ“ (דינער).

אין „אגג-שפיל“ באַווייזט ער זיך אַלס „באַדינער“ פון שאַלן און

פאַראַדירט זי ווערטער פון זיין האַר:

שאַרף (ציילט איבער זיין ארמיי):

אצינד זאלדאטן

שטעלן ענק אַז גלאַך

טיידען ארים, טיידען ראך

אַלע אין איין לענג

פאיאָ: וועט עז קריגן א גוטע קרענק!

אם אינטערעסאַנטסטן איז ער אין אַ וואַריאַנט פון „גלית הפלשתים“,

וואו ער טרעט-אַרויס אַלס „פיעראַ“ און וויילט זיין „ליובע“ די קליינע

און רירעוודיקע קאַלאַמבינע, ווי אויך זיינע חברים-פיעראַטן מיט

געזאנג, וויין און אקראַבאַטישע קונצן (פארגל. דעם פאַריקן קאַפיטל).

אַלס אַ לוסטיקן דינער באַגעגענען מיר אים לסוף אין אַן אינטער-

מעדיע, וואָס איז אַריינגעפלאַכטן אין אַ וואַריאַנט פון „חכמת שלמה“

(פארגל. דעם פאַריקן קאַפיטל).

אַ מיין יידישער Zanni!

זעכצנטער קאפיטל

ד ע ר ק ל א ו ן

(אן איטאליעניש-ענגלישע קאמעדי געבן=מאסקע אין די יידישע פאלקסשפילן)

די השפעה פון ארזעקאנא אויפן ענגלישן קלאון. — דער טייורס אלס קלאון. — Punch און Pulcinella — דער קלאון אין שעקספירס דראמען. — דער קלאון — א בינערעקוויזיט. — Jazzi — עראטיק. — דער קלאון איז אים אחטרוש-שפיל. — דער הייקער. — וויצן און ציניגומען מיט אן עראטישן בייגעשמאק. — שפאטווערטער. — דער חלום פון א יידישן קלאון. — John Bousset און זיינע שפילצערן. — דער פאריידישטער „פוסטעט“.

* *

עס איז נאָכגעוויזן, אַז אין יאָר 1577 האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין
אַנדאָן איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן-קאָמפּאָניסט אין האָבן דאָ געשפּילט
טעאַטער, דערהויפּט די באַליבטע איטאַליענישע פּאָלס-קאָמעדיעס. אין
יאָר 1582 האָט אין דער ענגלישער הויפטשטאָט שטאַרק אויסגענומען אַ
קאָמעדיאַנטן-חברה פון ראַווענאַ (איטאַליען). די דאָזיקע פּאַקטן דאַרף
מען האָבן אין אויג, אויב מען וויל פאַרשטיין די אַנטוויקלונג פונעם ענג-
לישן שפּאַס-טרייבער, וואָס טרעט-אַרויס אין די עלטסטע ענגלישע פּאָלס-
שפּילן און אין די דראַמעס פון שעקספּיר.

ווי ס'ווייזט דאָס דער עלטסטער נאָמען פונם קלאָן: "vice" איז
ער געווען גאָר אין אָנהויב אַ טייל. ער האָט געהאַט — ווי היינט נאָך
די קלוינען אין ציריכס — אַ טיט-בלאַס פנים און פלאַם-רויטע האָר

און דערמיט איז געווען אָנגעמערקט, אז ער שטעלט מיט זיך נאָר אפּ-
גיר פון גיהנום.¹³⁰

אין דער צווייטער העלפט פון 16-טן יאָרהונדערט נעמט-אָן דער
קלאָון אונזער דער ווירקונג פון די איטאַליענישע קאָמעדיאַנטן, וואָס

האַבן באקענט די ענגלענ-
דער מיט די פיגורן פון
דער קאָמעדיאַ דעל' אַרטע,
אייניקע שטריכן פון „פול-
טשינעלאַ" און „אַרלעקינאַ".
ער רופט זיך פון יענער
צייט אָן „Punch" — און
ווי ס'ווייזט-אויס נעמט זיך
דער דאָזיקער נאָמען פונם
איטאַליענישן Pulcinella.
מיט פילטשינעלאַ האָט ער
בשותפות נישט בלויז איי-
ניקע כאַראַקטער-שטריכן,
נאָר ער איז צו אים ענ-
לעך אפילו לויט זיין אוי-
סערלעכער פיגור
(דער הויקער אויפן
רוקן).¹³¹

די שענסטע אנטוויקלונג
האָט דאן דורכגעמאכט דער
פונש-פולטשינעלאַ א דאנק
דעם געניס פון שעקספיר:
דער גרויסער דראַמאַטורג
האָט פון אים געמאַכט אַ
גראַנדיווע דיכטערישע פּי-

גור (דער נאָר אין „קעניג ליר" אָדער דער טויטן-גרעבער אין „האַמ-
לעט", כּרי צו בלייבן בלייבן צוויי קלאַסישע ביישפּילן),
אריינפּלעכטנדיק אים אַרגאָניש אין געוועב פון דער דראַמאַטישער
האַנדלונג.

J. Petersen lc. p. 19—20 ⁽¹³⁰⁾

A. Winds: Der Schauspieler lc. p. 33—34 אין פּאַרגלייך: ⁽¹³¹⁾

K. Chłędowski lc. s. 520—521.

אנדערש האָט אויסגעזען זיין גורל אין די טעאטערן פון די וואַנ-
 רערנדיקע ענגלישע קאָמעדיאַנטן, וואָס האָבן פארפלייצט די דייטשע און
 סלאַווישע געביטן. ער איז דאָ געווען אַ מין בינע-רעקוויזיט, וואָס
 שטייט נישט אין קיין שום צוזאַמענהאַנג מיט דער אַקציע, אַ מין צו-
 טשעפעניש, וועמענס איינציקע באַשטימונג איז צו האַרמיזשן
 צווישן בינע און פובליקום. זיינע וויצן און שאַרזשן
 זענען נישט געוואָקסן פון דער סיטואַציע אָדער פון די כאַראַקטערן אין
 דער דראַמע, נאָר זיי זענען געווען סתם אַזוי אין דער וועלט אריין...
 ער האָט געטריבן קאָטאָוועסן, געזאָגט נבול פה אדג"ל, מחמת דאָס
 איז געווען זיין פראָפּעסיע און כתם דערפאַר, ווייל דער עולם
 האָט זיך גוט געוויילט ביי זיינע לַצנות-טרייבערייען, ביי זיינע אַזוי-גע-
 רופענע "lazzi". די ראָלע פונם דעמאָלטיקן קאָמעדיאַנטן-קלאָון קאָן גע-
 בליכן ווערן צו דער ראָלע פונם „נאַרישן אויגוסט" אינעם היינטיקן ציר-
 קס, וואָס איז ער פי ווערדע אַ נעבן-פיגור, וואָס ווירקט אָבער זייער
 אָפט, אַ דאַנק די חיצן און קונצן, ווי אַ הויפט-פיגור, ווי אַ „סטאַר".
 אַזוי איז אויך דער קלאָון געשטאַנען אין קאָמעדיאַנטן-טעאטער גאנץ
 אויבן-אָן, הגם ער איז געווען נישט מער, ווי... אַ בינע-רעק-
 וויזיט¹³²).

וואָס שייך זיין פיגור גופאָ, איז ער געווען אַ מיט-מאַש, „א pot
 pourri (געמיש) פון טפשות, נאַרישקייטן, שפּאַט און געמיינהייט — אַ
 טעאַטראַלישע קאָווענציע... דער פערזאָנליכער פאַקטוויז, וואָס
 פלעגט מיר נישט דיר נישט אריינשפרינגען אין די סאַמע ערנסטהאַפטע
 סצענעס, כדי חוזק צו מאַכן פון אַלץ, וואָס איידל און שיין...¹³³) זיינע
 וויצן זענען פונקט אַזוי וואַלגאַר און געמיינ, ווי די צייט, אין וועלכער
 די קאָמעדיאַנטן האָבן געפייערט זייערע טיומפן. און געווען איז דאָס
 אַ תקופה, ווען אַלץ, וואָס האָט נאָר געדרימלט אין די גידעריקסטע אינ-
 סטינקטן פון דער פאַלקס-נשמה, דער גאַנצער שוים פון תאוה און גע-
 מיינקייט האָט אויפגעשפראַצט און פארפלייצט די ליטעראַטור¹³⁴).
 לויט דער כאַראַקטעריסטיק, וועלכע עס גיט דער טעאטער-היסטאָ-
 ריקע, „ראָבערט פּרעס" איז געשטענען אין מיטל-פונקט פון

¹³²) F. Gundolf: Shakespeare u. der deutsche Geist
 lc. p. 38—44.

¹³³) E. Devrient: Gesch. d. deutsch. Schauspielkunst
 lc. I p. 100.

¹³⁴) E. Engel: Geschichte der deutschen Litteratur
 (Leipzig 1908) I p. 156.

א. נארי אריף א פערד (בר זעלער אויפצוג פון יאר 1496)

די קלאָן-חיצן — דאָס סעקסועלע לבן; די קלאָנען פלעגן
וועגן אים רעדן אויף אן אומפארשעמטן אופן און זיי פלעגן דערביי מיט
בעמיינע באוועגונגען פולטער מאַכן דעם זין פון זייערע ציניזמען¹³⁵.
האַבנדיק אין זינען אָט די אלע מעלות און חסרונות פון די
קלאָנען אין אייראָפּעישן טעאַטער, וועט אונז פאַרשטענדלעכער ווערן
ווער לייבלעכער ברודער. וואָס האָט זיך באוויזן אין די דייטשע און
סלאַווישע געטאָס אין משך פון 17-טן יאָרהונדערט.

¹³⁵) R. Proelss: Gesch. der deutsch. Schauspielkunst
Ic. p. 81.

מיר באגעגענען אים אין די וואריאנטן פונם אחשורוש-זינגשפיל
אָט זיין פיזישע און גייסטיקע פיזיאָנאָמיע.
צום ענגלישן Punch איז ער ענלעך שוין לויט זיין אויסערלע-
כער פיגור:

„א פארטרעט אויף צו קוקן
א חאָר ב אויפן רוקן“

אָזוי ווערט ער באַשריבן אינם וואַריאַנט L.
זיינע וויצן באַרירן הויפט זעכלעך דאָס סעקסועלע
געביט, ווי ס'ווייזן דאָס פאַלגנדיקע ציטאַטן (דערהויפט פונם וואַר-
יאַנט S).

אסטרן שטעלט ער פאַר מיט אַזעלכע צינישע ווערטער

„פאר קיין פרעמדן מאן טיט זיא זיך אויף דעקן
אבער פאר מיין גינעדריגען קיניג ווערט זיא זיך וואָל אויף דעקן

וואש איין אנדרי האט אונטן, האט זיא אויבן
אונ' וואש איין אנדרי האט אויבן, האט זיא אונטן
(המ' זיי דיך מיקה (מוחל) און קיש זיא אונטן!)

ווען המן באפעלט אים, ער זאָל זיך פאַר אים ביקן, ענטפערט ער:

גנב גיא (גיי) אין גאטש נאמען!

האב איך (אין) דער היים איין פארשיקסלעך
אזוי וויל איך דיר לאזן קדיש נאך זאגן.

אחשורושן זאגט ער צו אזא דרשה-געשאנק:

איך ווער (וועל) דיר שענקען
אז די ווערסט יאר צו יאר קרענקען.

דר היים האב איך דריי אלטי גדאחזלך (sic!)
אונ' דריי אלטי פר לינני (פארלייגענע) האלגיזלך (האלזטיכלעך)
אונטער דען אלטן אייזן ארום קיגלין,
ווער איך דיר שענקען.

צו ליין זעלשטי מיך בעטן אויף דער מילה פאר דער חתונה.
אדוני מלך, איך וועל דיר אויך (א) סור איין רוימן:
די מלכה האט זיך געטיקט און האט זיך בטאן
די ווערשט נישט קעגן גרייסן דראן

רמבד' המנען זינגט ער "זמירות":

המן גנב, מיר וועלן איין ביסל זמירות זינגן
זו די זאָשט צו שפּרינגען

מאטלי (מאטל) נאש, ערין האט מיר דעם אויבן (בוידעם)
געפינט (געעפענט)

נעם איך זיא אן ביי די צעפ
און ווארף זיא אריין אינש בעט.

ווען אסתר בעט ביי אים אן עצה, אויף וואָס פאר אן אופן מען
קאָן אויסלייזן די יידן פון המנס הענט, בראַקט ער אריין אַזאָ אומפאַר-
שעמטע פאַראַדיע פון תהלים:

איי וואָס זאָל מיר דאָס (טרויער) קלייד אָן צו קליידן.
עס איז דאָך קיין מאכנסים (!) פֿר די מיידן.

ברוך אתה, ווען איין שין מידל ווער דאָ, וואָס
איך זיא פֿיסן

דו זיא מיך זאָל לאָזן ליגן אין דער מיטן.
אונז ווען זיא נישט וויל,

אזוי וויל איך שוויגן שטיל.

אשר קדשכה, ווען עס בלייב ווער איין יונג אַלמנה
וויל איך מאַכן דרייבן שהעכה יאנה.

זיין ספעציאַליטעט זענען פֿלעריי זידלערייען. אין שילטן איז ער
ווער ערפינדעריש.

המנען איז ער מכבד מיט אַזעלכע וואונטשן:

אז המן זאָל ווערן פראטה

פרעסה זאָל ער ווערן

אויף עשין זאָלען אים די ווערים

די ווערים זאָלען אים אויף ששין

דו גאט זאָל אין אים פֿר געשין...

אַדער די שטעלע אין דעם וידוי, וועלכען ער סופֿלירט המנען:

ויקרא — אין עס זאָל ווערן אויסגעריסן

שמי — דיין גאמען

וידוי — און זאָלשט אַנלאָגן

בקרוב — מיטן קאַפּעל

הארץ — אין דער ערד אריין.

מיט ווייניג דרך-ארץ באַציט ער זיך אויך צו אחשוּרושן:

סאחר דאָש דיא יא דער מיך בישט

האַלט מי' דעם שטעקן...

און ציא מיר אויז די שיק און לעק מיך

אך מוז גירונגן זיין

דאָש דו יוא דער מלך בישט

חארים איין אנדר האָט דיא קרוין הויך

אינ' דאָש בענקל אונטער די פיס

אונ' דיא האָסט דאָש בינקל אובן

אונ' דיא קרוין אונטן *

חי די לצים אין די מיסטעריעס, באַחאָרפט ער מיט שפּאַט-ווער.

טער אפילו די אבות אבותנו:

דיום אברהם — שינדר

משה (?) — בלינדר

שרה — די חאמפז חאשרין

סטיהז (שטייט) אויף ביכהרה

אונ' זייטש מבטל די גרושי גזירה!

אַדער די שטעלע אין דעם וידוי פאַר המנען:

אברהם דער שינדער

יצחק דער בלינדער

יעקב (חאט) האָט אַנגעמאַכט

א פיל זעקל מיט קי:דער...

אַלס ביישפיל פון זיין „הומאַר“ איז נאָך כדאי, צו ברענגען פאַל.

גנדיקע שטעלע פון זיינס אַ הלוּם, וועלכן ער דערציילט המנען:

בין איך איף לייפציג אמאל בעז הרען

איז מיר אויף. . . . אַפּניפּראָרען.

בין איך חידר היים קומן

איז מיר מיינע קוא אנטקין קומן

אונ' האָט מיר שלום לעקאך (שלום עליכם) גזבן מיט דען הינטערשטן טוט

אונ' מיט דען פערערשטן פוס האָט זיא אַ שאנה געקלאפט

(*) אזוי לויט S אין M לויטעט די לעצטע שטעלע:

חאז איז דא בא אייך דער קעניג

חאט טראַגט די לאַפּצעס אויפ' קאַפּ

און די קרוין אויף די פיס?

אויף מיט דען שוואנץ האט זיא צוליב געשיטלט

אויף מיט דען הינטען האט זיא שופר גיבלאן

אויף האט אך (=אויך) הוישענא געמאכט.

אויף דערנאך האט מן מיר סעודות פורים מיט מילכינה פלייש

בר(א)נמין גימאכט

אויף איין פליישה פוטער מילך זופ

אויף האב דרויף גיברייט דעם טאלין (תלין) פון אורשפיץ

אויף גראסיץ פון פולשמיץ...

די געבראכטע ציטאטן חייזן אויזן בולט די קרובהשאפט צווישן
אונזער שפאט-טרייבער און די קלאזנען פון די ענגלישע קאמעדיאנטן-
קאמפאניעס. ווי ס'חייזט אויס, איז אונזער שפאטמאכער פארקוקט געווען
אין דעם בארימטן קלאן טאמאס סאקווייל (Thomas Sackville), וואס
פלעגט אין דייטשלאנד ארויסטרעטן אונטערן קלאן-נאמען: דזשאן
בוסעט אדער פאסעט (John Bousset, Posset). דער דאזיקער
קאמעדיאנט איז איינגעוואנדערט קיין דייטשלאנד דאס יאר 1592 און האט
געשפילט אין פארשידענע שטעט, ווי פראנקפורט אא"וו, אויגסבערג,
נירנבערג און דגל. מיר באגעגענעז אים אויך מיט א טרופע אויפן הויף
פונם הערצאג פון ברוינשווייג. ווארשיינלעך האט ער אויך געשפילט אין
פראג אא"וו מיטגליד פון ראבערט ברוינס קאמפאניע. דאס לעצטע מאל
ווערט ער דערמאנט אין די קוועלן ארום דאס יאר 1617. זיין מין הומאָר
איז באשטאנען פון פארדרייען ווערטער, הוּזק מאַכן פון די
ארויסטרעטנדיקע פיגורן, דערציילן סודות, אז אלע
זאָלן זיי הערן און ענלעכע שפּיצצלעך.¹³⁶

מיט די זעלבע פארטלען באנוצט זיך אויך אונזער יידישער שפאט-
טרייבער, אום פריילעך צו מאכן דעם עולם. ס'איז גענוג צו דערמאָנען
די פארקאדעס פון וידוי, הרי-את, תהלים און דגל, מיט וועלכע ער וויילט
דאָס פיבליקום, — די שפאט-ווערטער, מיט וועלכע ער כאַראַקטעריזירט
אסתרן, אחשוורושן און המנען — אָדער דעם אופן, אויף וועלכן ער רוימט
איין אחשוורושן סודות וועגן אסתרן...

די זעלבע פארטלען — אין קיין שום פרט מערער! דער יידישער
שפאט-טרייבער האט גענומען פין דזשאן פוסעט בלויז די ראמען פון
זיין וויץ, ער האט אָבער אין זיי אריינגעלייגט א יידישן אינהאַלט: ער

¹³⁶ פארגלייך: J. Meissner: Die engl. Comed. lc. p. 31 ff. 66. W. Czeizlenach: Schauspiele der engl. Com. lc. p. 99. ff. R. Prölss: Gesch. d. d. Schauspielkunst lc. p. 65—58, 75—81.

האָט די שפיצלעך צוגעפאַסט צו די זיטן, מנהגים, און בכלל צו דעם מי-
לעבנס-פירונג אין די געטאָס — און אַרויסגעוואַקסן איז דערפון אַ וואַל-
גאַרער גאַסן-ווייץ. וואָס נעמט אויס, ווי אַ „פליישנע פוטער“ אָדער ווי
„מילכיגה פלייש-קראַפן“...

אַ פאַריידישטער פוסעט!

אַ „נאַציאָנאַליזירטער“ קלאָון!

דייטשער קלאָון — האַנס וואַירסט
(צויט אַ קופערשטאָך פֿון 18טן י. ה.)

זיבצענטער האפיטר

דער אפאראט און די שפיל-טעכניק פון די יידישע קאמעדיאנטן

מנהיגים פון איטאליענישע, ענגלישע און דייטשע קאמעדיאנטן ביים אנטאסירן א פאשטעלונג — יידישע קלאונען — ארלעקינען אויף פערד — דער פאזיץ מאכט-אן א „גרידער“ — „הערן, דאמען, דופטן, מענטשהייט, פרינצן און פערן“ — דער „מא-ש“ — ראָלעס מיט געזאנג-נומען. — דער שפיל-אופן פון די ענגלישע און יידישע קאמעדיאנטן. — אימפראוויזאציע. — „ראמען“, „געצעלט“, „די הילע“, — דאָפּל-בינד מיט א פארהאנג אין דער מ.ס. — דעקאראציעס. — טאָולען מיט אויפשיפטן וועגן אן ארט-ענדערונג. — קאסטיומען. — רעקוויזיטן. — כאראקטעריזאציע. — פובליקום. —

„Signori comici sono arrivati!“ — „די הערן קאמעדיאנטן זענען אָנגעקומען!“ — שרייט וואָס העכער דער facchino (אויסרופער) פון דער קאמעדיאנטן-קאמפאניע, גייענדיק איבער די גאסן און פויקנדיק אין א פויק, וואָס הענגט אים איבער די פלייצעס. נאָך אים גייען א טייל פון דער טרופע, די „הערן קאמעדיאנטן“ אליין אָדער לֶכָל הפחות די ארלעקינען און פארבעטן דעם עולם מיט זיסע רייד אויף א פאָרשטע-לונג, וואָס וועט פאָרקומען ערגעץ-וואו אין א געדונגענעם זאָל. ווי אמאָל ווערט אויך געשפילט אין א יריד-בוֹדע. פאר דער פאָר-שטעלונג שטעלן זיך אויס די אַרטיסטן אין איין ריי און מאַכן א גרויס גערודער מיט פויקן, קלאַפערס און דגל. — אָדער צוויי ארלעקינען בא-ווייזן פאָרשידענע אַקאַבאטיש קונצן.⁽¹⁸⁷⁾ אזוי פלעגן איטאליענישע

K. Chłędowski lc. p. 518. ⁽¹⁸⁷⁾

קאמעדיאנטן אנאנסירן זייערע פיעסן. אויף אן ענלעכן אופן האָב
אויך אנגעהויבן אַ רעוואָלוציע קעגן דעם „קלאַסישן טעאַטער“ — די
ענגלישע און דייטשע קאמעדיאנטן:

די ענגלישע קאמפאניעס פלעגן אַרומגיין איבער דער שטאָט ביים
שאַל פון פויקן און טראַמייטן, מאַכנדיק בעתן פאַרבעטן צו דער סאַר-
שטעלונג אַ שרעקלעכן געטומל און גערודער.⁽¹⁸⁸⁾ אין די מעמאָארן פון
אַ דייטשן אַרלעקינאָ פון אָנהויב 18-טעס יאָרהונדערט געפינען מיר אַט וועל-
כע באַשרייבונג פונם שפּאסמאכערס עובדה ביי דער אָנאָנסירונג פון אַ
פאַרשטעלונג:

„געוויינלעך אָנאָנסירט דער שפּאסטרייבער די פאַרשטעלונג, אַרומ-
רייטנדיק אויף אַ פערד איבער די גאסן, ער טראַגט דערביי
דעם אַרלעקינאָ-הוט מיט די גלעקלעך און אַ ברייל אויף דער נאָז. איז ער
ביי הומאָר, זעצט ער זיך אויפן פערד מיטן פנים צו דעם עק און האַלט
דעם שוואַנץ אין דער האַנט. באַפאַר ער לייענט דעם אָנאָנס, גיט ער
דריי מאַל אַ צייכן מיט דער פויק און הויבט דאָן אָן אונטער דער נאָז
צו לייענען דעם צעטל...“⁽¹³⁹⁾

די קאמעדיאנטן פון געטאָ האָבן אונטערגעקוקט די דאָזיקע מנהגים
און איינגעפירט זיי אין די שמאַלע יידן-געסלעך.

אויף די פראַגער קופערשטיכן פון דער ערשטער העלפט 18-טעס
יאָרהונדערט באַגעגענען מיר יידישע לוסטיק-מאכערס אויף
פערד און דער דאָזיקער מנהג איז דערהאַלטן געוואָרן נאָך אָנהויב
19-טעס יאָרהונדערט. אַזוי ווערט אויז איבערגעגעבן אין אַ ידיעה פון יי-
1806, אַז די בראַדער קאָמיקער פלעגן אָנפירן מיט חתונה-קאָראַכאָדן,
אַרומרייטנדיק אויף פערד, אויף וועלכע זיי פלעגן זיצן, געווענדט מיטן
פנים צום עק...⁽¹⁴⁰⁾ אַרום דאָס י. 1834 באַווייזט זיך אַ יידישע קאָמפאָניע
אין קראָקע און די קוועלע, וואָס גיט אויז וועגן דעם אַ באַריכט, טיילט
אויז אויך מיט, אַז די קאמעדיאנטן פון דער דאָזיקער טרופע פלעגן די
פאַרשטעלונגען מינדלעך אָנאָנסירן, אַרומרייטנדיק אין
געטאָ אויף פערד אָן זאָטלעך.⁽¹⁴¹⁾

W. Kreizenach: Schauspiele d. engl. Kom' lc. p. 24 ⁽¹³⁸⁾

E. Devient lc. l p. 198 פאַרגל: ⁽¹³⁹⁾

Albert Wolf: Fahrende Leute bei den Juden ⁽¹⁴⁰⁾
(Mitteilungen der Ges. für jüd. Volkskunde 1908, Heft
XXVIII) p. 28.

Karol Estreicher: Teatr Krakowski פאַרגל: ⁽¹⁴¹⁾
(Kraków 1898 p. 7)

אין דעם זעלבן צוזאמענהאנג דאָרף אויך אָנגעוויזן ווערן אויף
הייניקע שטעלעס אין אונזערע זינגשפיל-טעקסטן, וואָס באַלויבטן דעם
אופן, אויף וועלכן מען פלעגט אין אונזער תקופה אָנהויבן די פאַרשטע-
לונגען.

איר קום אריין

פאַיאָן דער ערשטער מאָן

מיט אַזאַ גירידער

מיט אַזאַ גישפאַן

(נ. ס. II ז. 75)

מיר זעען אים, דעם פאַיאָן — ארלעקינג, דעם, ערשטן מאָן, ווי
ער עפנט די פאַרשטעלונג, מיט גירידער, און, גישפאַן, ד. ה. אַרומ-
שפרייזנדיק אויף דער סצענע און מאַכנדיק אַ טומל מיט געשרייען אָדער
מיט קלאַפן אין אַ פויק.

ווי אַמאָל באַווייזן זיך פאַר דער אייגנטלעכער פאַרשטעלונג צוויי
אָדער מערערע פאַיאָנ-פיעראָטן; זיי ווילן דעמאָלט דעם עולם מיט
„שיינע מעלאָדיעס“ אָדער מיט אַקראָבאַטישע קונצן. (פארגל. אויבן
קאפיטל XII אין XIV).

ווי געזאָגט, זענען דאָס אַלץ מנהגים, וואָס זענען פאַרפלאַנצט
געוואָרן אין געטאָ אונטער דער ווירקונג פון דער איטאליעניש-ענגלי-
שער קאָמעדיאַנטן-קונסט.

די השפעה פון דער דאָזיקער קונסט איז אָבער אריינגעדורנגען
אויך אין ווייטערע געביטן פון דעם אַמאָליגן טעאטער-אפאָראַט אין
געטאָ.

אינם השפעה-קרייז פון די קאָמעדיאַנטן זענען אַנטשטאַנען די
נייע פאַרמולקעס, מיט וועלכע די פאַיאָנן פלעגן באַגריסן דאָס פובליקום.
פריער פלעגט זיך דער העראַלד-איינשרייער באַנוגענען (לויטן;
מוסטער פון דעם בירגערלעכן טעאטער פון די מייסטערזינגער) מיט
דער איינפאָכער פאַרמולקע: „איר הערן גימין!“ אָדער „ליבע לייט!“
„מיינע ליבע לייטע!“ „ליבע מענשען“ און דגל.

פאַרן פאַיאָן, וואָס לעבט אין דער צייט פון „שוואַלסט און
באַמבאַסט“ — איז דאָס צו ווייניק. וואָס פשוטער דער עולם, אַלץ מער
איז ער עמפּינדלעך אויף קאָמפלימענטן — דער פאַיאָן פאַרשטייט דאָס
און באַגרייט זיינע צוהערער לויטן שטייגער פון די קאָמעדיאַנטן מיט
אָנעלכע שמיכלדיקע און צוקערזיסע טיטלען, ווי:

איר הערן, גראפן און פערסטן! ⁽¹⁴²⁾

הערן, דאמכ, דוקסן, מענשהייט, פרינצן און פערן! ⁽¹⁴³⁾

הערן קאזאלירען! ⁽¹⁴⁴⁾

אלע הערן, אלע פערסטן, אלע גראפן

זאלן זיין דערביי!

הערס נאר די מער! ⁽¹⁴⁵⁾

אויפן חשבון פון דער קאמעדיאנטן-קונסט דארף ווייטער פאר' שרייבן ווערן דער מנהג, וועלכן מיר באגעגען אין אונזערע זינגשפילן אז ביים דערשיינען פון א קעניג ווערט אויפגעשפילט „א מארש". דער דאזיקער מנהג שטאמט פון ענגלאנד און איז אויך דערהאלטן געווארן אין טעאטער פון די ענגלישע קאמעדיאנטן ⁽¹⁴⁶⁾ פון דארט האבן אים אריבערגענומען די שפילער פון געטא. ביישפילן פון אזעלכע „מארשן" געפינען מיר אין די אחשוורוש-זינגשפילן, אין „חכמת שלמה" און אין „גלית הפלשתי".

פאראן: שפילט א מארש!

דער קיניג שאול גייט!

(נ. פ. I ז. 114)

פאראן: פון טראמייטן, פון סאלן

דעם קיניג שלמה אפצושפילן!

(נ. פ. II ז. 111)

ווען ס'דארף אריינקומען אחשוורוש, פאדערט אויף המן די קלעזמער:

דרום זאלדאטן, קאפעלמייסטער

זי שפילן!

(וואריאנט L)

א מנהג, וואס איז איז איבערגענומען פון ענגלישן קאמעדיאנטן-טעאטער, איז אויך דאס אפטע דורכפלעכטן די גע- זאגטע ראלעס מיט געזאנג-נומערן אדער

⁽¹⁴²⁾ אחשוורוש-שפיל, וואריאנט S.

⁽¹⁴³⁾ נ. פרינצן: זאמליכער 2 ז. 76 (דער טעקסט איז דא אין גאנצן צעווייט

אין לויטעט: „שטארן לאמין, דוקסין, מענשהייט, פרינצן און פערן")

⁽¹⁴⁴⁾ נ. פ. I ז. 113.

⁽¹⁴⁵⁾ נ. פ. 2 ז. 70.

⁽¹⁴⁶⁾ פארנלייך: W. Creizenach: Schauspiele d. engl. Com. p. 91.

ס ת ת , ש י י נ ע מ ע ל א ד י ע ס " אָן ווערט ער ¹⁴⁷). א דער-
שיינונג, וועלכע מיר באגעגען אין א רייע יידישע זינגשפילן (פאר-
גלייך אויבן קאפיטל XI).

אמבולסטן ווייזט זיך די השפעה פונם ענגליש-איטאליענישן קא-
מעדיאנטן - סעאטער אין דעם שפיל - און זינג-סטיל פון די געטא-
אקטיארן.

דעם שטייגער, אויף וועלכן דער איטאליעניש-ענגלישער קאמע-
דיאנט האט געפלעגט שפילן זיינע ראָלעס, כאַראַקטעריזירט פ. גרעגאָרי
מיט פאַלגנדיקע, טרעפנדע ווערטער: „פון גייסט איז אין זייער שפיל
נישט געווען פאראן קיין שפיר. זיי האָבן זיך מער פאַר אַלץ באמיט צו
געפֿעלן די פשוטע צוהערער, וואָס האָבן באַזוכט זייערע טעאָטער-בודעס:
אויפן דאָזיקן עולם האָבן זיי געווינקט מיט אַזעלכע שוישפילערישע
פאַרטלען, ווי ברומען, קריצן מיט די ציין, אַרומפּאַכען מיטן שווערד, באַ-
ווייזן, ווי ס'ריגט דאָס בלוט אדג"ל. אַזוי האָט מען געשפילט ערגסטע
סצענעס. אין קאָמישע סצענעס איז דאָס שפילן געווען נאַטירלעכער,
אַבער אויך דאָ זענען די מיטלען געווען גראַבע און אַפּשטויסנדיקע" ¹⁴⁸).
זייער אָפט פלעגט זיך דער איטאליענישער אָדער דער ענגלישער
קאָמעדיאנט באַנוגענען בלויז מיט אַ סכעמע פון אַ ראָלע, די ראָלע
פלעגט ער דאָן אימפּראָוויזירן, פאַרזאָגנדיק זיך אויף גאָטס
גענאָד... ס'פלעגט אָפט טרעפן, אַז די שפילער האָבן זייערע אימפּראָווי-
זאַציעס געצויגן אין דער ברייט און אין דער לענג און האָבן דאָס גע-
מאַכט מיט אַזאַ עקשנות, אַז דער „קאָמעדיאַנטן-מייסטער" (-דער רעזשי-
סער) האָט געמוזט געבן צייכנס, זיי זאָלן מאַכן אַ סוף צו די רייד,
אָדער, אַז ער האָט זיי געמוזט פשוט אַראָפּשלעפּן פון דער בינע... ¹⁴⁹).

ביי די אימפּראָוויזאַציעס האָבן זיך די שפילער לייכטער געמאַכט
זייער עבודה, באַנוצנדיק זיך מיט אַזוי-גערופענע robe generiche
ד. ה. מיט שאַבלאָנישע פראָזן פאַר אויסדריקן אַזעלכע גשמה-אויפרודע-
רונגען, ווי ליבע, האָס, נקמה אדג"ל ¹⁵⁰).

אומקערנדיק זיך צו די יידישע שפילער, קאָנען מיר אויפן סמך
פון אַ רייע שטעלן אין דעם טראַדיציאָנעלן מאַטעריאַל פעסטשטעלן, אַז

¹⁴⁷) Wilhelm Creizenach: Schauspiele lc. p. 91.

¹⁴⁸) F. Gregori: Der Schauspieler lc. p. 6—7.

¹⁴⁹) E. Devrient lc. I p. 135—136, K. Chłędowski lc.
p. 529—530.

¹⁵⁰) W. Creizenach lc. p. 87.

יי האָבן פון דער ענגליש-איטאַליענישער שפּיל-טעכניק איבערגענומען
ווייטער פיל שטריכן און פאַרטלען.

אַט אייניקע ציטאַטן פון די אחשוורוש-שפּילן, וואָס וועלן דאָס זייער
בולט מאַכן:

בעת ושתי בעט זיך ביי אחשוורושן ער זאָל גי' שענקען דאָס
לעבן, מאַכט זי „א גרויס, ביטער געשריי“:

ושתִי: מיט א קליינעם טרעט טו איך טרעט

מט א גרויס כויער געשריי אין געבעט

טו איך פארן קעניג בעט (151)

דערהערנדיק, אז המן גרייט זיך צו פארניכטן די יידן, טוט מרדכי
„וויינען און שריי און און ברומען“ (וואַריאַנט S).
המן דעמאָנסטרירט זיין רציחה, שפּאַנענדיק איבער דער סצענע
„מיט קוראַזש“ (וואַריאַנט L). ער זינגט „טישקנט-טעגער“ אזוי הויך
און אזוי שטאַרק „דאש אל די בעקן אן דער וואַנד... שפּרינגן און
קלינגן“ (וואַריאַנט S).

אין דעם זעלבן צוזאַמענהאַנג זאָלן אויך דערמאָנט ווערן אייניקע
באַרימערשע ווערטער פון גלית, וואָס ווייזן אונז, ווי דער שפּילער
פלעגט פאַרשטעלן די דאָזיקע קאפיטאַנאַ-ראָלע:

גלית (קומט אַרײַן, נעמט אַרויס די שווערד):

..איך געב א טיפּע מיט מיין טיש

בייט א דונער און א בליק

איך געב א וואַרף מיט מיין רעכטער האַנט

פאַר מיר מוז ציטערן דאָס גאַנצע לאַנד.

(ג. פ. I ז. 133)

דוד (צו גלית)

פון דיין גרויסן שרייען האָב איך נישט קיין אַנגסט:

(ג. פ. I ז. 92)

מיר זעען, ווי דער אַקטיאָר פאַכעט מיטן שווערד, ווי ער טופּעט
מיטן פיס און וואַרפט מיט דער האַנט, מיר הערן זיין „גרויס שרייען“!
בקצור: קאָמעדיאַנטן-שפּיל! איבערגעטריבן, שרייעריש, גראָב, אַנט-
גייסטיקט!

אין אַט אַ ביישפּיל פון אַן אימפּראָוויזאַציע. מיט וועלכער
ס'טרעט-אַרויס אַ יידישער קאָמעדיאַנט.

(151) ג. פרידל: פאליקסידער I ז. 131.

אינם ווילנער וואריאנט פונם אחשורוש-זינגשפיל דערשיינט **המ**
 זיט אזא מיש-מאש:

- ה מ נ: 1. דען די הויכער גאט
 סון דעם ערשטן הימל
 פון צווישן אייך
 אפצוהעלפן זאלט איר **מיר**
 5. אלע אין דעם מאס צוגלייך.
 דען צו דענסטאל וועל איך טון שפאצירן.
 מיט די פסא-קאגאלסקע יידן
 וועל איך טון שוויירן.
 דען איך בין בעקומען אראפנעמען
 10. פון עמ"ק זיידן אנג.
 דרום זאלדאטן, קאפעלמייסטערן
 צו שפילן!
 (מען שפילט א מארש)
 גרין די פעלדער
 פריי אין די וועלדער
 15. טרעטן זיי מיט פרייז
 און צו מיר אריין!
 (אחשורוש מיט רותין קומען אריין)

אין דעם גאנצן אומזין פונם ציטירטן מיש-מאש לאזט זיך ביי א
 נאנטער באטראכטונג ארויסגעפינען א געוויסער זין: המנס איינציקע
 אויפגאבע איז — ווי ס'ווייזט-אויס — געווען צו געבן א צייכן די
 קלעזמער, זיי זאלן אויפשפילן א מארש לכבוד דעם קעניגלעכן פאר-
 פאלק. זענען אבער די שפילער, וואס האבן געשפילט די ראלן פון אחש-
 ורוש און ושתין — נאך נישט געווען צוגעגרייט צום ארויסטרגן. מוז
 דעריבער המן אויספילן די צייט מיט אימפראוויזאציע:

ער הויבט-אן מיט עפעס א פאלקסלידל (שורה 1-2), גיט דאן א
 צייכן, אז אחשורוש און ושתין זאלן זיך צוהייבן, ווארום עס רייסט זיך
 דער פאָדעם פון זיינע המצאות (ש. 3-5), ער פראוויט פונדעסטוועגן
 ווייטער צו אימפראוויזירן און בראַקט אריין א פאר פראזן וועגן די
 „זשיא קאנאלסקיפ (הינטישע) יידן“ און וועגן זיין „זיידען אגג“ (ש. 6-10).
 ער הייסט דאן אויפשפילן „א מארש“ (ש. 11-12), די קלעזמער פארנע-
 מען מיטן „מארש“ אפיסל צייט, אבער אחשורוש און ושתין דערשיינען
 נאך אלץ נישט, מוז המן ווייטער אימפראוויזירן: ער זינגט א ניי פאלקס-

ליד 5.ש. 13—14) און דערזענדיק סוף כל סוף פונדערווייטנס די ראָ-
ליסטן, וואָס האָבן געדארפט פריער דערשיינען — ענדיקט ער מיט אַ
באגרינסונגס-פאַרמולקע: „טרעטן זיי מיט פרייז און צו מיר אַריין!“
(ש. 15—16).

ווי אַן אימפּראָוויזאציע נעמט אויך אויס דער חלום, וועלכן מרדכי
דערציילט המנען אין וואַריאַנט S.

זוכנדיק הייטערע שפורן, וואָס דערווייזן די השפּעה פון די וואַנ-
דער-קאָמעדיאַנטן אויף דער יידישער שפּיל-קונסט, שטעלן מיר זיך לסוף
אַפּ ביי די יידישע „טעאַטער-געביידעס“, וואָס באווייזן זיך דאָס ערשטע
מאָל אין די סלאַווישע און דייטשע געטאָס.

ווי באַוואוסט, פלעגן די יידישע שפּילער שטעלן זייערע שטיק,
אַרומגייענדיק — לויטן מוסטער פון די פאסטנאכט-שפּילער — איבער די
היזער. דער גאַנצער אויפטו, וועלכן מען קאָן פאַרזיכענען פאַרן 16-טן
יאָרהונדערט, איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס זיי פלעגן זיך ווי אַמאָל
באַנוצן מיטן „פלאַן“ ד. ה. מיט אַ פאַדיום, וועלכעס האָט געדינט פאַר
אַ סצענע.

מיט דער דאָזיקער „צימער-טעכניק“ פלעגן זיך די יידישע שפּילער
באַנוצן אויך אין משך פון 17-טן יאָרהונדערט. אַמבולסטסן ווייזן דאָס די
וואַריאַנטן פונם אחשוורוש-שפּיל, וואָס זענען אַנטשטאַנען נישט פריער ווי
אין 17-טן יאָרהונדערט און וואָס זענען אָן אויסנאַם אָנגעשריבן לויטן
שטייגער פון די פאסטנאכט-שפּילן, צוגעפאסט צו דער „צימער-
טעכניק“.

פיל אינטערעסאַנטער זענען אייניקע שטעלן אין אונזערע טראַדי-
ציאָנעלע קוועלן, וואָס ווייזן אונז, אַז די שפּילער האָבן אין משך פון
17-טן יאָרהונדערט גענומען שפּילן לויטן שטייגער פון די קאָמעדיאַנטן —
אויך אין ספּעציעלע געביידעס אָדער בודעס און אַז זיי
האָבן איינגעפירט ביי זיך בינעס מיט פאַרהענג.

אין ערשטן באַנד פונם דאָזיקן בוך האָבן מיר שוין געהאַט אָנגע-
וויזן אויפן כאַראַקטעריסטישן טיטל, מיט וועלכן ס'ווערט אינם כתב-יד
פון יאָר 1697 באצייכנט דאָס אחשוורוש-זינגשפּיל און וועלכער לויטעט:
„אין שין נייא פורים-שפּיל... געזעצט צו איינן ראָמן“. מיר
האָבן דאָרט אויך באַמערקט, אַז דאָס וואָרט „ראָמן“ (ראָמען) באַווייזט,
אַז די פיעסע איז באַשטימט געווען, מען זאָל זי קאָנען אויפפירן אויף
אַ בינע מיט אַ באַוועגלעכן הינטערגרונט, וואָס האָט
איינציטיק געדינט אַלס דעקאָראציע (פאַרגל. קאָפיטל XII). ווי געזאָגט,

ווערט די דאזיקע פראגע באַלויכטן אויך דורך געוויסע זייער כאַראַקטע-
ריסטישע שטעלן אין די טעקסטן גופא:
אינם וואַריאַנט M פון מכירת יוסף פאָדערט אויף דער פּאַיאָן
דאָס פּובליקום:

„שווייגט יעצט שטילע

באַטראַכט די הילע! -

דאָס הייסט מיט אַנדערע ווערטער: ווערט אַנטשוויגן און באַטראַכט דעם
פאַרהאַנג (די הילע), פון וואָנען עס וועלן אַרויסקומען די שפּילער.
אַ שפּור פון אַ וואַנדער-טעאַטער, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ מין
צירקוס-בּודע, איז דערהאַלטן געוואָרן אינם ווילנער וואַריאַנט פונם
אחשוורוש-זינגשפּיל (L).

דער איינשריייער לאָזט דאָ וויסן דעם עולם, אז

„צוויי מענער קומען אַרײַן אין געצעלט:

איינער שפּרינגט המן

— — — — —

דער אנדערער... מאַנדעכע

אַ ראיה, אז מען האָט אמאָל דאָס שטיק געשפּילט אין אַ ספּעציעל-איינ-
געאָרדנטע בודע, וועלכע דער איינשריייער באַצייכנט מיטן וואָרט
„געצעלט“.

נעמענדיק צו הילף די אַלגעמיינע טעאַטער-געשיכטע, איז לייכט
צו שאַפן זיך אַ ביידל וועגן דעם מין טעאַטער, וואָס איז געווען חיי אַ
„געצעלט“ און האָט געהאַט אַ „ראָמען“ און אַ „הילע“.

די פראַגע ווערט אין פּלוג פאַרענטפּערט, ווען מען שטעלט זיך
אַפּ ביים וואַנדער-טעאַטער פון די ענגלישע און איטאַליענישע קאָמע-
דיאַנטן.

אויף אן אַלטן האַלצשניט פון י. 1597 ווערט פאַרגעשטעלט אַ קאָ-
מעדיאַנטן-בינע, וואָס איז איינגעטיילט דורך אַ פאַרהאַנג אין צוויי
טיילן: אַ פאָדערער-טייל און אַ הינטער-טייל. דער פאָדערער טייל ליגט
עטוואָס נידריגער, צום הינטערן טייל פירן צוויי טרעפּ, וואָס שטייען ביים
פאַרהאַנג. דער פאָדערער טייל שטעלט פאַר די אייגנטלעכע בינע (פּאַ-
דערבינע אָדער „אַרענע“). קיין שום קליסן זענען אויף דער
דאָזיקער בינע נישט פאַראַן. ס'זענען אויך נישט פאַראַן קיין שום דעקאָ-
ראַציעס.

סצענע-ענדערונגען ווערן אָנגעוויזן מיט דער הילף פון טאַולען
אויף וועלכע ס'ווערט אָנגעשריבן, וואו די האַנדלונג קומט-פאַר. די דאָ-

זיך טאָווען הענגט מען יעדעס מאָל אַרויס אויף אַ שמאַל ברעט, וואָס געפינט זיך ביים ברעג פון דער פאָדער-בינע, אַז די צושיער זאָלן קאָ-נען דורכליינען די אויפשריפטן.

ווי מיר זעען אין די „אַרענע“ געווען אַן אַ פאָרהאַנג. אַ פאָרהאַנג האָט געהאַט פלוז די הינטערבינע, וואָס האָט געקאָנט באַנוצט ווערן אַלס אַ גאָדערקאָב און ווי אַמאָל האָט מען איר אויך אויסגענוצט, כדי צו פאָר-גרעסערן די אַרענע: אין אַזאַ פאַל פלעגט מען פונאַנדערציען דעם פאָר-האַנג.

אַזאַ מין קאָמעדיאַנטן-בינע מיט אַ פאָרהאַנג, וואָס טיילט איר אין צוויי טיילן — זעען מיר אויך אויף אַן אייל-בילד פון פראַנץ פאָן דער מיילען, וואָס שטאַמט פון 17-טן יאָרהונדערט און שטעלט פאָר אַ קאָמע-דיאַנטן-טעאַטער אויף אַ מאַרק-פלאַץ אונטערן פרייען הימעל. (דער אַרי-גינאַל פונם בילד געפינט זיך אין דער גאַלעריע ליכטענשטיין אין ווין). לויט ראָבערט פּרעלס, האָבן די ענגלישע קאָמעדיאַנטן אונטערן איינפלוס פון די איטאַליענישע אַקטיאָרן-קאַמפאַניעס איינגעפירט דע קאַ-ראַציעס אין זייערע טעאַטער-בודעס. דאסגלייכן האָבן זיי אויך איינגעפירט אַ צווייטן פאָרהאַנג, וואָס האָט בעת די אַנטראַקטן פארדעקט די אַרענע (פאָדערבינע). דאָס אַלץ איז אָבער געשען ערשט אין שפּע-טערע צייטן, יעדנפאַלס נישט פריער, ווי אין דער צווייטער העלפט 17-טעס יאָרהונדערט. אויך פלעגט דאָס דעמאָלט פאָרקומען נאָר אין פאָריינ-צעלטע פּלאַצן. בדרך כלל האָט דאָס קאָמעדיאַנטן-טעאַטער געהאַט אַ דאָפּל-בינע מיט איין פאָרהאַנג (פאָר דער הינטערבינע), אַן אָפּענע אַרענע און געשפילט האָט מען אין אים אַן דעקאָראַציעס.⁽¹⁵²⁾

ביי פאָרשטעלונגען מיט דעקאָראַציעס, פלעגט מען אויפן אָרט פון דעם פאָרהאַנג, וואָס האָט אָפּגעטיילט די הינטער-בינע פון דער אַרענע, אַוועקשטעלן „ראַמען“ ד. ה. אַ הינטערגרונט, וואָס איז באַשטאָנען נאָר צוויי באַוועגלעכע און באַמאָלטע טיילן — אָדער מען פלעגט אויפן זעלבן אָרט אויפהענגען אַ באַמאָלטע לייוונט.⁽¹⁵³⁾

נעמענדיק דאָס אַלץ אין אַכט, קאָנען מיר איצט געבן דעם ריכ-טיקן אויסטייטש פאָר די ווערטער „געצעלט“, „הילע“ און „ראַמען“, אויף

⁽¹⁵²⁾ פאַרגל: R. Proelss lc. p. 83-89, J. Petersen lc. p. 33 E. Mentzel, Geschichte der Schauspielkunst in Frankfurt a. M. (1882) p. 43-77.

זו דאָס בילד אין ערשטן באַנד פון דאָזיקן בוך ז. 194.

⁽¹⁵³⁾ J. Petersen lc. p. 41.

וועלכע מיר שטויסן זיך אָן אין די שטיק פון די יידישע קאָמעדיאַנטן:
געצעלט איז אַ באַצייכנונג סתם פאַר אַ וואַנדער-טעאַטער, וועל-
כעס מען פלעגט בויען, צוהענגענדיק אויף סלופעס-שטאָפּן אָדער לייוונט
(זע דאָס בילד פון פראַנץ פאָן מיינען).

די „הילע“—ווייזט אָן אויף אַ מין דאָפּל-בינע מיט אַ פאַרהאַנג,
וואָס טיילט זי איין אין אַן אַרענע און אַ הינטערבינע.

די „ראַמען“—לאָזן אָנגעמען, אַז אַ הויז דער דאָפּל-בינע אָן
דעקאַראַציעס פלעגן זיך די יידישע קאָמעדיאַנטן (נישט פריער
ווי סוף 17-טעס יאָרהונדערט) באַנוצן אויך מיט אַ בינע, וואָס האָט
געהאַט דעקאַראַציעס און בפרט אַ „ראַמען“ ד. ה. אַ באַמאַלעטן
הינטערגרונט.

אין דעם זעלבן צוּאַנעהאַנג איז אויך פראַי אויפּמערקזאַם צו
מאַכן אויף אַ אינטערעסאַנטן שטריך, וואָס איז דערהאַלטן געוואָרן אין
טעקסט פון „מכירת-יוסף“ וואַריאַנט (W) און וואָס באַשטעטיקט אונזער
השערה, אַז די יידישע קאָמעדיאַנטן האָבן פון זייערע ענגלישע לערער
איבערגענומען די דאָפּל-בינע מיט די טאָוּלען, וואָס פלעגן פאַר-
טרעטן די דעקאַראַציע.

מיר געפינען נעמלעך אינם דערמאָנטן טעקסט זייער כאַראַקטער סטישע
איבערשריפטן איבער יעדע סצענע, ווי באַלד ס'דאַרף נאָר פאַרקומען אַן
אַרט-ענדערונג.

אַזוי לייען מיר דאָרט אַזעלכע קורצע אָנמערקונגען, ווי למשל:
„די ברידער אין מצרים“, „די ברידער אויפן וועג“,
„באַם פאָטער אין דער היים“, „שמעון וואָלוי אין תפיל“
ס'ה' און דגל.

זיכער זענען דאָס געווען די אויפשריפטן,
וועלכע מען פלעגט אָנשרייבן אויף די טאָוּלען און
אויפהענגען אויף דעם ברעט ביים ברעג פון דער
אַרענע, אום צו פאַרשטענדיקן דאָס פובליקום
וועגן די אַרט-ענדערונגען פון דער האַנדלונג.

וואָס שייך אַזעלכע פרטים פונם טעאַטער-אַפאַראַט, ווי רעקווי-
זיטן אין קאָסטיומען, האָבן די יידישע קאָמעדיאַנטן — ווי עס
ווייזט אויס פאַרטגעשינען די אַלטע טראַדיציע פון דער „מייסטער-זינג-
גער-תקופה“. נייעס איז אויפן דאָזיקן געביט נישט איינגעפירט געוואָרן.
מען האָט געאַרבעט מיט די זעלבע באַשיידענע און פרימיטיווע מיטלען,
ווי אין די עלטערע צייטן.

אלס אינאסטרעאציע פון די דאָזיקע פארהעלטנישן קאָנען דינען
אייניקע איינצלעייטן, וואָס געפינען זיך אין די טעקסטן פון אַחשורוש-
זינגשפילן אָדער וואָס זענען באַוואוסט על-פי טראַדיציע:

ווי ס'דרינגט אַרויס פון המנס אלף-בית אינם וואַיאַנט L, האָט
דער דאָזיקער „קאַפיטאַנאַ“ געטראָגן אַ מיליטערישן „שיינעם ראָק“, אַ
„שיינע מיצע“ און „שטיוול-שפּאַרן“.

אַחשורוש האָלט אין האַנט אַ „שטעקעלע“ (שטעקע), וואָס שטעלט
פאַר זיין סצעפטער. מיר לעזן וועגן דעם אין אַ געגראַמטער דידאַסקאַליע
(סצענישער אָנמערקונג), וואָס געפינט זיך אין אַ פראַגמענט פון דער
„אַחשורוש-אַקציאָן“:

(אַסתר) האָט זיך געשטעלט ביי דעם קעניגס טיר
האַט ער אויסגעשטעקט דאָס שטעקעלע צו איר.¹⁵⁴
אַחשורוש סוויטע (דער כאָר) טראָגט אַ מיליטערישע באַקליידונג,
ווי ס'ווייזן דאָס די ווערטער, מיט וועלכע עס ווענדן זיך צום כאָר די
ראַליסטן (קענצלער אָדער המן):

„קאַפיטאַן, לויטערמאַן, זאָלדאַטן“

אָדער „דרום זאָלדאַטן, קאַפּעלמייסטער צו שפּילן“

(חאַריאַנט L)

ווי ס'דרינגט אַרויס פון די געבראַכטע שטעלן, האָבן די דאָזיקע
„זאָלדאַטן“ מיטגעהאַט מיט זיך מוזיק-אינסטרומענטן: אַ האַרף (לוי-
טער ס-מאַן פון „Laute“—אַ האַרף) און וואַרשיינלעך אויך טראַמייטן.
ווי ס'באַווייזט דאָס די טראַדיציע פון די פורים-שפּילער פלעגט
מרדכי טראָגן אַ לאַנגע גראַע באָרד, אַ לאַנגן מאַנטל און ווי אַמאָל
אויך אַ טורבאַן אויפן קאָפּ (אַ טערקישע באַקליידונג)
די תּלִיָה, אויף וועלכער מען דאַרף הענגען המנען, ווערט פאַרגע-
שטעלט אויף אַ סימבאָלישן אופן: די „זאָלדאַטן“ געמען אַרויס די
שווערדן און קרייצן זיי איבער המנס קאָפּ. דער תּלִין קעפט ושתין, אַג-
טוענדיק איר אויפן קאָפּ אַ לאַנג היטל, מיט וועלכן ער פאַרדעקט איר
דאָס פנים. דאָן גיט ער איר מיטן שווערד אַ זעץ און וואַרפט זי אַנידער
אויף דער ערד. דאָס פערד, אויף וועלכן ס'דייט מרדכי, ווערט פאַרגע-
שטעלט פון צוויי סטאַטיסטן: איינער כּון זיי שטייט און דער צווייטער
בויגט-אין זיין רוקן, געמענדיק דעם ערשטן ביי די הענט.¹⁵⁵

154) נ. פרידלנדר: פאַלקס-פּיידערן ז. 133 די באַזענונג מיטן „שטעקעלע“ וועט
מען אויפן בריסטלעך בילד, וועלכעס מיר האָבן געבראַכט אויבן ז. (236).

155) Mitteilungen der Ges. für jud. Volkskunde 1904,
XIII p. 4.

דער טראַן פאַר חשורושן און ושתין באשטייט פון צוויי געוויינ-
לעכע בענקלעך און פון אַן... אנטשפרעכנד. געזאָגטער דעק ראַציע:

אחשורוש: דרום פארלאנג איך פאר מיר

און פאר דער פרוי ושת

צוויי קרעסלעס צו שטעלן,

דא-רא-רא! ווי איך טו מיך מיט דער פרוי ושת

אויפן שטוהל צו זיצן.

דרום פארלאנג איך דעם שענסטן, דעם בעסטן (שטיל)

הער קענצלער, אלליין צו באנוצן.

(וואריאנט L)

וואָס שייך דער כאַראַקטעריזירונג פון די יידישע שפילער,
האַבן מיר בלויז איין איינציקע שטעלע אין די שפיל-טעקסטן, וואָס קאָן
דינען אלס אַן אָנלען פאר אַ דערקלערונג.

מיר געפינען די דאָזיקע שטעלע אין דער שוין דערמאָנטער, גע-
בראַמטער דיאָסקאָליע, וואָס איז אַריינגעפלאַכטן אין אַ פראָגמענט פון
דער „אחשורוש-אַקציע“.

די דיאָסקאָליע באַציט זיך אויף אסתרן, ווען זי דארף דערשיינען
פאַר אחשורושן:

די שיינע אסתר האט זיך גימאכט פארטיג און גרייט

זי האט זיך גיפארבט די באקן, זיי זאלן זיין רויט

די שפילער פלעגן זיך אָבער אויך באַנוצן מיט מאַסקעס, בפרט
ווען ס'האַט געטראָפן, אז איין שפילער האָט געזאָלט שוילן אייניקע ראָ-
לעס. אַ מנהג, וואָס נעמט זיך ווי אַ סך אַנדערע פון די ענגליש-איטאַל-
יענישע וואַנדער-קאָמעדיאַנטן! ⁽¹⁵⁶⁾

צום סוף פינבן דאָזיקן קאָפיטל וועלן מיר זיך נאָך אַ שטעלן
מיט אַ פאָר באַמערקונגען ביי די באַזוכער פון די יידישע וואַנדער-
טעאַטערן.

זיי ווערן ביי אייניקע געלעגנהייטן דערמאָנט אין די שפיל-טעקסטן
און ווי ס'איז צו זעען פון די אַנטשפרעכנדיקע שטעלן, האָבן באַזוכט די
יידישע טעאַטער-בידעס נישט בלויז יידן, נאָר אויך קריסטן.

A. Winds: Der Schauspie'ler lc. p. 35 פארלייך: (156)

אין א וואריאנט פון „גלית-הפלשתי“ ווענדעט זיך גלית צום פוב-
ליקום מיט אן אויפרוף:

„יידן, די יטשן, קריסטן, לייטע!“ ⁽¹⁵⁷⁾

אין אן אנדערן וואריאנט פון דעמזעלבן שפיל בארויקט דער
פאָיאָן דעם עולם מיט די ווערטער:

זייטס געדולד, זייטס געדולד איינע קורצע צייטע

יידן און קריסטן אין די זייטע! ⁽¹⁵⁸⁾

צווישן די צושויער זענען אויך געזעסן. פ ר ו י ע ן, ווי ס'חייזט
די פאָלגנדיקע שטעלע אין דער אינטערמעדיע מיטן פורים-רב, וואָס איז
אריינגעפלאַכטן אין א וואריאנט פון „הכמת שלמה“:

פ א י א ן (אדער דער שמש):

נ ש י ם אין די זייט!

דער רבי רייט! ⁽¹⁵⁹⁾

(157) נ. פרידלוצקי: זאמליכער | ז. 116.

(158) נ. פרידלוצקי: זאמליכער | ז. 38.

(159) נ. פ. || ז. 110.

אויפן שיידע-וועג צווישן פאָלקסדראַמע
און ליטעראַטור

ד׳ תקופה פון דער אָפּערע און פון דער ראציאָנאַליסטישער דראַמע

אכצנטער קאפיטל

אלגעמיינע כאראקטעריסטיק פון דער ראציאנאליסטישער

תקופה

(א ר י י נ פ י ר)

די עמאנציפאציע פון גייסט. — צוועקמעסיקייט, יידאקטיש — רעטארישע שפילערייען. — אלעגאריעס אנטשטאט סימבאלין. — שוואלסט און באמבאסט. — ביכער-דראמעס אנטשטאט שווי-דראמעס. — קריטיאן חייוע. — דער טריומף-צוג פון דער אפערע-קונסט. — צוויי קעגנזאצן. — דאס צונויפקומען זיך פון דער ראציאנאליסטישער דראמאטיק מיט דער אפע-רע. — אויפן וועג פון פאקטימלעכקייט צו ליטעראטור.

* * *

די קאמעדיאנטן-קונסט האט אלץ, וואס איז נאך אריינגעפאלן אין אירע הענט, פארוואנדלט אין רוי-שטאף און מעכאניזם. „איר געשיכטע חייוט א פראצעס, ווי דער קערפער עמאנציפירט זיך פון גייסט“ (גינגאלד) עס האט זיך אבער נאך אין דעם אויפבלי-פערלאך פון דער קאמעדיאנטן-קונסט באוויזן א אנטקעגנגעזעצטער פראצעס, וועמענס טרייבנדיקער און הערשנדיקער פרינציפ איז געווען: דאס באפרייען דעם גייסט פונם קערפער!

אזוי ווי דער דאזיקער פראצעס אינטערעסירט אונז אין צוזאמען-האנג מיט דער יידישער דראמאטישער ליטעראטור און די לעצטע האט זיך אין דער באהאנדלעכער תקופה אנטוויקלט כמעט אויסשליסליך אין די דייטשע און שלעזישע-טשעכישע געטאס — וועט פאר

אונזערע צוועקן פולשטענדיק קלעקן, ווען מיר וועלן איינשרענקען די
ראמען פון דער אלגעמיינער כאראקטעריסטיק און באטראכטן בלויז די
דייטשישע דראמאטישע ליטעראטור פון דעם ארומגערייכטן פערנאד.

דער ראציאנאליסטישער פראצעס (אזוי קאן מען אַנרופן דעם פרא-
צעס, וואָס האָט געהאַט א טענדענץ צו באַפרייען דעם גייסט פון קערפער)
הויבט זיך אָן אין דער דייטשער ליטעראטור מיט מאַרטינ אַפּיץ
(1597—1639): די דיכטונג הערט אויף ביי אים צו זיין אן אויסדרוק פון
דער לעבענישן, ליידנשאפטן, טיפּע נשמה-אויפרודערונגען וכדומה, זי ווערט
נישט מערער, ווי אַ פונקציע פונם מוח, פון דענקען. דיכטן הייסט; מאַכן
אויפן סמך פון „קריטיש“—אויסגעפאַרשטע פאַרשריפטן און מוסטערן. די
דיכטונג באַקומט אַ נייעם זין: איר באַשטימונג איז צו באַשעפטיקן, צו
באַלערן דעם גייסט, זי איז אַ מין לערן-שעה אָדער אַ טאַגן-שעה פאַרן
גייסט. „די דאָקטריק!“ — דאָס איז דער תּוֹך און דער צוועק פון
דער דיכטונג. אַפּיץ און זיינע נאָכמאַכער שפּיען קינסטלעך אָן אינטע-
לעקטועלע וועלט — אַ וועלט, וואָס פאַרמאָגט אַנשטאָט צאָפּלדיקע חו-
שים אָן ערזאָץ, אַ סוראַגאַט פון חושים, אַנשטאָט דעם קערפער — דע-
קאָראַציעס. אזוי ווי די פּאָעזיע איז נאָר אויף אזוי פיל באַרעכטיקט,
אויף וויפיל מען קאָן פון איר לערנען און שאַרפן דעם מוח, שרייבט
מען מוח-פערזון, וואָס דריקן נישט אויס קיין שום נשמה-אויפקאָנגען און
זענען נישט מער, ווי רעטאַרישע שפּילעריינען.

די דיכטונג ווערט „געמאַכט“ אָן שום ליידנשאפט, זי האָט נישט
קיין אינערלעכן פאַטאָס, דערפאַר אָבער אַ שפּילערישע, געטאַקטע און
ווי אַמאָל אויך גייסטרייכע באַמבאַסטיק (אויפגעשוואָלנקייט).

אין די זאַמדן פון דער דאָזיקער ליידנשאפטס-לאָזער, ראציאָנאַ-
ליסטישער דיכטונג איז אויך אַריינגעצויגן געוואָרן די דראַמע. דאָס
טעאָטער ווערט אַ מין אַנשטאָלט, וואו מען קאָן זעען אַ נוצלעכעס
בילד פון דעם, וואָס גייט פאַר אין דער וועלט. אַ מין לערן-אַנשטאָלט,
אַ מין תּלמוד-תּורה!... אויף דער סצענע באַווייזן זיך נישט קיין לעבעדיקע
מענטשן, קיין כאַראַקטערן — נאָר סכעמעס פון מענטשן, אויסגעטראַכטע
פיגורן, וואָס זענען צונויפקאָמבינירט פון די אָדער יענע אייגנשאפטן,
פון די אָדער יענע האַנדלונגען. בקיצור: אַלעגאָריזירטע אייגנ-
שאפטן אַנשטאָט מענטשן-סימבאָלן!

דער תּוֹך פון דער ראציאָנאליסטישער דראַמע — איז צו ווייזן,
אז פון אַזעלכע און אַזעלכע אייגנשאפטן, פון אַזעלכע און אַזעלכע האַנד-
לונגען אַנטשטייען אַזעלכע און אַזעלכע פּאָלן! די דראַמע איז אַ מין

אילוסטראציע פאר די רעגעלן פון לאגיק. אַנשטאָט פסיכאלאגיע ברענגט זי — דיאלעקטיק!

דער מחבר פון דער דראַמע קומט נישט פון טעאטער, נאָר פון דער ליטעראַטור אָדער פונם געלערנטן-קאָבינעטן. ער טראַכט ווייניקער וועגן דעם, אַז זיין דראַמאטישע שאַפונג זאָל קאָנען דערשיינען פאַרן שפּילן פון דער בינע, ווי וועגן דעם, אַז זי זאָל קאָנען ווערן א שטיק ליטעראַטור.

ער שטאַלצירט דערמיט, וואָס ער איז אַ געלערנטער מאַן, ער וויל אויף שריט און טריט באַווייזן זיין בילדונג. זיינע גוטע מידות, זיין פייער האַלטונג און צוליב דעם שרייבט ער פראָלאָגן, וואָס נעמען אויס ווי געלערנטע טראַקטאַטן — און אין דיאלאָגן פאַרבאָרעט ער, וואו עס לאָזט זיך נאָר, לאַטיינישע ציטאַטן, פרעמדווערטער און געטאַקטע פראַזן („מאַריניזמוס“, „גאַנגאַריזמוס“, „שוואַלסט און באַמבאַסט“).

אפילו דער קלאָן, וועלכן דער ראַציאָנאליסטישער דראַמאַטיקער פירט-פאַר אין זיינע פיעסן, זעט-אויס, ווי אַ לערער, וואָס מאכט אַמאָל אַ ווייץ, אום די שילער זאָלן קאָנען בעסער באַגרייפן אַ זאך, וועלכע ער וויל ווי קלאָר מאַכן. ער איז פונקט אַזוי געלערנט און פעדאַנטיש, ווי דער „מאַכער“ פון דער פיעסע: ער באַנוצט זיך מיט געטאַקטע ווערטער און מיט אַ פייער דיקציע. יעדע שפּור פון פאַלקסטימלעכקייט און זאַפטיקייט איז פון אים אָפגעמעקט און אויסגעווישט: ער איז אַ וואַיל-דערציגענער און טרוקענער...

בקצור: דער וועג האָט געפירט פון פאַלקסטימלעכקייט, פון טעא-טער צו ליטעראַטור, פון שווי-דראַמעס צו ביכער-דראַמעס. אויפן דאָזיקן שילאך באַגעגענען מיר נאָך אַ פּיצן אַ גאַנצע מחנה דראַמאַטיקער, דערהויבט אָבער די דראַמאַטיקער פון דער אַזוי-גערופענער „שלעזישער שולע“: אַנדערעאס גריפּיוס (1616—1666), קאַספאַר לאַהענשטיין (1655—1683), האַפּמאַנס-וואַלדי און קריסטיאַן ווייזע! (1642—1708)

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער יידישער דראַמאַטיק אינטערעסירט אונז פון די אויסגערעכנטע אַממייסטן דער לעצטער: קריסטיאַן ווייזע*) דער דאָזיקער גימנאַזיע-דירעקטאָר פון ציטוי (שלעזיען) האָט אָנגעשריבן זיינע פאַר טיין דראַמעס, אום מיט זיי צו דערלאַנגען פעדאַ-גאָגישע ערפאַלאָגן ביי די שילער; ליטעראַרישע און קינסטלערישע ער-פאַלאָגן זענען אים ווייניקער געלעגן אין זינען. שרייבנדיק די דראַמעס האָט ער געקלערט קודם פון וועגן זיינע תלמידים און ער פלעגט צו

(*) די סיבות פון אוינזער פאַראינטערעסירונג וועלן קלאָר ווערן אים נאָענטסטן קאָפיטל.

ערע פעיקייטן און בילדונגס-מדרגה צופאסן די ראליעס. א לערער-
נאטור דורך און דורך איז ער געווען באשטרעבט צו באווייזן זיינע שילער
דעם „אמת“ און שום פארשלייערונגען, מיט די איינפאכסטע שפראך.
מיטלען. ער האט זיך אנטקעגן געשטעלט קעגן דער פארווילדערטער
באמבאסטיק און פאנסטאסטיק און אזעלכע דראמאטיקער, ווי לאהענשטיין
אין גריפוס און האט איינגעפירט מער ארדנונג און פשוטקייט אין זיינע
דראמאטישע שאפונגען. די ליטעראטור-היסטאריקער פלעגן דעם דאזיקן
שטריך אין זיינע דראמעס אויסטייטשן אלס „נאטירלעכקייט“ און אלס
א מין „פאלקסטימלעכקייט“ — איז דאס אבער אין תוך גענומען אין
גאנצן פאלש. אין א פיינעם אנאליז פון ווייזעס שאפונגען האט פריד-
ריך גונדאך דערווייזן, אז דער אנגעמערקטער שטריך האט א קנאפע
שייכות צו נאטוראליזם און פאלקסטימלעכקייט בכלל: ווייזעס „נאטורא-
ליזם“ שטאמט נישט פון ליבע צו דער נאטור, נאר פון קעגנערשאפט
קעגן דער פארווילדערונג פונם פארשטאנד; ער זוכט נישט דאס פאלק
און אויך נישט די נאטור, נאר געמעסיקטע זיטן און פארנינפטיקע
אייגנשאפטן. ער האט געוואלט ערלעכער מאכן די דיכטערישע פראדוק-
ציע אין האט באווייזן... איר גאנצע ארימקייט.

נאכדעם, ווי מיר האבן כאראקטעריזירט דעם הויפט-פאקטאָר,
וואָס האט געווירקט אין דער דראמאטישער פראדוקציע בעת דער אַרומ-
גערעדטער תקופה, וועלן מיר זיך איצט אָפּשטעלן ביי אַ צווייטער דער-
שיינונג, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַרן דאָזיקן פּעריאָד: ביי
דעם שטאַרקן אויפבלי פון דער אָפּערע און איר
השפעה אויף די ראציאָנאַליסטישע דראמאטיקער.

אופגעקומען איז די אָפּערע אין איטאַליען בערך סוף 16-טעס
יאָרהונדערט. ביי איר וועלע איז געשטאַנען דאָס שעפער-שפיל, וועל-
כעס מען פלעגט אויפפירן „אין טאָן“. די ערשטע אָפּערע-פאַרשטעלונג אין איי-
גנטלעכן זין פון וואָרט איז פאַרגעקומען אין יאָר 1594 אין פלאָרענץ.
וואו מען האט דעמאָלט געשטעלט די מעלאָ-דראַמע „דאָפּע“ (טעקסט
פון אַטאַוויאַנאָ רינאָטשיני, מוזיק פון יאָקאָפּאָ פּערי און קאַטשיני).

די *dramma per musica* איז פון דאָנען אָן אין אַ שנעלן
סעמפ אַרומגעוואַנדערט איבער אלע לענדער פון אייראָפּע. זי האט איי-
בעראַל שטאַרק אויסגענומען און דער ערפאָלג האט אָנגעצונדן גאַנצע
מחנות פון שרייבער און קאָמפּאָזיטאָרן.

זייער נאָענט צו דער אָפּערע איז אויך געשטאַנען די באַוואוסטע
„שילעזישע שולע“. מאָרטין אָפּיץ איבערזעצט 1627 אויף דייטש דעם טעקסט
פון דער פּאָפּולער-געוואָרענער אָפּערע „דאָפּע“ און אין זיינע אָריגינעל-

לע שאפונגען גופא וועבט זיך א גייסט, וואָס דערמאָנט שטארק דאָס איטאַליענישע אָפּערע־מוסטער. זיין דראַמע „יודיט“ לייענט זיך, ווי אַ ליב־רעטאָ פון אַ אָפּערע: דער דראַמאַטישער מאָמענט איז דאָ אינגאַנצן פאַרדרענגט דורך מזיקאַלישע און וואָקאַלישע עלעמענטן. נאָך שטאַר־קער האָט די אָפּערע משפּיעה געווען אויף די דראַמאַטישע שאַפונגען פון דעם צווייטן עלעזיער, אַנדערעאָ גריפּיוס. אין זיינע דראַמעס: „לעאָ אַרמיניוס“, „קאַרלאָס סטואַרטוס“, „פאַפּיאַנוס“ און דגל. נעמען־אויס די דיאַלאָגן, ווי דיעטן און די מאַסן, ווי כאַרן. אַן ענלעכע דערשיינונג לאָזט זיך אויך פעסטשטעלן ביי די שלעזישע דראַמאַטיקער „לאָהענ־שטיין, הויגוויץ, האַלמאַן און אַנדערע. די גרעסטע השפּעה האָט געהאַט די אָפּערע אויף דער יעזואיטן־דראַמע, וואָס האָט זיך אונטער דער וויר־קונג פון דער אָפּערע־קונסט אַלץ מער פאַרוואַנדלט אין אַ פאַמפּהאַפטע מע. אַ־דראַמע.¹⁶⁰

מיט וואָס דערקלערט זיך די נאָענטע באַציונג פון די ראַציאָנאַ־ליסטישע דראַמאַטיקער צו דער אָפּערע־קונסט? אין פּלוג נעמט אויס דער דאָזיקער פּאַקט, ווי אַ סתירה: אָפּערע און ראַציאָנאַליסטישע, פון צוועקמעסיקייט געבוירענע דראַמאַטיק — צוויי קעגנזאָצן, צוויי אַנטקעגן־געזעצטע פּאָלן! דאָרט טעאָטער־אַפּאַראַט און אַ קונסט, וואָס וועבט זיך פון חושים פאַר חושים — דאָ אַן איבערגעשפיצטע און צומאָל אויך פאַנטאַסטיש־פאַרווילדערטע מוח־דראַמאַטיק, וואָס קומט פון צוועקמעסיקייט און איז באַשטימט, אום צו באַלערן, צו דערציען און צו שאַרפן דעם פאַרשטאַנד! דאָרט טעאָטער און דורכאָס טעאָטער — דאָ אַ דראַמאַטיק, וואָס באַשטייט גיכער פון דראַמעס צום לייענען, ווי פון שויד־דראַמעס!

און פאָרט האָבן זיי זיך באַגעגנט! דער עמאַנציפּירטער גייסט מיט די עמאַנציפּירטע חושים!

און דערקלערט קאָן דאָס ווערן דערמיט, וואָס ביידע, סיי די אָפּערע, סיי די ראַציאָנאַליסטישע דראַמאַטיק זענען געוואָקסן אויף אַ

¹⁶⁰ Romain Rolland: Les origines du théâtre lyrique moderne, Ambros: Geschichte der Musik (Leipzig 1909) IV s. 241 ff. 349 ff. W. Flemming: Gryphius u. die Bühne (Halle 1914), W. Lohmeyer: Dramaturgie der Massen lc. p. 30 ff. Kaulfuss—Diesch: Untersuchungen über das Drama der Jesuiten im 17. Jahrh. (Archiv für das Studium der neueren Sprachen Jahrg. 1913).

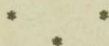
באָדן, וואָס איז געווען דערווייטערט פון דער אַלטער פאָלקס-
 דראַמאַטיק: זיי האָבן זיך באַגעגנט מיט צוויי פאַקטאָרן, וואָס שטייען
 אין קעגנזאץ צו פאָלקסטימלעכקייט און וואָס שטאַמען פון אַ שיטה
 מענטשן, וועמענס ליידנשאַפטן האָבן פאַרלוירן דעם אורשפּרינגלעכן כוח,
 ווערנדיק אן אויפגעבלאָזענע רעטאָריק אָדער אַ געקרייזלטע אַריע...
 וועלן מיר איצט זען, צי די געשילדערטע פראָצעסן האָבן אויך
 מיטגעריסן די יידישע דראַמאַטיק און אויב יא, טאָ מיט וועלכן דערפאָלגט
 דעם ענטפער אויף די דאָזיקע פראַגן וועלן מיר געבן אינעם
 נאָענטסטן קאָפיטל. 161)

(161) דער אַריינפיר, וועלכן מיר האָבן געגעבן אינעם דאָזיקן קאָפיטל שטיצט זיך
 אין די עיק-דיקע פונקטן אויף גלענצנדיקן און סמש פונדאמענטאַלן בוך פון פרידריך
 גונטער: *Shakespeare und der deutsche Geist*, וואָס איז דערשינען אין
 בערלין אין י. 1922 (פאַרגל. דערהויפט ריזשען 57-91)

ניינצענטער קאפיטל

די ראציאנאליסטישע דראמאטיק און די
אפערע = קונסט ביי יידן בעת דער ער-
שטער העלפט 18 = טעס יארהונדערט.

די ראציאנאליסטישע יוסף-דראמע (1708). — בערמאן פון לימבורג אין
נישט איר מחבר. — דער כאראקטער פון דער פיעסע. — דער פראלעגן. —
69 סצענעס. — באגנאריום. — מוח-ארבעט. — א פאראלעל. — זינג-ליי-
דער און „בעזאגטע“ לידער. — ווער איז פיקעלערינג? — זיין קאסטיום. —
זיין פיזיאנאמיע אין דער יוסף-דראמע. — בארירונגס-פונקטן מיט דעם
יוסף-שטיק פון קריסטיאן וויזע. — „אקטא אסתר מיט אחשוורוש“. — דאס
עפנטלעכע „דעאטרום“ און די פארשטעלונג אין פראנער בעטע. — די
אפערן-קולטור אין פראג. — כאראקטעריסטיק פון דער יידישער אפער. —
ושתים קלאג-ליד. — המנס „טויטן-ליד“. — שלום-ווערט.

די ערשטע שפורן פונם פראצעס, וואָס האָט געשטויסן די יידי-
שע דראמאטיק פון דער אלטער פאלקסטימלעכקייט אַרױף (אָדער אַראָפּ!)
צו ליטעראַטור און אָפערע, פון פאלקס-קונסט צו ליטערארישער געקײ-
נצטקייט — באַגעגנען מיר אָנהױב 18-טעס יאָרהונדערט.
אלס קלאַסישע פראָדוקטן פונם דאָזיקן פראָצעס קאָנען אָנגעזעען
ווערן:

(א) די ראציאנאליסטישע דראמע: „מכירת יוסף“,
וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אַרום דאָס י. 1708 אין פראנקפורט אָם

מ״ן פון בערמאנס וואנדער-קאמפאניע (זע ערשטער באנד, קאפיטל XV) און

(ב) די אָפּערע: „אקטא אסתר מיט אחשורוש“, וואָס איז געשטעלט געוואָרן אין פראָג דאָס יאָר 1720 פון די תלמידים פון דוד אָפּענהיים ישיבה (זע ערשטער באנד, קאפיטל XV). מיט די דאָ-זיקע צוויי שטיק וועלן מיר זיך דאָ גענויער באַשעפטיקן:

1

די ראציאָנאַליסטישע דראַמע „מכירת-יוסף“ (1708)

די דראַמע איז איבערגעדרוקט אין י. שודטס: „יידישע מערק-ווירדיקייטן“ III 1 (1714) ז. 226 און וו.

אַלס מחבר פון דער דראַמע גיט-אָן דער באַוואוסטער ביבליאָגראַף, מ. שטיינשניידער — דעם יידישן טעאַטער-דירעקטאָר בערמאַן פון לימבורג¹⁶². די דאָזיקע ידיעה איז דאָן איבערגעחזרט געוואָרן אין ביידע ענציקלאָפּעדיעס: אין דער ייד-ענגלישער און ייד-רוסישער (פאָרגלייך די אַרטיקלען וועגן די פורים-שפּילן). אין דער לעצטער צייט האָבן דאָס זעלבע געטון: ב. גאַרין אין זיין „טעאַטער-געשיכטע“¹⁶³ און מ. באַסין אין זיין „אַנטאָלאָגיע“¹⁶⁴.

די ידיעה איז אָבער דורכאויס אַ פּאַלשע:

שטיינשניידער שטיצט זיין השערה — ווי ס'ווייזט אויס — אויף דער שטעלע אין שודטס: „ייד. מערקווירדיקייטן“, וואו ס'רעדט זיך וועגן דעם, אַז בערמאַן פון לימבורג איז געווען דער „פערפערטיקער“ (Verfertiger) פון דער פיעסע. נעמען מיר אָבער אין אַכט דעם גאַנצן צוזאַמענהאַנג פון דער באַטרעפנדיקער שטעלע, אַזוי ווייזט זיך אַרויס, אַז דער אויסטייטש פונם וואָרט „Verfertiger“ — „מחבר“ האָט נישט קיין שוב באַרעכטיקונג. אום דאָס בולט צו מאַכן ציטירן מיר ווייטער די גאַנצע שטעלע:

„... in ihrer Gasse (haben die Juden) ein Theatrum aufgeschlagen und eine Comoedie von der Ver-

M. Steinschneider: Purim u. Parodie (Mo-¹⁶² natsschrift f. j. Gesch. u. Wissenschaft 1903) p. 86.

¹⁶³ פאָרגלייך באַנד 1 ז. 50.

¹⁶⁴ מ. באַסין: „אַנטאָלאָגיע“, סינף הונדערט יאָר יידישע פּאָעזיע, ניו-יאָרק

1917, באַנד 1, ז. 81.

„auffung Josephs gaspielet, welches dann einige Prager und Hamburger Juden-Studenten sollen verfertigt und praesentiret haben, davon der Verfertiger und Haupt-Direktor — wie mich ein Jude berichtet — Beerman von Limburg seyn soll.“

כונם ציטאט איז צו זען, אז דאָס וואָרט „Verfertiger“ באַצייט זיך אויף דער פאַרשטעלונג פון דער פיעסע און באַדייט אַזוי פיל, ווי „רעזשיסער“, „איינאַרדנער“. אינעם ציטאַט קומט אויך פאַר דאָס צייט-וואָרט: „verfertigen“ און מיר זען, אז עס ווערט געברויכט פון שוועדן, ווי אַ סינאָנים צו „praesentiren“ ד. ה. „פאַרשטעלן“, „שטעלן אַ פיעסע“. בקצור: מיטן טיטל „Verfertiger“ האָט שוועדט מכבד געווען בער-מאַנען נישט דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַ מחבר פון דער דראַמע, נאָר ווייל ער איז געווען דער רעזשיסער און איינער פון די שפילער, וואָס האָבן זיך באַטייליקט ביי דער פאַרשטעלונג פון דער פיעסע.

די פּראָגנע, ווער עס האָט געקאָנט זיין דער מחבר פון דער אַרומ-געזעצטער דראַמע, האָט פאַר אונז אַ קליינע באַדייטונג. וויכטיקער איז פאַר אונז פּעסטצושטעלן דעם פאַקט, אז מיר האָבן דאָ צו טון מיט אַ גאַנץ אנדערן מין פיעסע, ווי די „אַקציאָנען“ אָדער „געשיכטן“, וועלכע מיר באַגעגענען אין דער עלטערער תקופה. די „אַקציאָנען“ פון די קאַ-מעדיאַנטן זענען אַזוי צוזאַגן געוואָקסן, דאָגעגן די דראַמע, וועגן וועל-כער ס'רעדט זיך דאָ, האָט אַינער געמאַכט, אין פשוטן זין פון וואָרט: געמאַכט!

דער דאָזיקער אַנאַליס איז געווען אַ מענטש מיט בילדונג, ער האָט געקענט — ווי ס'דרינגט אַרויס פון טעקסט פון דער פיעסע — אייניקע שפראַכן אָדער לכּל הפחות אַ סך פרעמדווערטער, דערהויפּט לאַטיינישע און פראַנצויזישע; אים איז באַוואוסט געווען די דראַמאַטישע ליטעראַטור (זיין דער „שלאַזישער שולע“ און ער האָט אויך איבערגענומען אַ סך פון אירע מעלות און חסרונות.

זיין שטיק איז פונקט אזא געטאַקטע און ליידענשאַפט-לאָזע מוח-אַרבעט, ווי די שטיק פון אַפיצן אָדער פון קריסטיאַן ווייזע. פונקט ווי דער לעצטער האָט ער געשריבן זיין פיעסע צוליב אַ פּעדאַגאָגישן צוועק.

דער ראש-ישיבה אָדער דער מלמד אנטפלעקט זיך באַלד אינעם פראָלאָג, מיט וועלכן דאָס שטיק ווערט איינגעפירט ביים לעזער-אָדער צושויער-עולם.

מיר ציטירן ווייטער דעם פראָלאָג אָן קירצינגען, מחמת ער איז
ווער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם גייכע, וואָס וועבט זיך אין דער פיעטע:

דער העראָלד אלס פראָלאָג (לויט אַ דייטשער צייכנונג פון 16-טן י. ה.)

פראָלאָג

„איר הערן ליבהאַבר דיור הישטאַרי! איזט צוואר
צו ביזאַרגן, אַלז זיא מעכטן גידענקן פון וועגן געלט איזט דיש
וואָרדן אין די טרוק (-דרוק) גישטעלט. זונדרין זיא ווערן
מיך פרעקסוסירען (-verexcusiren) איזט גישעהן, איין יעדער
גרושי (-גרויסע) אַנדאַכט זאַל דרוין יודיצירן (-indiciren).
ערשטליך איז צו זעהן, וואָש פּר איין דינשט אַלז די עלטרן טון-
אַנגעבן, זאַל אן גיהאַרזאם גאָך לעבן. דען יוסף האָט וואול
גיוואושט, אַלז זייני ברידר אים מיט גאנצן הערצן האָסן אוי-
האַט זיך דאָך אויף די רייז טון מאַכן. אויך איזט דרין צו
שפירן, אַלז קיינע קיין קינד זאַל היכר (-העכער), אַלז זיין
אנדרי קינד עשטימירן (-aestimiren). דען פון וועגן צוהיא לוס
(-לויט) קלאַר זיידן האבן אונזרי עלטערן מישן (-נעמוזט) אין
איגפטען גרושן (-גרויסע) שמערצן ליידן. צוואר עש איזט ביי

קאנט. אלז זי דאדורך האָבן גרוש רייכטום ערלאַנגט. איזט דאָך
 קיין מענטש אויף דיור וועלט, דער זא פיל קוואל (-יסורים)
 און פראשט (-prast - צרות) וואָלט אויז-שטיין פון וועגן געלט.
 אויך איזט דרויז צו פרנעמן, אלז מן קיין פרטרויאונג זאָל
 שטעלן אין איין מענשן האנד, וועלכר איזט אלז איין שאַטן אן
 דר וואנד. צוואר יוסף האָט גיהאָט אַלי צייט גאָט אין הערצן;
 אי (-ehe - באפאָר) ער זיין גיבאָט האָט וואָלן איבערטערטן, הט
 ער זיך אין גפענגניס לאָזן אביין ווערפן אונ' האָט וואָלן ליידן
 גרושן שמערצן. אָבר דערווייל ער האָט גיפלט אונ' האָט גיזאָגט,
 דער מונדשענק זאָל אן אים גרענקן, ווען ער ווערט ווידר פר
 דען קיניג איין-שענקן, האָט אים גאָט דער אלמעכטיג גישטראַפט
 דערפאָר, אלז ער האָט מוזן לענגר זיצן אין גיפערקניס צווייא
 יאָר. דרום אויך איר ווערט דיזש וואָל אָב-
 סערפירן (-observiren) אונ' אייך דען רעכטן
 וועג טון פירן, דאדורך ווערט ווערדן אייך ווידר ביקאנט
 דאש גילובטי לאנד. דאש הייליג הויז זאָל ווערדן ווידר גיבויט,
 אז צופאר! אמן, עש זאָל ווערדן אין אונזרן טאגן וואָר!

די פיעסע גופא שטעלט מיט זיך פאָר אַ בינטל עפיזאָדן אָן אַ
 פּעסל צוזאַמענהאַלט. דער טעמפּאָ איז שוואַך און אַזוי צעצויגן, ווי
 אין אַ ראָמאַן. דאָס שטיק הויבט זיך אָן דערמיט, ווי יוסף באַקלאָגט
 זיך פאָר יעקבן אויף די שלעכטע מידות פון די ברידער — און ענ-
 דיקט זיך מיט דעם, ווי יוסף נעמט-אויף אין זיין פאָלאַז דעם פאָטער
 מיט די ברידער. די ווערטער, מיט וועלכע ס'פאָרענדיקט זיך דער לעצ-
 טער אַקט — זענען אַ פאָטריאָטישער אויסרוף פון יעקבן: „האָך פאָראָאָ!“
 אין דער פיעסע איז אויך אַריינגעפלאַכטן דער עפיזאָד צווישן יוספן
 און זליכה: אָנגעשריבן איז ער שטייף און ציכטיק, אַז דער עראָטישער
 מאָמענט קומט צום פאָרשיין, ווי דורך אַ געדיכטן שלייער. אַ הויז דעם
 געפינען מיר דאָ אויך דעם עפיזאָד מיטן וואָלף, וועלכע יעקב טוט „עק-
 זאַמינירן“, צי ער האָט נישט אויפגעגעסן יוספן.

דאָס גאַנצע שטיק האָלט אַ הויז דעם פראָלאָג אָן ערך 4—5 אקטן
 (מיר זאָגן: „אַנ'ערך“, מחמת די איינטיילונג איז נישט דורכגעפירט און
 טעקסט) מיט נישט ווייניקער, ווי 69 סצענעס.

די העלדן רעדן מיט אַ שפראַך פון „געבילדעטע מענטשן“ און
 פלעכטן אַריין אין זייערע רייד אַ סך פראָנצויזישע און ווי אַמאָל אויך
 לאַטיינישע פרעמדווערטער.

אַט אַ בינטל אַזעלכע פּרעמדווערטער:

(א) פּראָנציוזישע און פון פּראָנציוזישן איבערגעמאַכטע ווערטער:

observiren, confirmation, recompensiren, meritieren, bagatell, capabel, content, affront, jalousie, marquiren, attrapiren, employiren, resolwiren, rapport, regard manquiren engagiren, adiustiren etc.

(ב) לאַטיינישע פּרעמדווערטער: sermonia, datum, bravatum, Quantum, iuria, in specie etc.

אַן אמתער „גאַנגאַריזם“!...

אום צו געבן אַ באַגריף וועגן דעם סטיל פון דעם שטיק, ברענגען מיר אונטן אַ ציטאַט פֿון דער סצענע צווישן יוספֿן און דער מוטער רחל:

רחל (פון קבר):

לייבֿר זון דייני קלאַגליכֿי וואַרט זיינן מיר צו אורן גאנגן
דורך דר העכשֿי און מוט האב איך זי אנטפֿאנגן.
דייני טרעגן האבן מיך אנטוועקט אויז מיינס שלאָף
אך אינ' וויא זאל איך זעהן דיך האַלטן אלז איין שקלאָף.
יעדאָך ביט איך דיך מיין קינד דוא זאָלש ביט פֿר צאָגן
אונ' דיר אלי מלאַנקאַליא אויז דיינס זיבן טלאָגן.
איך וויל אויז מיינע גרוב אויף שטין אונ' פֿאר גאט דען
אַלמעכטיגן טרעטן

אנ' אין דיינט וועגן ביטן
אַלש ער דיך זאל היטן אין אַלין שטיקן
אנ' דאש דיא אין אַלין ווערקן מערשט ביגליקן
דרום אויך מיין קינד, מיין ליבשטער זון יוסף זיי גיטרישט
אין וואָל גימוס
דען וואש גאט איינס צו שיקט, מזו מן אנגעמין פֿר גוט

מיר זעען: מוח-אַרבעט! טרוקן אָן אַ ברעקל נעפֿיל!
כדי בולט צו מאַכן דעם אונטערשייד צווישן גייסט און סטיל פון
דער אַרומגערעדטער דראַמע און פון די פּאָלקסטימלעכע מכירת יוסף-
שפּילן, שטעלן מיר אונטן צונויף אַ פאַראַלעל פון „יוסף פֿון קלאַגלידער
אויף רחל'ס קבר“: איין קלאַגליד שטאַמט פון דעם „ראַציאָנאַליסטישן“
יוסף שטיק (R) און דאָס צווייטע נעמען מיר פֿונם פּאָלקסטימלעכן יוסף-
שפּיל, וואַריאַנט M:

(1) איך פריד צו דיר, ליבע געמיינע
מוסער

דע איז מיר, אך אין בימער
די שלעכט איז מיר, די ביסער
איז מיר
איך בין געווארן פארטריבן יונג
געהייט פון דיר

(2) אך, מוסער, מוסער, פרעג אייבן,
אויב עס איז רעכט?

אז איין ברידער דעם אנדערן זאגן
פארקויפן פאר א קנעכט?
אך מוסער, מוסער, הער מין געוויס
אז נישט דעם איך זאגן: כ'פון גע-
בוירן פון א שטיין

(3) אוי, מוסער, מוסער האסט געפלעגט
פון מיר צו קענען
האסט מיר נישט געלאזט דעם באר-
העסען פוס אויף די ערד שמעלן
היינט האבן מיר דינע ברידער גע-
טון פארקויפן
היינט מוז איך באהעסען און נאקעט
די מערקן נאכברויפן.

(4) מוסער! מוסער! האסט געהאלטן
פון מיר אפגע-אויג
האסט מיר נישט געלאזט פון דין
ו, , ו

מוסער, מוסער! האסט געפלעגט
פאר מיר זיך צו באמיען
די האסט נישט דערלעבט ביז צו
13 יאר מיר צו דערציען.
מוסער, מוסער, הער מין געוויס...
די שלעכט איז מיר...

(1) הערן אליר ליבשטי מוסר העלכי
מיר אונזער אירם הערצן האט
נימאגן
מין נאמאל (נימ) מוז איך דיר
קלאגן
די מירש לידר זא איבל נישט אין
אלע זאכן
דערמישטי מוסר איך ביט, דוא
זאלסט אנטהאלטן!

(2) אנהאך אינ' זיך (זע) אוב דוא עש
קאנטש ביפירן פאר רעכט
אלש מיר מין און ערבערמליכי ברי-
דער האבן פארקויפט פאר איין
קנעכט
איך ביט, דוא זאלסט פון דינעם
שלאף אנטהאלטן
אנ' אן מיני מערדערליכי ברידער
זוכן ראבן.

(3) צו דעם בעט איך דיר נישט מינר
זעגן אלירן
זונדרן מיין פאטער צו מרישטן פון
זינר שמערצן אינ' פירן,
העלכע ער מינר זעגן דערמ
לידן,
פון זיכען אב צו האלטן אינ' פיר
מידן!

דער פאראלעל רעדט פאר זיך: אין M אן איינפאכער און מיט
רייסנדיקער אויסברוך פון געפילן — אין R א טרוקען געדיכט מיט
געטאקטע פראזן!

דערצו מוז נאך אונטערגעשטראכן ווערן, אז דאס געבראכטע קלאגליד
געהערט צו די בעסטע, וועלכע מיר געפינען אין R...

בכלל געפינען מיר אין R 7 לידער, וואס זענען אריינגעשטעלט
צווישן די דיאלאגן: (1 — 2) צוויי טרייסט-לידער פון מלאכים. (3) א שטע-
פער-ליד פון די ברידער. (4) א קלאג-ליד, מיט וועלכן די ברידער טרייסטן
עקב'ן. (5) א יעגער-ליד פון די ברידער. (6) א כאר-ליד פון די מצרים,
(7) א ליד פון שרה'ן בת אושר. די דאזיקע לידער פלעגן די אקטיאָרן
זינגען, ווי ס'ווייזן דאס פאלגנדיקע סצענישע באַמערקונגען, וועלכע
מיר געפינען אין טעקסט: „יוסף שלאפט אונ' איין מלאך זינגט
אָדער „זינגען אלע אומשטיענדע בעדינטן“.

א חוץ די געזונגענע לידער געפינען מיר אין טעקסט אייניקע, גע-
זאגטע ד. ה. דעקלאמירטע לידער. צו דעם צווייטן מין געהערן:
(1) יוספס קלאג-לידער פון גרוב-ארויס. (2) יוספס קלאג-ליד אויף רחלס
קבר, (3) רחלס טרייסט-ליד פון קבר ארויס, (4) יוספס תפילה צו גאט
(9-טע סצענע). זייער באַשטימונג אלס רעציטירטע לידער ווערט אָנגע-
מערקט אין טעקסט מיט אַזעלכע ווערטער, ווי למשל: „ליגט יוסף אין
דר גראַב אונ' זאגט קלאג-לידער“ אָדער „יוסף זאגט ביט-לידער“.

דעם ערשטן מין לידער האָבן די שפילער געזונגען ביי מוזיק-בא-
גלייטונג. שרה בת אשר זינגט איר ליד „אָף קלאווקארדנן“.

ווי שלעכט און טרוקן די לידער זאָלן נישט זיין, האָבן זיי אין
דער לאַנגווייליקער „הישטאָרי“ (היסטאָריע) אַריינגעטראָגן אַביסל פארביקייט
און לעבן.

אַריינפֿלעכטנדיק זיי אין טעקסט, איז דער מחבר נאָכגעגאָנגען
נאָכן מוסטער פון די קאָמעדיאַנטן-שטיק. דאָס זעלבע מוסטער האָט אים
אויך פאַרגעשוועבט פאַר די אויגן, בעת ער האָט אַריינגעפירט אין זיין
פיעסע. דעם קאָמיקער, פיקעלעהערינג.

די דאָזיקע פיגור נעמט זיך פון די ענגליש-דייטשע קאָמעדיאַנטן-
שטיק און איז אויך אַן אָפטער גאסט אין די דראַמעס פון די שלעזישע
דיכטער.

לויט קרייצענאָכס מיינונג איז דער קאָמישער פיקעלעהערינג-טיפוס
באשאפן געוואָרן פונם ענגלישן קאָמעדיאַנט ראָבערט ריינהאָלדט,
וואָס איז איינגעוואַנדערט קיין דייטשלאַנד דאָס יאָר 1618. ריינהאָלדט

קאמפאניע האָט געשפילט אויפן זאקסישן הויף און מען באַגעגנט זי דאָ
נאָך אין יאָר 1627.

דאָס ערשטע מאָל ווערט דערמאָנט דער נאָמען „פיקעלהערינג“ אין
דער זאַמלונג פון די ענגליש-דייטשע קאָמעדיאַנטן-שטיק, וואָס איז דער-
שינען דאָס יאָר 1620.¹⁶⁵

ריכטיקער ווייזט אויס צו זיין דער אויספיר פון ראָבערט פּרעלס,
אז דער פיקעלהערינג-טיפוס באַווייזט זיך דאָס ערשטע מאָל אין פאַרבי-
דונג מיטן נאָמען פונם ענגלישן קאָמיקער דזשאָן גרין (Green).
דעם דאָזיקן קאָמיקער באַגעגענען מיר אין דייטשלאַנד שוין אין יאָר 1606:
ער איז דעמאָלט אַ מיטגליד פון דער אזוי-גערופענער „העסי-
שער קאָמפאָניע“ און שפילט אין פראַנקפורט אב מיי. 1607 טרעפן
מיר אים אין גראַץ. אַ צייט שפעטער געפינען מיר אים מיט זיין קאָם-
פאָניע אין פּוילן, 1617 שפילט ער אין פראַג, אָלמייץ און ווין.
די לעצטע שפורן פון גרינס קאָמפאָניע באַווייזן זיך אין די פער-
ציקער יאָרן פון 17-טן יאָרהונדערט אין צפון-דייטשלאַנד (קעניגסבערג,
עלבינג, דאנציג).¹⁶⁶

ווי די זאך זאָל נישט זיין, צי ריינהאַלדט האָט באַשאַפן די פי-
קלהערינג-מאַסקע, צי דזשאָן גרין — איז פאַרט זיכער, אז די מאַסקע
שאַמט פון די ענגלישע קאָמעדיאַנטן און אז פיקעלהערינג איז נעבן
דואַן בוסטע געוואָרן די פאָפּולערסטע פיגור צווישן אלע קאָמיקער, ווע-
מענס נעמען דערמאָנען באַליבטע פאָלקס-מאַכלים.

איידער מיר שטעלן זיך אָפּ ביי דעם פיקעלהערינג פון אינזער
ראַציאַניסטישער יוסף-דראַמע, איז נאָך פראַי צו דערמאָנען אַ פאַר ווער-
טער וועגן פיקעלהערינגס קאַסטיום.

אויפן סמך פון אַ קופערשטאָק פון 17-טן יאָרהונדערט גיט דער
דייטשער פאַרשער לאָפּעלט אָט וועלכע באַשרייבונג פון פיקעלהערינגס
טראַכט: „זיין באַקליידונג האָט אַ מיליטערישן שניט אין דערמאָנט אינז
אָן דער באַקליידונג פונם קאָפיטאָנאַ. זיין הויט איז ווי אַ טיראַלער קא-
פּעלוש, אָבער צוויי מאָל אזוי הויך און באַצירט מיט צוויי לאַנגע
הינערשע פעדערן. ער טראָגט אַ קורצן און ענגן ראַק מיט גרויסע קנעפּ,

W. Creizenach: Schauspiele der eng. Com. lc. p. 61 ¹⁶⁵

R. Proelss: Gesch. der Schauspielkunst lc. p. ¹⁶⁶

67—83 passim Johannes Meissner: Die eng. Comoe-
dianten lc. p. 58—70.

א אומגעהייער ברייטע האַלז-קרויז, קורצע אַביר ברייטע הויזן און קליי-
נע פאַנטאַפּל; אין דער האַנט האַלט ער אַ שווערד.¹⁶⁷

דעם זעלבן קאָסטיום געפינען מיר אויך אויף דעם פיקלעהרינג-
בילד, וואָס איז געצייכנט פון קאַללאַט און וואָס געפינט זיך אין דער
ווינער „אַלבערטינאַ"-זאַמלונג. מיר זעען צוויי פיקלעהרינגס מיט לאַנגע
אויסגעשטרענגטע נעז און קליינע קאָזע-בערדלעך: איינער שפילט אויף
אַ מאַנדאַלינע און דער צווייטער טאַנצט.

מיט דעם פיקלעהרינג פונם קאָמעדיאַנטן-טעאַטער האָט דער
פיקלעהרינג פון אונזער יוסף-שטיק בשותפות בלויז דעם נאָמען און
ווארשיינלעך אויך דעם טיפישן קאָסטיום. זיין גייסטיקע פיזיאָנאָמיע איז
אַבער פון אַ גאַנץ אַנדערן מין. ער טרעט-אַרויס אין דער פיעסע אַלס
אַ מצרי, וואָס דינט ביי פוטיפרן און די וויצן, וועלכע ער זאָגט זענען
ווייט, גאָר ווייט פונם נבול-פה, וועלכעס מיר באַגעגענען ביי די קאָמע-
דיאַנטן-פיקלעהרינגס אָדער ביים קלאָון פונם אחשוורוש-זינגשפיל. אין
זיינע דבורים איז נישט פאַראַן קיין זאך, וואָס זאָל קאָנען באַליידיקן
דעם נפש היפה; אונזער פיקלעהרינג איז כמעט „סאַלאָן-פּעיק", זאָגט
ער אַמאָל אַ גראָב וואָרט, מאַכט ער עס אַזוי, אַז עס מערקט זיך קוים
די גראָבקייט.

ווען פוטיפר הייטט אים גיין צום קאַסירער צו באַצאָלן די
ישמעלים, ענטפערט ער: „הער, נון איר יא האבט איין נייאן דינר אויף
גיטריבן, ביפעלט אים אויף אלז ער דאַש סעקרעט האַלט זויבן גיריבן.
זאָ ער בליים, בלום, בלאראם. פולפר (אַ פיל) האָט איין גינומן, זאָל
ער דיא קוראשי ניט האַבען דרויף צו קומן, וואן מיר אים זונשט
נאָך געהן קענט מיר מאל אים... בישטעהן".

אָדער: ער בעט ביי „באַסאַ" (אַ הויף-מענטש ביי פרעהן), ער
זאָל אים שענקען אַביסל תבואה, אַ נישט דראָט אים, ער זאָל קריגן
אַפגעשניטענע יאָר פון זיין פרוי, וואָרום זי וועט מיינען, אַז ער (פיקל-
הערינג) האָט דאָס געלט פאַרשכורט אין שענק...

ער פארשפּעט פוטיפרן, רופנדיק אים: „האַפּ-מעצגר" (הויפישער
קצב) אדג"ל. אין אַ סצענע טרעט ער ארויס אלס אַ סטראָל אַ ג און
רעדט נאַרישקייטן. די דאָזיקע סצענע איז אויך די געלונגענסטע.

Shakespeare-Jahrbuch Bd. IV p. 379 ff. ¹⁶⁷

¹⁶⁸ זע די רעפּרעזאַנטאַציע אין כלענדאָוסקיס בוך: Rzym, bufia paroka 'c.

צו זייטע 516.

אין אונזער ביז-איצטיקן אויספיר האָבן מיר אָנגעוויזן אויף די באַראַקטעריסטישע שטריכן פונם יוסף-שטיק און דער סך-הכל אין, און די פּינסע פאַראַט אויף שריט און טריט דעם דידאקטיש-ראַציאָנאַל-טישן פּראָצעס, וואָס האָט אַרױפּגעדריקט אויף איר דעם סטעמפל. עס וואָלט געווען כּדאי צו פאַרגלייכן אונזער יוסף-פּיעסע מיט דער יוסף-דראַמע, וואָס איז אָנגעשריבן געוואָרן פונם שלעזישן דראַמאַטיקער קריסטיאַן ווייזע און וועלכע זיינע תּלמידים האָבן אויפּגעפירט אין ציטוי אין יאָר 1690, מיר מוזן אָבער פאַרזיכטן אויף אַ ברייטן פאַראַ-לעל און זיך באַנוגענען מיט דער קורצער פעסטשטעלונג, און אין ביידע שטיק הערשט דערזעלבער גייסט, דיזעלבע געבילדעטע שפראַך און אפילו דערזעלבער ציכטיקער פּיקהערינג.

2

דער אחשוורוש = און אסתר = עפיואָד אין אַפערע-באַאַרבעטונג

די עלטסטע ידיעה פון אַ יידישער אַפערע שטאַמט — ווי צו אַוויס — פון אַמסטערדאַם. דאָס יאָר 1718 איז דאָ דערשינען אַן „אחשוורוש-שפיל אויף איינען נייען אופן גלייך איינער אַפערע“. מער, ווי די דאָזיקע טרוקענע ביבליאָגראַפישע נאָטיץ ביי שטיינשניידער, איז אונז פון דער דערמאָנטער „אַפערע“ נישט באַוואוסט¹⁶⁹. מיר קאָנען אויך נישט פעסטשטעלן, צי די דאָזיקע „אחשוורוש-אַפערע“ איז אידענטיש מיט דער אחשוורוש-אַפערע, וואָס איז לויט זיכערע ידיעות אויפּגעפירט געוואָרן דאָס יאָר 1720 אין פראַנק. דער פולער טיטל פון דער לעצטער אַפערע האָט געלויטעט: „אַקט אסתר מיט אחשוורוש“. ווער עס איז דער מחבר פון דעם ליברעטאָ, איז נישט באַוואוסט. אין דער הקדמה צו דער פראגער אויסגאַבע פון יאָר 1720 ווערט בלויז מיטגעטיילט, און דאָס שטיק איז דורכגעגאַנגען דורך די הענט פון „אדוננו מורינו ורבינו הגאון המפורסם מוהר"ר דוד אופנהיים“ (געלעבט פון 1664 ביז 1736), וואָס איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע תּלמידי חכמים פון זיין צייט און אַ ראש-ישיבה אין פראַנק. אויפן שער-בלאָט פון דער פּיעסע ווערט אויך אָנגעגעבן, און דוד אָפּענהיים תּלמידים האָבן איר אויפּגעפירט אין אַן עפנטלעכן טעאַטער („דעאַטרום“) מיט מוזיק-באגלייטונג, מיט פויקן און אַנדרי פלי זמר“.

¹⁶⁹) M. Steinschneider: Purim u. Parodie lc. p. 86.

איידער מיר גיבן א כאראקטעריסטיק פון דעם ליברעטא, איז
נדאי אָנצוהויזן אויף אייניקע אָלגעמיינע מאַמענטן, וואָס קאָנען אונז
געבן אַ באַגריף וועגן דעם השפעה-קרייז און וועגן דער אַטמאָספּערע, אין
וועלכער ס'איז אַנטשטאַנען אונזער אָפּערע און ס'איז צושטאַנדגעקומען
די ערשטע אָפּערע-פּאַרשטעלונג אין געטאָ.

דער וועג פירט אונז — פארשטייט זיך — קיין פראַג, דאָרט
אהין, וואו ר' אָפּענהיים תלמידים האָבן איינגעאָרדנט די פּאַרשטעלונג.
וויכטיק איז פעסטצושטעלן, אַז זינט דער צווייטער העלפט פון
17-טן יאָרהונדערט איז פראַג, פונקט ווי ווין, געשטאַנען אונטער אַ שטאר-
קער ווירקונג פון דער איטאַליענישער אָפּערע.

אין יאָר 1586 דערשיינט אין פראַג אַ באַרימטע הענעציאנער
אָפּערן-געזעלשאַפט אונטער דער דירעקציע פון דזשיאָוּאַני נאַניגי
און שפּילט דאָ נאָך סוף 17-טעס יאָרהונדערט (1699). עס איז אויך
באוואוסט, אַז די דייטשע קאָמעדיאַנטן-חברות, ווי די קאָמפּאַניעס פון
קילמאַן, עלענזאָן, פוילזען, וועלטן וכדומה, וואָס האָבן אין דער צייט
פון 1669 ביז אָנהויב 18-טעס יאָרהונדערט באַזוכט די טשעכישע הויפט-
שטאָט, פלעגן שטעלן נישט בלויז דראַמעס, נאָר אויך אָפּערעס „מיט
זייער ליבליכען מוזיקאַל געצירט" נאָך דער איטאַליענישער אָדער
מראַנצויזישער „אָנמוטיגער אַרט אונד מאַניער“.

אין די אָפּערן-קאָמפּאַניעס פלעגן זיך שוין אין משך פון 17-טן
יאָרהונדערט געפינען א סך סטודענטן, וואָס פלעגן מיטוירקן סיי אלס
זאַטאַטיסטן, סיי אלס ראָליסטן⁽¹⁷⁰⁾.

בערך דאָס יאָר 1700 איז די אָפּערע געווען אַזוי באַליבט אין
דייטשלאַנד, אַז לויט גאָטשעדס אויסרעכנונג פלעגן דעמאָלט פּאַרקומען
16 ביז 12 אָפּערן-פּאַרשטעלונגען אויף איין דראַמע-פּאַרשטעלונג.
כמעט אין יעדער שטאָט זענען אין יענער צייט אַנטשטאַנען
ספּעציעלע אָפּערן-הייזער: אין ווין, דאָס יאָר 1652, אין האַמבורג 1678,
אין נירנבערג 1687, אין אויגסבורג 1637, אין לייפציג 1693, אין פראַג
1724 א. א. וו.

באמת, אַ צייט פון אָפּערן-פּיבער!...

איז זיך נישט צו חדושן, אַז אין אַט אַזאַ צייט באַגעגען מיר
אויך אין די גרעסערע געטאָס א פּאַרליבע צו דעם „נייען אופן, גלייך
איינר אָפּעראַ“.

⁽¹⁷⁰⁾ פארגל. R. Proels lc. p. 92—128 passim.
⁽¹⁷¹⁾ פארגל. E. Devrient lc. I p. 151.

אונזער „אקטא אסתר מיט אחשורות איז — בכלל גענומען — א געלונגענע ליברעטאָ. אין מאַנכע שטעלן ווייזט-ארויס דער מחבר אפילו אַ פּאָעטישן שוואַונג. דאָס ליברעטאָ באַהאַנדלט סיי דעם ושתִי, סיי דעם אסתר-עפּיזאָד און ענדיקט זיך מיט המנס מפלה.

די פּערזאָנאַזשען טראָגן מאַסקעס פון אָנהויב 18-טעס יאָרהונדערט און בכלל וועבט זיך אין טעקסט אַ הויפּישע אַטמאָספּערע פון אַ דייטשן פירשטן-הויז. אחשורותן טיטולירט מען „איהרי מאַיעסטעט“, המן איז אַ „מיניסטער“ און די הויכמענטשן זענען לויטער „פרינצן“ און „גראַפן“. אפילו אסתר ווערט אָנגערופן מיטן טיטל „פרינצעסין“.

די שפּראַך איז אַ דייטשמערישע, ווי ס'פּאַסט פאַר אַזעלכע פיינע לייט...

דער טאָן פון די אַריעס און דוּעטן איז אַ ליריש-פּאָעטישער. צו די שענסטע אַריעס געהערט ושתִי'ס קלאַג-ליד און המנ'ס „טויטן-ליד“.

אַלס אַלדוסטראַציע ברענגן מיר אונטן אייניקע סטראָפּן פון די דאָ-זיקע אַריעס:

ושתִי'ס קלאַג-ליד:

פעלזן, קליפּן, האַכי בערגן

פינשטרי וועלדר אונז טיפּי טאָל

וילדי טיהרן, וואַסיר-וואַלדן

פּאַגל, לופט אונד עכאַשאַל

העלפט מיר מייני שמערצן בוויינן

שוואַט דאָך מיין יאָמר אָן

העלפט פעלזן, העלפט שטיינען,

העלפט, וואָז נור העלפּן קאָן

העלפט, העלפט, העלפט

וואָז נור העלפּן קאָן.

עיק וויל אייך מיין אונגליק קלאַגן

איך בקען עש אין דער שטיג

דש וואָס מיך זאָ זעהר טוט פּלאַגן

אונד וויא מיר גשיכט צו פיל

דער וויל איך מזו פון איר מייסטעט אַב שידן

זאָגט גוט, וויא קאָן איך פּרייליך זיין

זאָגט נון, אוב איין ברעשרי ליידן

אויף דער גנצי ווילאָ קענט גזיין

אויף דער גנצי, אויף דער גנצי

אויף דער גנצי וועלט קענט גזיין.

לײענענדיק די לעצטע דריי שורות, אין וועלכע ס'חזרן זיך איבער נישט ווייניקע ווי פיר נאָך די ווערטער „אויף דער גנצײַ, זעט מען אין פֿלוג, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַן אַרײַע, וואָס געזונגען האָט מען זי לויטן איטאַליענישן שטייגער: אָן אַ דראַמאַטישן אַקצענט, דערפֿאַר אָבער מיט ליריש-פּאַשעטישע פּאַרצירונגען (קאַלאָראַטורן).

ה מ נ ס ט ו י ט ן - ל י ד :

נון מייני טרייאַ הערן, וואָז זאָל מן אויף יעמנטן חיינן אונ' קלאָנן
וואָן מן אין ערליך פֿון זיין בעט צו דער גרוב טוט טראָגן,
דאן דיזש ווייט מן וואָל, דש וואָז פֿלייש איז, מוז ענטלך שטערבן
אונ' מושט צו טייל ווערדן רעגן ווירמן.
העלפט מיר ליבר צו קלאָגן אונ' צו בוויינן
וועלכן ניט צו גראַב קומן מיינו ביינו.
איין זאָלכע מיניסטער, דער דאָ האָט גהבט צו בפֿעלן איבער אלי הערן
לאָז יעצונט דען ראַבן צו טיילט ווערן.

— — — — —
דואַ פינסטרי ערדן טואַ דיין ווייט מונד אויף מַשְׁכִּין
אונ' זאָלשט מיך פֿר שלינדן אין דיין ווייטן ראַכין
אַלש דואַ האָשט דען קרח איין גנומן
דו ער אַהני שנד איז פֿון דער וועלט הין וועק גקומן.

צוויי הערצאָרדן אין עפֿילאָג
לויט אַ דייטשער זייכנונג פֿון 16-טן י. ה.

ווער עס איז דער
קאַמפּאָזיטאָר, וואָס האָט
פארן ליברעטאָ צוגע-
טראַכט די פארטיטור,
איז נישט באַוואוסט.
עס איז אָבער מעגלעך,
אז מען האָט זיך באַ-
גנוגט מיט באַקאנטע
איטאַליענישע אָפּערן-
מעלאָדיעס און געזונגען
לויטן דאָזיקן מוסטער די
אַריעס, דויעטן און כאָרן
פֿון זעכ יירישער אָפּערע.

* * *

מיר האָבן דערפֿירט
אינווערע אויספֿאַרשונגען
בין צו יענעם מאַמענט,

ווען די יידישע דראַמאַטישע קונסט געפינט זיך על פרשת דרכים:
צווישן דער אַלט־פרענקישער דראַמע און דעם קאָמעדיאַנטן-זינגשפּיל פון
איין זייט און דער ראַציאָנאַליסטישער דראַמע און דער אָפּערע פון דער
צווייטער זייט. דאָרט ריקווערטס: פאָלקסטימלעכקייט, באַוועגלעכקייט,
גרייטע פיגורן פון דער קאָמעדיאַ דעל' אַרטע, אַרלעקינען און קלאָונען,
פאָלקס-וויץ און פאָלקס-ליד!

דאָ פאַרנט: געקונצטקייט, די־דאָקטיק, אנטגייסטיקטע חישים, אַנט-
קערפערלעכסטער גייסט!

דאָרט ריקווערטס: די "צימער-טעכניק", דער "פלאַן" און סוף פל
סוף דאָס וואַנדער-„געצעלט“!

דאָ פאַרנט: דאָס עפנטלעכע „דעאָטרום“!

צוויי וועלטן שטייען אַנטקעגן זיך, צוויי סטילן

דער נייער סטיל פירט אוועק פון פאָלקסטימלעכקייט און פון מאס-
קעס. ער פירט צו דער „קונסט-דראַמע“ און צו דעם שפּילער-קינסטלער,
וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַן אינדיווידואַליטעט.

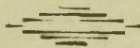
און פאַרט פאַרבענקט זיך אהין צוריק, צו דער אַנאַנימער מאַסן-
קונסט און צו דעם אימבאָקאָנטן שפּילער, וואָס איז געוואָקסן פון דער
מאסע פאַר דער מאַסע.

דאָס בוך, מיט וועלכן מיר צעשיידן זיך איצט, איז אַנטשטאַנען
פון אַזאַ בענקשאַפט.

וויילט איר, איז עס אַ בענקשאַפט, וואָס באַהעפט זיך מיט אַ טוי-
טער פאַרגאַנגענהייט.

וויילט איר, באַנעמט די בענקשאַפט אַ בילד פון דער צוקונפט...

געענדיקט דעם 19 יולי 1922.

[illegible]

ՃՈՐՏԼՆՈՒՄ: Ե--ՆՍՈՒՆԱԼԻՏԵՏԵՂ:

ANTH' L. NEALUSAL'S L. RECALDARTE.

[illegible]

உதிரை கட்டிவைக்க வேண்டாம் - உதிரை கட்டிவைக்க வேண்டாம்

48110 66000=66000000

[illegible]

ԼճՑ ԻՏԵՐՆԱԿ ԺՆՅԱԿ — ԼՔԼ ԼՔՔԼԼԼԼԼ ԶԼ Լ ԿԼԼՔՔ ԺՆՅՐՔ:

[illegible]

«...» — ԼՂԱ ԱՅՐԵԱԼ=ՔԱՎԻՈ՝ — ԼՂՈ ԱՅՐԱ ՍԻ ԼԻՈՏԱԼ ԱՏԱՆ Ք ԱՅԺ-
ԼԼՂՄԱ ՔԻ ԱՏՏՈՏԱԼ՝ — ՈՒՄԵՆԶԻ ՍԻ ԱՌՈՒՆԼԻՄԱՏ ԵՆՔՈՒ՝ — ԼՂՈ ԼԻ ԵՄ ՔԱՆՈ
ՈՃՏՈՏԱԼ-ՎԻՐՈՎ (ՔԼԱՐԵԼ)՝

ՔԻԼԵ ԼՂԼ ԼԱՌՄՂԱ ՔԻ ՈԳՆԱԼՄՂԱ
ՎՃՏԱԼՔՐՈՒ - ՎԻՐՈՎ ՔԻ ՔԼԼԱ ՄՄՅԱՄ
ԼՂՈ ԵԱՐՈՏ ՎՃԵՈԳ — ՔԶԵՄԱՐԵՏ ԵՆՔՈՎՈՏԱԼՈՎՈՎ ՍԻ ԼՂԼ

(ԼԼՈՏԱԼ ՔՆԼԱՐԵԼԱՆՈ)

ՏԼԼ

ՔԻ ԼՂԼ ՄՎԻՍ ՍԻ ԼՂ ԱՅՐԵԱԼԵԼԻՎՈՎ ՎՃՏԱԼՔՐՈՒ-ՈՏՏՈՏԱԼ՝

«ՍՈՒՆ-ՈՏՏՐԻՎ» — ԼՂ ԵՆՈՎ ՍԻ ԼՂ ՄԵԶԵԼ=ՄԵԼԼԱՄ՝

ՕԼԻ

ՍԻ ԱՌՈՏԱԼԻՐԵԼ=ՈՏՏՈՏԱԼ՝ — ԼՂԱ ՄԵԶԵԼ=ՔԻԼ ՔԻ ՍԻ ԱՌՈՏԱԼ՝ —
ԼՂ ՔԶԱՆՈ ՍԻ ԼՂՎՃՆԱՔԱՆՈ՝ — ՎՃՈՈՒՄՈՒ ՔԻ ԼՂՎՃԱՆՈՒ՝ — ԼՂ ՄՄՅԱՄ
ԱՌՈՏԱԼԻՐԵԼ=ՈՏՏՈՏԱԼ՝ — ԼՂԱ ՔԻԼ՝ ՔԻԼԵ ԱՅԺԻ ԱՏԻ ԵՅԱՐԱ ՄՄՂԻ
ՄԵԶԵԼ ԵՆՐԻ ԵՆՔԱՐԵԼԻՎ ԼՂ ԼՂՅ՝ — «ԵԱՐՈՏԱՆ ԼՂՎՃՆԱՔԱՆՈ՝» ԱՂ ՔԻ
«ՔԱՏԱԼ=ՈՏՏՐԻՎ» — ԼՂ ԱՏԱՐ ԱՌԱ ԼՂԱ ՈՒՆ ՔՅՈ ՄԻՐՈՏԱԼ=ԵՆՐԻՎ՝ — ԼՂԱ
ԱՂՄՂ ԵՆՔՈՒՆ ԵՆՔԻ ԳԻՈՒ ԵՄ (ՈՒԼ)

ԼՂՈ ՔԵՐՈՏ ՎՃԵՈԳ — ԼՂ ՄԵԶԵԼ-ՈՃԵՐԻՎ ՔԻ ԼՂ ԼԱՌՄՂԱ ՔԻ ՈԳՆ-
ԵՆՔԱԼՎԻՐԵԼ՝

ՕՑ

ՔԻԶԱԼ ՈՏՏՈՏԱԼ՝ — ՔԼԱՌՈՒՅԻՐԵՐՈ՝ ԵՆՔԱՐԵԼ՝ — ՄԵԶԵԼ՝ — ՔԶԵԼԱՐԵՏ
ՍԻ ԳԻՈՒ ԵՄ՝ — ԱՐԵՐՈՎ ՍԻ ԼՂ ՄԵԶԵԼ ՔԻ ՎՃՎՈՈՒՄՅՈՎԻ ԼԱՌՈՒ ՔԻ
ԼՂՅԼ՝ ՔԻ ԼՂ ԱՌՈՏԱԼՈ՝ ԵՆՐՈՒ ՔԻ ԼՂՂՄՈՎ ՍԻ ՈՒԼ ԱՌՈՒՅՈՏԱԼ ՔԻ
ԼՂ ԼՂՅՈ՝ — ՈՏՏՈՏԱԼ=ԵՐՄԱՆՈՅԵՐՈՎ ԵՆՔԱՐԵԼ՝ — ԼՂ ՄԻՐԵԼ ՍԻՐՈ՝ «ՄՂ-
ՍԵԶԻՎՈ՝ — ԵԱՐՈՏԱՐԵՐՈ՝ ԵՆՔԱՐԵԼ՝ ՍԻ ԼՂ ՄԵԶԵԼ ԵՆՐԻ ԵՆՔԱՐԵԼԻՎ
ԼՂՎՃՐԱՆ ՍԻ ԼՂՅՈ՝ — ԼՂ ՄԵԶԵԼ ԵՐՈՒ ՄԵԼ ՔԻ ԵԱՐՈՏԱՐԻ ՍԻ ԱՌԱ
ՍԻ ԱՌՈՔ ՔԼԱԼ ԼՂՈ ՄԵԶԵԼ ՔԻ ՄՈՏՅՈ ՔՈՎ ԵՆՐ՝ — ԼՂԱ ՄԵԶԵԼ
ԼՂՈ ՄՈՎՎ՝ — ՍԻ ՔԼԼԵՐ ՔԻ ԼՂՈ ՄԵԶԵԼ=ՔԻԼ ՔԻ ԵՆՔԱԼՎՈ ԼՂՈ ՄԻՐՈ՝ —
ՄԵԶԵԼ՝ — ԼՂ ՄԵԶԵԼ ԵՆՐԵՐՈՒ ԼՂՈ ՍԵԶԻՎՈ՝ — ԼՂԱ ԶԼԵԼ ՔԶԵՐՈՒՆ
ՈՏՏՐԻՎ՝ — ԼՂԱ «ԶԼԵԼ» ՄՈՏՅՈ ՍԻ ԵՆՐ ՔԻ ԱՌՈ ՔԼԱԼ ԼՂ ՄԵԼԱՄ
ԵՆՔԻՆ ԵԼՅԵՐՈՎ ՔԶԼՈՐՈՒՄՈՎ ՔԻ Ք ԵՆՈՎ=ԵՆՈՎ=ՄԵԶԵԼ՝ — ԼՂ «ՔԱՏԱԼ»

ԼՂԼՈ (ԼՂԼԵՆԵՐԵԼԵՐ)

ՈԳՆԱԼՄՂԱ ԵՆՔՈՒՆ ԵՆՔԻ ԳԻՈՒ ՔՆԼԱՐԵԼ՝

ԼՂՈ ԼԵՐՈՏ ՎՃԵՈԳ — ԼՂ ՄԵԶԵԼ-ՈՃԵՐԻՎ ՔԻ ԼՂ ԼԱՌՄՂԱ ՔԻ

ԼՂՅԵՐՈՒՄՈՒ ԵՆՔԱՐԵԼ՝ — ԼՂԱ ԱՂՄԱԼ ԵՆՔՈՒ ՔԻ ՍԻ ՎՂԵԼՈՒ ՄԵԶԵԼ՝ ՕԼ
ԼՂՂՈՒՈՒՄՈՒ ԶԱՆՔԱՆՈՒ՝ — ԼՂԱ ԱՂՄԱԼ ԵՆՔՈՒ ՔԻ ՍԻ ԵՆՔԱՐԵԼ՝
ՈԳՆԱԼՄՂԱ ԵՆՔՈՒՆ՝ — ԼՂԱ «ԱՌՈՒՅՈՔԱՆՈՒ» ԵՆՔԱՐԵԼ ՍԻ ԼՂԱ ԱՂՄԱԼ
ՔԱՐԵԼ՝ — ԼՂԱ ԵՐՄԱՆՈՎ ՍԻ ԼՂ ԱՂՄՈՎ ՍԻ ԼՂ ԼԱՌՈՔ ՔԻ
ԼՂ ԱՂՄՈՎ ԵԱՐՈՏՈՒՄՈ՝ — ԼՂԱ ԵՐՄԱՆՈՎ ՍԻ ԼՂ ԱՂՄՈՎ ՍԻ
«ՎՃՈՒՄՈՎ» ՔՈՒՄԼ=ԼՂՂՈՎ ՍԻ ԼՂ ԱՂՄՈՎ ԱՂՍԵԼԻՈՒՄՈՒ ՔԻ ՍԵԼՄԱՆ ՔԻ
ԱՂՈՒՄՈՒ ՄՈՏՅՈՒ ՍԻ ԱՂԱՄ ԼՂ ՈՒՄՈՒՄ ՔԻ ԼՂԱԼԵՐ ԼՂ ՎՃՈ՝ — ԼՂ
ԱՂՄՈՎ ՔԻ ԵՆՔԱՐԵԼ՝ — ԼՂԱ ԱՂՂԱՐՈՒՄՈՒՄՈՒ ԵՆՔԱՐԵԼ ՍԻ ԼՂԱ ԼՂՈ՝

ՀԱՅԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՐՈՒՄԸ

"දරුණුම වූ දූෂණය" වූ 9෦=ම බැලූවැඩියා

ԼԵ ԵՐԼԼԻՐԵԹ=ԵՐԵՄԻԱ ԱՐ ԵՐԼԵՄԱԼ “ԵՐԱԶԵԼ=ԵՐԱՌԱՆ, ՈՒ ԱՐ ԼԵԼ
 ԵՐԵՄԻԱՅԱՆ” “ԼԵ ՄԵՐԵԼԻՐԵ” ԼԵԼ ԴԻՅԱՆ=ԼԻՈՐԱՆԻՄԱԼ ԱՅՈՒՅԱՆ՝
 ԼԵ ՄԵՐԱՇԱՆԱԼԻՔ ՈՒ ՄԵՐԵԺԵԼՈՒՄ՝ — ԼԵ ԵՐԱԶԵԼ=ԺՈՒՅԱԼԻՔ՝
 ԺԱՄԱ ՈՒ ԼԱՐԵ ԼԵԺՈՒՄ՝ ԼԵ ԽԱՐ ՈՒ ԼԵ ԵՐԱՌԱՌԻ ՏՈՒՅՈՒՅԱԼ՝ ՈՒ ԱՅԺԵԼ
 ԼԵ ՄԵՐԱՇԱՆԱԼԻՔ ԱՐԱՆ ԵՐԼԵԹ=ԼԵ: ԼԵԼ ԼԵ՛ ՄԵՐԱՆ ԺՈՒՅԱՅ՝ ԼԵ՛՛ ԵՐԼԵԹ=
 ԼՈՐԱՆԻՔ=ՄԱՐԿՏՈՒՄ՝ ՈՒ ԼԵԼ ԱՐԵ=ԵՐԱՆ ՍԻ ԼԵԼ ԺՈՒՅԱԼ ԵՐԵԼ՝ —
 ՏՅՈՒՄ՝ — ԼԵ ՄԵՐԵԼԻՐԱՆ ՈՒ ՄԱՐԱՆԻ=ՄԱՅԵ՝ — ԼԵ ՄԵՐԱՇԱՆԱԼԻՔ ԱՐԱՆ
 ՄԵՐԵԼԻՐԱՅՈՒՔ ՄԵՐՈ ՍԵՆԱ=ՈՒՅԻՔ՝ — ԼՈՐ ՄԵՐԵԼԻՐԱՅՈՒՔ ՈՒ՝ “ԵՐԵՄԻԱ
 ՄԵՐԵԼԻՐԱՆ ՈՒ ՄԵՐԱՇԱՆԱԼԻՔ ՈՒ ԱՐԵԼ=ՄԱՐԿՏԱԼ ԱՌՈՒՄ՝ — ԼՈՐ
 ՄԵՐԱՇԱՆԱԼԻՔ ՈՒ՝ ԵՐԼԵԹ:

42. 71860 ml. Glycerin.—Glycerin was used as solvent.

[illegible]

ಪುಟ 91-ಅ ೮ (ಪುಟ) III ಲಕ್ಷ್ಯಗೀತೆ

[illegible][illegible]

[illegible]

১. ১৯৭১ সালের ১৫ আগস্ট - ১. ১৯৭১ সালের ১৫ আগস্ট ১৯৭১
 ২. ১৯৭১ সালের ১৫ আগস্ট ১৯৭১

ಪ್ರಮುಖ 91-ನೇ ಸೆಕ್ಷನ್‌ನಲ್ಲಿ | ಉಲ್ಲೇಖ

[illegible]

LEO KLASZCZAK — DUGLI NI ANKIL

५६४५३

.adē: ԼԷ ԻճճՈՐ ՅԻՆ ՀԱԵԼ՝ ԱՆ ԱՌԵ ՀԱԵՐ:
 ԱՌԵ ՔԱ ԺԱՏԵՐ ՔԱՇԱԼԻ ՀՅԵԼԻ:
 ԻճճՈ ՄԵԼԼԸ ՔԱ ԺԱՏԵՐ ԵՐԱ ՔԱՇԱՇՅԵԼ՝
 ԵՒԼԻ ԵՒԼԻ ԱՌԵ ՔԱ ՍԻ:
 ԱՌԵ ՔԱ ԳՆԵԼԸ:

ՃԼԸ ԵՄ ՔԱԼ: ԽԱԼՃԱ՝ ԼԷ ՇԱՏՈՐ:

ՃԼԸ ԵՄ ՔԱԼ ՔԻԼ .adē

Ե-ՈՏ ՕՏԱՏԱ (ԵԼՆԻՄԱՏԱ)

ՔԱՐԱԼ ԵԼԼԵԼ ԱՌԵ ԵՐԱ ՔԵ ԳՆԼԻՄԻ
 ՔԵ ԺՅՆԻՄԻ ՔԱՐԱԼ ՀԱԼՃԱ
 ՈՒԼ ՈՒԼ ԻԼ ՔԱԼԱԼ ԻՄՃԻ
 Լ. ԵԼԼԵԼԸ: ՔԻԼ ԼԱԼԱԼ ԵԼԼԱ

Լ. ԵԼԼԵԼԸ ՔԻԼԵԼ՝ ԱՏԻ

Զ-ՈՏ ՕՏԱՏԱ (ԵԼՆԻՄԱՏԱ)

ՔԻ ՔԻԼ ԵՆՏԵ ԻՄՃԻ՝ ՈՒԼ ԵԼԼԵԼ ԱՌԵ ՈՒԼԻ
 ՔԻԼ ԵԼ ԱՄԼՈ՝ ՔԵ ՀԻՄ ԻՄՇԵԼԼԻ ՔԻԼ ՔԱՄԱԼԵՐԱ ԺԱՇԻ
 ՃՈՏԻ! (ԻՄՇԵԼԸ):

(Լ. ԵԼԼԵԼ ԺԱՇԻ ՄԵԼԼԸ ԵՒ ԱՌԵԼ)

Ի-ՈՏ ՕՏԱՏԱ (ԵԼՆԻՄԱՏԱ)

Բ-ՈՏԼ ՔԻՈ

[illegible]

יא תל' מיע לנח וסעלג נא גל אוב' לל ג'על וו
מ. ועל דא ערשטע זעל ווא

(וואל לנח וסעלג)

גל מיראל עלילאל אוב פאגערל'

ל. על.ל.ל.ל: גנאסלגאט' וואל ונעל נ' נאלי

ונח איה אד נאטאל וואל נעלאל נח עליוט

א.ד.ע: לנאל' וואל אגאאטעללאלאל וו'

דאל עאל גנל ל. נאלי פא פאגאל:

ל.נ.ע.ל: וואל ונעל לל. אט נל לל. פאא

ונח איה אד נח. אגאא נאליאל:

א.ד.ע: לנאל' וואל אגאאטעללאלאל וו'

פא פאגאל:

ל.נ.ע.ל: גנאסלגאט' וואל ונעל לל. אט נל לל. פאא

ונח איה אד נח. נח. מאלנעל:

א.ד.ע: לנאל' וואל אגאאטעללאלאל וו'

מיראל עלילאל אוב פא פאגאל:

ל.נ.ע.ל: גנאסלגאט' וואל ונעל לל. אט נל לל. פאא

ונח נא אד נח. אגאא גאלנעל

א.ד.ע: לנאל' וואל אגאאטעללאלאל וו'

פא מיראל עלילאל אוב פאגאל:

ל.נ.ע.ל: גנאסלגאט' וואל ונעל לל. אט נל לל. פאא

ונח איה נח. אגאא נאליאל:

א.ד.ע: לנאל' וואל אגאא פאגאלאל וו'

א.ד.ע נל ל. ל. ל.

י.א.א אטאא

ע.א.ל נאא

וואל וואג פא ל. אלל נאליאל'

ו. אטאא אטא ל. נח. (נח.)

נל נעל נל פא:

מלך גאון-מלך ד'ה' (ד'ה'ה')
מלך מלך מלך מלך

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך מלך

מלך מלך מלך מלך

מלך מלך

(מלך מלך מלך מלך)

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך

(מלך מלך מלך מלך)

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך

(מלך מלך מלך מלך)

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך

מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך
מלך מלך מלך מלך

אי נאלי עלילאל לאו תילאלי ינגי תנולדילי תנל ר דעסא
 נל תילאל' תילאל' גלאר תילל: תילע אד נא לאסא:

נל על תאנללי תנולדילי תנולדילי גיל ליל'
 ו. מלסא נא גיל' ו. עילאל נא גיל
 ו. נא תל גיל נל עילאל
 נל עליל' תל ליל גיל' תנולדילי תילאל

ליל נל ליל ליל גיל:

ל-אס אסאס

תנא תנולדילי תנל-גיל אדע,א תנולדילי דיל'
 אדילאל נל מלסאלי' נל תנולדילי נל תנולדילי
 ו. ינגי תנולדילי גיל גיל לילסאלי'
 תנולדילי ינגי אדיל ליל אדילאל נל מלסאלי'
 ו. ינגי תנולדילי גיל גיל תנולדילי'
 תנולדילי ינגי אדיל ליל אדילאל גיל

ליל נל גיל ליל:

9-אס אסאס

(נגא נג)

תנולדילי אסא' אסא גיל ליל מלסא תל ליל לילאל'
 אדילאל: אדילאל: אדילאל גיל דילאל
 תנולדילי אסא' אסא תנולדילי תנולדילי
 אדילאל: אדילאל: אדילאל גיל אדילאל
 תנולדילי אסא' אדיל גיל אדילאל גילאל'
 אדילאל: אדילאל: אדילאל גיל עלילאל
 עלילאל תל;
 אדילאל אדילאל גיל
 נא תנולדילי תנולדילי
 ו. אדיל' ו. גיל'

ליל עלילאל:

9-אס אסאס

מלך המלכות

אֲנִי מְבַרְכֶּךָ אֵלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְעַתָּה

אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּחוֹת וְהַיָּדֵי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל

[illegible]

• 106 : אל' זיטא עלילאל' זאגלען ; א. לויט אד' געלזאגל' ריט

[illegible]

L X T I: EL LAL; EL LAL; MOLOO LMO NLL EXAL,EO

אנא לא ידעו ואל ידעו

ኢየሱስ ወደ ስራሁ ሲሄድ ለዚህ ሰው ምን ዓይነት ጥሪ ይሆናል?

በጊዜ ለሚገኝ ሰው

𐎧𐎠𐎡𐎹 𐎧𐎡𐎺𐎠 𐎧𐎡𐎺𐎠' 𐎧𐎡𐎺𐎠; 𐎧𐎡𐎺𐎠 𐎧𐎡𐎺𐎠 𐎧𐎡𐎺𐎠

[illegible]

AL RIL LALALIAI E;

106: אל' געט עלאל' זאגלעך; און וועט אד זאגלעך אלל

အလေ့အကျင့် အလေ့အကျင့် အလေ့အကျင့်

[illegible][illegible]

ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

ፈቃድ ወረ ስራዬ እና ወረ ጽሕፈቴ ለፊት እና ለኋላ ስረድ።

Q 66: What did you find?

184 ԼՌԵԱԼ Ռ ԳՆԼԹԱՔ ՔԼԵԷ :

ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל

ללל ל. אלל אלל אלל לל אלל.

እረግጥ ለሀገሪቱ ስላለች

ՀԱԼՈՁ ԴՆՆՆ ԽԱՆՆ ԼՆՆՆ

LAO QU UAO QAL LIL XEAMENZQAL'

מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

L E L A L : AICL ALNG ; LLQ LNOC GL NEI XI INLYAL

କଟକର ଶୁଣିବା ପାଇଁ କଟକ ଯିବାକୁ ଯାଇ ନ ଯାଇ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ

L O L : G L L X A R D ' Q U E T S L E S ' F M A L . . . S L L L L

• 106 N E L E L L A L

ԿԱԼ ԱՆՈ՛՝ ՈՒԷ ՈՒԼ ԺՈ ՍՈՒ ՍՈՒ (-ՍՈՒ)
 ՀԴՏԵՐ ԱՅՆՆԻ ՈՒԼ ԵՅՈՒԷ ՈՒԼ ՆՅՈՒԼ
 ՈՒԼ ԼԱՐՏԻ ՍՈՒԼ
 ՈՒԼ ՍՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ
 Լ. ՏԵԼԵԿԵՐՈՒ ՍՈՒ ԵԼԻՈՒԼ
 ԱՆ ՈՒԼ ՍՈՒ ԵԼԻՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ
 ՈՒԼ ԵՆ ՈՒԼ ՆՅՈՒԼ ՍՈՒ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵՆՈՒԼ: ՍՈՒ ԵՆՈՒԼՈ՛՝ ՍՈՒ ԱՅՈՒԼ ՏԵ ԵԼԻՈՒԼ

ԵՆՈՒԼ ՆՅՈՒԼ

Ե-ՈՒ ՍՈՒԼ

(ԵՆՈՒ ՆՅՈՒԼ)

ՍՈՒ ԵՆՈՒԼՈ՛՝ ԵՆՈՒԼՈ՛՝ ՍՈՒ ԱՅՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵՆՈՒԼ: ԵԼԻՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒ ԱՅՈՒԼ ՍՈՒ ԱՅՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵՆ ԱՅՈՒԼ ԵԼ ԵԼ ԵԼԻՈՒԼՈ՛՝ ՆՅՈՒԼՈ՛՝
 ԵՆ ՈՒԼ: ՍՈՒԼ ԵՆՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ՈՒԼ ԱՅՈՒԼՈ՛՝ ԱՅՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵԼԻՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՈՒԼ ԵԼ ԱՅՈՒԼ ՍՈՒԼ ԵԼ Լ. ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵՆՈՒԼ: ԵԼԻՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՈՒԼ ԵՆ ԱՅՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ
 ԵՆ ՈՒԼ: ՍՈՒԼ ԵՆՈՒԼՈ՛՝ ԱՅՈՒԼ ՍՈՒԼ ՍՈՒԼ

ԵՆՈՒԼ ՈՒԼ ԵԼԻՈՒԼ ՍՈՒԼ

Ե-ՈՒ ՍՈՒԼ

(ԵՆՈՒ ՆՅՈՒԼ)

ԵԼ ԵԼ ԱՅՈՒ ԱՅՈՒ ԱՅՈՒ ԵԼԻՈՒԼ
 ԵՆՈՒ: ՈՒԼ ԱՅՈՒ Ն ՍՈՒԼ ՍՈՒԼՈ՛՝ ԱՅՈՒ ՍՈՒԼ
 ԵՆՈՒ: ՍՈՒ ԵՆՈՒԼՈ՛՝ ՈՒԼ ԵԼ ՍՈՒԼՈ՛՝ ՏԵ ԵԼ ԵՆՈՒԼ
 ՏԵ Լ. ԱՅՈՒ ԱՅՈՒ ԱՅՈՒ ԱՅՈՒԼ
 ԵՆՈՒ: ՍՈՒ ԱՅՈՒ ԱՅՈՒ ՈՒԼ ԱՅՈՒ ՍՈՒԼ ՍՈՒԼ

ԵՆՈՒ ՈՒԼ ԵՆՈՒԼ

Ե-ՈՒ ՍՈՒԼ

Ե-ՈՒ ԱՅՈՒ ՍՈՒԼ

2 5 7 2

